ఆంధ్రకవుల చరిత్రము.

ద్వితీయ బాగము

మద్యకాలపు కవులు

By

K VEERESALINGAM

రాజమహేంద్రవరము
అవంతీ ప్రెస్ నందు ముద్రింపబడినది
అక్టోబరు 1946

విషయసూచిక

కీ శే కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు

ఆంధ్రకవుల చరిత్రము.

మధ్యకవులు

కృష్ణదేవరాయలు

ఇతఁ డాముక్తమాల్యద యను నామాంతరముగల విష్ణుచిత్తీయ మను ప్రబంధమును రచించిన మహాకవి. ఇతఁడు కవీశ్వరుఁ డయి విద్వత్కవుల నాదరించుటవలననే కాక మహారాజయి యనేకదేశములను జయించుటవలనఁగూడ సుప్రసిద్ధుఁ డయి యాంధ్ర దక్షిణహిందూదేశమును పాలించినరాజులలో నింతదేశమును జయించి యేలినవాఁడును, ఇంత ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడును, మఱియెవ్వఁడును లేఁడు కాఁబట్టి యాతని చరిత్రమును వ్రాయుటయందు దీతని పూర్వచరిత్రమునుగూడ సంక్షేపముగాఁ గొంత వ్రాయుట యుచితమని తోఁచుచున్నది. ఈతని రాజధాని బళ్ళారిమండలములోని యానెగొందికి సమీపమున తుంగభద్రాతీరమునం దున్న విజయనగరము. ఈవిజయనగరమునకు విద్యానగరమనియు నామాంతరము గలదు. ఈపట్టణము విద్యారణ్యస్వామి యని మహాప్రసిద్ధి కెక్కిన మాధవాచార్యులవారి యాజ్ఞచేతఁ గట్టఁబడినది. ఈమాధవాచార్యు లాకాలమునందు బుక్కరాజువద్ద మంత్రిగా నుండెను. కంపభూపతి కుమారుఁడైన బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౩౪౧ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౭౮ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను. ఈరాజు హూణశకము ౧౩౫౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౬౦ వ సంవత్సరము వఱకునుగూడ తనయన్నయైన హరిహరరాజుతోఁ గలిసి రాజ్యము చేసెననియు, ఆకాలమునందుఁగూడ మాధవాచార్యుఁడే వారికి మంత్రియనియు, వారిరాజ్యము మాధవాచార్యుని

ఆంధ్రకవుల చరిత్రము.

మధ్యకవులు

కృష్ణదేవరాయలు

ఇతఁడాముక్తమాల్యద యను నామాంతరముగల విష్ణుచిత్తీయమను ప్రబంధమును రచించిన మహాకవి. ఇతఁడు కవీశ్వరుఁడయి విద్వత్కవుల నాదరించుటవలననేకాక మహారాజయి యనేకదేశములను జయించుటవలనఁగూడ సుప్రసిద్ధుఁడయినవాఁడు. దక్షిణహిందూదేశమును పాలించినరాజులలో నింతదేశమును జయించి యేలినవాఁడును, ఇంత ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడును మఱియెవ్వఁడును లేఁడు. కాఁబట్టి యీతని చరిత్రమును వ్రాయుటకుముం దీతని పూర్వచరిత్రమునుగూడ సంక్షేపముగాఁ గొంతవ్రాయుట యుచితముగాఁ దోఁచుచున్నది. ఈతని రాజధాని బళ్ళారిమండలములోని హంపెనగొందికి సమీపమున తుంగభద్రాతీరమునం దున్న విజయనగరము. ఈవిజయనగరమునకు విద్యానగరమనియు నామాంతరము గలదు. ఈపట్టణము విద్యారణ్యస్వామి యని మహాప్రసిద్ధిగన్న మాధవాచార్యులవారి యాజ్ఞచేతఁ గట్టఁబడినది. ఈమాధవాచార్యులు కాలమునందు బుక్కరాజువద్ద మంత్రిగా నుండెను. కంపభూపతి కుమారుఁడైన బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౩౪౦ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౭౯ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను. ఈరాజు హూణశకము ౧౩౩౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౫౦ వ సంవత్సరమువఱకునుగూడ తనయన్నయైన హరిహరరాజుతోఁ గలిసి రాజ్యము చేసెననియు, ఆకాలమునందుఁగూడ మాధవాచార్యుఁడే వారికి మంత్రియనియు, వారికిరాజ్యము మాధవాచార్యుని

వలననే వచ్చెననియు, కొందఱందురుగాని యది యెంతవఱకు సత్యమో తెలియదు బుక్కభూపాలుని తండ్రియైన సంగ (కంప) రాజొకచిన్న సంస్థానాధిపతియై యుండి, మహమ్మదీయులు దండెత్తివచ్చి హిందూ రాజ్యమును నాశనముచేసి యోరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని చెఱగొనిపోయిన కాలములో తనరాజ్యమును పోఁగొట్టుకొని యుండెను కొందఱతఁడు గొల్లవాఁడని చెప్పుదురు కాని యాతని పూర్వస్థితిని నిర్ధారణము చేయుటకుఁ దగినయాధారము లేవియు నిప్పుడు కానరావు ఈ హరిహర బుక్కరాజులు సహితము ప్రతాపరుద్రుని యవసానదశయందాతని సేనలో దండనాథులుగా నుండిరని యొకానొకరు వ్రాసియున్నారు ఏదియెట్లున్నను వీ రారంభదశలో రాజ్యహీనులయియుండి తమ ధైర్యసాహసముల వలనను తమ కులగురువైన మాధవాచార్యుని బుద్ధిబలమువలనను రాజ్యము సంపాదించి, స్వతంత్రులై మాధవాచార్యుని మంత్రిగాఁ జేసికొని యాతని యాలోచన ననుసరించి వర్తించుచుండిరట్టుమాత్రము నిశ్చయముగా తెలియవచ్చుచున్నది మాధవాచార్యులు తానొక దేవత నుపాసించి యాదేవతను ప్రత్యక్షము చేసికొని యా వరముచేత బుక్కభూపాలునకు రాజ్యమిప్పించెనని కొందఱును లక్ష్మీకటాక్షమునఁ బొంది తన్నిహితురాలయిన లక్ష్మీదేవిని తనైశ్వర్యవంతునిగాఁ జేయుమని కోరినప్పు డామె యాతని కీజన్మమునందు లక్ష్మి లభింపదని చెప్పఁగా జన్మాంతరతుల్యమైన సన్న్యాసమును స్వీకరించి వైభవములను బొందెనని కొందఱును వ్రాసియున్నారు ఇవి యిటీవలివారి బుద్ధికల్పితములు ఇటువంటి కథలను కల్పించుటలో హిందువులకుఁ గల సామర్థ్యము మఱియెవ్వరికిని గానఁబడదు మాధవాచార్యులకుఁ బూర్వమునందు శంకరాచార్య పీఠమునకు వచ్చిన యతీశ్వరు లాదిశంకరుని వలెను, ఇతర సన్న్యాసులవలెను పాదచారులయి భిక్షాటనము చేయుచు, శిష్యపరంపరకు తత్త్వబోధను జేయుచువచ్చిరి ఈ మాధవాచార్యుఁడు

బుక్కరాజువద్ద మంత్రిగానుండి సమస్తవైభవముల ననుభవింపుచు సన్న్యాసించినవాఁ డగుటచేతఁ దాను సన్న్యాసియయ్యును తొంటివిభవములను విడువఁజాలనివాఁ డయి జనులకుఁ దనయందుఁ గల గౌరవాధిక్యము వలనను, రాజానుగ్రహము వలనను, గజాశ్వాందోళనాది సమస్తరాజ చిహ్నములను ధరించి, పీఠాధిపతుల కట్టి యైశ్వర్యచిహ్నము లుండవచ్చునను నిబంధనముచేసి సమర్థించుకొనెను ఏనుఁగులతోను, గుఱ్ఱములతోను, వాద్యములతోను పల్లకులలో నెక్కి సర్వసంగపరిత్యాగు లయిన సన్న్యాసులు మహారాజ వైభవముతో సంచరించుట దేవతావరాయత్తమని సాధించుటకై మనవారీ లక్ష్మీకథను తరువాతఁ గల్పించియుందురు సన్న్యాసాశ్రమమును స్వీకరించినప్పుడు మాధవాచార్యులవారు విద్యారణ్యు లన్న నామమును స్వీకరించిరి వీరికాలమునుండియు జగద్గురువుల మనుకొనెడు స్మార్తాచార్యపీఠస్థు లయినయతుల కందఱకును గజాశ్వాదులును వాద్యములును పెండ్లిపల్లకులును పరంపరగా వచ్చుచున్నవి ఈ మాధవాచార్యులవారు గొప్ప విద్వాంసులు ఆదిశంకరుల తరువాత శంకరాచార్య పీఠమునకు వచ్చినవారిలో మాధవాచార్యులకుఁ బూర్వమునందుఁగాని పరమునందుఁగాని యింతటిపండితులు మఱియెవ్వరును లేరు ఈయన పరాశరమాధవీయ మనుపేర పరాశరస్మృతి కొక్క గొప్ప వ్యాఖ్యానమును, కాలమాధవీయ మనునొక కాలనిర్ణయగ్రంథమును, శంకరవిజయమును, విద్యారణ్యమని ప్రసిద్ధిగన్న వేదభాష్యమును, నూటయెనిమిది యుపనిషత్తుల కొకవ్యాఖ్యానమును, సర్వదర్శన సంగ్రహమును, మాధవనిదానమును రచియించెను రాఁబోయెడు విజయనగర రాజుల చరిత్రమును దివ్యజ్ఞానముచేత ముందుగానే తెలుపుచు నీ మహావిద్వాంసునిచే రచియింపఁబడిన దన్న కాలజ్ఞానమను పుస్తక మొకటి కలదు గాని యది విజయనగర సంస్థానము క్షీణించినతరువాత రచింపఁబడిన మోసపుగ్రంథ మయియుండును మాధవాచార్యులవారు తుంగ

భద్రాతీరమునందున్న పంపానగరమునందు జన్మించిరి, వీరు బుక్కభూప తునికి కులగురువులు, భారద్వాజసగోత్రులయిన తెలుఁగు బ్రాహ్మణులు, ఈయన తండ్రి మాయణుఁడు, అన్న సాయణుఁడు. అన్నయందును తండ్రియందునుగల గౌరవముచేత మాధవాచార్యుల వేదభాష్యములలోఁ గొన్నిటికి వారిపేరులు పెట్టెను (౧) మాధవాచార్యులు తొంబదిసంవత్సర ముల ప్రాయమున సిద్ధిపొందిరఁట, ఈయన ౧౩౬౮ వ సంవత్సరము నందు బుక్కరాజుమంత్రి యైయుండినట్లొక తామ్రశాసనమువలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. మాధవీయాదిగ్రంథములలో మాధవాచార్యులవారు తమవంశమును దెలుపుచు వ్రాసిన రెండు శ్లోకములు నిందుఁ జూపు చున్నాను —

శ్లో॥ యస్య బోధాయనం సూత్రం శాఖాయస్య చయాజుషీ
భారద్వాజకులంయస్య సర్వజ్ఞ స్సహిమాధవ
శ్రీమతీయస్యజననీ సుకీర్తి ర్మాయణః పితా
సాయణోభోగనాథశ్చ మనోబుద్ధిసహోదరౌ

బుక్కరాజతరువాత వానికి కామాక్షీదేవివలనఁ బుట్టినహరి హరనాథుఁడు ౧౩౭౯ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౦౧ వ సంవత్స రమువఱకును రాజ్యము చేసెను. ఈ హరిహరరాజును మల్లాదేవివలనఁ గలిగిన పుత్రుఁడైన వీరప్రౌఢదేవరాయలు ౧౪౧౨ వ సంవత్సరము వఱకును, ఆతనిపుత్రుఁడైన విజయభూపతి ౧౪౧౮ వ సంవత్సరము వఱకును, ఆతనికుమారుఁడైన దేవరాయలు ౧౪౨౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౪౬ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినట్లు శిలాతామ్రశాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. కాని వీ రేయేసంవ త్సరములయందు సింహాసన మెక్కిరో యేయేసంవత్సరములయందు మరణమును పొందిరో నిశ్చయముగాఁ దెలియదు. బుక్కరా

కాలమునందియు వీరికి మహమ్మదీయులతో యుద్ధములు జరుగుచు వచ్చెను ౧౩౬౮ వ సంవత్సరమునందు మొట్టమొదట బుక్కరాజు మహమ్మదీయులను యుద్ధములో జయించెను ఆతని పుత్రుఁడైన హరిహరరాజును మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి ౧౩౮౦ వ సంవత్సరమునందు తురుష్కులను గోవానగరమునుండి వెడలఁగొట్టెను ఈ హరిహరరాజు హిందూదేవాలయముల కనేకములకు భూదానములు చేసెను హరిహరరాజుయొక్క శాసనములలో సాళువగుండరాజు మంత్రిగా నుండెను గుండరాజు వైరివిభీషణుఁడు కృతినందిన సాళువనృసింహరాజు తండ్రి గుండరాజు మంత్రిగాను దండనాథుఁడుగాను ఉండి కొంత రాజ్యమును సంపాదించెను తదనంతర మాతనిపుత్రుఁడగు సాళువ నృసింహరాజు దేవరాయలు సంతానము లేక మృతుఁడైనపిమ్మట కర్ణాటకరాజ్యము నాక్రమించుకొనెను నరసింహరాజునకు తిమ్మరాజను పేరుగల జ్యేష్ఠభ్రాత యొకఁడు గలఁడు అతఁడే యీశ్వరరాజు తండ్రియైన సాళువతిమ్మరాజని తోఁచుచున్నది సాళువ నృసింహరాజు భూదానములు మొదలయిన దానము లనేకములు చేసెను ఇతఁడు చిత్తూరిమండలములోని వందవాసినగరమునకు పడమట నామడదూరములో నున్నవెల్లము గ్రామములోని దేవాలయమునకు శాలివాహనశకము ౧౩౯౧ వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౪౬౯ వ సంవత్సరమునందు కొంతభూమి యిచ్చెను, ఈతని రాజ్యకాలము లోనే చిత్తూరిమండలములోని యూపూరుగ్రామములోని శివాలయమున కొకరిచేత శాలివాహనశకము ౧౩౯౩ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకము ౧౪౭౧ వ సంవత్సరమునందు కొంతభూమి యియ్యఁబడినది ఈ నృసింహరాజు కాలమున తిమ్మరాజు పుత్రుఁడైన యీశ్వరరాజు దండనాయకుఁడుగా నున్నట్లు వరాహపురాణ పీఠికవలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది ఈ నృసింహరాజు తదనంతర మీశ్వరరాజు పుత్రుఁ

డయిన నరసింహరాజు రాజ్యమునకు వచ్చెను ఇతఁడు ౧౪౮౭ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసినట్లు శాసనములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది కొందఱీతఁడు ౧౫౦౫ వ సంవత్సరమువఱకు మాత్రమే రాజ్యపరిపాలనము చేసె ననియు, ఆసంవత్సరము మొదలుకొని యీతని జ్యేష్ఠపుత్రుఁ డయిన వీరనృసింహరాయలు పరిపాలనము చేసెననియు చెప్పుచున్నారు ఇదియే నిజమై యుండవచ్చును పేరొక్కటియే యైయుండుటచేత శాసనకర్తలను పరీక్షించినవారు కొడుకునుగూడ తండ్రిగా భ్రమించియుందురు ౧౫౦౯ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయల ప్రభుత్వ మారంభమైనది కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు రాకముం దాతని యన్నయైన వీరనృసింహరాయలు కొంతకాలము రాజ్యము చేసినట్లు కృష్ణదేవరాయల కంకితము చేయఁబడిన గ్రంథములయం దిట్లు చెప్పఁబడియున్నది —

క. వీరనృసింహుఁడు నిజభుజ
దారుణకరవాలపరుషధారాహతవీ
రారియగుచు నేకాతప
వారణముగ నేలె ధర నవారణమహిమన్

క. ఆవిభు ననంతరంబ ధ
రావలయముఁ బాల్చెఁ గృష్ణరాయఁడు చిన్నా
దేవియు శుభమతి తిరుమల
దేవియునుం దనకుఁ గూర్చుదేవేరులుగన్ — మనుచరిత్రము

క. వారిలలోఁ దిప్పాంబకు
మారుఁడు పరిపంథిశంఖమంథాచలమై
వీరనరసింహరాయఁడు
వారాశిపరీతభూమివలయం బేలెన్

శా. వీరశ్రీనరసింహశౌరి యెదఁదా విశ్వంభరామండలీ
ధౌరంధర్యమునన్ జనంబు ముద మొందన్ నాగమాంబాసుతుం
డారూఢోన్నతిఁ గృష్ణరాయఁడు విభుండై రాజ్యసింహాసనం
బారోహించె విరోధులున్ గహనశైలారోహముం జేయఁగన్ —

పారిజాతాపహరణము

శిలాతామ్రశాసనాదులవలనఁ దెలియవచ్చెడు వంశవిధముననేగాక యీ వంశవిషయమును పలువురు పలువిధముల పరస్పరవిరుద్ధముగా వ్రాసియున్నారు. అందొక విధము నిందుక్రిందఁ గనఁబఱిచెదను —

	మొదలు — వఱకు
హరిహరరాయలు	1336—1350
బుక్కరాయలు	1350—1379
హరిహరరాయలు	1379—1401
విజయబుక్కరాయలు	1401—1418
వల్లబుక్కరాయలు	1418—1434
గౌడదేవరాయలు	1434—1454
రాజశేఖరరాయలు	1454—1455
విజయభూపతి	1455—1456
ప్రౌఢదేవరాయలు	1456—1477
వీరప్రతాపరాయలు	1477—1481
మల్లికార్జునరాయలు	1481—1487
రామచంద్రరాయలు	1487—1488
విరూపాక్షరాయలు	1488—1490
నరసింహరాయలు	1490—1495
నరసరాయలు	1495—1504
వీరనరసింహరాయలు	1504—1509
కృష్ణదేవరాయలు	1509—1530

ఈ పట్టిక యొక్కటియే చాలవఱకు శిలాతామ్రశాసనముల లోని కాలము ననుసరించి యున్నది

కృష్ణదేవరాయలు జన్మించినదినముగాని సంవత్సరముగాని సరిగాఁ దెలియదు. కృష్ణరాయలజనన మొకరు ౧౪౬౭ వ సంవత్సరమునం దనియు, ఇంకొకరు ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమునందనియు వ్రాసియున్నారు గాని యందేది సత్యమయినదియు నిశ్చయించుట కాధారము లేవియు దొరకలేదు. ఇతఁడు శాలివాహనశకము ౧౩౮౭ వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౪౬౫ వికృతిసంవత్సర పుష్యబహుళ ద్వాదశీ శుక్రవారమునాఁడు పుట్టినట్లు తెలిపెడి యీక్రిందిపద్య మొకటి వాడుకలో నున్నది —

ఉ. అందలి శాలివాహనశకాబ్దము లద్రివసుత్రిసోములం
దందిత మైనయవ్వికృతివత్సరమందలి పుష్యమాసమం
దుం దగుకృష్ణపక్షమున నొప్పెడిద్వాదశి శుక్రవాసరం
బం దుదయించెఁ గృష్ణుఁడు శుభాన్వితుఁ డాచరసింహమూర్తికిన్

ఇది యెంతవరకు విశ్వసింపఁదగినదో బుద్ధిమంతులగువా రాలోచించుకొందురుగాక! అయినను, ఇది మొదటివారు చెప్పినకాలముతో సరిపోవుచున్నందున దీని నధికవిశ్వాసార్హముగా నెంచవచ్చును. ౧౮౨౯ వ సంవత్సరములో కావలి వెంకటరామస్వామిగారు కలకత్తానగరమునందు ప్రచురించిన దక్షిణహిందూదేశకవుల చరిత్రములో కృష్ణరాయలు తన నలువదవయేట శాలివాహనశకాబ్దములు ౧౪౫౨ వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమునందు మృతినొందినట్లు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టిచూడఁగా నీ రాయలవారు శాలివాహనశకము ౧౪౧౨ వ సంవత్సరమునఁ బుట్టినట్లేర్పడుచున్నది. అల్లసాని పెద్దన్న చెప్పినట్టు చాటుధారగా వచ్చుచున్న యీక్రింది పద్యములనుబట్టికూడ కృష్ణదేవరాయల మృతికాల మించుమించుగా దీనితో సరిపోవుచున్నది

ఉ. భోరన యాచకవ్రతతి భూరివిపద్దశ నొందుచుండఁగా
నారయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాబ్ధిసోములం
దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున జ్యేష్ఠశుద్ధ ష
ష్ఠీరవివాసరంబున నృసింహుని కృష్ణుడు చేరె స్వర్గముం
దర్వరికి నుష్ణకృష్ణుఁ డవతారసమాప్తము నొందు కైవడిన్

ఈపద్యమునుబట్టి శకాబ్దములు ౧౪౪౭ టికి సరియయిన క్రీస్తుశకము ౧౫౨౫ వ సంవత్సరమునఁ గృష్ణరాయలు పరలోకగతులైనట్లు కానఁబడుచున్నను, ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమువఱకు నతని దానశాసనములు కానవచ్చుచున్నందున శాసనములను బరిశీలించిన యిప్పటి వారలందఱు ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమునందే మృతినొందెనని నిశ్చయించియున్నారు ౧౫౩౨, ౧౫౩౩, ౧౫౩౫ వ సంవత్సరములయం దచ్యుతదేవరాయల దానశాసనములు పెక్కులు కానవచ్చుచున్నను, అవి కృష్ణరాయల జీవితకాలమునందే చేయఁబడినవి కావచ్చును. కృష్ణదేవరాయలతండ్రియైన నరసింహరాయనకు తిప్పాంబ యనియు, నాగమాంబ యనియు, ఇద్దఱు భార్యలు గలరు. ఆ యిరువురిలో తిప్పాంబ పట్టపురాణియనియు, నాగమాంబ భోగకాంతయనియు, చెప్పుదురు. కొన్ని శాసనములయందుఁగూడ నిట్లే కానఁబడుచున్నది. ఆయిద్దఱు భార్యలలో తిప్పాంబకు వీరనృసింహరాయలును, నాగమాంబకు కృష్ణదేవరాయలును పుట్టిరి. నరసింహదేవరాయలకు ఓబమాంబ యను నింకొక భార్య యున్నట్లును, ఆమె కచ్యుతదేవరాయలు పుత్రుఁడయినట్లును, శాలివాహనశకము ౧౪౫౯ వ సంవత్సరమునకు సరియైన క్రీస్తుశకాబ్దము ౧౫౩౭ హేవిళంబి సంవత్సరమున చిత్తూరిమండలములోని నారాయణపురము నొక బ్రాహ్మణునికి దానమిచ్చుచు నచ్యుతదేవరాయలు వ్రాసియిచ్చిన తామ్రశాసనములోని యీక్రింది వాక్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది

తిప్పాజీ నాగలాదేవ్యోః కౌసల్యా శ్రీసుమిత్రయో
ర్జాతౌ వీరనృసింహేంద్ర కృష్ణరాయ మహీపతీ
అస్మాదోబాంబికా దేవ్యా మచ్యుతేంద్రోపి భూపతిః

కృష్ణదేవరాయలతండ్రి నరసింహరాజే మధుర శ్రీరంగపట్టణము మొదలయినవానిని జయించి తద్దేశముల నాక్రమించినట్టు పారిజాతాపహరణములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ దేటపడుచున్నది—

సీ. కుంతలేశ్వరుఁడు దిక్కుపడంగ విద్యాపురంబుఁ గైకొని నిజప్రౌఢి నెఱపెఁ
బారసీకునకు దుర్భరయానవేగంబుఁ గొలఁగించె యవనదుర్గస్థితుఁ
జోళవల్లభుఁ జెఱసురవధూమధురాధరముల నిల్పె మధుర పురంబుఁ గొనియె
శ్రీరంగపట్టణసీమ ఖడ్గవటీవినోదంబు పావనేంద్రునకుఁ జూపె
నతఁడు నుతికెక్కె రామసేత్వంతరాళ
కలితషోడశదానవిఖ్యాతయశుఁడు
మండలీకర మేఘమార్తాండబిరుదుఁ
డీశ్వరనృపు నరసపృథ్వీశ్వరుండు

౧౫౦౯ వ సంవత్సరమునకు సరియగు శాలివాహన శకము ౧౪౩౦ శుక్ల సంవత్సర వైశాఖమాసమునందు సింహాసనమునకు వచ్చినట్టును గల కృష్ణరాయనిచరిత్రము విశ్వాసార్హమైన దేదియు తెలియదు. వీర నృసింహరాయని పై నిజాప్రేమముకంటెఁ దండ్రి కృష్ణరాయనియెడ నధికప్రేమము జూపుచు వచ్చెననియు, అది సహింపలేక వీర నృసింహరాయని తల్లి తన సపత్నీపుత్రుని జంపింపఁ బ్రయత్నింపఁగా మంత్రియైన తిమ్మరుసు జాడఁ గనిపెట్టి యాతని దాఁచి ప్రాణములను రక్షించి కాపాడెననియు, తరువాతఁ గొంతకాలమునకు నృసింహదేవ రాయలు పుట్టుబొబ్బచేత బాధపడుచుఁ బ్రాణావసానకాలమునందుఁ గొడుకులను బిలిచి తన ఉంగరమును దీసికొన్నవాఁడు రాజ్యార్హుఁ డని

చెప్పుదురు. పెద్దనగారు తీయుట కుపాయము తోఁచక యూరకుండఁగాఁ గృష్ణరాయలు పెద్దనచేతిక్షుముత్తో జలక్రీడ గలిగి యుంగరమును దీసి యిచ్చెననియు, అందు నా రాయలు మెచ్చి మంత్రి యా లనినే పట్టాభిషిక్తుని చేసి నియమించి పూర్వయోగమును గాంచెననియు కథలు చెప్పుదురు. ఎకసంపహారాయుని యనంతరము కృష్ణ యయి విధ్వసింపగా రాయల రాజ్యము వచ్చి ట్టు కృష్ణరాయని కంకితము చేయఁబడిన మనుచరిత్రాది గ్రంథములే చెప్పుచున్నందున, ఈ కథ సత్యసంగతి కల్పితమయి యుండును. కృష్ణదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చిన కొలఁది కాలములోనే యుద్ధయాత్రచేసి తన రాజ్యమును ... సామ్రాజ్యము వ్యాపింపఁజేసెను. దానికి మైసూరుగాక ... సమస్త సీమలకు రాలెవ్వరు గర్వ ఎయ్యానంతున సింహ సన ... వివాహము ... లేదు. కృష్ణరాయలు 1509వ సంవత్సరమునందు దక్షిణదిగ్విజయయాత్రకు బయలువెడలి మహిసూరుదేశములోని యుమ్మత్తూరు, శివసముద్రము, శ్రీరంగపట్టణము మొదలగువానిని గెలిచి గంగవంశరాజులను జయింపఁగా, ఆ యవాలి మహిసూరుదేశమంతయు స్వాధీన మయినది. ఈ దేశమును జయించినసంగతి పారిజాతాపహరణములోని ద్వితీయాశ్వాసాంతమునందలి యీ క్రిందిపద్యమునందు సూచింపఁబడినది —

శా. సమ్మర్దక్షమనీనిబంధనసిథాసంక్రందనాచార్య కహా
రమ్మన్యాచలవజ్ర ... జగతీరక్షాం ...
ధ్వమ్మాద్రక్ష ... రాజ్య ... ద్భవాతి ...
గుమ్మత్తూరి శివంసముద్రపుర వప్రోన్మూలనాడంబరా

ఆ సంవత్సరమునందే కృష్ణదేవరాయలు నెల్లూరుమండలములోని యుదయగిరిమీఁదికి దండెత్తి, దాని కధికారిగా నున్న వీరభద్రపాత్రుని పినతండ్రియైన ప్రహారేశ్వరపాత్రుని జయించి యా దుర్గమును సాధించెను. అటుతరువాతఁ గృష్ణరాయల మంత్రియైన యప్పాజీ యను నామాంతర

రము గల తిమ్మరుసు (సాళువతిమ్మరాజు) నెల్లూరిమండలములోని కని గిరి (కనకగిరి) కి రాజయినట్టియు, ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని సంతతి వారిలోఁ గడపటివాఁడయినట్టియు వీరరుద్రగజపతి కాతని కొమార్తెను కృష్ణరాయల కిచ్చి వివాహము చేయుమని సందేశము పంపెను. అట్లు పెండ్లికొడుకై కృష్ణరాయునకిఁ దన పుత్రిక నియ్యను స్పష్టముగాఁ జెప్పు యటువంటి బలవంతునితో విరోధము పెట్టుకొనుటకు సాహసింపఁజాలక కొమార్తె నిచ్చెద నని చెప్పి రాయలను మంత్రిసహితముగా రప్పించె, అంతఃపురము చొచ్చినప్పుడు రాజుప్రాణములు గొనఁ బ్రయత్నించెను. కోటలోఁ బ్రవేశించిన తరువాత మంత్రియైన తిమ్మరుసు సేనాసమును గనిపెట్టి రాజుప్రాణములు కాపాడుటకై తాను రాజువేషమును వేసికొని కృష్ణరాయనికి సేవకవేషము వేసి తన వెంటఁ గొనిపోయెను. తాను కృష్ణ రాయనిచేతివ్రేలినున్న ముద్రయుంగరమును బట్టి యితఁడే రాజని యంతః పురములోనివా రానవాలు పట్టిరి. ప్రాణోపద్రవము సంభవింపనున్న దగా సమయమునందు ధీమంతుఁడైన మంత్రియుపాయమువలన రాజు తానును మంత్రియు నెట్లో ప్రాణములు దక్కించుకొని పారిపోయి స్వదేశమును జేరినతోడనే సేనలనుగూర్చి కనకగిరిమీఁద దండెత్తివచ్చి వీరరుద్రునిరాజ్యమును, అతనిపుత్రికయైన చిన్నాదేవినిగైకొని, ద్రోహి యైన యాతనిఁ జంపక కుటుంబసహితముగా వింధ్యపర్వత ప్రాంతము లకుఁ బాఱఁద్రోలెను. వీరరుద్రునిశుద్ధాంతస్త్రీలు వింధ్యపర్వతము పాలైన సంగతిని మనుచరిత్రము నందల్లసాని పెద్దన యీరీతిని వర్ణించి యున్నాఁడు —

మ. ధరకెంధూళులు కృష్ణరాయలచమూధాటీగతిన్ వింధ్యగ
హ్వరముల్ దూఱఁగఁ జూచి తారచటఁ గొప్పై యుండఁ బెంపుల్ జాల న
చ్చెరువై యీయుడుసంతతీకటకముల్ వచ్చెంగదే యంచు చే
సారిదింజూతురు వీరరుద్రగజరాట్ఛుద్ధాంతముగ్ధల్ గుహల్

కృష్ణరాయలు ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు పూర్వదిగ్విజయయాత్ర వెడలి ఆ సంవత్సరమునందె కొండవీడు, బెల్లముకొండ, బెజవాడ, కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన ప్రదేశములను జయించి, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరమునందు విశాఖపట్టణమండలములోని భీమునిపట్టణమున కయిదుక్రోసుల దూరములో నున్న పొట్నూరివద్ద రాతిజయస్తంభమును వేయించి, ఆ మండలములోని సరపల్లి తాలూకాలోని నడ్డాది జయించి, ఉత్కలదేశములోని కటకపురమువఱకును బోయి కటకపురమును గాల్పఁగా, కళింగదేశాధిపతియై యొడ్రదేశమును బాలించుచుండిన ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు తనకుమార్తెయగు తిరుమలదేవిని రాజున కిచ్చి వివాహముచేసి సంధి చేసికొనెను. అందుచేతఁ గృష్ణదేవరాయలు రాజమహేంద్రవరమువఱకును గల కళింగదేశమును మరలఁ బ్రతాపరుద్రదేవున కిచ్చివేసి, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరాంతమున కాంచీపురము ప్రవేశించెను. ఈతని ప్రథమభార్యయైన చిన్నాదేవికి అన్నపూర్ణాదేవియనియు నామాంతరముగలదు. ఈతనికి దిరుమలదేవియు నన్నపూర్ణాదేవియు నిద్దఱుభార్యలగుటను గృష్ణదేవరాయలు తాను విష్ణుచిత్తీయమునం దిట్లు తెలిపియున్నాఁడు —

క. ఆవిభు నవంతరంబ ధ
రావలయముఁ బూని తీవ్రరహిమైఁ దిరుమ
ల్దేవియు నన్నపూర్ణా
దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరులుగన్

ఈతఁడు పూర్వదిగ్విజయయాత్రలో సింహాచలమును దర్శించి నప్పుడు భార్యాసహితముగాఁ జేసినదానమును గూర్చి సింహాచలదేవాలయములో నేడవ స్తంభముమీఁదఁ జెక్కించిన యీ క్రిందియంశమును విశాఖపట్టణమండలచరిత్రమునుండి తీసికొనుచున్నాను —

"శుభమస్తు శ్రీమన్ మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర మూరు రాయరగండ అరిరాయ విభాడ భాషకు తప్పువ రాయరగండ యవన రాజ్యస్థాపనాచార్య శ్రీవీరప్రతాప కృష్ణదేవమహారాజులు విజయనగరాన సింహాసనస్థులై పూర్వదిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి ఉదయగిరి కొండవీడు కొండపల్లి, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన దుర్గాలు సాధించి సింహాద్రికి విచ్చేసి స్వస్తి శ్రీ విజయాభ్యుదయ శాలివాహనశక వర్షంబులు ౧౪౩౫ అగు నేటి ధాత సం॥ చైత్ర బ ౧౨ గురువారాన సింహాద్రినాథుని దర్శించి తమ తల్లి నాగాదేవమ్మగారికిన్ని తమ తండ్రి నరసరాయనగారికిన్ని పుణ్యముగాను స్వామికి సమర్పించిన కంఠమాల ౧ కి ముత్యాలు ౯౯౧ మాణిక్యాల పదకము ౧ పెద్ద ౧ టి శంఖచక్రాల పతకం ౧ న్ని పయిగళ్ళెం ౧ న్ని మాడలు గ ౨౦౦౦ తమదేవి చిన్నాదేవమ్మగారు సమర్పించిన పతకం ౧ కి గ ౫౦౦ తిరుమలదేవమ్మగారు సమర్పించిన పతకం ౧ కి గ ౫౦౦ యింత వట్టుకు సమర్పించు ధర్మశాసనము."

కృష్ణరాయలవిజయములను గూర్చి పారిజాతాపహరణమునందును, మనుచరిత్రమునందును చెప్పఁబడిన కొన్ని పద్యములను ఉదహరించుచున్నాను —

చ. మునుకొని కొండవీటికిని ముట్టి రుద్రునిఁ కృష్ణరాయఁడను
స్వామిని నీవ జయించె నది మా యభిమాన సరసేంద్రుఁడు కృష్ణరా
యనృపతి కొండవీటికి నుపాహన భూమిని బ్రతాపరుద్రునిం
దనుఁ బగవీరభద్రుఁ గిరుగాయితఁ గాంచె జగత్ప్రసిద్ధిగన్

చ. తెలుఁగుని కృష్ణరాయధరణీవిభుఁ డుత్కలభూమిపాలుతోఁ
గలన నెదిర్చి హాస్తికము కాండశతంబుల నొంపఁ బాముతో
బలసినచోటఁ గూడిన సమగ్రయశోవసనంబు గప్పి తా
వలపఁగఁ జేసె భూసతిని వశ్యవిధిజ్ఞుఁడుగాన నేర్పునన్

సీ. ఉదయాద్రి వేగ సత్యోద్ధతి సాధించె వినుకొండ మాటమాత్రన హరించెఁ
గూటము ల్సదరంగఁ గొండవీ డగలించె బెల్లముకొండ యచ్చెల్ల జేసె
వేలుపుకొండ సుద్వృత్తి భంగము సేసె జల్లిపల్లి సమగ్రశక్తిఁ గాల్చె
గినుకఁ గొనియె ననంతగిరి క్రిందుపడఁజేసె కంబముమెట్టు గ్రక్కునఁ గదల్చె
బలనికాయము కొలువుముట్టడించుఁ
గటకమును నిరక యనుచు నుత్కళమహీశుఁ
డనుదినమ్మును వెఱచు నెవ్వనికి నతఁడు
రాజమాత్రుండె శ్రీకృష్ణరాయవిభుఁడు — పారిజాతాపహరణము

సీ. కొండవాల్గ నుదయాద్రిశిఖరాఁ బతీంద్రుఁడించు నవలోకనామున
వెచ్చులయింజరించె
గుణకొండవీ కొక్కి మాగొన్న పర్వతయులక పాపాత్రు పోటువాఁ డై
నటసాగి జమ్మిలోయఁబడి వేగదహించె గోసబిట్టిగ్రొక్కొట్టాఁ గదగిలెఁ
గనకగిరిస్నూర్తిఁ గరఁచె గౌతమిఁ గ్రాఁచె నవుపాటు సొట్టూరు రవ్వలు
కొనియె
మాడెములు వ్రేల్చె నోడ్రాది మంయొనర్చెఁ
గటకపురిఁ గాల్చె గజరాజు గలఁగిపాఱఁ
దోఁచిచ్చిన సార యుద్ధరతిఁ గృష్ణ
రాయబాహాప్రతాపజాగ్రన్మహాగ్ని

చ. అభిరతిఁ గృష్ణరాయఁడు జయాంకములన్ లిఖియించి తాళస
న్నిభముగఁ బొట్టునూరికడ నిల్పిన కంబము సింహభూధర
ప్రభు తిరునాళ్ళకుం దిగుసురప్రకరంబు కళింగమేదినీ
విభు నపకీర్తి జాలము నేమియుఁ బెట్టకనంపు నెచ్చలున్ — కవిచరిత్రము

పూర్వదిగ్విజయయాత్ర చేసి వచ్చినతరువాత మూఁడునాలుగువత్సరములవఱకును కృష్ణదేవరాయలు యుద్ధము చేయుటకు వెడలినట్టు గానఁబడదు. అతఁ డాకాలమునందంతటను విద్యావ్యాసంగమునందు ప్రొద్దు

పుచ్చుచుండెను. అల్లసాని పెద్దన తనస్వారోచిష మనుచరిత్రమును, నంది తిమ్మన్న పారిజాతాపహరణమును, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరమునకు తరువాతను ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునకు లోపలను కృష్ణదేవరాయనికంకితము చేసిరి. ౧౫౧౯ వ సంవత్సరాంతమునందు బీజాపుర మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి, ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునందు సుల్తానయిన యేదిల్ ఖానుని జయించెను. ఈ యుద్ధవార్త పూర్వోక్తములైన రెండుగ్రంథములయందును నుదాహరింపబడక పోవుటచేత నవి యీ యుద్ధమునకు బూర్వమునందే రచియింపబడినట్లు నిశ్చయింపవలసియున్నది. అయినను కృష్ణదేవరాయనితో తన ఆముక్తమాల్యదయందీ యుద్ధవృత్తాంతము నీ క్రింది పద్యముచే జెప్పియున్నాడు —

మ. అలుక న్గోటలు దట్టికాఖురపుటీహాల్యగ్ర సురాసావపు
చ్ఛలకోటి న్వ్యలచ్ఛపూగజమదాసారప్లుతిన్ శ్రీరథ
ప్ఫలసస్యం బిడి పెద్దఘోటి బలిరా కట్టించితో దృష్టి కే
సలఖానోగ్రకిపాల మర్ద్యపహరిద్వ్యాజాగల శ్రేణికన్

ఈయుపద్యమును బట్టి యాముక్తమాల్యద ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునకు దరువాత రచియింపబడిన ట్లూహ్యము. ఇది ఓరుగల్లు, గోలకొండ మొదలయిన సంస్థానములను జయించి యాతడు తన రాజ్యమును దక్షిణహిందూస్థానమునందంతటను వ్యాపింపజేసెను. ఈ దక్షిణదేశమును పాలించిన రాజులలో నింత గొప్పరాజ్యమేలిన రాజు మఱియెవ్వడును లేడు. ఒడ్డెరాజు లయిన గజపతులను, తురుష్కరాజు లయిన యశ్వపతులను, తెలుగురాజు లయిన నరపతులను, జయించుటచేత నీతనికి మూరురాయరగండడని బిరుదు కలిగినది. ఇటువంటి బిరుదములనేకము లీతనికి గలవుగాని యవి యన్నియు నిందు వివరింపుట యనావశ్యకము. ఈతడు శ్రీరంగపట్టణము, మధుర, తిరుచనాపల్లి, మళయాళము మొదలయిన దేశములను పాలించుటకు తెలుగునాయకు

లను ఏలకులనుగా నేర్పఱిచెను ఈతఁడే తుంగభద్రానదికి విజయనగరమునద్ద వంతెన కట్టెను ఈతనికి తిమ్మరుసు మంత్రిగా నుండెనుగాని యతఁడు రాజునకంటె మూఁడు సంవత్సరములు ముందుగా మృతి నొందెను

ఈకృష్ణదేవరాయలది తుళువవంశము ఇంటిపేరు సాళువవారు, పూర్వీకులు వసియించిన గ్రామనామములనుబట్టి ఎంపెటవారనియు, నెలగోలవారనియు కూడ గృహనామము గలదు ఈకడపటి రెండుపేరులును కరణములు వ్రాసియుంచిన కొండవీటికవిలె చరిత్రమునం దుదాహరింపఁబడి యున్నవి ఇంతవఱకును రాజుయొక్క విజయములనుగూర్చి సంక్షేపముగా వ్రాసియున్నాను ఇఁక నీతని పాండిత్య ప్రభావములనుగూర్చి కొంత వ్రాయవలసి యున్నది పూర్వకాలమునందు భోజరాజు సంస్కృతభాష నాదరించినట్లే యితఁ డాంధ్రభాష నాదరించి కవులను సమ్మానించి గ్రంథరచన చేయించుటచేత నీతని కాంధ్రభోజుఁడని బిరుదనామము గలిగినది ఇతఁడు కవుల నాదరించి కావ్యములు చేయించుటయే కాక తానుకూడ విద్వాంసుఁడై సంస్కృతాంధ్రములయందు గ్రంథములను రచియించుటకు సమర్థుఁ డయియుండెను ఈతఁడు సంస్కృతమునందుఁ బెక్కుగ్రంథములు రచించినట్లు విష్ణుచిత్తీయమునందలి యీపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది —

సీ. ఎలికి తుత్ప్రేక్షోపమల జాతిమైఁ బెక్కు రసికులౌనన మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవధిగాఁగఁ జెప్పితిని సత్యావధూప్రీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంహిత తేర్చి కూర్చితి సకలకథాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘుచ్ఛటలు విచ్చుగర వంచితసూక్తినైపుణి జ్ఞానచింతామణికృతి
మఱియు రసమంజరీముఖ్యమధురకావ్య
రచనమెప్పించుకొంటి గీర్వాణభాష

ఆంధ్రభాష యసాధ్యంబె యందు నొక్క
కృతి విరచింపు మీఁక మాకుఁ బ్రియముగాఁగ

అయినను కృష్ణదేవరాయలు రచియించిన యాసంస్కృత గ్రంథము లేవియు నెప్పుడును గానరాకున్నవి. సంస్కృతమునమాట యటులున్నను కవులను బ్రోత్సాహపఱిచి కావ్యములను చేయించియు తాను జేసియు తెలుఁగుభాష కీయన మహోపకారము చేసి యున్నాఁడు. ప్రబంధరచనము ప్రౌఢతగా నీకృష్ణదేవరాయల కాలమునందే యారంభ మైనది. అంతకుఁ బూర్వమునందున్న కవులు సంస్కృతమునుంచి యితిహాసములను బురాణములను మాత్రము తెనిఁగించుచు వచ్చిరి. వారిలోఁ గేతన యనుకవి యాజ్ఞవల్క్యధర్మశాస్త్రమును దండివిరచితమైన దశకుమారచరిత్రమును, శ్రీనాథుఁడనుకవి శ్రీహర్షవిరచితమైన నైషధకావ్యమును పద్యకావ్యములనుగాఁ దెలిఁగించిరి. బాణవిరచితమైన కాదంబరి యాంధ్రీకరింపఁబడినట్టు కానఁబడుచున్నదిగాని కొన్ని లక్షణగ్రంథముల యందుదాహరింపఁబడిన పద్యములుతక్క గ్రంథ మెక్కడను పూర్ణముగా గానరాకున్నది.

ఇది యెట్లున్నను కృష్ణదేవరాయనికిఁ బూర్వకాలమునందలికవులు రచించిన యాంధ్రగ్రంథములన్నియు సంస్కృతమునుండి చేసిన భాషాంతరములేకాని స్వబుద్ధికల్పితముగా రచించిన నూతనగ్రంథ మొక్కటియుఁ గానరాదు. తెలుఁగునందు నూతనముగా ప్రబంధరచనచేసి తరువాతివారికి దారిచూపినవాఁడు కృష్ణదేవరాయని యాస్థానకవియైన యల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు. ఆతఁడు రచియించిన మొదటిప్రబంధము స్వారోచిషమనుసంభవ మనెడు మనుచరిత్రము. ఈ గ్రంథమునందలి కథ మార్కండేయ పురాణమునుండి గ్రహింపఁబడినది. మొట్టమొదట నీమనుచరిత్రమును ప్రబంధరూపమున రచింపఁబట్టియే పెద్దనార్యున కాంధ్రకవితాపితామహుఁ డను బిరుదనామము కలిగినది.

కృష్ణదేవరాయలకు సంస్కృతాంధ్రములందు నసాధారణపాండిత్యము గలిగియుండుట నాతఁడు రచియించిన యాముక్తమాల్యదయే సహస్రముఖముల ఘోషించుచున్నది. ఆముక్తమాల్యద కృష్ణరాయకృతము కాదనియు దానిని తదాస్థానకవియైన పెద్దనార్యుఁడు రచించి పుస్తకమునఁ దన ప్రభువునకుఁ గర్తృత్వమును నారోపించెననియు వాకుకలదు. ఇది యుక్తియుక్తముగా విశ్వసనీయముగాదు. కృష్ణదేవరాయలు అల్లసాని పెద్దనను, రామరాజభూషణుని, ప్రబంధములను రచించి తెమ్మని నిర్బంధించెననియు, తదాజ్ఞానుసారముగా వారిరువురును గ్రంథరచనచేసి తమప్రబంధములను దీసికొనిరాఁగా నాఁటి రాజు వసుచరిత్రముకంటె మనుచరిత్రము తేఁటపాకమునఁ బడినదను యభిప్రాయము తెలిపెననియు, అంతమీఁద పెద్దన 'యాముక్తమాల్యద' యనుపేర విష్ణుచిత్తుని చరిత్రము రచియించి తీసికొనిరాఁగా విష్ణుచిత్తీయము ముదురుపాకముగా నున్నదనియె ననియు, చెప్పుచుండుటగాని యిదియంతయు నిటీవలివారి స్వకపోలకల్పితము. వసుచరిత్రమును రచియించిన రామరాజభూషణుఁడు కృష్ణదేవరాయని కాలమునం దుండెనో లేదో యని సందేహింపవలసి యున్నది. ఉండినపక్షమున నతఁ డాకాలమునఁ జిన్నవయసువాఁడై యుండవచ్చును. ఆముక్తమాల్యదయు మనుచరిత్రమును రచియింపఁబడి తరువాత నేఁబదియేండ్లకుఁగాని రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమును రచియింపలేదు. కావున ఇట్టి కథ యొంతమాత్రమును నమ్మఁదగినదికాదు. ఆముక్తమాల్యదకును, మనుచరిత్రమునకును శైలియందు ఎంతో భేద ముండుటచేతను, ఆముక్తమాల్యద వ్యాకరణదోషయుక్తమయినదిగా నుండుటచేతను, ఆరెండుపుస్తకములు నేకకవిచే రచియింపఁబడినవి కావని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. పెద్దనకవిత్వములో లేనియకారసంధులును, అల్పమశబ్దమునందు దకారసంధులును, క్త్వార్థక సంధులును, ఆముక్తమాల్యదయందుఁ గానఁబడుచున్నవి. అందుఁ

గొన్నిటి నిందుఁ గ్రిందఁ జూపుచున్నాను —

ఇ కా ర సం ధు లు

౧ గీ. నింగిటు త్రిశంకుకతన మాతంగివాటి
యయ్యె నిఁక నుండఁదగదని యవనికరిగి
నట్టి నక్షత్రతారాగ్రహాళి యనఁగఁ
గాంచనవరత్నరాసు లంగళ్లఁ బోలుచు   ఆ. ౨

ఇందు మొదటిపాదమునందు "నింగి + ఇటు = నింగిటు" అని ప్రయో
గింపఁబడినది

౨ చ. వెతల నొనర్చి పౌరోహితుల న్గ్ల యయోముఖ సాధుల న్యభూ
సుతను విరూపఁజేసి నను వో ముసలిన్ బెదనిట్టతాడువం
టతివ రమించెఁ దా ముసలి యయ్యె రహస్యముగుజ్జప్రేష్యకై
ధృతిచెడి యుగ్రసేనునకుఁ బ్రేష్యత నొందియు దిద్ది నేలఁడే ఆ. ౪

ఇందు మూడవపాదమునందు 'నిట్టతాడువంటి + అతివ = నిట్టతాడు
వంటతివ' అని ప్రయోగింపఁబడినది

తత్సమములం దకారసంధులు

౧ చ. అనుగుననుండి యుం బదిలమై చద లంటెడు కోటనొప్పు ప్రో
ల్చనికడంక డంచెనపుచేతులఁ గంగను గాచె దూఱఁగా
నడుమనె యున్కిఁజేసి యల నాకపురి న్సరికై పెనంగి లో
వెడలఁగఁ బట్టినేయుటకు నెత్తె ననం బెను మల్లుఫోరునన్ ఆ. ౨

ఇచ్చట రెండవచరణమున "గంగ + అను = గంగను" అని ప్రయో
గింపఁబడినది

౨ చ. తడితల డిగ్గిముంగ జవతం గుదతేప్పలఁ గన్నువిప్పి ళ్ళ
ల్లోప్పదుచుచు నీరు ముంగరలపోలిక ముక్కులఁగూడ నోటఁ గొం
కొడియుచు గూటికత్తె సగ మొత్తుచు తెక్కువిదిర్పు మున్నగా
వసఁకు పెకొక చేష్టుడిగవత్సము పట్టులుబాన ప్రుల్ చోరన్ ఆ. ౮

ఇచట నాలవచరణమందు "చేష్ట + ఉడికె = చేష్టుడికె" అని ప్రయోగింపఁబడినది

3 శా॥ అబ్రహ్మణ్యము లోకనై చుకొనె నన్యాయంబున స్వత్తుపతం
దా బ్రహ్మాదులవేఁర నిల్పియుఁ బ్రభుత్వం బూఁదియుం ద్రోఁతురే
యీ బ్రక్కన్ద్విజుఁ జూఁపరయ్య సభనా రీరంగభర్తృంచు డు
ష్ట్ర బ్రోఁశించి భావ్యకంఠుఁడు సముద్బద్దో ౘలాలుండునై అ ఙ.

ఇచట మూఁడవచరణమున "రంగభర్తృ + అంచు = రంగభర్తృంచు" అని ప్రయోగింపఁబడినది

సీ॥ కొంగవాల్నలు గుంపులఁబట్టుక జబ్బలంటఁగట్టిడ వెజ్జనరయు వారు
తల బక్క గడియ నెబ్బంగఁ బాఁతమసియించియుంబగిగించ నడుగువారు
తగుసేగఁజెప్ప లో దయమీటు వినిచీకఁజిం చిచ్చువారి దీవించువారు
నోంగ నగమున గలచేసిరిఁజెప్పి చుట్టలపై దాఁచి వెట్టువారు
నై నవపాంథులచేతఁ గ్రందైనయూళ్ల
జూడగా నిటఁ దెచ్చి యిచ్చినదించి
వారు నీ రానఁబోవనో వ్వారిమగిఁడి
వచ్చువాలోన నీయాపువచ్చెనాకు అ ఙ.

ఇచ్చట మూఁడవపాదమునందు "చించి + ఇచ్చు = చించిచ్చు" అని ప్రయోగింపఁబడినది మఱియు నీపద్యమునందే మొదటిచరణమున "పట్టుకొని" యనుటకు "పట్టుక" యనియు, రెండవచరణమందు "గంజి + ఇండ్ల = గంజిండ్ల" ననియు వ్యాకరణదుష్టములయిన ప్రయోగము లున్నవి ఈవిధముగానే,

శా॥ ఎట్టా యిట్టగునయ్యవయ్య దయలేకిన్నాళ్లు నీకూరౌ యీ
పొట్టంబెట్టి మహాఘులబ్ధిఁ దనువ్రం జోషించి యెన్నాళ్లకే
నెట్టె నొక్కతపస్వి యొక్కప్రతి రాఁగా చూఁడడే తత్కృతకా
బుట్టు న్నిగెద దీని నా నోదవి దోపుణ్యాత్మ యెట్లంటికే — అ ఙ.

"పుట్టొగెద" (పుట్టుక + ఈగెద) మొదలయిన వ్యాకరణ విరుద్ధము లైన ప్రయోగములు మఱి కొన్నియుండుటచేఁ గానవచ్చు చున్నవి. కాఁబట్టి యీ యాముక్తమాల్యద సర్వలక్షణవేత్త యయిన యల్లసాని పెద్దన విరచితము కాదనుట స్పష్టము. అంతేకాక యీపుస్త కము పెద్దనకవనమువలె మృదువై నడియు, నల్లికగలదియుఁగాక కటుపద భూయిష్ఠముగ నున్నందునను పెద్దనార్యకృతము కాదని నిశ్చయింప వలసి యున్నది. అయినను కృత్యాద్యవస్థయందు వంశావళిలో పెద్దన ప్రణీత మయిన మనుచరిత్రములోని పద్యములే యుండుట గానఁబడు చున్నందున రెంటికిని గృతికర్త లొక్కరేయని యూహింపవలసి యుండు నని కొందఱందురుగాని యాయూహ సరియైనది కాదు. వంశావళిలో కృష్ణదేవరాయని జయములును గుణవర్ణనలు మాత్రమే యధికముగా నున్నందున, అల్లసానివాని పద్యములతోఁ జేసికొనుట కిష్టములేనివా రయి కృష్ణదేవరాయలు ప్రథమపురుషములను మధ్యమపురుషములనుగా మార్చి వేంకటేశ్వరుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగా మనుచరిత్రములోని పద్యములనే తన నామము నాముక్తమాల్యదయందు వేసికొనియుండును. అయి నను విష్ణుచిత్తీయమునందు ముఖ్యముగా నయిన యీ అవ యాశ్వాస ములయందు పెద్దనపద్యములవంటి 'యల్లిక జిగిబిగి' గల పద్యములును బెక్కులు కానఁబడుచున్నందునఁ గృష్ణదేవరాయలు తన యాస్థాన కవీ శ్వరులైనవారి సాహాయ్యమును స్వగ్రంథరచనమునందుఁ బొందియుం డును. ఒక్కసాహాయ్యమే యుండనేల? ఆ యిరువురుకవులును ముఖ్య ముగా నాంధ్రకవితాపితామహుఁ డని పేరొందిన యల్లసాని పెద్దనయు రచించిన పద్యములే పెక్కులాముక్తమాల్యదయం దున్నట్లు కానఁబడు చున్నవి. అంతమాత్రముచేత గ్రంథకర్తృత్వమును వారి కారోపించుట వలన పదగు. గ్రంథమును రాజుచేయఁగా తదాస్థానకవులు కొన్నిపద్యము లను మార్చియు, కొన్నిపద్యములను తమవిచేర్చియు నుందురు. కృతి

కర్త కృష్ణదేవరాయలనుట కాశ్వాసాంతములందును కృత్యాదియందును చెప్పఁబడుటమాత్రమే కాక "వలికెద శ్లోకముల" నిత్యాది వచనములో నుదాహరింపఁబడిన తద్రచిత గ్రంథనామములును తత్కర్తృత్వమును స్థాపించుచున్నవి.

ఈ కృష్ణరాయలు కవిత్వమునందు సమర్థుఁ డగుట యాతనికాలమునం దాముక్తమాల్యదను రచించుటకు ముందె యాతని యాస్థానకవులు చెప్పియుండుటచే విష్ణుచిత్తీయము కృష్ణరాయకృత మగుటను స్థిరీకరించుచున్నది. ఈ రాజు కవిత్వమునందు నిపుణుఁ డగుటను సూచించుచు రాజునుగూర్చి "కవితాప్రావీణ్యఫణీశ" యను విశేషణము నుపయోగించిన పారిజాతాపహరణములోని యిందలి తిమ్మనార్యుని పద్యము నొకదాని నిందు క్రిందఁ బొందుపఱుచుచున్నాను —

క. శ్రీ వేంకటగిరివల్లభ
సేవాపరతంత్రహృదయ చిన్నమదేవీ
జీవితనాయక కవితా
ప్రావీణ్యఫణీశ కృష్ణరాయమహీశా. ఆ ౨

అక్కడక్కడ వ్యాకరణస్ఖాలిత్యము లున్నను కటువుగానున్నను మొత్తముమీఁద విష్ణుచిత్తీయముయొక్క కవిత్వము మిక్కిలి ప్రౌఢము గాను, అర్థగాంభీర్యము కలదిగాను, అలంకార బాహుళ్యమయి స్వభావ వర్ణనలు కలదిగాను ఉన్నది. అందుచేతనే శేష శకటరేఫములనిమిత్తమయి పెనఁగులాడిన యప్పకవివంటివాఁడు సహితము యతిప్రాసముల యందు ద్విరేఫమైత్రి నంగీకరించిన యీ కవిగ్రంథమును గుణబాహుళ్యమును బట్టి లాక్షణికమైనదానినిగా నంగీకరించి తన లక్షణగ్రంథమునం దాముక్తమాల్యదనుండి పద్యములను లక్ష్యములనుగాఁ దీసికొని యున్నాఁడు.

తాను పూర్వము దిగ్విజయయాత్రకు వెడలి బెజవాడయందుఁ గొన్నిదినములుండి కృష్ణామండలములోని శ్రీకాకుళమునందలి యాంధ్రవిష్ణుదేవుని సేవింపఁబోయి హరివాసరము నాఁటి యా దేవుఁడు స్వప్నములోఁ దోఁచి వేంకటేశ్వరున కంకితముగాఁ బెండ్లిగ్రంథమును జేయుమనఁగా విష్ణుచిత్తీయమును రచియించినట్లు కవి తద్గ్రంథమునం దీక్రింది వచనములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు

" కళింగదేశ విజిగీషామనీషం దండెత్తిపోయి విజయవాటిం గొన్నివాసరంబులుండి శ్రీకాకుళనికేతనుండగు నాంధ్రమధుమథను సేవింపంబోయి హరివాసరోపవాసం బొనర్చి యారాత్రి చతుర్థయామంబున

* * * * *

క. తెలుఁగదేలయన్న దేశంబు తెలుఁగేను
తెలుఁగువల్లభుండఁ దెలుఁగొకండ
యెల్లనృపులు గొలువ నెఱుఁగవే బాసాడి
దేశభాషలందుఁ దెలుఁగు లెస్స

క. అంకితమొనరుచు గౌ కల
వేంకటపతి యిష్టమైన వేల్పుగుఁ దదీ
యాంకితము చేయు మొక్కట
సంకేతము గాఁ గలండె రసజ్ఞఁ గానే

కళింగదేశ విజయయాత్ర కయి వెడలి విజయవాటి (బెజవాడ) కి వచ్చినది శాలివాహనశకము ౧౪౩౭ వ సంవత్సర మగుటచేత రాజీగ్రంథము నాసంవత్సరమునందుఁ జేయనుద్దేశించి ప్రారంభించియుండును అయినను దదారంభించిన యుపోద్ఘాతములోని "అలుకన్ ఘోటక" ఇత్యాది పద్యమునందు వర్ణింపఁబడిన (౧౪౪౦ వ సంవత్సరమునందు జరిగిన) యుద్ధశిలా

నని జయించినవర్ణన మింకుండుటనుబట్టి యీ గ్రంథము ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమువఱకును ముగింపఁబడలేదు. ఈ పుస్తకమునందలి పద్యములు చిత్తమున మీఁద ప్రతిఘటువులుగా నున్నవి, పెక్కు పద్యములర్థగాంభీర్యము కలవిగా నుండుటయే కాక మృదుమధురపదగుంభితములై కూడ నున్నవి. కవియొక్క ప్రౌఢిమయు కవనపు పుణ్యమును తెలియుటకయి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను —

మ శ్రీయుపూజాంబుజము ల్గటిం దడఁబడం జన్గోయి తేఁగా నుప్పై
దయఁ దప్పు న్బిసుపాది పాగ్ఫ్రౌఁబౌదం బాప్పఁ జెంగల్వఁ
గ్గియసి రమ్యత్రిమజ్జనార్థము కటిం గీలించి దివ్యప్రబం
ధయుగాస్య ల్ద్రవిడాంగన ల్నడుతు రుద్యానంబు గోత్రావలన్ ఆ ౧

చ ఒలసిన హాళ్లకచ్ఛటలపైఁ దమయుంజరునుం ప్పరాయఁగాఁ
గలమములుండఁ బండియెలుఁగంబడి నీ రెడలింపఁ దృష్ణలోఁ
దలకొన వంగి మున్ జలముఁద్రావె పక్రందటి తేళ్ళు మీఁదట
న్నిలిపి మరందమూనుకరణి న్నకుకోపవనాలవాలికన్ ఆ ౧

మ తరుణుల్ లల్లిదయొత్తు గుచంబు లునుపం దచ్ఛైత్యము ల్దీముతై
పెరరేపం జనుదెంచెఁగాక రవిదీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగ
హ్వరముం దూఱినవాని నీయుదుకుత్రాళ్ళా మెచ్చునా దీర్ఘత
చ్చిరకృష్టిం గనునట్టిశైత్యములరించె నుష్ణతులం దత్తటిన్ ఆ ౨

మ గృహసమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగారపల్యంకికా
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్యలభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో ప్రాగ్దీపికారోపమో
నృహరీ వాదము తేల తేర యితరుల్ నీలీలకుం బాత్రముల్ ఆ ౨

ఉ నాఁడుడు వార లమ్మనుజనాథున కిట్లని రుబ్బి నేఁడుగా
దైవము గల్గె వేగ గురుదక్షిణగాఁ జతురర్ణవీవృతోఁ

ద్వీపవలయం బశేషమును నేఁడును భూవర మమ్ముకుందజిం
ద్రోత్రము బాంధవాశ్రితజనపోషణశీలంబును ధర్మ మున్నదే ఆ 3

ఉ. హెచ్చి "మైత్రిఁ బద్మినుల కెల్ల ఘనాత్యయకారకుండు సా
మ్మచ్ఛపాంగఁ జేయుటకునై యలక్రౌంచనగంబు పేరిక
మ్మచ్చున నీర్పు శర్వగిరియందలి వెండికొలాకఁపంకు నా
వచ్చి మరాళమాలికలు వ్రాలెఁ గొలంకులఁ బక్రఘుంకృతిన్ ఆ ర

సీ. వాతెఱ తొంటికై వడి మాటలాడదు
కుటిలవృత్తి వహించెఁ గుంతలంబు
లక్షులు సిరులురా సరసమాడ్కిఁ గనుఁగొనె
నాడించె బొమగొని యౌవనంబు
సమగోము వ్రేగయ్య నడ ముపేక్షఁ గరకొత్తెఁ
బాణిపాదము లెఱ్ఱవాఱఁ దొడఁగె
సారెకు మధ్యంబు దారిద్ర్యముతె చెప్పె
లోచర్పచర్వ కిటు లోఁగఁ జొచ్చె మేను
వట్టిగాంభీర్య మెుక్కఁడు వెట్టుకొనియె
నాభి నానాఁటి కీగతి నాఁటిపొందు
చవుకయైనట్టి యచ్చటఁ జనదు నిలువ
ననుచు జాతివిరతణి బాల్యంబు జాతె ఆ ౫

శా. సైరంధ్రుల్పయి కెత్తి కజ్జలముఁ బత్త్రశ్రేణికం దీర్చ పా
లారుంగన్నుల మీఁదుఁ జూచుతటి ఘాచాంచచ్చతుర్థీవిశా
స్వాకేందుం గనె వక్త్రి మక్కనుటఁగా పర్వేందుఁ డాత్మప్రభా
చోరుండుండఁగఁ దన్నుఁ దద్గతవిభా చోరంబనుకాలోకముల్ ఆ ౫

చ. వితు మొకమాట రాత్రిచర వేగిర మేటికి నిజ్జయుంఖునే
యనిమిషులైన భాజనగతాన్నము నేనిఁక నెందుఁబోయెద

న్వినఁగ ప్రాణరక్షణ మువేక్షరొనర్పుట పాప మిందు కై
కొనుఁడు నాకు మఱియొకఁ కాంక్షయు లేదిదిగో పుశుయురో అ ఉ.

౮ బాసలు బంధికొంట్లు మఱి ప్రాణభయంబున లంచ చేసినం
గ్రాసము కృచ్ఛ్రలబ్ధ ముగుగ న్వశమే యిది నీకుచెల్లె నో
భూసురవంశ్య పుణ్యజన పుణ్యజనాంతకు తావకీనమే
హో పలు గారెదింగులముపొత్తున దైత్యుల కెల్ల సంకట అ ఉ.

అను క్తమాల్యదనుబట్టియే కృష్ణదేవరాయలు విష్ణుభక్తుఁడనియు వైష్ణవ శిష్యుఁడనియు వేఱుగఁ జెప్పనక్కఱలేకయే తెలిసికొనవచ్చును అతఁడు విష్ణుభక్తుఁడైనను వైష్ణవశిష్యాగ్రేసరుఁడైనను, ఇతరదేవాలయంబులుగాని యితరమతములవారియందుఁగాని వైషమ్యము చేసినవాఁడయి యుండలేదు ఈ రాయలవారు విష్ణుదేవాలయములకు మాత్రమే కాక శివాలయములు మొదలైన వానికిఁగూడ భూదానములు చేసియున్నారు వైష్ణవమతాభిమానులను మాత్రమే కాక యితరమతావలంబులైన విద్వాంసులనుగూడ నాదరించియున్నాఁడు అతని యాస్థానములో నల్లసానిపెద్దన మొదలైన వైష్ణవమత పక్షపాతులైన కవులుమాత్రమే కాక, స్మార్తుఁడై శివభక్తుఁడైన నందితిమ్మనార్యుఁడును కేవల శైవులైన ధూర్జటియు, మాదయగారి మల్లన్నయు మొదలైన కవులునుకూడ సమ్మానమును బొందియున్నారు అష్టదిగ్గజములని పేరొందిన యెనమండ్రు తెలుఁగుకవులీరాజుయొక్క యాస్థానమునందుండి ప్రసిద్ధిఁగాంచిరని చెప్పుదురు అల్లసానిపెద్దన్న, నందితిమ్మన్న, అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు, ధూర్జటి, మాదయ్యగారిమల్లన్న, పింగళిసూరన్న, రామరాజభూషణుఁడు, తెనాలిరామకృష్ణుఁడు, అనెడి యెనమండ్రును అష్టదిగ్గజము లని వాడుకగలదు కాని యిందుఁ జెప్పఁబడినవారిలోఁ గడపటి ముగ్గురును కృష్ణదేవరాయని కాలమునందున్నారో లేరో యని సందేహింపవలసి

యున్నది. మొదటి యైదుకురుసుమాత్ర మాకాలమునం దున్నట్లు కొన్ని గ్రంథనిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. వారిలో నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు తాను రచియించిన మనుచరిత్రమును, నందితిమ్మన్న తాను రచియించిన పారిజాతాపహరణమును, కృష్ణదేవరాయని కంకితములు చేసిరి. అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు కృష్ణదేవరాయల కాలమునందు మిక్కిలి చిన్నవాఁడై శ్రోత్రిఁగాఁ గవిత్వము చెప్పుట కారంభించినవాఁడు. ఇతఁడు కృష్ణరాయలు జీవించియుండఁగాఁ నతని యాజ్ఞాప్రకారముగా సకలకథాసారసంగ్రహము నారంభించి తరువాత ముగించెనుగాని యది రామాభ్యుదయమువలె నంత ప్రౌఢముగా నుండక వ్యాకరణదోషములు కలదిగా నున్నది. రామభద్రకవి తన్నుఁ గృష్ణరాయలు కోరుటచేత సకలకథాసారసంగ్రహమును జేసితినని వ్రాసియున్న భాగము నా గ్రంథమునుండి యిందుదాహరించుచున్నాను —

సీ. చినుకుఁబూవల నొనర్చినబిత్తరపుదండ దండొల్లుగల వేల్పుతొసికొండ
కొండాటనులను ఒక్కులున్న జడదారి దారిగట్టులరాయు చీరుటలుగు
అలుగుడింతికి వెన్నుఁ జిలుకుఁ దెచ్చినచెట్టు చెట్టుగట్టుఁగఁజేయు
చెలువతోఁను
తోఁడుచేడెలనేలుదొరకునుదోఁబుట్టు పుట్టువిబ్బుల జేని పొందుగాఁడు
గాడుపూరిని గాంచిన కన్నతల్లి | తల్లిబిడ్డలఁ బెండ్లాడు గొల్లమరికి
మనికితముదీర్చువిలుకానిఁ జెనకవిందు|విందునీకి రివరసింహావిభునికృష్ణ

వ. ఇట్లు కీర్తివిస్తారధురంధరుండగు కృష్ణరాయ నరపాలాఖండలుండు నన్నుఁ బిలిచి శ్రీమత్సీతారమణ చరణకమల పరిచరణాయమానమానసుండవు బహువిధ కవితా చమత్కారధుర్యుండవు సకలపురాణేతిహాస ప్రబంధరచనాదక్షుండవు మన్మనోరథకార్య నిర్వాహకుండవు నగుటంజేసి పురాతనమహాకవి విరచిత ప్రబంధంబు లన్నే

పించి భగవద్భక్తిసాగరిష్ఠుండగు రాజశ్రేష్ఠుని వృత్తాంతంబులు ప్రసిద్ధంబు లగునట్లుగాఁ బ్రశస్తకథలు విన్యసంబులుగా సమకూర్చి సాహిత్యలక్షణచిత్ర కవిత్వప్రభావంబు లొక్కొక్కచోటఁ గనంబడ రచియింపవలయునని ప్రార్థించి మఱియు నిట్లనెను

చ. అలఘువెతగుబ్బదవ్వులై యెయ్యుల్పడనీకయు యుద్ధసారంగమై
కరుకుచయుగ్మము ల్వలె నిగూఢముగాకయు నాంధ్రదేశపుం
గరితచనుంగవల్వలె నొకానొకయించుక గానుపించినన్
సరసులు మెత్తు రట్టి కవితా బాణాలకుం గడురంజకంబగున్

వ. కావున నతిమధుర రసాయన ద్రాక్షాపాకంబుగా శృంగారరసయుక్తంబగునట్లు సకలకథాసార సంగ్రహంబు గ్రంథవిస్తారంబు కాకుండునట్లుగా రచియింపుమని యుపన్యసించిన సంతోషామృతతరంగితాంతరంగుండనగుచున్న సమయంబున"

రాజశేఖర చరిత్రమును రచియించిన మాదయగారిమల్లన్న కృష్ణదేవరాయల కాలములో నుండి యా రాజు గోలకొండ బిజాపురపు తురక సంస్థానములను జయించినప్పటి కీర్తి వర్ణించినట్లు కుమారధూర్జటి కృష్ణరాయవిజయమున క్రింది పద్యములతోఁ జెప్పియున్నాఁడు —

గీ. అటులు జయలక్ష్మిఁ గైకొని యరులకరుల
హరుల ధనసంతతులను దనపరముచేసి
వెలయు శ్రీకృష్ణరాయల విభవగరిమ
కాంచి కన్నులపండువుగాఁగ నపుడు

గీ. సరససాహిత్యరచనవిస్ఫురణ మెఱయ
సారమధురోక్తి మాదయగారి మల్ల
నార్యుఁ డలయల్లసాని పెద్దార్యవరుఁడు
ముక్కుతిమ్మన మొదలైన ముఖ్యకవులు

క. వినిపించిరపుడు వారికిఁ
గనకాంబరభూషణములు ఘనత నొసఁగి యా
జనవరుఁ డప్పాజిఁ గనుం
గొని యిట్టని పలికె నవ్వుచు కుతుకం బలరన్ ఆ ౩

ఈకుమారధూర్జటికవియే కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును రచియించిన తనపెదతాత యైన ధూర్జటికవి కృష్ణదేవరాయలసభలోఁ బ్రసిద్ధి పొందినట్లు కృష్ణరాయవిజయములో నీక్రింది పద్యముచేతఁ జెప్పియున్నాఁడు—

చ. స్తుతమతి యైనయాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కులకేల కల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ నా మును మీ పెదతాత చాల స
న్నుతిగనెఁ గృష్ణరాయఁడు మనోజ్ఞసభ న్వినుమీవు నట్ల మ
త్కృతవిహరమానవైఖరులఁ గీర్తివహింపుము ధాత్రిలోపలన్ ఆ ౧

అష్టమహిషీకల్యాణమును ద్విపదకావ్యముగా రచించిన తాళ్ళపాక చిన్నన్న యనుకవి కూడ కృష్ణదేవరాయని కాలములో నున్నట్లు కొండవీటిచరిత్రములో కృష్ణరాయల దానములనుగూర్చి చెప్పిన యీ క్రిందివాక్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది —

"వినుకొండసీమలో మిన్నికల్లు తాళ్ళపాక చిన్నయ్యగారి కగ్రహార మిచ్చెను"

"అద్దంకిసీమలో వలపర్ల అను గ్రామము తాళ్ళపాక చిన్నయ్యగారి కిచ్చెను"

ఇవిగాక తక్కినకవులు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందుఁ గాని యాతనికాలమునందుగాని యున్నట్లు తోఁచదు. రామరాజభూషణాదులు కృష్ణరాయల యాస్థానమునం దున్నట్లనేక కథలు కానఁబడుచున్నవి కాని యితరనిదర్శనములు లేక యవి విశ్వసింపఁదగినవి కావు

ఆయా కవుల కాలమును గూర్చియు వారివారి విషయమయి చెప్పఁబడు కథలను గూర్చియు నాయా కవుల చరిత్రములయందుఁ బ్రాయఁబడును. ఆముక్తమాల్యదయందును, మనుచరిత్రమునందును గల యేకరీతి పద్యములనుగూర్చి సహేతుక మిచ్చట విస్తరించి వ్రాయుట యనావశ్యకము అయినను దృష్టాంతము చూపుటకయి యొక్క పద్యమును మాత్ర మిందుదాహరించుచున్నాను —

సీ. నీలమేఘముడాలు డీలుసేయఁగఁజాలు
మేలుఁగుంజామణిచాయ మేనితోడ
నరవిందములకచ్చు లడఁగించఁజాలు చొచ్చు
నాయతంబగు కన్నుదోయితోడఁ
బలుఁగురాయఁడి చట్టుగలవన్నె నొరవట్టు
హొంబట్టుజిలుఁగు రెంటెంబుతోడ
నుదయార్కబింబంబు నొఱపువిడంబించు
దొరలంగ నాడుకౌస్తుభముతోడ
జయజయధ్వని మౌళి నంజలులుచేర్చు
శర్వ శతధృతి శతమన్యు శమన శరధి
పాలకైలబిలాది దేవాళితోడ
నెదుటఁ బ్రత్యక్షమయ్యె లక్ష్మీశ్వరుండు —

మనుచరిత్ర ఆ ౧

మనుచరిత్రముయొక్క యీ ప్రథమాశ్వాసమునందు స్వారోచిష మనువు విష్ణునిగూర్చి తపస్సు చేయఁగా నతఁడు ప్రత్యక్షమయినట్లు చెప్పఁబడిన యీపద్యమునే దీర్ఘపాదముల నేమియు మార్పక యెత్తుగీతమునుమాత్ర మీక్రిందిరీతిగా మార్చి యాముక్తమాల్యద ప్రథమాశ్వాసమునందుఁ గృష్ణదేవరాయఁడు తనకు శ్రీకాకుళాంధ్రదేవుఁడు ప్రత్యక్షమయినట్లు చెప్పుకొనుటయందు చేసికొనియున్నాఁడు —

సీ. నీలమేఘముడాలు ... కౌస్తుభముతోఁ

గీ. దమ్మికే లుంగఁ బెట్రకేల దండయిచ్చు
లేమ కుడిపెడ నేఁజూపు లేమతోడఁ
దొలుకు దయఁ జిల్కు చిఱునవ్వుతోఁ గలంద
దంధ్రజలజాక్షుఁ డిట్లని యానతిచ్చె —

ఆముక్తమాల్యద ఆ ౧

కృష్ణరాయలను గూర్చి బహుకవులు చాటుపద్యము లనేకములు కూర్చియున్నారు గాని గ్రంథవిస్తరభీతిచేత వానినన్నిటి నిందు వ్రాయక రెంటిమూడు పద్యములనుమాత్రము చూపుచున్నాను —

౧ శా. శ్రీలీలాత్మజ కృష్ణరాయ యమరోర్వీన్నిదునై రిటనూ
పాలు ర్వేఁగి హాయనాధిరాధు లగుచుం బొల్పార నవీశాఖశా
ఖాల్న గాయతకోశపాశు లయి యుర్వంగన్ సౌఖ్యల్గొట్టి యు
యుష్యలో జొంపము లుంచుఁ బొంకుకురు భిల్లాంభోజప్రత్యేకుణాల్

౨ చ. పెనిమిటి చేయుపుణ్యజనపీడ సమృద్ధియుఁ దంష్ట్రిభంగముగ్
దనయు ననంగభాగమును దమ్ముని కార్శ్యముఁ జూచి రోసి స
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణు న
వ్వననిధికన్య చేరె జతవై రిసకాయుని గృష్ణరాయనిన్

3 చ. కాయమువంగి తా ముదిసెఁ గన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు వే
డాయె నటంచు రోసి నరసాధిపనందన కృష్ణరాయ యీ
భూయువతీలలాము నను బొందిన నాదిభుజంగ భర్తకున్
బాయనిచింతచేతఁ దల్ప్రాణము త్రోఁకకు రాకయుంటునే?

ఈకడపటి పద్యముయొక్క కర్తృత్వమును తెనాలిరామకృష్ణున కారోపింతురు రాజు మాత్రమేకాక కృష్ణరాయని కొమార్తలును సంగీతసాహిత్యములయందు నిపుణురాండ్రనియు, రామరాజుభార్యయైన

మోహనాంగి యనునామె "మారీచిపరిణయ" మను నైదాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధము రచియించెననియు, ఒకరు వ్రాసియున్నారు గాని యీ కావ్యగ్రంథము లభింపకపోవుటచేత నిది యిట్లని నిశ్చయింపఁ జాలకున్నాము. కృష్ణరాయని యల్లుఁ డయిన రామరాజు భార్యపేరు మోహనాంగి యైనట్టు స్థిరము గానఁబడదు. అయినను మోహనాంగి యను పేరు తిరుమలాంబకు నామాంతరము యుండవచ్చును.

మంత్రియైన తిమ్మరుసుయొక్క బుద్ధిబలముచేతను మంత్రశక్తిచేతను కృష్ణదేవరాయని కనికవిఖ్యాతి కలిగెనని చెప్పుదురు. ఇంటిపేరు సాళువ యయిన యనేక శిలాతామ్రశాసనములవలనను కృష్ణరాజవిజయమువలనను దెలియవచ్చుచున్నందున, ఈమంత్రిశిఖామణి క్షత్రియుఁడైనట్టు కొందఱు తలంచుచున్నారు. అయినను కృష్ణామండలములోని కొండకాపూరి దేవాలయములోని యొక శిలాదానశాసనములో మాత్ర మాతనిపేరు సాళువతిమ్మరుసయ్యంగారని వ్రాయఁబడియున్నది. అయ్యంగారని యుండుటనుబట్టి కొందఱాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడని భ్రమపడినను, "సాళువ" యనెడి యింటిపేరునుబట్టియు నితరనిదర్శనములనుబట్టియు నతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడనియు "అయ్యంగ" రని గౌరవార్థముగా నుపయోగింపఁబడెననియు నిశ్చయింపవలయునని స్యూయల్ దొరవారు వ్రాసియున్నారు. మాదయ్యగారి మల్లన యీమంత్రిశిఖామణి యల్లుఁ డగునప్పమాత్యున కంకితముచేసిన రాజశేఖరచరిత్రమువలన నతఁడు బ్రాహ్మణుఁడే యనియు గాలువేలనియోగి యనియు నిస్సందేహముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈసాళువతిమ్మరాజు కృష్ణరాయని తండ్రియైన నరసింహరాజునకు మంత్రియని కొందఱు చెప్పిరి. ఈసంగతి యథార్థము కాకపోయినను, అతఁడు నృసింహరాయని యొద్ద మంత్రిగా నుండెను. ఈర్ష్యచేత నృసింహరాయని పట్టమహిషి సవతికొడుకైన కృష్ణదేవరాయనిఁ జంపింప యత్నించినప్పు డాతనిని దనయొద్ద నుంచు

కొని కాపాడిన దీనాళువ తిమ్మరుసే. ఈహేతువుబట్టియే కృష్ణదేవ రాయలు తిమ్మరుసు నప్పాజీ యని పిలుచుచుండుటయు సుప్రసిద్ధము. ఈమంత్రిశిరోమణి ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు రాజు కొండవీటి మీఁదికి దండెత్తి వచ్చినప్పుడు తాను సేనాపతిగానుండి సేనలను నడిపి కొండ వీటిదుర్గమును జయించెను. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయలకంటె మూఁడు సంవత్సరములు ముందుగా నుండఁగా గ్రాంతశకము ౧౫౨౭ వ సంవత్స రమునందు మృతినొందెను. తిమ్మరుసు బ్రాహ్మణుఁడనియు చిన్నతన ములో దిక్కులేనివాఁడయి విద్యలేక తిరుగుచుండెననియు చెప్పెడు కథ యొకటి కొంతకాలమునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్నది. ఆ కథ యొక్క సత్యాసత్యము లెటులయినను చదువరులకు వినోదకరముగా నుండు నని యిందు సంగ్రహముగా వ్రాయుచున్నాను:—

“తిమ్మరుసు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఈతఁడు బాల్యమునందే తల్లిదండ్రులను గోల్పోయి యనాథుఁడై చదువును సంధ్యయు లేక చిరుత తనమునందే పసులఁ గాచి బ్రతుకుచు, ఒక్కొకప్పుడు తిండిలేక పోయి యచ్చటఁ బల్లెలు కట్ట కొంతకాలము జీవించి తరువాత చంద్రగిరిలోఁ గొంతకాలము మాధుకరవృత్తిచే దినములుపుచ్చి, అనంతరము పెను గొండలో సత్రమునొద్ద నుద్యోగము సంపాదించి తత్పట్టణాధీశ్వరుల రాంగాల కత్తులు మెచ్చి తదనుగ్రహమువలనఁ గ్రమక్రమముగా వృద్ధిఁబొంది గొప్పయుద్యోగములు సంపాదించి, కడపట తనబుద్ధిబలము వలన మంత్రిపదమును బొందెను. ఈతఁడు చిన్నతనములో తిరుపతి సమీపమునఁ బసులను గాచుచు నున్న యొకనాఁడు మధ్యాహ్నము యనుపాన నొకచెట్టునీడను విశ్రమించెను. అంతట సూర్యుఁడు పశ్చిమ మునఁ బ్రాలుటచే సూర్యకిరణము లాతని మీఁదఁ బడినను మెలఁకువ రాక యతఁడు మైమఱచి గాఢనిద్రను బొందుచుండుట చూచి యొక కృష్ణసర్పము చేరవచ్చి తన పడగ నువిచ్చి యాబాలుని ముఖమున

కొంత సేపటికంత గొడుగువలెఁ బడగపట్టెను. ఈయాశ్చర్య మప్పుడు గారిపల్లెలో నున్న భట్టుమూర్తి యనుబట్రాజు చూచి యితఁడు శీఘ్రకాలములోనే మహైశ్వర్యవంతుఁడు కాఁగలఁడని తెలిసికొని, సమీపమునకుఁ బోఁగా సర్పమంతలో విడిచి పాఱిపోయెను. ఆబట్రా తరువాత నాచిన్నవానిఁ గుశలప్రశ్నలను చేసియుంచి లేచినతరు వాత "అయ్యా! నీ కచిరకాలములోనే గొప్పయైశ్వర్యము పట్టును. అప్పుడు నన్ను మఱచిపోకుము" అని చెప్పి సెలవుగైకొని స్వగ్రామము నకుఁ బోయెను. అటుపిమ్మట తిమ్మరుసు నాయని చెప్పినరీతిగా క్రమక్రమ ముగా వృద్ధిఁబొంది విద్యాబుద్ధులు సంపాదించి కొంతకాలమునకు మంత్రి పదము బొందెను. అప్పుడు భట్టుమూర్తి తిమ్మరుసు దర్శనార్థము పోయి యతఁడు తగినంత యాదరముచూపి గౌరవింపక యుపేక్షించుటచూచి,

శా. గుత్తిం బుల్లెలు కుట్టి, చంద్రగిరికిం గూలెత్తి పెన్గొండలో
హత్తిచ్ఛత్రమునందు చేరి, బలుదుర్గాధిపు తాంబూలపుం
దిత్తుల్ మోచి, యుద్ధులైన ఘనులం దీవించ

అనునంతవఱకుఁ బద్యము చెప్పునప్పటికి భయపడి తిమ్మరుసు తనకుఁ గృష్ణదేవరాయలు పట్టాభిషేకమహోత్సవసమయమునం దిచ్చిన పచ్చలపతకమును భట్టుమూర్తి మెడను వేసెను. అదియందుకొని యాభట్టు తక్కిన పద్యభాగము నీరీతిని బూరించెను.—

దీవించెదన్

మత్తారాతియుయుక్తి నాగమసుతు న్మంత్రీశ్వరుం దిమ్మనన్

అని చదివి యప్పుడే యీ క్రింది పద్యమును గూడఁ జెప్పెను —

క. అయ్యా వసించుకొంటివి। నెయ్యంబునఁ గృష్ణరాయనృపపుంగవుచే
నయ్యా పేరిడియేరి। తియ్యనివిలుకాఁడవయ్యా తిమ్మరుసయ్యా

అట్లు గారుత్మతహారమును బట్టున కిచ్చుటచే నాంధ్రభాషాచంద్రుఁడు "బట్టుమూర్తికిఁ గవ్వకట్టించెఁ బచ్చలహార మర్పించెఁ దిమ్మరుసుమంత్రి" యని ప్రసిద్ధిగాంచెను.

ఈతనికిని బట్టుమూర్తి మిగిల కాలవ్యత్యాసము నబట్టి కూడఁ బయికథ యాథార్థ్య మయినదికాదు. కృష్ణదేవరాయనికిఁ బుత్రసంతానము లేకట్టే యనేక స్థలములయందుఁ జెప్పఁబడియున్నది. అచ్యుతదేవరాయలే కృష్ణదేవరాయని పుత్రుఁడని యొక చోటను, సదాశివదేవరాయలు కృష్ణదేవరాయని పుత్రుఁడని యొక చోటను, చెప్పఁబడెను గాని వానిసత్యమునుగూర్చి యింకను సందేహింపవలసియున్నది. కృష్ణదేవరాయని మరణకాలమునందు తన కద్దఱు కొమార్తె లుండిరి. వారికప్పటికి వివాహములు కాలేదు. పెద్దదైన తిరుమలదేవికొమార్తెను రామరాజును చిన్నాదేవికొమార్తెను పినతండ్రికొడుకైన తిరుమలదేవరాయఁడును పరిణయమైరి. ఇట్లు కర్ణాటరాజ్యమును మహోచ్ఛదశయందుంచి కృష్ణదేవరాయలు శుక్లసంవత్సర వైశాఖమాసము మొదలుకొని విశ్వతిసంవత్సరము వఱకును ఇరువదియొక్క సంవత్సరములు రాజ్యముచేసి శాలివాహనశకము ౧౪౩౦ వ సంవత్సరమునందు కీర్తిశేషుఁడయ్యెను. అచ్యుతదేవరాయ లా సంవత్సరమున రాజ్యమునకువచ్చి, పండ్రెండుసంవత్సరములు పరిపాలనముచేసి, తిరుపతి మొదలైన దేశములను దర్శించి పరలోకగతుఁడయ్యెను.

2 అల్లసాని పెద్దన్న

అల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు చొక్కనామాత్యుని పుత్రుఁడు, బళ్లారి ప్రాంతములయందున్న దూపాడు పరగణాలోని దోరాలగ్రామము నితని జన్మస్థలము, కృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవీశ్వరులలోనెల్ల నితఁడు ముఖ్యుఁడు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయల యనంతరమునఁగూడ కొంతకాలము జీవించియుండుటచేత, ఇంచుమించుగా ౧౫౩౪ వ సంవత్సరము వఱకును బ్రతికియుండెనని చెప్పవచ్చును. కృష్ణరాయలు మృతినొందిన తరువాత నితఁడు చెప్పిన చాటువని పుట్టించఁబడిన యీ క్రింది పద్యమితఁడు రాయలయనంతరమున జీవించియున్నట్లు తెలుపుచున్నది —

సీ. ఎదురైనచోఁ దన మదకరీంద్రము నిల్పి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బురమేఁగఁ
బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టియెత్తె
బిరుదైన కవిగండపెండేరమున కీవె
తగుదని తానె పాదమునఁ దొడిగె
గోకటగ్రామాద్యనేకాగ్రహారము
లడిగినసీమలయందు నిచ్చె
నాంధ్రకవితాపితామహా యల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర యని నన్నుఁ బిలుచునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగలేక
బ్రతికియుంటిని జీవచ్ఛవంబ కాక

అంతేకాక కృష్ణదేవరాయలు లోకాంతరగతుఁడు కాఁగానే కటకమునుండి గజపతి దండెత్తివచ్చినట్టును, అల్లసాని పెద్దన యీ క్రింది

పద్యము వ్రాసియుంచఁగా నతఁడు సిగ్గుపడి మరలిపోయినట్లును జెప్పుచున్నారు —

సీ. రాయరావుతుగండ రాచయేనుఁగు వచ్చి
యూరఁబల్లకిఁ గోరె నోరునాఁడు
సంపెటనరపాల సార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెంగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
సుకవితానిర్భరగంగఁ బెంపార మెచ్చి
గాఁటు రాజులకును గూర్చునాఁడు
కోట తెలుఁగవా చచ్చికో యుర్వి లేవా
చేరఁజాలక తలఁ జెరిఁ జీర్ణమైకొ
కన్నడం బెట్టుచొచ్చెదు గజపతీంద్ర
నెత్తిచినిలుకుక చొచ్చిన తెఱఁగుతోఁచ

ఈకవి రాజునొద్ద మిక్కిలి గౌరవముపొందినవాఁడయి రాజు చెప్పుమన్నప్పుడు గాక తనయిష్టమువచ్చినప్పుడు మాత్రమె కవిత్వము చెప్పు స్వాతంత్ర్యము గలవాఁడనియు, రాజొకనాఁడు కృతి చెప్పుమని వేఁడఁగా నతఁడు చెప్పక యీక్రిందిపద్యమును జెప్పెననియు వాడుక గలదు —

చ. నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చు క
ప్పురవిడె మాత్మకింపయిన భోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పుత
ప్పరయు రసజ్ఞు లూహ తెలియంగల లేఖకపాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపుమటన్న శక్యమే?

ఈ కవియే కవిత్వ ముండవలసిన రీతినిగూర్చి యీక్రింది పద్యమును గూర్చెనని చెప్పుదురు —

చ. ఘనపురఘూర్జరీకుచయుగక్రియ గాఢముగాక ద్రాక్షపా
కసరణిఁ జేటుగాక యరచాటుగ వాంధ్రవధూటచాటుపుం
బనఁ గనలేక గూఢమయి బాటుతనంబును లేక యుండఁ జె
ప్పనయి నెపో కవిత్వ మనుచు నగిం చౌరుగాక యుండరన్

ఈ పద్యము వేంకటనాథకవికృత మగు పంచతంత్రమునందుఁ గానఁబడుచున్నది. పెద్దనార్యుఁడు సంస్కృతాంధ్రములయందు సమానసాహిత్యము గలవాఁడు. ఇతఁ డొకనాఁడు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమున సకలకవీశ్వరులు నుండఁగా రాజుగారి మీఁద నుభయభాషాపాండిత్యము వెల్లడియగునట్లుగా నొక యుత్పలమాలిక నాశుకవిత్వముగాఁ జెప్పి సభవారలందఱిని మెప్పించి రాజుచే బిరుదంబు వేసికొన్నాఁడు. రాజు కవిగండపెండేరమును బంగారుపళ్లెరమున నునిచి సంస్కృతాంధ్రములందు సమముగా కవిత్వము చెప్పఁగలవారు దీని ధరింపవచ్చునని పలుకఁగా పెద్దనార్యుఁడు క్రింది యుత్పలమాలికను చదువఁగా రాజు మెచ్చి తానే యా కవిగండపెండేరమును కవిపాదమునఁ దొడిగెనఁట—

ఉ. పూఁతమెఱుంగులుం బసరుపూఁపబెడంగులుఁ జూపునట్టి వా
కైతలు జగ్గులొగ్గు నొకగాదవలెఁ గమ్మనఁ గమ్మనవ్వలెన్
రాఁతిరియున్ బవల్ మఱపురాని హొయల్ చెవియారఁ జంపుని
ద్రాతరితీపులంబలెను దారసిలన్వలె లోఁదలంచినన్
వ తెగఁ బెంపొనర్పవలెను కాదలి తత్తుక గోవిక్లంటి
జాతి యమర్చవలెన్ సొగసుగాండ్లు రసజ్ఞులు గానవలె నాలకించినన్
చేతికి నందఁ గౌఁగిటను జేర్చినఁ గన్నియ చిన్నిపొన్నిమీ
న్నాఁతిలలచన్నదోయివలె నుచ్చట గావలెఁ జక్కఁ జూచినన్
గా ... నున్న వి ... మిటారపు మొగ్గల యమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱదొంతిసోఁకుపలె వాచవిగావలెఁ బంటఁ బాఁదినన్

గాతలఁ దమ్మిపూవిదారకై నసఘుంనవరాళి సిబ్బెపు
న్మె తెలియుబ్బురంపు౯గనిబ్బరపుబ్బుసగబ్బిగుబ్బపాఁ
బూఁతలనున్న శాయసరిపోఁడిని కన్నెర మెట్లుబంతి సం
గతపు సన్నబంతి బయుశారపుఁ గన్నడగౌళవంతుకా
సాతత తానతానల పసం దివుటాకు గోటమీటు ఒల్
ప్రమోఁతలునుం బలెకొ హాదువు మొల్లముగావలె వచ్చుతెన్గు లీ
రీతిగ సంస్కృతం బుచరించినపట్టున భారతీవధూ
టి కపనియ గర్భనికటీభవదానన పర్వసి హేతి
ఖ్యాతికనాటకప్రకరభారతభారత సమ్మతిప్రభ
శీతనగాత్మజా గిరిశశేఖర శీతమయూఖరేఖికా
పాతసుధాప్రపూర బహుభంగ సుమంపుగు ముంసుమాకృతీ
జాతకతాళయుగ్మ లయసంగతి మించువిపంచికామృగం
గాతత తేహీత తవాత ఘోధిత బంధణు ధాణుదింధిమి
ప్రాత నయానుకూలపద వారకహూద్వహ హరికింకిణీ
నూతన ఘల్ఘలాచరణ నూపుర ఝూంళఝళీమరంద సం
ధూతవిముద్ధునీ చకచకద్వికచోత్పల సారసంగ్రహా
ధూతకుమారగంధవహ హాసుగంధ విలాసయుక్తమై
చేతము పల్లవించవలె జల్లున జల్లవలె న్మనోహర
ద్యోతిత గోసనీఫల మనుద్రవ గోఘృత పాయసప్రసా
రాతి రసప్రసార రుచిరప్రతిమంబుగ సారెసారెకున్

పెద్దనార్యుఁడు హరికథాసారము, స్వారోచిషమనుచరిత్రము మొదలైన పెక్కుగ్రంథములను రచియించెను. వానిలో నెల్ల మనుచరిత్రము మిక్కిలి ప్రసిద్ధమై యెల్లయెడల వ్యాపించి యున్నది. ఈతనికంటెఁ బూర్వమునం దున్నకవు లెవ్వరును స్వకల్పనమును విశేషముగాఁ జేర్చి ప్రబంధములను రచియించి యుండలేదు. వారు పురాణేతిహాసాదులను

మాత్రము తెనిఁగించిరి. ఈతఁడే మార్కండేయ పురాణమునుండి స్వారోచిష మనుసంభవ కథను గైకొని పెంచి స్వకపోలకల్పనతో మొట్టమొదట మనుచరిత్రమును ప్రబంధరూపమున రచియించిన కవి యగుటచేత నీతని కాంధ్రకవితాపితామహుఁ డన్న బిరుదనామము కలిగినది. ఈతని కాలము మొదలుకొని రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రము చేయునంతవఱకును గల కవులందఱును జాలవఱకుఁ దమ ప్రబంధములను మనుచరిత్రరీతినే చేసిరి. ఈ కవి జన్మముచేత స్మార్తుఁడే యయినను, నడుమ వైష్ణవము పుచ్చుకొని వైష్ణవాగ్రేసరుఁడయి విష్ణ్వాలయమునకు భూదానాదులను జేసెను. ఈ విషయమే మెకంజీ దొరవారు సంపాదించి యుంచిన రాజకీయప్రాచ్యపుస్తక భాండాగారమునందలి వ్రాఁతపుస్తకమునందుఁ దెలుపఁబడియున్నది. అందున్న కోకటాగ్రహారమును గూర్చిన యంశము నిందు క్రింద వ్రాయుచున్నాను—

"అల్లసాని పెద్దయ్యంగారు బ్రాహ్మణుఁడు, నందవరీకుఁడు, చొక్కరాజుగారి కొమారుఁడు. కోకటగ్రామమును శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి కవీశ్వరుని కియ్యఁగా, అతఁడు వైష్ణవము పుచ్చుకొని యీ గ్రామము శ్రీవైష్ణవుల కగ్రహారము చేసియిచ్చెను. అప్పుడు దానికి పెట్టినక్రొత్తపేరు శఠగోపపురము. ఈ కవి శాలివాహనశకవర్షములు ౧౪౪౦ బహుధాన్యసంవత్సర వైశాఖశుద్ధ ౧౫ లు నాఁడు ఈ గ్రామమునందుండు సకలేశ్వరస్వామికి నైవేద్య దీపారాధనలకై రెండు పుట్లచేను ధారపోసియిచ్చి సదరు దేవాలయములో శిలాశాసనము వేయించినాఁడు. ఆయీసంవత్సరము కార్తికశుద్ధ ౧౨ శి నాఁడు చెన్నకేశవస్వామికి నాలుగున్నర పుట్లభూమి ధారపోసి శాసనము వేయించినాఁడు. కృష్ణదేవరాయలతర్వాత సదాశివదేవరాయల కాలములోను, రామరాయలకాలములోను, నంద్యాలరాజైన ఘట్లఅనంతరాజు కాలములోను కోకటాగ్రహారము బ్రాహ్మణులకుఁ జెల్లెను."

ఈతని కోకటాగ్రహారమునకు శఠగోపపురమని పేరు పెట్టుటయే కాక తన మనుచరిత్రమునందును హరికథాసారములోనుగూడ శఠగోపయతిని దనగురువునుగా స్తుతించి యున్నాఁడు.—

క. శ్రీలలితు స్మద్గురు విద్యా
నిలయుం గరుణాకటాక్ష నిబిడజ్యోత్స్నా
దళితాశ్రితజనదురిత
చ్ఛలగాఢధ్వాంతు నమితి శఠగోపయతిన్

మనుచరిత్ర

క. శఠగోపయతికి శఠతరు
కఠోరకోపమతికిని గురుమతహృత్కు
ర్మరనిరతికిఁ జతురాగమ
పఠనాయతనియతికి నజపాసంభృతికిన్

హరికథాసారము

లక్షణగ్రంథములయం దక్కడక్కడ నుదాహరింపఁబడిన పద్యములు లభించుటయే కాని హరికథాసారము పూర్ణముగా దొరికినది కాదు. హరికథాసారములోని యీరెండు పద్యములును రంగరాట్ఛందస్సునం దుదాహరింపఁబడి యున్నవి.—

క. అంబరముఖపగుల నార్చి ప్ర
లంబాసురుఁ డాగ్రహమున వెలయఁ గదిసినన్
శ్రీ బలరాముఁడు చేముస
లంబున వానితలఁ గ్రుంచె లావు మెఱయఁగన్

హరికథాసారము ఆ ౪

క. తెంపరియై మది యింత చ
లింపక యనలోఁ దెగిడెను నెవ్వఁడు తలఁడు నై
లింప సభ నుండు ననుడుఁ బ
దంపడి యాచార్యులొకఁ డా నిల్లనియెన్

హరికథాసారము

ఈకవియే మొట్టమొదటఁ దెనుఁగు గ్రంథములలో తురక మాటలు లేనగు నవ్యభాషాపదములను స్వేచ్ఛముగాఁ బ్రయోగింప నారంభించినవాఁడు. ఆంధ్రకవితాపితామహుని యీక్రింది చాటుపద్యములోఁ దురుష్కభాషావాక్యమే చేయఁబడినది

మ. సమరక్షోణిని కృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డ దు
ర్దమదోర్దండపుఁ బెదకోటియవప్రాతంబు సపార్శ్వ మా
ర్గమునం గాంచి శిబాసహాబా హరిహరంగాలాబు ఖోదాకి దే
తుము సేబొయిల బొంగుదేమరిఁయందు ర్స్నింకికిం బోవుచు—

ఈతని జూచి యాకాలమునందలి యితరకవులును దమచాటు పద్యములలోను గ్రంథములలోను యవనభాషావాక్యములను జొప్పించిరి. అట్టివారిలో నొక్కఁడగు నందితిమ్మన్న రచియించిన యొకచాటుపద్యము గో—

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహతిం
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్ఘురీఖోవణీ
మాయాభీకుమటూకులోటుకుమాటూ మాయాపటా జాహకే
మాయాగ్నేయ కుదే యటంచు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్

అని చెప్పియున్నాఁడు. ఈలాగుననే పెద్దనార్యుఁడు గ్రంథములలో నవ్యభాషాపదములను బ్రయోగించినందుకు మనుచరిత్రలోని యీక్రిందిపద్యమును దృష్టాంతముగాఁ జూపవచ్చును—

సీ. పచ్చనిపంజుదుపంజీవనివాగెపక్కెర పారసీపల్లంబు పట్టమయము
రాణనొప్పారు పైరాణంబు నంగిణి తళుకుల కోరిలతరకసంబు
మిహిరపసిండిపరుంజు మొహదాకెలంకుల రావృగంజరివన్నె కేవసంబు
డాకెలంకునసిరాజికరాచురకత్తి కుఱంగటం గ్రొవ్వాడి గోటకలపాడి
పీలికించె తలాటంబు పేరొజంబు
మణులమొగముట్టుఁ బన్ని సాహిణి మొకందు

కర్త మొదటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహ
బాంధవం బగునమ్మహాసైంధవంబు

మనుచరిత్రము ఆ ౬

ఈయనను జూచి యాకాలమువాఁ డయిన ధూర్జటికవియుఁ దన కాళహస్తి మాహాత్మ్యమునం దీక్రిందిరీతి పద్యములం దన్యభాషాపదములు చేర్చి కూర్చినాఁడు—

సీ. బిజమూడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జెన్నారువాఁ డెల్ల బిడారునీకు
నాకునీపాదార్చనముసేయునడలింగమూర్తి చేకుఱవ త్రిమూర్తిమాడి
రొయిడీయుచిత్తేశ నాయుఁకి నీమజ్జనమాడు శివార్చన మాడువేళ
విచ్చేయుఁ గిడి బాదిపిలీయం బందుకో జంగమునవ్వటి నాసదంయుంచు
నోగిరంబులు మంచివే లోగిరమున
నావటించెదఁ బదుఁగు మీఁ రారగింపఁ
బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక
దనువు వడినొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ

కాళహస్తిమాహాత్మ్యము

ఈయన మనుచరిత్రమును గూర్చి వ్రాయుచు నొకరు "కొన్ని యెడల నీ ప్రథమమార్కండేయ పురాణములయందలి వాక్యములకును నందలి వాక్యములకును నంతయేనియు భేదముగపడక" యున్నదని యుందుకై దోషారోపణము చేసియున్నారు. మార్కండేయ పురాణము నందు విపులముగాఁ జెప్పఁబడిన స్వారోచిష మను సంభవకథనే గ్రహించి మారన తెనిఁగించిన యా పురాణమును జదివియే పెద్దన మనుచరిత్రమును రచియించినందున నందలి కొన్ని వాక్యము లందుఁ బడియున్నవి. అంతేకాక యీ కవి శ్రీనాథుని కవిత్వమునం దత్యాదరము కలవాఁడయి యున్నట్లీతని గ్రంథపఠనమువలన స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నది. మొట్టమొదట తెనుఁగు కవిత్వమునందు సంస్కృత దీర్ఘసమాసములను

విస్తారముగా నుపయోగించినవాఁడు శ్రీనాథుఁడు. ఆతని కవనరచనయం దత్యాదరము కలవాఁడయి పెద్దన యాతని గ్రంథములను బలుమాఱు చదివి యొక్కొ చతుర్థాశ్వాసమునఁదక్క దక్కినపుస్తకము నంతను ఆతనివలెనే సంస్కృతపద భూయిష్ఠముగా రచియించి యుండుటచేత శ్రీనాథు నుపయోగించిన వాక్యములను గొన్ని మనుచరిత్రమునందుఁ బడినవి. అంతమాత్రముచేత నితనియందు గ్రంథచౌర్యము నారోపించుట న్యాయము కాదు. ఇతఁ డొక్కఁడు మాత్రమే కాక యితరకవులనేకులు కొన్నికొన్ని పూర్వకవుల వాక్యములను దమకబ్బములయందుఁ జొప్పించియున్నారు. మఱియు నల్లసాని పెద్దనార్యుఁడు శ్రీనాథుని నైషధమునుండి కొన్ని వాక్యములను గ్రహించుటయే కాక యాతని పద్యములను జదివి యారీతి పద్యములను గొన్నిటిని మనుచరిత్రమునందుఁ గూర్చియున్నాఁడు. అందుకు నిదర్శనముగా నొకటి రెండుపద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను —

సీ. నలినసంభవువాహనము వారువంబులు
కలహంసములు మాకుఁ గలవు తుచ్ఛ
చఁదలేటి బంగారుజలరుహంబుల తూండ్లు
భోజనంబులు మాకు బువ్వఁబోఁడి
సత్యలోకము దాఁక సకలలోకంబులు
నాటకట్టులు మాకు నబ్జవదన
మధురాక్షరములైన మాటల వినఁగ
నమృతాంధసులు యోగ్యులనఁ బరఁగి
భారతీదేవి ముంజేతి పలుకుచిలుక
సముదగజయాన సద్బ్రహ్మచారి మాకు
వేదశాస్త్ర పురాణాదివిద్య లెల్లఁ
దరుణి నీకాన ఘంటాపథంబు మాకు—

శృంగారనైషధము ఆ. ౨

సీ. చిన్ని వెన్నెలకందు వెన్నుదన్ని సుధాబ్ధిఁ
బొడమిన చెలువ తోఁబుట్టు మాకు
రహిపుట్టఁ జంత్రగాత్రముల తీపు ఘటించు
విమలగాంధర్వంబు విద్య మాకు
పనివిల్తు శాస్త్రంబు మినుకు లావర్తించు
పని వెన్నతోఁ బెట్టినది మాకు
హయమేధ రాజసూయము లనఁ బేర్పడ్డ
సవనతంత్రంబు లుంకువలు మాకు
గనకనగసీమఁ గల్పవృక్షములనీడఁ
బచ్చరాచట్టుగమిఁ రచ్చపట్టు మాకుఁ
బద్మసంభవ వైకుంఠ భర్గసభలు
సాముగరిడీలు మాకు గోత్రామరేంద్ర—

మనుచరిత్రము ఆ ౨

ఉ. వానిఁ బ్రశంసచేయఁ దగు వాఁడు కృతార్థతముండు వానిచే
నీనిఖిలంబు పావన మహీనకృపావిభవం బెలర్ప నె
వ్వాని గృహాంగణంబునకు వచ్చినత్రోవరజంబులందు నీ
మానితపాదయుగ్మక మహర్షిఁ బ్రఫుల్లసరోజనామముల్—

నైషధ ఆ ౩

ఉ. వానిది భాగ్యవైభవము వానిది పుణ్యవిశేష మెమ్మెయిన్
వానిద వంధ్యజీవనము వానిదె జన్మము చేరుసేయు నె
వ్వాని గృహాంతరంబున భవదృశయోగిజనంబు పావన
స్నానవిధాన్నపానముల సంతస మొందుచుఁ గోవు నిచ్చలున్—

మను ఆ ౧

ఇట్టివాని నింకను బెక్కులు చూపవచ్చును. పెద్దన చెప్పిన పద్యములను గొన్నిటిని తెనాలి రామలింగకవి యాక్షేపించినట్లు కొన్ని

కథలు గల్పగాథలని యవి విశ్వాసార్హములు కావు అయినను దీనిం జదువు వారికి వినోదకరముగా నుండవచ్చునని యెంచి యందొక పద్యమును దానిమీఁది యాక్షేపణమును నిందుదాహరించుచున్నాను —

క. కలనాఁటిధనము లక్కఱ। గలనాఁటికి దాఁచఁ గనుల గర్భనిరశ్మికిన్
నెలవడిమినాఁటివెన్నెల। యలవడకునే గాంచఁబోయ నమవసనిసికిన్

అనుపద్యమును పెద్దన రచియింపఁగా నందలి 'యమవసనిసి' యన్నప్రయోగము నవప్రయోగముగా భావించి రామకృష్ణకవి యపభ్రంశపదములతోఁ గూడిన యీ క్రిందిపద్యముచేత నాతని నాక్షేపించి యున్నాఁడని చెప్పుచున్నారు —

క. ఎమితిని సెంతివి కసితము
బ్రమపడి వెటిపుచ్చకాయ వడిఁదిని సెంతో
యుమెతక్కయ దిన సెంతో
యమవసనిస యన్నమాట యలసని పెదనా

"అనవసనిసి" యన్నమాట తప్పు కాకపోవుటచేతను, రామకృష్ణకవి యలసానిపెద్దన కాలములో నున్నవాఁడు కాకపోవుటచేతను ఈకథ కేవలకల్పితమే కాని యిందు సత్య మింతమాత్రమును లేదు. కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునకు వచ్చిన విద్వత్కవీశ్వరులను బరీక్షించుటకయి యాంధ్రకవితాపితామహుఁడై నియమింపఁబడుచు వచ్చెననియు, అతఁడా వచ్చిన కవీశ్వరులకు నానావిధము లయిన సమస్యలనిచ్చి వారు పూరించిన పద్యపూరణములనుబట్టి వారి సామర్థ్యమును నిర్ణయించుచు వచ్చెననియు జనశ్రుతి గలదు. ఒకనాఁడు రాధామాధవుఁ డనుకవి తదాస్థానమునకు వచ్చినప్పుడు పరీక్షార్థముగా పెద్దన్న 'నగరు' 'తగరు' 'కొగరు' 'వగరు' అను పదములు ప్రాసస్థానములం దుంచి రామాయణపరముగాఁ బద్యమును గూర్పు మనఁగా నాకవి యిట్లు చెప్పెనఁట —

చ. నగరు పగాయె నింక విపినంబుల కేగుడు రాజ్యకాంక్ష యుడుకుం
డగరు కుమారులార యని తల్లి వగ ల్విగులంగఁ దోఁపఁగాఁ
దొగరున రక్తిఁగట్టి మదిఁ దోఁచక గద్గదరుద్ధకంఠయై
వగరుచుచున్నఁ జూచి రఘువంశవరేణ్యులు తల్లి కిట్లనన్

అని చెప్పఁగా సంతోషించి యీప్రాసములతోనే భారత భాగవతపరముగాఁగూడఁ బద్యములను రచింపు మని యడుగఁగా నాకవీశ్వరుఁడు వరుసగా నీక్రింది రెండు పద్యములను జెప్పి తనప్రావీణ్యమును జూపెనఁట —

చ. తొగరుచి కన్నుదోయిఁ గనుఁదోఁచఁగఁ గర్ణుఁడు భీమసేనుపైఁ
దగరు ధరాధరంబుపయిఁ దాఁకినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
నగరుచు నుండె వెసం బరుగువారిచ నచ్చటి రాజలోకముల్
నగరు సుయోధనాజ్ఞ యది నాటుటఁ జేసి ధరాతలేశ్వరా

చ. పగరుపమాత్రమే వరుఁడు వస్త్రుఁడు కాఁడు సఖీనఖల్వ మె
న్నగరుచివాహనుండు మము నాఁ టటు నిందుటయెల్ల నుద్ధవా
తగ రని శౌరి మోహాఘలతాతిసునైన విడంగఁ జూతురే
తొగరుచి మోహదీపనకుఁ దోఁపఁగఁ జేయు నె గోపకాంగన్

అల్లసానిపెద్దనది యుత్తమశైలి, కవిత్వము సలక్షణముగాను మధురముగాను నుండును. ఈవిషయమునే కృష్ణరాయలు "కృతి రచింపుము మాకు శిరీషకుసుమపేశల సుధామయోక్తులఁ బెద్దనార్య" యన్న వాక్యము బోధించుచున్నది. మనుచరిత్రము శృంగారరస ప్రధానమయినదిగా నున్నది. ఆగ్రంథము సాధారణముగా సంస్కృతపద భూయిష్ఠముగా నున్నను, కొన్నిచోట్ల మనోహరముగా సంస్కృతాంధ్రపదములు రెంటిని సమానముగాఁ గలిసినదిగాను చాలవఱకు కేవలాంధ్రపదభూయిష్ఠమైనదిగాను నున్నది. ఈతని కవిత్వమునందలి పదవాక్యజటిలత్వముచే బట్టి "యల్లసానివాని యల్లిక బిగియును" అను

ప్రసిద్ధి వచ్చినది. ఈయన కవితారీతిని దెలుపుట కయి మనుచరిత్రము నుండి కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను ——

చ అటఁ జని కాంచె భూమిసురుఁ డంబరచుంబిశిరస్సరజ్ఝరీ
పటలముహుర్ముహుర్లుఠదభంగతరంగమృదంగనిస్వన
స్ఫుటనటనానురూపపరిఫుల్లకలాపకలాపిజాలమున్
గటకచరత్కరేణుకరకంపితసాలము శీతశైలమున్ ఆ ౨

మ అకలంకౌషధసత్త్వముం దెలియ మాయా ద్వారకా వంతి కా
శి కురుక్షేత్ర గయా ప్రయాగముల నే సేవింప నుద్దండ గం
డక వేదండ వరాహ సాహరిపు ఖడ్గవ్యాఘ్రము మ్ముమ్మరించుఁ గ్రొం
దడకు రాఁ జెల్లునె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుల్గదా శ్రోత్రియుల్ ఆ ౨

ఉ ఎక్కడియూరు కాల్నిలువ దింటికిఁ బోయెదనంచుఁ బల్కె దీ
వక్కడి మీఁకుటీరనిలయంబులకు న్వరిరాక పోయెనే
యిక్కడిరత్నకందరము లిక్కడినందనచందనోత్కరం
బిక్కడి గాంగసైకతము లిక్కడియీలవలీనికుంజముల్ ఆ ౨

ఉ చేసితి జన్నముల్ తపముఁ జేసితి నంటి దయావిహీనతం
జేసినపుణ్యముల్ ఫలముఁ జెందునె పుణ్యము లెన్ని చేసియుం
జేసినవాని సద్గతియె చేకుఱు భూతదయార్ద్రబుద్ధి నో
భూసురవర్య యింత తలపోయవు నీచదు వేల చెప్పుమా ఆ ౨

ఉ ఎంతతపంబు చేసి జనియించినవారొకొ మర్త్యభామినుల్
కాంతుఁ డవజ్ఞఁ జేసినను గాయముఁ బాయుదు రే నమర్త్యనై
చింతలవంతలం దవిలి యగ్గిరి తివ్రమతి లేనినాఁడ చె
ల్వింతయు శూన్యగేహమున కెత్తినదీపిక యయ్యె నక్కటా ఆ ౩

ఉ ఓయి దయావిహీనమతి యారక యీపసిబిడ్డఁ గొట్టఁగాఁ
జే యెటులాడె నీకు నది చేసిన దేమి వృథాశోచింతువే

బోయవె యీడుతో నెనచు బుట్టవె శోకనిమిత్తమే తపం
బీయెడ నున్న శాంతిపరు లేమనువారిక నీచరిత్రమున్ ౫౪

శా. తండ్రీ నాకు ననుగ్రహింపఁగదె వైద్యం బంచుఁ బ్రార్థించినన్
గండ్రల్గా నటు లాడి ధిక్కృతులఁ బోకార్చుంటి వోహో మదిం
దీంద్రుల్ గల్గినవారి కేకరణి నేను న్వైద్య రాకుండునే
గుండ్రా దాఁచినఁ బెండ్లియేమిటికిఁ జక్కం గష్టముప్పింపదా ౫౫

శా. నీవై శిష్యము లిట్టుల న్నొఱయునే నీకంటె నేఁ దక్కువే
యీనే కన్యక నీవుగాక మతి మద్వ్రత్తాన్వయాచారముల్
నీనా పేర్కొనుపాటివాఁడ విటఁ గానీ నిల్తుఁ గాకేమి పో
పో విప్రాధమ యన్నుఁబోల నిఁక నల్పు ల్గేరు దంభవ్రతా ౫౬

---

3 నంది తిమ్మన్న

ఈకవి కృష్ణదేవరాయని యాస్థానమునం దుండి ప్రసిద్ధిగన్న వారిలో నొకఁడు ఇతఁడాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు, కౌశికగోత్రుఁడు, నంది సింగన్నకును తిమ్మాంబకును పుత్రుఁడు, వరాహపురాణాది గ్రంథములను రచించి ప్రఖ్యాతి కెక్కిన మలయమారుతకవికి మేనల్లుఁడు ఈతఁడు శివభక్తుఁడు అఘోరశివ గురుని శిష్యుఁడు ఈకవిని సాధారణముగా ముక్కుతిమ్మన యని వాడుదురు

ఉ. నానాసూనవితానవాసనల నానందించుసారంగ మే
లా నన్నొల్లదటంచు గంధఫలి బల్కాకం దపం బంది యో
షానాసాకృతిఁ దాల్చి సర్వసుమనస్సౌరభ్యసంవాసియై
పూనెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు నిర్వంకలన్

అను ముక్కునువర్ణించిన యీ పద్యమును తిమ్మకవి రచియించె ననియు, ఈపద్య చమత్కృతిని జూచి మెచ్చి రామరాజభూషణుఁడు నాలుగువేల వరాలిచ్చి కొని తన వసుచరిత్రమునందు వేసికొనెనె ననియు, ముక్కుమీఁది యీ పద్యము రచించుటచేతనే యీ కవిని ముక్కుతిమ్మన్న యని యెల్లవారును వాడుచు వచ్చిరనియు, లోక ప్రవాదము కలదు కాని యిదియుఁ గవులను గూర్చి చెప్పునారు సాధారణముగాఁ జెప్పెడు కల్పితకథలలోఁ జేరినదే కాని నిజమయినది కాదు మొట్టమొదట రామరాజభూషణుఁడు తిమ్మకవి కాలములో లేనేలేఁడు, కతఁ డున్నాఁడనుకొన్నను వసుచరిత్రమువంటి సుప్రబంధమును రచియింపఁ గలిగిన కవిగ్రామణి యింతమాత్రపు కల్పనను నాసికావర్ణనముగాఁ జేయలేకపోయెననుట పరిహాసాస్పదము కాఁబట్టి యీ కథ యణుమాత్రమును విశ్వాసపాత్ర మయినదిగాదు కాకపోయినయెడల నందివారని యింటిపేరుగల యీ కవిని ముక్కుతిమ్మన్న యని జనులేల పిలుతురని కొందఱడుగవచ్చును ఈ కవికి ముక్కు పెద్దదయ్యు, అందుచేత నీతని నెల్లవారును ముక్కుతిమ్మన్న యని పిలుచుచు వచ్చిరనియు, ఇంకొక వాడుకగూడఁ గలదు ఈతనిని ముక్కుతిమ్మన్న యని యాడుట కిదియు నిజమయిన కారణము కావచ్చును ఈతనిపలుకులు ముద్దులు గులుకుచుండుటచేత నప్పకవిగారు "ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దుపలుకు" అని గ్రంథములయందీతని మృదుపదరచనను శ్లాఘించియున్నారు తిమ్మనకృతమయిన పారిజాతాపహరణము మృదుమధుర పదములతో రసిక జనహృదయరంజకముగాఁ గూర్పఁబడినది

అల్లసాని పెద్దన నొక్కనిని విడిచి పినవక్షమునఁ గృష్ణదేవరాయ లీతనినే యెల్ల కవులకంటె నధికముగా గౌరవించుచు వచ్చెనని చెప్పవచ్చును పెద్దనకృతమైన మనుచరిత్రమువలెనే తిమ్మనకృతమైన పారిజాతాపహరణ ప్రబంధమును కృష్ణదేవరాయనకే యంకితము చేయఁబడినది ఇంచు

మించుగాఁ బారిజాతాపహరణము మనుచరిత్రము రచియింపఁబడిన కాలముననే రచియింపఁబడిన దగుటచేత హూణశకము ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వముననే పారిజాతాపహరణము ముగింపఁబడినది. తదనంతరమందీకవి కొన్ని సంవత్సరములు మాత్రము బ్రతికి కృష్ణదేవరాయఁడు జీవించియుండఁగానే మృతినొందెను. కాఁబట్టి యితఁడు దాదాపుగా ౧౫౨౫ వ సంవత్సరమువఱకును జీవించియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఈ కవియొక్క జన్మస్థలము గణపవరమని యొకరు వ్రాసియున్నారుగాని దానిసత్యమును నిర్ధారణము చేయుటకుఁ దగినయాధార మేదియుఁ గానరాదు. మఱియు నీతఁడు కృష్ణదేవరాయనిభార్య తన పుట్టినింటి యరణపుఁ గవినిగాఁ దెచ్చినట్లు చెప్పుదురుగాని యదియు పుక్కిటిపురాణమే. ఈతని పూర్వులు మొదటినుండియు రాయలవారి పూర్వుల వద్దనే విద్వత్కవులుగా నుండి వారికిఁ గృతు లిచ్చుచు వచ్చినట్లు గ్రంథనిదర్శనములు గలవు. తిమ్మన పూర్వుఁడైన నంది మల్లనయు, మేనమామయైన మలయమారుతకవియుఁ గృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన నరసరాయల యాస్థానమునందుండి యిద్దఱును గలిసి వరాహపురాణమును దెనిఁగించి నరసరాజును దానికిఁ గృతిపతినిజేసిరి. తిమ్మకవి తన పారిజాతాపహరణమునఁ బ్రథమాశ్వాసములోఁ గృష్ణుఁడు పారిజాతపుష్పమును రుక్మిణి కిచ్చుటవలన వచ్చిన కోపమును దీర్చుటకై సత్యభామకు మ్రొక్కెననియు, మ్రొక్కఁగా నాపడఁతి యొకకాలితో నాతనితల దన్నెననియు, అందుల కాతఁడలుగక మున్ను వంటి తనగగుర్పొడిచిన తలవెండ్రుకలు సోఁకి కాలు నొచ్చెనని యా ప్రియభార్య నూరార్చెననియు, ఆమె యంతటితోను బ్రసన్నురాలుగాక నాథుని నిష్ఠురోక్తు లాడెననియు, ముద్దులు గులుకు పలుకులతో నీ క్రింది పద్యములయందుఁ జెప్పెను —

ఉ. పాటలగంధి చిత్తమునఁ బాటిలు శోకభరంబుఁ దీర్ప నె
ప్పాటను బాటుగామి మృదుపల్లవకోమలతల్పదత్త్వయా
పాటలకాంతి నూళి సుణేక్షికి వన్నియఁ బెట్ట గాఢగ
న్నాటకసూత్రధారి యదునందనుఁ దర్శించి మ్రొక్కి మ్రొక్కినన్

మ. జలజాతాసనవాసవాదిసురపూజాభాజనంబై తన
ర్చులతాంతాయుధుఁ గన్నతండ్రిశిర మచ్చో వామపాదంబునన్
దొలఁగం ద్రోచె లతాంగి యట్లయగు నాథుల్ నేరముల్ సేయఁ బే
రలుకం జెందినయట్టికాంత లుచితవ్యాపారముల్ నేర్తురే?

క. కోపనపదహతిఁ గుమారా
గోపాలుఁడు గాంచి మిగుల గగుర్పాటొదవఁగ ను
ద్దీపితమన్మథరాజ్య
ప్రాపితుఁడై పలికెఁ గూర్మి బయలుపడంగన్

చ. నను భవదీయదాసుని మనంబున నెయ్యపుఁగిన్కఁ బూని తా
చినయది నాకు మన్ననయె చెల్వగు నీపదపల్లవంబు మ
త్తనుపులకాగ్రకంటకవితానము తాఁకిన నొచ్చు నంచు నే
ననియెద నల్క మానవుగదా యిఁకనైన నరాళకుంతలా

చ. అన విని మానినీతిలక మచ్యుతుమే యరదోఁప నక్కి వీ
డినకచపంక్తిఁ బన్నుగ ముడి న్వెడఁ గ్రోవుచుఁ గైచెఱంగు ద్ర
క్కునఁ జనుదోయిఁ జేర్చుచు మొగంబున లేఁజెమ రంకురింప జం
కెన కెఱచూపుచూచి పలికెం జలితాధరపల్లవాగ్రయై

ఉ. ఈనయగారవుఁబ్రియము లీపస లీమొగమిచ్చుమాట లే
లా నిను నమ్మియుండినఫలం బిదె తోఁచెనె కల్లె నీకు నీ
యూన సుఖింప ననుం జెనకి యాఁడిఁ బెట్టిన నవ్వువారలం
గాన వెఱుంగునే పసులకాపరి భావజమర్మకర్మముల్

ఉ. ఇంతకు మున్న నవ్వనిత నను నేమిటికిం గలించె దెంతయుం
గాంతుఁడు గాని యీవలని కాంక్షలు మానవుగావు రుక్మిణీ
పంకజ పత్రనేత్రకును బ్రాణదంబులుగాన పల్లవీ
కింకిణి చాలుఁజాలు నసకింపకు నింపగు తేనెహారముల్

ఉ. గట్టినచేలలుం బసలుఁ గల్లఁదనంబులు నీవు పుట్టఁగాఁ
జుట్టిన చెందుకేనిములుఁ బోకలు నాయలు నీకు వెన్నగోఁ
బెట్టినవాఁ డూయును పోతకంబున చిన్ని నమ్మి నా
గుట్టును దేజము చిన్నగులఁ గొల్పఁ దపోయితి నేటికే యకు—

చ. మునిపతి వచ్చి పూవొసఁగి మోహముతోడ భవత్ప్రియాంగనన్
వినుతి యొనర్పఁగా వినినవీనుల మానినిగాన నాటలన్
వినవలసెంగదా యిపుడు నీ వెటవచ్చుట పారిజాతమా
పెంపు ప్రకటించి నాకు నొసగ్గము చేయనకాచె చెప్పుమా

క. మానంబె తోడవు సతులకు
మానమె ప్రాణాధికంబు మాన మ్ముఖ్యము
మాన్యములకు మూలం బగు
మానరహిత మైన బ్రదుకు మానిని కేలా?

ఈ పద్యములను విన్నపిమ్మట లోకమున భార్యాభర్తలలో నిట్టి వినోదము జరుగుట స్వాభావికము కాదని యెంచి రాజిది స్వభావవిరుద్ధము నఁ బలికెనఁట! కవి యప్పుడేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మియ్యక యూరకుండెనఁట! అట్టుండఁ గొన్నిదినములకే రాజు ప్రణయకలహము సంభవించినప్పుడు భార్యవలనఁ దనకు నిట్టిగౌరవనష్టి సంప్రాప్తముకాఁగా కామాతిశయపరవశుఁ డయి యానందించి వెంటనే సభకు వచ్చి పుస్తకములో నిల్లిభాగమే మిక్కిల స్వభావసిద్ధముగా నున్నదని శ్లాఘించె నఁట! ఈకథనే కొందఱు ఇంకొకవిధముగా మార్చి వాలయాలుకలో

నొకఁడు తెలియక భార్యత శిరస్సును వామపాదముతో నలంకరింపఁగా కోపించి రాజు భార్యతో సహశయనసంభాషణములు మానివేసెను. కవి యాసంగతి తెలిసికొని యా దంపతులను మరలఁ గలుపుటకై యీగ్రంథమును జేసి వినిపింపఁగా రాజు బుద్ధి తెచ్చుకొని కృష్ణునంతటివానికే పట్టి యవస్థ తప్పించి పట్టు తన కేమిలెక్క యని మరల భార్యతోఁ గూడె ననియు చెప్పుచున్నారు.

ఈకవియొక్క దాతృత్వమునుగూర్చి యొక కథగలదు. ఈతఁడు పారిజాతాపహరణమును రాజునకంకితము చేసినప్పుడు రాజ యితఁడంత మానమహాగ్రహారమును మణికుండలములును బహుమానము చేసెను. ఆయమూల్యమణికుండలములను ధరించి తిమ్మన వాకిటఁ గూరుచుండి యుండఁగా నొకభట్టు వచ్చి యాతని కవనపుష్టి నిట్లు స్తుతించెనఁట।

క. మాకొలఁది జానపదులకె। నీకవితారీతి? యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు గగనధునీ। శీకరములచెమ్మ? నంది సింగయతిమ్మా।

స్తుతింపఁగానే యతఁడు తనయొద్ద నప్పుడు మఱేమియు నమూల్యవస్తువు లేకపోవుటచేత వెంటనే తనచెవి నున్న యమూల్యరత్నకుండలమొకటి యూడఁబెట్టుకొని యిచ్చెనఁట। మఱునాఁడు తిమ్మకవి యొంటిచెవికుండలముతోనే రాజాస్థానమునకుఁ బోయి యుండఁగా నచ్చటి కాభట్టు కనియు వచ్చెనఁట। అప్పుడు ప్రస్తావవశమున రాజు కుండలదానవృత్తాంతమును భట్టు చెప్పినపద్యమును విని,

క. మాకొలఁది జానపదులకె। నీకవితారీతి? యబ్బునే కూపనట
ద్భేకములకు నాకధునీ। శీకరములచెమ్మ? నంది సింగయతిమ్మా

అని 'గగన' యనుటకు మాఱుగా 'నాక' యని యుండినచో మరింతసరసముగా నుండునని సెలవిచ్చెనఁట। అప్పు డాపద్దెమునకు వన్నె దెచ్చితిరని చెప్పి తన చెవికుండలమును బట్టుకవియు, తనచెవికుండల

మును తిమ్మకవియు, రాజుముందఱఁ బెట్టి సమర్పించిరఁట! రాజు వారి యౌదార్యమునకును సరసత్వమునకును మెచ్చి యిరువురకును సర్వా బహుమతులుచేసి సత్కరించి పంపెనఁట!

రాయల యాస్థానమునందుఁ గొంతకాల మొకబట్టుకవి ప్రబలుఁడుగా నుండి యితరకవులను సరకుగొనక యవమానించుచుండఁగా పెద్దనాది కవులందఱును గూడి యొకనాఁడు తిమ్మకవి వాకిటఁ గూరుచుండి యాలోచించుచుండిరనియు, అప్పుడా బట్టా మార్గమునఁ బోవుచు వారిని జూచి వారికి వినఁబడునట్లుగాఁ దనభటుఁడైన మాధవునితో

క. వాకిటికావలి తిమ్మని । వాకిటికవికోటి మాధవా కటికోటే

అని వారికి పరిహాసించెననియు అదివిని కుపితుఁడయి యాంధ్రకవితా పితామహుఁడైన యల్లసాని పెద్దన

క. ప్రాకృత సంస్కృత ఘూర్జర । మాకీకృతసుకవితుంగమస్తాతికిన్
వాకిటికావలి తిమ్మన । వాకిటికవికోటి మాధవా కిటికోటే

అని పద్యమును బూరింపఁగా బట్టుకవి సిగ్గునఁ దలవంచుకొని పోయెననియు ఒక కథను జెప్పుచున్నారు. వాకిటికావలి తిమ్మన నంది తిమ్మన కాఁడనియు అతఁడు రాజునొద్ద సేనాధిపతిగానుండి దుర్గసంరక్షణము చేయుచుండు యితరుఁడొక తిమ్మనయనియు, అతఁడొకనాఁడు రాజభవనమువాకిట రాజిచ్చిన యమూల్యవస్త్రమును గప్పుకొని కావలి కాచుచుండఁగా రాజదర్శనార్థము లోపలికిఁ బోవుటకయి యచ్చటి కల్లసాని పెద్దనయు ముక్కుతిమ్మనయు, భట్టుమూర్తియు, తెనాలి రామకృష్ణుఁడును వచ్చి యాతనిఁజూచి వారిలోఁ బెద్దన మొదట

క. వాకిటి కావలితిమ్మా

అని పద్యము నారంభించి లోపలికిఁ బోయెననియు, అటుపిమ్మట నందితిమ్మన

ప్రాకటముగ సుకవివరులపాలిటి సొమ్మా

అని రెండవచరణమును పూరించి లోనికేఁ జనియె నియు, అదు వాత భట్టుమూర్తి

కిదె పద్యము గొమ్మా

అనిపలికి లోపలి కరిగెననియు, తరువాత వికటకవియైన రామకృష్ణుఁడు

నా కీపచ్చడ మొచాలు నయమున నిమ్మా

అని పద్యము పూర్తిచేయఁగా నతఁడు వెంటనే లనపచ్చడము ను రామకృష్ణునికిచ్చె నవియు, రాజా తర్వాత వారి సాహసౌదార్యములకు మెచ్చి గొప్ప బహుమానమునిచ్చె నియు ఇంకొకకథను చెప్పుచున్నారు ఇటువంటి కథ లనేకము లున్నవి ఒకనాఁడు రాయలవా రాస్థానమునకు గోలుకొండ తన పార్శ్వములనున్న తిమ్మన్నను పెద్దన్నను భట్టుమూర్తిని జూచి వరుసఁగా తామరాకులోని నీటిబొట్టును కుక్కను వరాహమును వర్ణించుచుఁ బద్యములను జెప్పుఁడని వేఁడఁగా వారు శీఘ్రముగా నీమూఁడు పద్యములను జెప్పిరఁట —

ఉ. స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరపాకున నీటిబొట్టు నీకో
బూనిక మౌక్తికంబనుచుఁ బోల్చినమాత్రిన గర్వ మేటికే
మానవతీశిఖామణులమాలికలందును కూర్పవత్తువో
కానుక లియ్యవత్తువో వికాసముఁ దెత్తువో మేలు దెత్తువో —

ముక్కు తిమ్మన

శా. కంతు ల్మాసము కుక్కుటాధము దరిద్రక్షుద్రశూద్రాంగణ
ప్రాంతస్థో లూఖలమూలతండులకణాగ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్దాంతాభీలవిశేషబహుణధణాంతిక్షాంపసంతో ఎత
స్వాంతుండైన ఖగేంద్రుకట్టెదుట నీజంబుకా యిట్లాఁగునే—

పెద్దన్న

ఉ. తక్కక కేల ముట్టెగొని త్రివ్వఁగ నేరనటంచుఁ బోఁకు తా
నొక్కక కొజాగియంచు ముదమొందక బుద్ధిని వెఱ్ఱిపంది సీ
నెక్కఁడ యానిఘోణియన నెక్కడ యద్రిసముద్రకగ్ధరా
ర్భాకృతలంబు నొక్కయరపంటనె మింటికినెత్త నేరునే —

భట్టుమూర్తి

ఈ తిమ్మకవి కవిత్వము శ్రుతికటువుగాక యర్థగాంభీర్యమును కలాలిత్యమును గలదయి ప్రశస్తమయినదిగా నున్నది. ఈయన కవిత్వలాలిత్యమును జూపుటకుఁ బూర్వోదాహృతము లైన పద్యములే చాలియున్నను పారిజాతాపహరణములోని మఱికొన్ని పద్యములను గూడ నిందుఁ బొందుపఱచుచున్నాను —

ఉ. అతులమహానుభావ మతి యాపురిఁ జొచ్చి పెద్ద చేరి య
చ్యుతునకు నిచ్చకం బొదవ సూడిద యిచ్చిన నిచ్చెఁగాక తా
నితఁడు ప్రియంబు గల్గునె కరంబు ఘనంబుగఁ జేసెఁగాక యా
మతకరి కేలు పుండరికి మున్ను దలంపఁగ నేల యచ్చటన్ — ఆ. ౧

ఉ. ఆ చెలి శౌరి కిచ్చెనఁట యొక్క లతాంతము దెచ్చి నారదుం
డా చపలాక్షి కిచ్చెనఁట యాతఁడు నవ్విరి యిట్టిమాట లా
నా చెవుల న్వినంబడియెఁ బ్రాణము దాల్చెద మేను నింతగా
నా చిఱి నింక నెట్టిది కనుంగొని నెమ్మి యున్నదానకో — ఆ. ౧

చ. అరదము నెక్కి కేతనపటాంచలచంచలమైన తాల్మితోఁ
దురగజవంబు ము న్నగవఁ ద్రోచి కనంగఁ జుతిత్తరంబుతోఁ
దిరిగెను బండికండ్ల పగిదిన్ భ్రమియించు మనంబుతోడ నా
హరి చనుదెంచె సత్యపముదంచితకాంచనసౌధవీథికిన్ — ఆ. ౧

మ. ఎలదేఁటు లమవాసఁగన్ను పై నిందీవరభ్రాంతిచే
మెలఁగం జేరలఁ గప్పుకో సలవిగా మించఁ జేడెఱుం జెంది యి

చ్చునఁ గాంచించిన నిర్మిత విషాంజనాస్య త్వానుషక్తం బల
వ్యక్తిభీతి నమ్మతులిప్త తాపి యనుపత్న్యాకాంత గిషించుచున్ ౫

౬ తాఁకెడు పారిజాతవసుధారుహ మింగొనిపోవఁ గోరినాఁ డు క
న్నానఁడు యాదవుం డిచుఁ గన్నులు కేయుచు నేప్రంబు మై
ద్వారక ధర్మదైత్యవరు వారిధి పానిల యుతి నాము కే
శాములదిక్కు మాని భిరెంబు సరంబునఁ బాల్చి పట్టునే ౭

౮ సాక్ష్మల నిన్ను యేమననఁగ సాక్ష్మల కేర్పడె గర్వ మెవ్వనీ
సాక్ష్మ లప్రకంచముఁ గాంకులంబు గలంకరింపఁ గీ
నమ్మహీమనుంగు నందను పన్నగరాజము పారిజాతమా
జమ్మను నుండఁగా నవ్వి గమ్మున నారి పినాకి లెప్పుడున్ ౮

---

4 ధూర్జటి కవి

ఇతఁడు పాకనాటి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, హరి ద్వాజగోత్రుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు కాళహస్తిపుర నిలయుఁడు, శివ భక్తుఁడు ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలములో నున్నందున దాదాపుగా ౧౫౨౦ ౩౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములం దున్నవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు కాళహస్తిమాహాత్మ్యమను నాలుగాశ్వాసములుగల పుస్తకమును, కాళహస్తీశ్వర శతకమును రచించి కాళహస్తీశ్వరున కంకితము చేసెను. ఈయన కవనము సలక్షణమయి మిక్కిలి మధురముగా నుండును. ఈతని కవిత్వ మాధుర్యమున కాశ్చర్యపడి కృష్ణదేవరాయ లొకనాఁడు సభలోఁ గూరుచుండి తన యాస్థానకవులకు

ఉ. స్తుతమతి యైన యాంధ్రకవి ధూర్జటి పల్కుల కేల గల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ——

అని సమస్య యిచ్చినట్టును వారిలో నొకరీ క్రిందిరీతిని సమస్యా
పూరణము చేసినట్టును చెప్పుచున్నారు

ఉ. స్తుతమతి యైన యాంధ్రకవి ధూర్జటి పల్కుల కేల గల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ? హా తెలిసెన్ భువనైకమోహనో
ద్ధత సుకుమారవార వనితాజనతా ఘనతాపహారి సం
తత మధురాధరోదితసుధారసధారలు గ్రోలుటం జుమీ

ఈ పద్యమునుబట్టి చూడఁగా ధూర్జటికవి యెంతటి శైవాగ్రేసరుఁ
డయిన రసికపురుషుఁ డయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. అట్టి యఖండ శివ
పూజాధురంధరుఁడైన భక్తాగ్రేసరుని కట్టి జారత్వదోషము మేల యెక్కువగం
జేసి యూహింపఁజాలకున్నాము. మన దేశము యొక్క దౌర్భాగ్యము
చేతఁ జిరకాలమునుండి యిచ్చట విశుద్ధచరిత్రము మతమునుండి విడిపోయి
నది. ఎట్టి దుశ్చరిత్రముగలవాఁ డయినను విభూతి, రుద్రాక్షలు మొదల
యిన బాహ్యచిహ్నములను ధరించినమాత్రముగ భక్తాగ్రేసరుఁడుగాఁ
బరిగణింపఁబడుచున్నాఁడు. అయినను క్రమముగా నిప్పుడిప్పుడు మతము
నకు సత్ప్రవర్తన మావశ్యకమన్న సత్యము జనుల మనస్సులలో నాటు
కొనుచున్నందున నెంతయు సంతసింపవలసి యున్నది. ఈ మహాకవియొక్క
కవితాధార తెలియుటకయి కాళహస్తిమాహాత్మ్యములోని కొన్ని పద్య
ములను నిం దుదహరించుచున్నాను.

చ. అమితముగా జంతువుల కక్కడ నుత్తమ మధ్య మాధమ
త్వము లరయంగఁ గాన మపవర్గరమాపతిఁ బొందియుండు వో
సమతయె కాని తత్పురమునం దిగ నన్యపురంబు లెన్నఁగా
నమరు నటన్న హాసి యశోకాంతర మంటియు నాఁచు చూచినన్ అ ౧

చ. పరిగతబంధనై ఫణి నపారశశానుభవప్రసక్తి నా
దరసవివేకసంపద సహాశుకవాక్యసుధ నభూతి మో
హాకవాతివృత్తిఁ బ్రస్ఫురదనంగరహస్య విచారబుద్ధి న
ప్పరగునఁ గామినీజనులు పొల్తురు యోగిజనంబుపోలికన్ ఆ ౧

శా. ఆ వేళం బురపల్లవప్రకరనేత్రానందబాష్పాంబుధా
రావర్షాగమచంచలాలతిక దుర్వారప్రసూనాస్త్రి తే
జోవైశ్వానరసామిధేని రతిసామ్రాజ్యస్థితిస్వర్ణ వే
టీవిన్యాసకపర్ది యొక్క కలకంఠీరత్న మేతెంచుచున్ ఆ ౧

మ. ప్రణుతుల్ సేయుచుఁ గాంచెఁ గుంభజుఁడు లోపాముద్రతోఁగూడి ద
క్షిణకైలాసము నంబికాహరకృత శ్రీపాదుకాన్యాసమున్
మణిమంత్రౌషధవాసమున్ భగముహామాయావిపర్యాసమున్
గణనాతీత నటీవిలాసము సమగ్రశ్రీసముల్లాసమున్ ఆ ౧

చ. పులులు కురంగముల్ కరటిపోతము లేకలు మన్నుఁబిళ్ళు దు
ప్పులు కణుఁతుల్ కిటుల్ చెవులపోతులు కార్ణవగండ్లు భల్లుకం
బులు చమరీమృగంబు లెనుపోతులు కస్తురిపిల్లు లాదిగాఁ
గల మృగరాజిఁ బెక్కువిహగంబులఁ గానక లంపెఁ దండ్రికిన్ ఆ ౩

౫ మాదయ్యగారి మల్లన్న

ఈతఁడు కృష్ణరాయని కాలములో నున్న లాక్షణికుఁడయిన కవులలో నొకఁడు. ఆవఱకు మల్లన్నయని మఱియొక కవి యుండి యుండుటచేత నీతని తండ్రి పేరితోఁ గలిపి మాదయ్యగారి మల్లన్న యని చెప్పుదురు. ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు. ... పురమునందుండినవాఁడు. ఈతఁడు బాల్యమునందుండి యేకాదశీమాహాత్మ్య మను నామాంతరము గల రుక్మాంగదచరిత్రమును రచియించిన మల్లన్న ప్రౌఢకవి మల్లన్న యనఁబడును. మాదయ్యగారి మల్లన్న రాజశేఖరచరిత్రము మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథము యౌవనారంభ దశయందే రచియించెను. ఈ రాజశేఖరచరిత్రము నాదిండ్ల యప్పామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది. ఈ కవి కృష్ణరాయని యనంతరము గూడ జీవించియుండుటచేత నిశ్చయించుచుఁగా హూణశకము ౧౫౪౦ వ సంవత్సరప్రాంతమువఱకును బ్రతికియుండెనని చెప్పవచ్చును. ఈతని కవిత్వము మృదుమధుర పదగుంభనము కలదయి మనోహరముగా నున్నది. ఈ కవి చరిత్రమును గూర్చి మఱియేమియుఁ దెలియక పోవుటచేత రాజశేఖర చరిత్రమునుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించుచు విరమించుచున్నాను —

ఉ. చొచ్చినఁ బోకపోకు మనుచున్ నృపకేసరి తేరు డిగ్గి నీ
వెచ్చటి కేగిన న్వెనుకనే పటుబాణపరంపరాహతిన్
బచ్చడి చేయువాఁడ నని పాంసుల పృథ్వీకటీకరాభుఁడై
యిచ్చ నొకింతయేని చలియింపక తద్బలవీథి దూఱెఁగా— ౨

ఉ. సాహసికాగ్రగామి నృపసత్తముఁ డట్లు తదీయ ఘోరమా
యా మహిమల్ హరింపుచు నిరంకుశవిక్రమకేళిఁ జూప ను

త్సాహము లక్కఁ గూర్మపురిచక్కటి నొప్పెడు కాళికా
గేహముచొచ్చి తద్దనుజకీటము పట్టెలుఫుత్రి పెంపునన్ — ఆ ౨

మ. కలమాన్నంబు ఘృతంబుఁ బాయసము శాకవ్రాతము న్పిండివం
టలుఁ బాత్రేయము నన్న వెన్నయును మాగాలుక్కెర ల్చక్కెరల్
ఫలము ల్పానకము ల్రసాయనము లంబ ష్పాయుఁబం ల్గారుఁగా
యలు బజ్జ ల్దధిపిండఖండములు సంభావించె న్వేసన్ — ఆ ౨

శా. శ్రీకాంతసౌధవీధికఁ జక్కఁగా న్మల్లెలోఁ బెట్టి యో
ద్రాతే భూచలకన్య కాథనకృపాపారంగికా నిగ్రహో
త్సేకానాశ్యపయోనిధీ యనుచు సేవిభ్యాతమోదంబునన్
గొల్పు సమర్ధకుమారకనకున్ శుద్ధాంత కాంతాసమితుల్ — ఆ ౨

ఉ. రాహువుగాను నిన్నరకరాధిపసూలినిగాను సీతకు
ద్రోహముచేసినట్టిఖలరోహిణిరంద్రినిగాను దగ్ధగ
న్నోహిమ నీలనీలకచ ముగ్ధులచక్కఁదనంపుఁ గూర్పు కై
వాల్య హారిణాంక శతానన ముఖాబ్జముఖంబుల గేచ నేటికిన్ — ఆ ౨

వెనుకటి కూర్పులయందుఁ బయివిధముగఁ బ్రకటించినతరువాత, ఈటీవల నాకు రాజశేఖరచరిత్రము సమగ్ర మయిన ప్రతియొకటి దొరకి నది. అందలి యాశ్వాసాద్యంతముల యందుండిన ఈక్రిందిపద్యములను బట్టి కృతిపతి యింటిపేరు నాదిండ్లవారనియు, పేరప్పామాత్యుఁ డనియు, అతఁ డాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డనియు, కృష్ణమాంబా కుమారుఁ డనియు, మంత్రియు దండనాథుఁడు ననియు, తెలియవచ్చు చున్నది —

శా. వైరించప్రతిభా పదావదవనోర్వై యొంత్య సాతత్యస
త్త్వారూఢస్థితిపాండవాగ్రజ మహీయస్స్వచ్ఛకీర్తిచ్ఛటా
పారావారనిమగ్నశత్రుగణ శుంభత్పూర్వ భూభృద్ధితా
నారీమన్మథ బంధురస్తుణాచణా నాదిండ్లవంశాగ్రణీ — ఆ ౧

మాలిని. హరిచరణపయోజధ్యానసంధానయోగా
స్థిరమతిగుణధారా శిష్టలోకప్రచారా
సురసురభితటిత్ప్రస్తోత్రపాత్రప్రకారా
గిరిచరదరివీరా కృష్ణరాయాంబికాకుమారా! — ఆ. ౧

క. శ్రీరమణీరమణీయవి। హారాయితనూత్నలోచనాంభోజయుగా
దారమితికీర్తినిరసిత। తారకుభృత్కాశ యప్పదండాధీశా — ఆ. ౨

సుగంధి. సారదప్రభావిభావభద్రకీర్తివాహినీ
పూర దానధూతదివ్యభూజకామధేను ను
ద్ధార యూథవేలవంశవార్ధిపూర్ణచంద్రమా
సారబుద్ధిజాలసీతశత్రుభూమిభృద్రమా — ఆ. ౩

క. శ్రీచంద్రచారుకుచయుగ। సూచకగాఢోపగూహనాంచితపులక
ప్రాచుర్య తత్పతత్పర। యాచకసంస్తుత్య మంత్రియప్పామాత్యా —

ఈ యప్పామాత్యునకు కృష్ణదేవరాయని మంత్రియైన తిమ్మరుసున కల్లుండు మాదయ్యగారి మల్లన్న తా నఘోరశివశిష్యుఁడయిన ట్లాశ్వాసాంతగద్యమున నిట్లు తెలుపుకొనియున్నాఁడు.

"ఇది శ్రీమదఘోరశివాచార్యగురు కరుణావిశేషలబ్ధ సారసారస్వత మాదయామాత్యపుత్ర మల్లయనామధేయ ప్రణీతంబైన రాజశేఖర చరిత్రంబను మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును ద్వితీయాశ్వాసము"

ఈ యప్పామాత్యునకు కవి,

ఉ. శంకరపాదసేవ నవశంవదమానస పంకజాతని
శ్శంకవచోవిలాస రుచిసారవినిర్జితపూర్ణపూర్ణిమై
ణాంక గురుక్షమాంక సభయంకర శౌనకగోత్రపాత్ర య
య్యంకిపురాగ్రహారవిభవాకర మాదయమల్లసత్కవీ

అని సంబోధించి యుండుటచేత మల్లన శౌనకగోత్రసంజాతుఁ డనియు, అయ్యంకిపురాగ్రహారస్వామి యనియు తెలియవచ్చుచున్నది. అయ్యంకి

కృష్ణామండలములోని చల్లపల్లిసంస్థానములో మచిలీబందరునకు పదునా లుగు మైళ్ళదూరములో నున్నది. దీనినిబట్టి కవి కృష్ణామండలములోని వాఁడనుట స్పష్టము. ఈకవిశ్రేష్ఠుఁడు కృత్యాదియందు

గీ. సరసవసంస్కృత-ప్రాకృతప్రభూత
మగు తెనుంగను నెత్తావి కఱలదీరఁ
దరుణపమానమగు కవిత్రయవిశేష
చతురవాచానిరూఢి కంజలి యొనర్చి

అని పూర్వకవినుతి చేసి

క. చెప్పఁదగుఁ గవిత రసముల్
చిప్పిల నప్పప్ప యనిబలే యన లేదా
యెప్పుడుఁ జేయకయుండుట
యొప్పుఁజుమీ సుకవి కెంతయు విజ్ఞుఁడోకో

శా. గాఢార్థప్రతిపాదనక్రమకళాకౌశల్యము ల్లేక వా
చాశక్త్యార్భటితోడఁ దారు తము నుద్ఘాటించుఁ గైవారముల్
ప్రౌఢిం జేయుచుఁ బ్రాజ్ఞుల న్నగుచు గర్వగ్రంథులై యుండు న
మ్మూర్ఖాత్మస్వాంతుల మెచ్చకుండుటయె సమ్మోదంబు మాకెల్లకున్

సుకవియగువాఁడు కవిత్వముఁ జెప్పినచో రసము లుప్పతిల్లు నట్లుగాఁ జెప్పవలయును లేదా యూరకుండవలయు ననియుఁ జెప్ప కేవల వాగాడంబరమును జూపువారియెడఁ దిరస్కృతినిఁ జూపెను. కవి కృతిపతి మామగారును కృష్ణదేవరాయని మంత్రియు నయిన తిమ్మరుసును వర్ణించి, అప్పామాత్యుఁడు తిమ్మరుసు కూఁతురైన తిరుమలాంబను పెండ్లియైన వార్త నీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పెను—

సీ. ఏమంత్రిమణి నిజస్వామికార్యక్రియాతత్పరమానసోత్సాహశాలి
యేమంత్రమణి మిత్రహితబాంధవాశ్రితప్రకరరక్షణకళాప్రౌఢబుద్ధి
యేమంత్రిమణి వచోహేలాతిశైత్యశీతలతాధరీకృతశీతరోచి

యేమంత్రిమణి సుధాధామశోంభదధామధాళధళ్యసుకుల్యధవళకీర్తి
యట్టి మంత్రికులోత్తంస మహితనృపతి
పటలమకుటాగ్రఘటితపత్పద్మయుగళి
సకలకర్ణాటరమావిచక్షణుండు
దీనసురశాఖి సాళువతిమ్మమంత్రి

గ. అమ్మహామంత్రి కతనియర్థాంగలక్ష్మి
సకలపుణ్యాంగనాజనశ్లాఘనీయ
లక్ష్మమాంబకు నుదయించి లలినమెఱయు
తిరుమలాంబికఁ బెండ్లియై తేజరిల్లె

కృతిపతియొక్క తమ్ముఁడైన గోపనయు గుత్తిదుర్గమునకు దండ
నాథుఁడయి యుండినట్లు కవి యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

ఉ. ప్రాభవరాజ్యమై భవ నిరాకృతపాకవిరోధియైన యా
గోపనమంత్రి ధర్మధనగోపనసమ్మతిగుత్తిదుర్గల
క్ష్మీపరిపాలనక్రమసమిద్ధభుజాబలశాలి చూపఁగో
శాపరమత్స్యలాంఛనుఁడమానవహాశార్యధురంధరుం డిలన్

కృతిపతియైన నాదెళ్లయప్పామాత్యుని యుత్తరతమ్ముఁడైన
చిట్టగంగన్న కృష్ణదేవరాయల తాతయగు నీశ్వరరాజునకుఁ బ్రభువుగా
నుండినట్టియు జైమినిభారతకృతిపతి యయినట్టియు సాళువనారసింహ
రాజునొద్ద మంత్రిగానున్నట్లు చెప్పిన యీక్రింది పద్యము కవికాలనిర్ణయ
మునకుఁ దోడుపడునది యే యయినను దీనిసాహాయ్య మక్కఱలేక నే
కృతిపతి తిమ్మరుసుజామాత యగుటచేతనే కవికాలము మనకుఁ దెలియ
వచ్చినది—

ఉ. సాళువనారసింహమనుజప్రభుకార్యకళాధురంధరుం
డై లవణాబ్ధివేష్టితధరాధినదుర్మతమంత్రమంత్రిశేం

డాలవితానకేసరి యనంగ ననంగసమానరూపరే
ఖాలవిరాంకఁ డట్టవిటగంగ యొప్పు గుణాన ఘనుండై

రాజశేఖర చరిత్రమునందలి పద్యములు వృత్తమధురనాగ్గు భవము కలవయి మధుకలుకులచే వీనులకు విందు గొలుపుచున్నవి. రాజశేఖర చరిత్రమునుండి యీవఱకు నుదాహరింపఁబడిన పద్యముల గాక ద్వితీయాశ్వాసములోని కైవంకున మఱికొన్ని పద్యముల నందుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. చెంగురువంటి రెక్కలుగము చక్కటిదూలఁగఁ బుట్టువెంగ్రుకల్
కొదవిరాఁ బాదములఁ గీల్కొనఁ జేవ కట్టి విన్నపైఁ
వంచెలు గల్లుగల్లుమన నడుచు నెలఁ జేరవచ్చి నా
ముంగఅగ కెన్నఁడో ముద్దియముద్దుగుమారుఁగాంచుటల్ ॥ ౧

శా. రాజచ్చంద్రశిలాతలాంతికలతాగృహ్యప్రదేశంబుఁ —
గాజుం గుప్పెలలోనియచ్ఛతరగంగావారి నోలాడ్చి గో
రాజుల్ దేవుని మంత్రపూతము హోరాళంపుఁబూగుత్తులం
బూజ న్సేయుదు రిచ్చటం గెలఁగి సుప్రాతంబు రారా శిఖల్ ॥ ౧

ఉ. పాలిక మేలుకొల్పి వరపాలశిఖామణి వింటివే యనీ
లాలక విన్నవేయి యొకయుచ్చురు పాత్రితరిజాతి కు
ట్యాలశశాంకరూపాళి మన పాలిటికొంగుపసిండి మందమం
దాలసలీల వచ్చె దరహాసవిభాసిముఖారవిందుడై ॥ ౧

ఉ. ముంపటి రాజ్యగర్వమున ముందఱఁగానవుగాక ధాత్రిఁ బా
లింపరొ కొంటరాజులు దిలీపనహుషుల్ ముసుకోటికాంతలా
లింపఁగా నొంగరో మకవిలీలకరోరనిశాటఘాటముల్
నంపరొ దిక్కటాహముల నిర్మలకీర్తిసుధాంశుచంద్రికల్ ॥ ౨

శా. శ్రీరోకీ కలగంటి కొంబ్రమునకో యుగ్రాహవాటోపము
ర్వారచక్రక్రమమాసమానభుజగర్వం బెన్నరో కాక నా

షే రెవ్వారు నెఱుంగరో యకట నిర్భీతి న్నరుం డెవ్వఁ డేఁ
జేరన్వచ్చునె నన్ను బెబ్బులిపయిం జీంబోతునం బంచునే— ఆ ౨

ఉ రమ్యనృపాల నీగుపరాక్రమకేళికిఁ జాలమెచ్చి మా
యమ్మ భవాని సంయమికులాగ్రణికిన్ రమిబిడ్డ నిచ్చి రాఁ
గొమ్మన వచ్చితిన్ శిఖరిపుత్రిక సేవకురాల నాడుగే
హమ్మున నున్న యప్పడుచు గప్పనచేసెద నంచుఁ బల్కినన్— ఆ ౨

ఉ ప్రన్ననపాదయుగ్ చిలుకపాటినఁ గందెడు మేనుదీఁగెయున్
వెన్నెలవారునెమ్మొగము విద్దపుముద్దుమొలుంకు చెక్కులున్
క్రొన్నెలవంటి నెన్నుదురుఁ గోమలబాహుమృణాళయుగ్మముల్
గన్నులఁ గట్టినట్లు పొడకానఁగ నయ్యెడు నాకు చెచ్చెలీ— ఆ ౨

చ అగు నగుచయ్యుయ బ్రియ యుట్టిన యెంత నుతింప నంతకన్
దగుఁదగు నత్యలోకవనితానుతాంగి యానన
ద్విగుణితచంద్రమండల తదీయనితాంతకటాక్షపాతముల్
తగిలిన యారుఁ దెవ్వరి హాళాహళి సేయుఁడు వాఁడిపూపులన్ ఆ 3

ఉ కలనహ్వలనకారణంబు ప్రతిభాకుట్టాక ముద్వేగకో
పలతాదోహద మాజవంజవముఖప్రత్యూహ నూత్నవ్యథా
జ్వలనజ్వాలిక కామినీనయవవీక్షాపాతసంరోధి ని
త్యలఘుత్వాశ్రయభూమి లేమి యది యాహా నేమి గావింపదే ఆ 3

ఉ నాకుటు కేళికాననధరాస్థలికిన్ మును శ్రీకల్ప రా
రో మనసారఁ గమ్మనివిరులమనేర్పులఁ గోయుకొంచుఁ బో
రో నదవృత్తి నీగతి నరుల్గొని పోరినవారిఁ గాన మెం
దేమను వారమమ్మ తగ లేటుగ ప్రాంతకుం బిటుండఁగన్ — ఆ 3

చ కరితసుధారసంబు గొలఁకన్ సరస్వతియాగాను ౦ఖలం
బలికిన శీలకాలముకుఁ బల్లవతదముతెత్తి లీలనె

మొలఁగ వసంతకాలమగు మించఁగనుంగవఁ దేఁటిజాతిం—
దలఁగొన శారదకాలమగుఁ దన్వవిలాసవిచిత్ర మొప్పఁగన్—అ 3
శా. నాకేశప్రియకన్యకామణుల కంఠశ్రేణిఁ గనొంచి వి
శోకంజాతము లాత్మపాదనఖరేఖం దార్చి సంగీతవి
ద్యాకౌశల్యము గాంధారా కుతికి నాహ్లాదంబు సంధిల్లఁ గౌ
రీకళ్యాణముఁ గాదిరప్పుడు పురంధ్రీరత్నము ల్వేడుకన్—అ 3

6 తాళ్ళపాక చిన్నన్న

అష్టమహిషీకళ్యాణ మనుద్విపదకావ్యమును రచియించిన యీ కవి కృష్ణదేవరాయల కాలమునందున్నవాఁడు.

గీ. చిన్నన్న ద్విపద కెఱఁగును
బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱఁగున్
మిన్నంది మొఱసె నరసిం
గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్

అని యప్పకవి తెనాలిరామకృష్ణుఁడు చెప్పినట్లుగా నుదాహరించిన పద్యమునందు నితఁడు ద్విపదను ప్రౌఢముగాను మనోహరముగాను రచించినట్లు కనుపట్టుచున్నది. లక్షణగ్రంథములయం దుదాహరింపఁ బడిన చిన్నముక్కలు దక్క నీతని పుస్తకము గాని లభింపలేదు. ఈ క్రింది రెండు పంక్తులు నప్పకవీయమునం దుదాహరింపఁబడియున్నవి.

ఇంతులు మేల్బంతి యిడిన సేవంతి
బంతి చేనోయి మసాయన మిచ్చి —అష్టమహిషీకళ్యాణము

రంగరాట్ఛందమునఁ దీక్రిందిపంక్తు లుదాహరింపఁబడినవి—

ఉన్నాఁడు రేపుగా నున్నాఁ డితఁడు
మన్నాఁడు మన్నుఁ జెన్మగన్నాఁ డటన్న —అష్టమహిషీకళ్యాణము

7 సంకుసాల నృసింహకవి

ఇతఁడు కవికర్ణరసాయన మను మాంధాతృచరిత్రమును రచియించిన మహాకవి. ఈ కవి కృష్ణదేవరాయల కాలమునం దుండెనను జనశ్రుతి యొకటి గలదు. దానినిప్పుడు సంక్షేపించి చెప్పుచున్నాను. పెద్దన్న మనుచరిత్రమును రచించిన తరువాత నృసింహకవి కష్టపడి కవికర్ణరసాయనమును జేసి, దానిని కృష్ణదేవరాయని కంకితము చేయఁదలఁచి, విజయనగరమునకు వచ్చి తదాస్థానకవియైన పెద్దన్నను దర్శించి, తనగ్రంథము నామూలాగ్రముగా నాతనికి వినిపించి, రాజదర్శనము చేయింపవలెనని వేఁడెనఁట! ఆంధ్రకవితాపితామహుఁ డాగ్రంథచమత్కారమున కద్భుతపడి, అట్టిగ్రంథమును రాజునకుఁ జూపినయెడలఁ దన మనుచరిత్రముమీఁద గౌరవము తగ్గు నని యెంచి, ఈర్ష్యచేత నాతనికి రాజదర్శనము కాకుండ 'యిదిగో, అదిగో' అని చిరకాలము గడిపి యూరికి పంపివేసెనఁట. అంతట రాజస్థానమున లాభప్రాప్తి లేకపోఁగా మీఁదు మిక్కిలి తినవెంటఁ దెచ్చుకొన్న కాసుగ్రాసములను సహితము వ్యయపెట్టుకొని గ్రాసమునకే జరుగక తనపుస్తకములోని కొన్నిపద్యములను విక్రయింపవలసినవాఁ డయ్యె, తుదకు విసిగి రాజులను దూషించుచు వెడలిపోయి తనగ్రంథమును శ్రీరంగనాథున కంకితముచేసి కృతార్థుఁ డయ్యెనఁట! అప్పుడు విక్రయింపఁబడిన పద్యములలో నొకటి రెండు కృష్ణదేవరాయల కూఁతురైన మోహనాంగిచేతిలోఁ బడెనఁట! కృష్ణరాయనికి మహావిదుషీమణియైన మోహనాంగి యను కూఁతురు గలదనియు, ఆమె యనుపమానసాహిత్యము కలదయి మారీచిపరిణయ మను శృంగారప్రబంధమును రచించె ననియు, రామరాజుభార్య యనియు కొందఱు వ్రాయుచున్నారు. ఆగ్రంథము నాకు లభించినది కాదు. రామరాజు భార్యపేరు తిరుమలాంబ అయినను తిరుమలాంబకు

వెరాఘానాంగి యనునామాంతర మున్నది. నిండియుండవచ్చును అచిన్నది యొక్కనాడు తండ్రితో చతురంగ మాడుచు తనబలము లోని బంటొకటి మంత్రియొక్కయు, సేనగురొక్కయు నడుమ జిక్కినవలన వచ్చినప్పుడు "ఉద్ధతుల మధ్యమునఁ బేద కుండఁదరమె" యని చదివెనట! అదివిని రాజు పద్యమంతయుఁ జదువుమని పుత్రి నడుగఁగా నామె విస్తరసాంగముగా మాతృవంశ్యాసమునంటి యాపద్యము నిట్లు చదివెనట—

గీ. ఒత్తుకొని వచ్చుకటికుచోద్వృత్తిఁ జూచి
తరుణి! నీ మధ్య మెచటికో తలఁగిపోయె
నింకఁ జేనియుఁ గనఁబడ కున్న యహహ
యుద్ధతులమధ్యమునఁ బేద కుండఁదరమె?

అప్పుడు రాజా పద్యముయొక్క సమస్యాపూర్తి కావించి యెక్కడిదని యడిగి తెలిసికొని ప్రశ్నచేసి యమోఘము నెఱిఁగి ఖేద పడెనట!

రాజసంస్థానమునందుఁ గవులకుఁ గలిగియున్న యనాదరణచేత కుంతుఁ డయినట్టి నృసింహకవి తనకవికంఠాభరణచరిత్రమునం దిట్లు రాజదూషణ పద్యము సంపాదించెనని చెప్పుదురు—

సీ. అందోళికలయందు నంతరచరులై సరికృతకాన్యతుంపిశాచజనులు
పరకరాళంబులై ప్రార్థింపఁ గనుఁగోక వాయెత్తకుండఁగుడివచ్చవములు
వాలవీజనములఁ గ్రాలుచు నీఁగకు నంటనిఖరవర్తుడాండసములు
వేత్రపరంపరావిలకంటకావృతిఁ జేరఁ బోరానిబహ్వాకరిరుము
శంఖనాగస్వగస్వరశ్రవణసమద
విస్ఫుటచ్ఛత్రవిస్ఫారితస్ఫటాక
విష్టపిష్టకైద్యవశీవర్తి దుష్టఫణులు
ప్రభుదురాత్ముల సెవ్వాఁడు ప్రస్తుతించు

అయినను ఈకథ ఈటీవలివారిచేత నెవ్వరిచేతనో కల్పింపఁబడినట్టు తోఁచుచున్నది. ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడైన యల్లసాని పెద్దన్న యంత యసూయాగ్రస్తుఁ డగుటకుఁ దగినకారణ మేదియుఁ గానరాదు. ఈ కవికర్ణరసాయనము మొత్తముమీఁద మంచిదే యయినను, పెద్దనార్యకృతి యయిన మనుచరిత్రముకంటె నేవిషయమునందును గుణాతిశయము గలదికాదు.

గీ. యతి విటుఁడు గాకపోవు నెట్టి మదీయ
కావ్యశృంగారవర్ణనాకర్ణనమున?
విటుఁడు యతిగాక పోఁడు వెస మదీయ
కావ్యవైరాగ్యవర్ణనాకర్ణనమున.

అని యీకవి తన కవిత్వనైపుణ్యమును దాను గ్రంథాదియం దాత్మస్తుతి చేసికొని యున్నాఁడు. ఇతఁడు దక్కిన కవుల వలెఁగాక కుకవిదూషణమును పెక్కుపద్యములలోఁ జేసియున్నాఁడు. కాఁబట్టి యితఁడు స్వాతిశయభావము గలవాఁ డయినట్టు కనుపట్టుచున్నాఁడు. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁ డయినను భట్టపరాశరాచార్యుల శిష్యుఁడై వైష్ణవమతమునం దధికాభిమానము కలవాఁడై యున్నాఁడు. మాంధాతృచరిత్రము విశేషభాగము దీర్ఘసమాస సంస్కృతపద భూయిష్ఠముగా నున్నను బహుస్థలములయందు తెలుఁగుపదములతోను చక్కని లోకోక్తులతోను గూడఁ గూడియున్నది. చేసినవర్ణనము లనేకములు హృదయాహ్లాదకరములుగా నున్నవి. కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గవిత్రయము వారి ప్రయోగములకు విరుద్ధములైన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి. ఈ కవియొక్క కవనసైపుణ్యము జూపుటకయి కవికర్ణరసాయనములోని కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను:—

శా. ఏణీలోచన లాత్మవక్త్రరుచిచే నేణాంకసౌభాగ్యము
న్నీలప్రౌఢి హరింప సౌధపరిసంకీర్ణేంద్రనీలోపల

శ్రేణీవర్ణలకుట్టిమంబులపయిన్ శీతాంశుఁడంబేదయై
ప్రాణాచారము పద్దయుట్ల ప్రతిబింబవ్యాప్తి చూడండరే—ఆ ౧

ఉ గర్భమునిల్చి కుక్షి యధికంబుగఁ గాఁగవచ్చి గ్రక్కునన్
దుర్భరతీవ్రవేదనలఁ దూలుచు సోలుచు నేల వ్రాలఁగా
నర్భకుఁ డొక్కఁడుఁ గయ్యెనతులాగ్రణిగర్భ మగల్చికొంచు నా
విర్భవ మొందె భూజనులు విస్మయమగ్నులుగాఁగ నయ్యెడన్—ఆ ౧

క కా కేమి తన్నుఁ దిట్టెనె?
కోకిల తన కేమి ధనము కో కొమ్మనెనే?
లోకము పగ యగుఁ బరుసని
వాకునఁ బుట్టు మగు మధురవాక్యమువలనన్—ఆ ౨

ఉ ప్రోడవుగాన నీ పలుకు పొందు కాదనరాదుగాక యీ
వీడినతాపవేదనల వేఁగుచున్నటివేళఁ బ్రాణముల్
కాని వసంతనోర్వ నివిగో చనుచున్నవి యేల ప్రియుం
గ్రీడయు నాకు హారమును గీరముఁ జాతము గీతముం జెలీ—ఆ ౩

చ ఎటికి నన్నార్చినలీలఁ జందనముఁ బైఁబైఁ బూయ నంగారక
చ్ఛటలం గాచు తెఱంగునం జిగురుసెజ్జం బొర్లఁగా నప్పట
స్ఫటికం జేరఁగనిచ్చిన ల్లాడలిపైఁ బన్నీరు చల్లంగ ను
త్కటమయ్యెం బెనుకాక బంగరుసలాకం గోలు నబ్బాలకున్—ఆ ౩

గీ తొట్రుకొను నగ్గలును వెసద్రాక్షపల్ల
లుల్లముల సిగ్గెఱుంగమియును ఘటించి,
జవ్వనులకును మరల శైశవముఁ దెచ్చె
వారుణియు నట్టిసిద్ధౌషధీరసంబొ—ఆ ౪

ఉ లజ్జకుఁ బాపు శీలముఁ గులంబు వడి న్విడిపించు సూనృతం
బుజ్జనసేయఁ జేయు మొగమోటమిఁ దూలుచుఁ బాతకంబులన్

మజ్జన మార్చు నోర్చు నభిమానము రోఁతల కియ్యకోల్పు నీ
ముజ్జగ మైనఁ ద్రిప్పు నదిముట్టదు తా ధనకాంక్ష యేరికిన్ ॥ ౫

ఉ. సకలఁ జొచ్చునో సుకృత మెచ్చటఁ గాఁగునో తృప్తి యెప్పుడో
శోకద శాంతి కెంత దడఁగిపోవునో సౌఖ్యము మాన మేమియో
నో కృప యెట్లు మాయ మగునో యశ మేగమానంబుదాఁటునో
లోకమునం దెఱుంగ మొగలోభి మెదిర్చినమాత్రఁ జత్రమై ॥ ౬

ఉ. ఖండసుధాకరాళికలు గాఢవిరక్తిఁ దాసస్వీశిష్యులై
యుండిరి పూవుదప్పుటకు నల్లము రోసి రతీశుఁ డీటుకో
దండముఁ బుష్పబాణములతోఁ ముఁ బొఱఁగపై చ చేతులన్
గండమునం గమండలువుఁ దాలిచి మస్కరి గాకయుండునే ॥ ౭

8 కాసె సర్వప్ప

ఇతఁడు సిద్ధేశ్వరచరిత్ర మనునామాంతరముగల ప్రతాపచరిత్రమును ద్విపదకావ్యముగ రచించెను ఈకవికాల మెప్పుడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదుగాని యితని గ్రంథము మిక్కిలి పురాతన మైనదనుటకు సందేహములేదు ఇతఁడు ప్రతాపరుద్రుని యనంతరమునఁ గొంతకాల మయినతరువాత నుండినవాఁడు ఈతని కవిత్వమునందు లక్షణవిరుద్ధము లైన ప్రయోగము లనేకములు గానఁబడుచున్నను, చరిత్రముగా నీగ్రంథము మిక్కిలి యుపయుక్త మయినది ఈతని గ్రంథమునుండియే కూచిమంచి జగ్గకవి తనసోమదేవరాజీయమునందు విశేషభాగము గ్రహించి యున్నాఁడు తిక్కన సోమయాజి చరిత్రమునం దీగ్రంథమునుండి కొంతభాగ ముదాహరింపఁబడనందున, ఇందుండి యిప్పుడు కొన్నిసంగతులు మాత్రమే గ్రహింపఁబడును

ద్వి॥ గణప్రసాదతఁ గలిగినసుతుని
గణపతినామంబు ఘనముగాఁ బెట్టి
తూర్పుదేశం బేగి గర్వరాజులను
నేర్పుతో సాధించి యోర్పుమీఱంగ
బాంపదేశాధీశు బాహుబలాఢ్యుఁ
గాండంబులనుగొని గిం డకఁగించి
చండవిక్రమకళాసారదుర్వార
పాండిత్య ధనురస్త్రభక్రుఁ డారుద్రు డుం

ఇది శ్రీసకలవిద్యాధిపపాదకమల
సదనులసేవన సభ్యసంస్మరణ
భాసురసాధుభావనగుణానూన
భూసురాశీర్వాద పూజసేయుండు
కాసె మల్లనమంత్రి ఘనకుమారుండు
వాసిగాఁ జెప్పె సర్వప్పమసతఁడు

---

9 భాస్కర పంతులు

ఈతని కన్యకాపురాణమనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియైన విష్ణువర్ధనమహారాజు గోదావరీమండలములోని పెనుగొండలోనుండిన కుసుమసెట్టియను కుటిరెయొక్క కొమార్తెను కామించి యామెను తన కిచ్చుటకై యడుగఁగా తండ్రి యియ్యనన్నట్టును, అందుమీఁద విష్ణువర్ధనుఁడా కన్యను బలాత్కారముచేత గ్రహించుటకుఁ బ్రయత్నింపఁగా కుసుమసెట్టియు కూఁతురును నూటరెండు గోత్రముల యితరవైశ్యులును నగ్నిహోత్రములోఁబడి మృతులయినట్టును, కోమట్లలో నాలుగుకుటుంబములు పడమటను, ఎనుబది కుటుంబములు పూర్వమునకును ఇరువదియారు కుటుంబములు దక్షిణమునకును, పదుమూఁడు కుటుంబము లుత్తరమునకును పాఱిపోయినట్టును, కన్యకాశాపముచేత విష్ణువర్ధనుఁడు శిరస్సు వ్రక్కలయి చావఁగా నాతనిపుత్రుఁడయిన రాజనరేంద్రుఁడు వైశ్యులను శాంతపఱిచి కుసుమసెట్టి కొడుకైన విరూపాక్షుని పదునెనిమిదిపట్టణముల కధికారినిజేసి మిగిలిన కోమట్లను పెనుగొండలో నుండునట్లు చేసినట్టును ఇందుఁ జెప్పఁబడినది ఇప్పటికిని పెనుగొండ కోమట్లకు ముఖ్యస్థలము అక్కడ కన్యకాపరమేశ్వరిపేర దేవాలయము కట్టఁబడి వైశ్యులచే మిక్కిలి గౌరవముతో చూడఁబడుచున్నది గ్రంథకర్తయైన భాస్కరపంతు లనుబ్రాహ్మణుఁడు పెనుగొండ, కొండవీడు, రాజమహేంద్రవరము మొదలయిన ప్రదేశములయందుండిన కోమట్లకు గురువయియుండి కన్యకాపురాణమును రచించి, వైశ్యులవిషయమయి కొన్ని కట్టుపాట్లనుజేసి, నూటరెండు గోత్రములవారి నాకట్టుబాట్లకు లోఁబఱచి, తనయేర్పాటును మీఱినవారిని వర్ణభ్రష్టులనుగా బహిష్కరించి తనకు వశ్యులయినవారికిఁ దా నాచార్యుఁడును పురోహితుఁడును

నయ్యెను. గ్రంథసామగ్రి తక్కువగుటచేత నీతని కాలమిదియని నాకిప్పుడు నిశ్చయముగా దెలియక పోయినను ఇతఁడు పదునాఱవశతాబ్దమునకు బూర్వుఁడని తెలియవచ్చుచున్నది. ఈతని కన్యకాపురాణమునుండి రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. అంతట నింగితజ్ఞుఁ డగు నాకసుమాఖ్యుఁడు సాదరంబుగాఁ
గాంతను జూచి పల్కె ననుకంప దలిర్పఁగ నీకు నంతరం
బంత వహించి యిట్లు కి చెప్పెదను నీకు మనోరథార్థముల్
సంతసమంద నతను విచారము మానుము దైన్య మేటికిన్ ॥ ఆ ౪

చ. జననికి నీరదంబు నిశాకరబింబము గ్రక్కనన్ ప్రవన్
బలువిడి ధాత్రి గ్రుంగినను భాస్కరుఁ డిట్టుల నంపమొందఁగన్
కులగిరి సంచలించినను గార్యము దానమి భంగపెట్టుకుండి కన్
బలికిన బొంకనేరరు కృపాంబుధులై మహాత్ము లెప్పుడున్ ॥ ఆ ౨

---

10 బైచరాజు వేంకటనాథకవి

ఇతఁడు పంచతంత్రమును పద్యకావ్యముగా రచియించెను. ఈ కవి క్షత్రియుఁడు. ఈతని తాతయైన బైచరాజునుబట్టి యీ కవి కీయింటిపేరు కలిగినట్లు తోఁచుచున్నది. కవి తన వంశకర్తయైన బైచరాజు నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు —

ఉ. ధీరత రాజవంశజలధిం బ్రభవించె మహావిరోధిసం
హారవిహారి సాళ్వబిరుదాంకుఁడు బైచనృపాలుఁ డద్ధరి
త్రీరమణీమనోహరుని తీవ్రయశస్స్ఫృతికిన్ హిమాద్రినీ
హారవసుంధరాధరము లయ్యె సమగ్రవిహారశైలముల్

ఈ కవికాలమును సరిగా నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారము లేవియు దొరికినవి కావు. తన నిఘంటువునందు బ్రౌను దొరవా రీతఁడు ౧౨౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యందుండినట్లు వ్రాసియున్నారు. ఇందుకు విరుద్ధములైన ప్రమాణములు కానఁబడు వఱకును మన మా కాలమునే సిద్ధాంతముగా గ్రహింపవచ్చును. ఈ వేంకటనాథుఁడు పూర్వకవి వర్ణనము నీ క్రింది పద్యమునఁ జేసియున్నాఁడు.—

ఉ. హృద్యపదగ్రాహ్యార్థం బత్రప్రియాతిమం బొక్కంతుఁ జేతోమయు
త్సదనాస్థాంకఁ దొత్తు మానసపదభస్సంచారిఁ గాంచుతు హ్యా
ద్విదిత క్షీరసముద్రభేదనమునం దెంతు చుత్కృష్టప
స్తుకులం బ్రాజ్ఞులఁ దిక్కయజ్వ నమురేశుఁ సోము శ్రీనాథునిన్

ఇంకను శ్రీనాథుఁడు స్తుతింపఁబడియుండుటచేతఁ గవి ౧౪౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువాఁడు కాఁడనుట నిశ్చయము. కవి కృత పెదతండ్రి నిగూర్చి "సింగళద్వీపాలుండు యవనసైంధవగానసాసలుంకు" అని వ్రాయుచున్నందున నతఁడు మహమ్మదీయులకును హిందువులకును దక్షిణహిందూస్థానములో యుద్ధములు జరుగుచున్న కాలములో నుండి యుండవలెను. ఆతఁడు తన గ్రంథమును హరిహరనాథున కంకితముచేసి, ఆ విషయమున నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు.—

క. ఏచనవు గలుగు హరిహర। సాచివ్యము నొంద నన్యజనులకు మది నా
లోచింపఁ దిక్కయజ్వకు। రాచనసోమునకు మఱియు నాకుం దక్కన్

హరిహరనాథునకుఁ గృతియిచ్చుటచే నితఁడు నెల్లూరిమండలములోనివాఁడని తోఁచుచున్నది. అప్పకవిగాని మఱి యే యితర లక్షణకర్తగాని యీతనిపద్యములను లక్ష్యములనుగాఁ జేకొనియుండ లేదు. ఆ హేతువునుబట్టి యితఁ డాధునికుఁడని యూహించుటకంటె నీతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములయిన ప్రయోగము లుండుటచేత నుదహ

రింప మానరని తలఁచుట మేలు ఇతఁడు కవిత్వ మెట్లుండవలెనో
యీ క్రిందిపద్యమునఁ దెలిపియున్నాఁడు—

చ. ఘనతరమౌ గ్గరీకుచయుగక్రియ గాఢముగాక ద్రాపిడీ
స్తనగతిఁ దేటగాక యరచాటగు నాంధ్రవధూటిచొక్కపుం
జన్నుఁగవఁబోలి తేటయును సాంద్రరసంబును గాకయుండఁ జె
ప్పనయదెపో కవిత్వ మనఘంబు నగిం చటుగాకయుండినన్

వ్యాకరణదోషము లనేకము లున్నను మొత్తముమీఁద నీతని
కవిత్వము వయసిచెప్పినట్లు యుండి ప్రౌఢమయి హృద్యమై యాహ్లాదజనక
ముగా నున్నది. పర్వతరాజపుత్రుఁడయిన యీ వేంకటనాథకవి పంచ
తంత్రములోని కొన్ని పద్యములను నుదాహరించుచున్నాను—

చ. పలికెడుమాట నిల్వఁ గొడవందడసం గౌరవమ్ము వచ్చునె
చ్చ్వుల దిగఁద్రుంగుఁ దొల్త్రొలుతఁ జూచినచూపులఁ జూడఁ డేర్పడం
జులకదనం బొనర్పు నెరసుల్ఘటియించు ననర్పినైచ్యుఁ గే
వలనృపసంశ్రయంబు పగవారలకు న్వల దివ్వసుంధరన్—

మిత్రభేదము

చ. ఇట నసుడించి యేయుగత మేగెను చెప్పఁగదన్న యెట్టులె
క్కటిని జరింతు నన్న త్రుటికాలము నిన్నెడఁబాసియుండ్రు డు
ర్ఘటముగదన్న నాకడను గల్గిన యీధృతి యెందుఁ బోయె ని
ప్పటికి విచిత్ర మన్న విధి భద్రవిరోధగదన్న యెన్నఁగన్—

సుహృల్లాభము

చ. సురియ కరంబునం గొనక శూరుఁడు నీతికళావిలాసభా
సురుఁడు వధించు వైరి విరసున్ దుర్బుద్ధ్యులఁ జెంతి నుండియుం గా
సురియ ధరించియుం గుడువచొప్పున నేమియుఁ జేయలేఁడు త
న్నెరలఁగఁజేయ వాఁ నవ నికృష్టుఁడు మాటలు చేయునేకొకన్—

సం విగ్ర

ఉ. చెప్పిన నంతరంగమున సింగఁడుబూరకఁ గన్నె ప్రాయంబు సొం
పుప్పతిలంగఁ జెల్కినది యోయి కృతమ్మునుఁ జేసి నీవు కావె యు
స్వప్ప సునూత్తముం గయినమాయన నింటికిఁ దెచ్చి వెల్వ నే
చొప్పునఁ గొల్లు గట్టు పరిశుద్ధపసర్యలఁ గొల్చు టొప్పదే—

లబ్ధనాశము

ఉ. నాపిసె బ్రాహ్మణుండనియె నన్నుఁ బ్రయత్నమెంర్పఁ బట్టికిం
గావలిపెట్టి పుట్టినలు గాల్చఁగ నీ వటుపోవ నేను న
లో వివరంబుమాలి మృగలోచన ముంగిస నే కిశోరర
చావిని గొప్ప నేర్పఱచి జాతిని సుందిబాహ్యభాసుక—

అసంప్రేక్ష్యకారిత్వము

---

11 అయ్యలరాజు రామభద్రుడు

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, తిప్పయామాత్య ప్రపౌత్రుఁడు, పర్వతన్నపౌత్రుఁడు, అక్కయామాత్య పుత్రుఁడు. ఈతఁడు కడపమండలములోని యొంటిమెట్ట గ్రామములోఁ బుట్టి పెరిగినవాఁడు, పరవస్తు మువ్వురి వరదాచార్యునకు శిష్యుఁడయి వైష్ణవమతాభిమానము గలిగియుండినవాఁడు. ఇతఁ డొంటిమిట్టలో నున్నకాలమున నచ్చటి శ్రీరఘునాథస్వామిమీఁద నొకశతకమును జేసెను. ఇతఁడు మొట్టమొదటఁ గృష్ణదేవరాయల యంతిమదశలో విజయనగరములోఁ బ్రవేశించి కృష్ణదేవరాయనిచేతఁ దద్విరచితమయిన సకలకథాసారసంగ్రహమును తెనిఁగింపఁ గోరఁబడెను. కాని గ్రంథపూర్తి కాకమునుపే కృష్ణదేవరాయలు పరమపదము నొందినందున రామభద్రకవి గ్రంథము నాతని కంకితము చేయక యవతారికయందుఁ గృష్ణదేవరాయల ప్రార్థనచేఁ దానాగ్రంథమును రచించితినని మాత్రము వ్రాసెను. ఈసకల

కథాసారసంగ్రహము శ్రీరామ ప్రశంసాశ్చర్యచరిత్రాదులనుగల తొమ్మిది యాశ్వాసముల గ్రంథముగా నున్నది. ఈగ్రంథమునందును రామభద్రకవి సూక్ష్మబుద్ధి గాఁడని యూహించుటకుఁ దగినమార్గము లనేకములు గానఁబడుచున్నవి; కవిత్వము ప్రౌఢముగాక వ్యాకరణాస్పష్టమయి బాలరచిత మని సూచించుచున్నది. ౧౫౩౦ సంవత్సరము నా కొకటి రెండేండ్లముం దీకవి గ్రంథరచన కారంభించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈకవి సకలకథాసారసంగ్రహమునం దొక్క యవతారికయందుఁ దాను గ్రంథరచన చేయఁబూనుటకు హేతు వీక్రిందిపద్యమున వ్రాయున్నాఁడు—

ఉ. కన్నయ తిక్కనాదికవినాథులు చెప్పినయట్లు చెప్పలే
నన్నఁ గవిత్వ మాంధ్రకవు లారసి యుండిరె? తోఁచినట్లు ని
శ్రోత్రసుతబుద్ధిఁ గబ్బములు నోజ రచింపక యుండు జ్ఞానసం
పన్నులకావ్యముల్ హరిసమర్పణమైఁ జెలువొందు నెందునున్.

ఈబాలకావ్యమయిన సకలకథాసారసంగ్రహమునుగూర్చి యింకను విస్తరించి వ్రాయక యందలి పద్యములను మాత్రము రెంటిమాటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

సీ. కానకఁ గన్న సత్సూనుండు నేఁటికిఁ
గానకఁ గన్న సత్సూనుఁ డయ్యెఁ
బుణ్యజనోత్కీర్ణ పురుషుండు నేఁటికిఁ
బుణ్యజనోత్కీర్ణ పురుషుఁ డయ్యె
ద్విజముఖ్యులను గూడి తిరుగుబాలుఁడు నేఁడు
ద్విజముఖ్యులనుగూడి తిరుగుటయ్యె
గోత్రపావనుఁ డైన కోమటుండు నేఁటికి
గోత్రపావనుఁ డైనకోమటుఁ డయ్యె

మత్తగజదానధారార్ద్రమార్గములను
దరులనీడల నెప్పుడుఁ దిరుగువాఁడు
మత్తగజదానధారార్ద్రమార్గములను
దరులనీడల నెప్పుడుఁ దిరుగుటయ్యె

చ. చదువు వివేకమూల మసద్గురుసన్నిధి ధర్మశాస్త్రముల్
చదివి సుధాకరుండు నిజసద్గురుపత్నిని దా రమించుటన్
జదువు వివేకమూలమయి సంభవ మయ్యె నదేమనందు నా
మదనునిహంత్ర యెన్న ననమానపరాక్రమ మెన్నిభంగులన్

చ. వినుతగిరీంద్రముల వ్రేలిచి పెట్టక కట్టక నేలవ్రాలి తే
వనిగయున్న రుంగు బల్లుబొసల నమ్మక రిచ్చి గూఁడరం
బునఁ గరమందు తేవనిడి భూతదయాంచితమానసోన్నతిన్
జారిణయాత్మనంశర్మనంబు వచించిన లేచె వాఁడు రాగికిన్

సకలకథాసారసంగ్రహమును ముగింపకమునుపే కృష్ణదేవరాయలు మృతినొందినందున, ఆదంచుప్రభువులు లేక బీదవాఁడయిన రామరాజకవి యుండలేక దిరిగి గుత్తియప్పలరాజు మొదలైనవారి నాశ్రయించి వారివలనఁ జాల ద్రవ్యములను సంపాదించి గొంతకాలము జీవనముచేసి, కడపటఁ గృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయిన రామరాజుయొక్క మేనల్లుఁడగు గొబ్బూరి నరసరాజువద్దఁ జేరి తాను తరువాత రచియించిన రసాభ్యుదయము నారాజున కంకితము చేసెను. ఈకవి గుత్తియప్పలరాజుపయిని జెప్పిన చాటుపద్య మొకటి యిందు క్రిందఁ బొందుపఱచుచున్నాను —

రాజమనోజా! విద్యా! భోజా! దీనార్థికల్పభూజా! రిపుసం
భేజా! వైభవవిజితబిడౌజా! రవితేజ! గుత్తి యప్పలరాజా!

ఈ కవి చిరకాలము జీవించి బహుసంతానవంతుఁడయి దారి
ద్ర్యముచేత బాధపడినవాఁడు. ఈతని సంతానాధిక్యమునుబట్టి యితని

జనులు ఎల్లల రామభద్రయ్య యనియు పిలిచెడువారు గలరు ఇతఁడు కృష్ణదేవరాయని యాస్థానకవి యన్నపేరే కాని యీతనికాలమంతయు నించుమించుగా నారాయని యనంతరముననే గడపఁబడినది ఇతఁడు కొంతకాలము ఒంగలి సూరన్నకును, తరువాత రామరాజభూషణునకును సమకాలికుఁడుగానుండి కృష్ణదేవరాయల మరణానంతరమున నించుమించుగ నలుబది యేఁబది సంవత్సరములు బ్రదికి ౧౫౭౦వ సంవత్సరప్రాంతమునందు మృతినొందెను ఇతఁడు చేసినగ్రంథము రామాభ్యుదయము ముఖ్యమయినది ఇది మిక్కిలి ప్రౌఢమయిన కవితాధోరణి కలదయి, పదగుంభనమునందు పాండురంగమాహాత్మ్యమును బోలి యమకానుప్రాసములను గలదిగానున్నది ఈకవి ప్రారంభదశయందుఁ గృష్ణదేవరాయల దర్శనార్థముగా విజయనగరము వచ్చినప్పు డూరిబయల రామరాజభూషణునిశిష్యు లొకపద్యమును గుర్వాజ్ఞనుసారముగాఁ జెప్పఁబూని కుదురక యాలోచించుచున్నట్లును, వారు చలిచేత వడఁకుచు నిచ్చటకు రాఁ దటస్థించిన యీ కవికి చలికుంప వేసి కప్పుకొన బట్ట నిచ్చి యతనిచేత

సీ. మోహాంధదశ తమోముద్రితము లైన
    కనుదమ్ముల హిమాంబు లనుపరాగ
శ్రమబిందుతారకాగమఖిన్నకుచకోక
    ములఁ జంద్రనామంబు దలఁపరాదు
శీర్యమాణావృంత శిథిలతనులతాంత
    మునయాశ వీవన లివ్వరాదు
పటుతాపపుటపాక పరిహీణతను హేమ
    మింకఁ బల్లవపుటా ర్చిడఁగరాదు
లలన శానంగకేలికీలాకలాప
సంతతాల్పి హృదయపాత్రాంతరాళ

పూరితస్నేహపూరంబు పోఁగిపొరలఁ
జల్లనస్వేదసలిలంబు చల్లరాగ

అనుపద్యమును చేయించి తాము రచియించిన పద్యముగాఁ జెప్పి తమగురువునకు సమర్పించెనను రామరాజభూషణుఁడా పద్యముయొక్క యుత్కృష్టతకు సంతోషించి దానిని తనవసుచరిత్రమునందు వేసికొనెననియు, ఒక పుక్కిటపురాణము కలదు గాని యది యెంతమాత్రమును విశ్వాసపాత్ర మయినది కాదు. కృష్ణదేవరాయలకాలములో రామరాజభూషణుఁడు కవిత్వమును చెప్పుట ప్రారంభించినట్లు కనఁబడక పోవుటచేత దాని కప్పటికే శిష్యబృంద ముండెనన్నవార్త యసందర్భ మగుటయు, వసుచరిత్రము కృష్ణదేవరాయ లనంతరమున ముప్పదియైదు సంవత్సరములకును ప్రకటింపఁబడక పోవుటచేత నంతటి మహాప్రౌఢగ్రంథమును రచియించిన రామరాజభూషణుఁ డొక్కపద్యమును రచించుట కశక్తుఁడయి యంతకాలమునకు తరువాత నితరకవియొక్క పద్యమును దనదిగాఁ దనపుస్తకమునందుఁ జేర్చుకొనె ననుటకంటె నపహాస్యాస్పద మయినమాట వేఱొకటి లేకపోవుటనుబట్టియు నీగ్రంథకర్త కథ కల్పననిపుణుఁడేకాని కవిది కాదనుట స్పష్టము

రామభద్రకవియొక్క కవితాపటిమనుజూచి రామరాజభూషణుఁడు మాత్సర్యగ్రస్తుఁడయి యతఁడుచేసిన రామాభ్యుదయముయొక్క ద్వితీయాశ్వాసములోని 'సింహ నఖాంకురచ్ఛిన్న" ఇత్యాది పద్యమును జదివినప్పుడు 'స్ఫురదుష్ణ షడ్జస్వరోద్దీపితభిల్లీపల్లవాధరరాగీతికాకర్ణనాతిభీతపరవశాత్మకటీరకోటరకటీరలీనఫణి' యనుచో వీణానాదమునకు పాములు బెదరుట స్వభావవిరుద్ధమని తప్పుపట్టెననియు, దానికయిన రామభద్రకవి నెమలియొక్క షడ్జస్వరముచేతఁ బాములు భయపడుట స్వభావసిద్ధమే యని సమాధానముచెప్పె ననియు నిది గర్వ

భంగము చేసెనయు, మఱియొకకథ చెప్పెదరు. కొంచెము మంచి గ్రంథమును రచించిన కవికెల్ల నట్టి యిష్టదేవతయో సరస్వతియో వచ్చి గ్రంథరచనము చేసిపెట్టినట్లుగా కథలు చెప్పుకొనెదరు. వాడుక ప్రకారముగా రామభద్రకవియు రాజుకడ దా నాలుగునెలలలో గ్రంథమును జేసి యిచ్చెదనని ప్రతిజ్ఞనుపట్టి తేలేక పోయినప్పుడు మితి పెట్టిన కడపటి దినమురాత్రి యాతని యిష్టదేవతయైన శ్రీరాముడుగారే వచ్చి రామాభ్యుదయమును జేసిపెట్టి కవియొక్క మానము గాపాడెనని జనప్రతీతి యొకటికలదు. సకలకథాసారసంగ్రహమునందున్నరీతి పద్యములలో ననేకము లీరామాభ్యుదయమునందుఁ గానఁబడుచున్నవి. వానిలోనొక్క దాని నం దుదాహరించుచున్నాను—

సీ. కనకకన్న సంతానంబుగావునఁ
గానకకన్న సంతానమయ్యె
నరయ గోత్రాంధ సత్తోఁకుగావున
నరయ గోత్రనిధానమయ్యె నేఁడు,
ద్విజకులాదరణవర్ధిష్ణుండు గావున
ద్విజకులాదరణవర్ధిష్ణుఁడయ్యె,
విభాగమాంత సంవేశ్యుండు గావున
విభాగమాంతసంవేశ్యుఁడయ్యెఁ
గటకటా దాశరథి సముత్కటకరీంద్ర
కటకలితదానధారార్ద్రకటకమార్గ
గామి యెట్లు చరించు నుత్కటకరీంద్ర
కటకలితదానధారార్ద్రకటకతటుల

ఈకవి శ్లేష శకటరేఫముల భేదమును పాటింపక యనుప్రాసము లందు యథేచ్ఛముగా మైత్రి కలుపుచుండును. ఈతని కవిత్వరీతి దెలుపుటకయి రామాభ్యుదయమునందలి కొన్ని పద్యముల నిందు వ్రాయుచున్నాను—

చ. ప్రమద మెలర్ప నుగ్రమృగబాధ హరింపఁగ వేఁటమై నర
గ్యమునకు రా నఘుం బొనవె నక్కట! ధర్మముఁ జాలుఁ గుక్కఁ(బ)
ట్ట మనుట యొంచి గిలటు తటుక్కున ధారుణి వైచి పౌరసే
యములు మరల్పఁ బంచె మృగయాక్రియ పూని విభుండు ఘన్నుఁడై
అ ౩

ఉ. అక్కట! కోసలక్షితిపరాత్మజ కాంకకన్నుముద్దు లేఁ
జక్కని నుంచిరా? మరుఁజందురుఁ డెక్కడ? యధ్వరావనం
బెక్కడ? దైత్యసంహరణ మెక్కడ? ఘోరవనాంతరాశ్రమం
బెక్కడ? యెట్టు లంపుదురు నిను? నో రటులాడె నెంతకున్?
అ ౪

ఉ. వింధ్య మధిత్యకాకటకనిష్కుటపాదపపుష్పగుచ్ఛసౌ
గంధ్యము హేమధాతుమయకల్పితసంధ్యము బద్ధమేరుసా
గంధ్యము చండకేసరనికాయనిరాకృతభద్రదంతిద
ర్పాంధ్యముఁ గ్రుంగఁద్రొక్కితి మహాగుణభూషణ సత్యభాషణా
అ ౫

ఉ. చూచుటలే దశోకవనిఁ జొచ్చి యటుంజని చూచెదంగదా!
యీచపలాత్మ మజ్జనని యచ్చటనుండిన యేచి తెచ్చి నే
దా చతురాననుండు మొదలైన సురర్షు లెఱుంగఁ జిచ్చులో
నై చెడఁగాక యీరొమలు వానరవీరులవ్రేల నైతునే?
అ ౬

12 వెల్లంకి తాతంభట్టు

ఇతఁడు కవిచింతామణి యను లక్షణగ్రంథమును చేసిన గొప్ప కవి. ఈతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు, ఈతని తండ్రి యబ్బయ్య, తల్లి యెఱ్ఱమ్మ. ఈకవి కృష్ణరాయని రాజ్యారంభకాలమునం దుండినవాఁడు. కొంద ఱీతఁడు కృష్ణదేవరాయని కాలమునకుఁ బూర్వమునం దుండెనని చెప్పుదురు గాని యితఁడు తనకవిచింతామణిలో నైషధము, భోగినీదండకము, జైమినిభారతము మొదలగు గ్రంథములనుండి యుదాహరణములు గైకొనియుండుటచేతను, జైమినిభారతమును రచించిన పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన్న కృష్ణదేవరాయని తండ్రిగారికాలములోనే యున్నవాఁ డగుటచేతను, తాతంభట్టు కృష్ణరాయనికాలమునకుఁ బూర్వమునం దుండినవాఁ డయినట్టు తోఁచదు. ఇతఁడు కవిచింతామణి యందు వ్యాకరణమును, ఛందస్సును, కావ్యలక్షణమును గూడఁ గొంత వఱకుఁ జెప్పియున్నాఁడు. ఈలక్షణవేత్త కవిచింతామణియందుఁ దన్నుఁ గూర్చి చేసికొన్నపద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాను ——

సీ. శుచి యెఱ్ఱమాగర్భశుక్తిముక్తామణి యబ్బధీమణిసూనుఁ డనఘబుద్ధి,
పావనవశిష్ఠశాఖావతగోత్రుఁ డహార్యధైర్యుండు రామార్యుతమ్ముఁడు,
షట్భాషాప్రక్రియాలబ్ధవర్ణుండు సన్నుతసాహిత్యచక్రవర్తి,
యనవద్యసర్వవిద్యాపారదృశ్వుండు విద్వజ్జనవ్రాతవిశ్రుతుండు,

సకలకవిదంతరావళీక్రాంతగోళద
కార్తికచంద్రికాయతకీర్తికాంతి
హారినిభుండు కావ్యవాణీవిహారవసతి
తానొప్పు వెల్లంకితాతసుకవి

ఈతఁడు రచియించినది లక్షణగ్రంథ మగుటచేఁ గవిత్వవైభవమునుగూర్చి

వ్రాయుట యుచితముకాదు. అయినను కవిత్వరీతిఁ దెలుపుట కయి కవిచింతామణినుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

క. ఆది పురాణాగమములు
వేదంబులు నోరఁగాయ వేయక సుకవుల్,
వాదెలా కవివరులకు
మీఁదఁ జెప్పేరు పాటి ఘంటిదనగరికున్

శా. నిర్వాహింపఁగవచ్చు గోపతనయుల్ నెయ్యంబున న్వేదిపై
నున్నా రీతఁడెగొప్ప యోగులు కవాళోన్నతులై వచ్చెగర్
వెన్న మీఁగడయున్ ఫలం బొసఁగెదన్ వేగంబె రారమ్ము మా
యన్నా యంచును బ్రేమపెట్టు హరి దెవా యున్మాదగు న్మటికన్

---

13 కుమ్మర మొల్ల

రామాయణమును తెనుఁగున రచియించిన యీమొల్ల యాతుకూరి కేసనసెట్టి కూఁతురు. ఈమె తనపుస్తకమునందు చెప్పుకొనిన వంశమునుబట్టి చూడఁగా శూద్రస్త్రీ యైనను, ఈమె కులాలవంశజాతయని పరంపరగా వాడుకవచ్చుచున్నది. ఈమె నివాసగ్రామము గోపవరము. ఈమెయు తిక్కన సోమయాజులు భాస్కరరామును చెప్పించి నట్లు లేఖకుఁడుగానుండిన కుమ్మరగురునాథుఁడును సోమయాజుల తండ్రియైన కొమ్మనమంత్రి రంగప్ప యనుగంధకారునిపుత్రికలని జన్మించి రనియు, కొందఱు వ్రాసియున్నారుకాని యీవ్రాఁత నిరాధారమయి నది. ఈమొల్ల తిక్కనసోమయాజికాలములోనే యుండెననుటయు దయిన ఒకటి మున్న,

"స్తుతిగుణోద్దాము నాచన సోము భీము
నవ్యమంజులవాగ్ధుర్యు నన్నపార్యు
రసికు లైనట్టి శ్రీనాథు రంగనాథు"

అని తనరామాయణమందలి కవిస్తుతిలో, దిక్కనసోమయాజు-కించుచుండగా నిన్నూఱుసంవత్సరములతరువాత నున్న శ్రీనాథుని స్తుతించుట సంభవింపనేరదు కాఁబట్టి మొల్ల శ్రీనాథునికాలమునకుఁ దరువాత నున్నదనుటకు సందేహము లేదు ఈమె కృష్ణదేవరాయల కాలము గాని యల్లసాని పెద్దనాదుల నెవ్వరిని స్తుతియించి యుండక పోవుటచేత మొల్ల యాకాలమున కెంతో తరువాతిది కాదనియు స్పష్టపడుచున్నది ఈమె కృష్ణదేవరాయలకాలములోనే యున్నట్టు కథ లనేకములున్నవి మొల్ల యాకాలమునందలిది కాదని సంశయించుట కు హేతువు లేమియు గానరాకుండుటను, ఆకాలపుకవులను స్తుతింపకుండుటను, ఆమె కృష్ణదేవరాయలకాలమందే యున్నదని నిశ్చయింపవలసి యున్నది ఇప్పుడున్న తెలుఁగుగ్రంథములను బట్టిచూడఁగా, ఆంధ్రకావ్యములను జేసినస్త్రీలలో నెల్ల నీమెయే ప్రాచీనురాలుగాఁ గానఁబడుచున్నది. ఈమె తన రామాయణములో,

" గో॥
వరపుశ్రీకంఠమల్లేశువరముచేత
నెఱిఁ గవిత్వంబు చెప్పంగ నేర్చినాను"

అని చెప్పికొనుటచేత నీమె నివాసస్థలము నెల్లూరిమండలము లోని గోపవర మని తెలియవచ్చుచున్నది ఈమె కవిత్వమునుగూర్చి తెనాలిరామకృష్ణుఁ డింటిపేరును గూర్చి యడిగి యాక్షేపించిన శ్లోక కథ కలదుగాని యది యిం దుదాహరింపఁదగినది కాదు అక్కడక్కడఁ గొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీమెకవిత్వము మిక్కిలి మృదువయి మధుర మయి రసవంతముగా నున్నది ఈరామా

గణము ను గొంతకాలము క్రిందటివఱకును విధిబద్ధములలో బాలురకు పఠనీయముగాఁ జెప్పుచుండిరి. ఇది పురుష్యులు చెప్పిన గ్రంథములలో ననేకములకంటె మనోజ్ఞమై ప్రౌఢమై యున్నది. ఇట్టి రామాయణమునుండి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. రాజులు కాంతియందు, రతిరాజులు రూపమునందు, వాహినీ
రాజులు దానమందు, మృగరాజులు విక్రమకేళియందు, గో
రాజులు భోగమందు, దినరాజులు నంతతతేజమందు, రా
రాజులు మానమందు, నగరంబున రాజకుమారులందఱున్

బాలకాండ

నుడిగొని రాముఁడా మునుల సోదరుఁ గూడి వనాంచి దాయిచే
[illegible] కాంతి యమ్మునట దన్ను నలించాపవేణు వ
ద్ద్యున [illegible] నది రౌ ట్రనునోయ సంశయాత్ముఁడై
కడిగె గుహుఁడు రామపదకంజయుగంబు భయంబుపోవఁగన్

అయోధ్యా

చ. చంపెద దైత్యసంఘములఁ బంచలు వందలు చేసి బ్రహ్మబా
ధింపెద లోకపాలురఁ బ్రదగ్ధులఁ జేసెద భూతలంబు గ్ర
క్కించెద శైలజాలములఁ గీటడఁగించెద భూమినందనన్
గాంచెదఁ దుష్టశిక్షణము కంజహితాన్వయవార్ధిచంద్రమా

అరణ్యకాం

ఉ. సాలముపొంత నిల్చి రఘుపతియుఁ డు వ్యాపిపోసి శిబ్బని
స్వాలముగాఁగ విద్దినిచి ముష్టియు దృష్టియుఁ గూర్చి గోత్రభృ
త్సాలము వజ్రపాణిహతిఁ గూలువిధంబునఁ గూలనేసె న
వ్వాలిఁ బ్రతాపశాలి మృదువందనశీలి సురాలి మెచ్చఁగన్

కిష్కింధాకాం

శా. వీరాలాపము లాడి నేల విసరా విశ్వప్రకాశంబుగాఁ
బారావారముఁ గట్టి రాముఁడు ప్రసన్నార్తి దీపింపఁగా
ఘోరాజి న్నసురాసి లాఘవకళానిర్ణేత కోటీరయుగ్మంబుగాఁ
గ్రూరాస్త్రంబుల మస్తముల్ దునిమి భక్తుల్మెచ్చ భూతాధిపా

సుంకరకాం

మ. అనఘుం డుర్విలవాలదండమున బ్రహ్మాస్త్రంబుసంధించి యె
య్యనఁ గర్ణాంతముగాఁ గదించి దివిజ ప్రత్యాలి పాదస్థలిన్
దనుజాధీశ్వరు బాహుమధ్యము వడిన్ దాఁకంగ లక్ష్యంబుగాఁ
గొని విట్టేసె నదల్చి తీవ్రతరహుంకారంబు దీపింపఁగన్

యుద్ధ

---

14 పిడుపర్తి సోమనాథుడు

ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుఁడు, పిడుపర్తి బసవనారాధ్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచియించిన ద్విపద బసవపురాణమును తెనుఁగున నేడాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచియించెను. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచియించిన పండితారాధ్యచరిత్రము మొదలయిన గ్రంథములను శ్రీనాథాదు లీకవికిఁ బూర్వమునందుఁ బద్యకావ్యములనుగాఁ జేసిన ట్లుబసవపురాణపీఠికయం దీకవి యీక్రింది పద్యముచేఁ జెప్పియున్నాఁడు —

సీ. విరచించె నైనిని నీపాదస్తవం బేకపాదమున వేదయుక్తి నిది
హరభక్తి వైదికం బని శ్రుతులని చెప్పెఁ బ్రబల సోమేశుఁ

డారాధ్యచరిత

సరవి శ్రీనాథుఁ డాచరిత పద్యప్రబంధముచేసె ద్విపదలు తెలుచునిలిచి
యాతండె పద్యకావ్యముచేసె నైషధ మంచితహార్ష వాక్యములఁ బెట్టి
సోమగురువాక్యములు పెట్టి భీమసుకవి
గరిమ బసవపురాణంబు గణనఁజేసెఁ
గానఁ బూర్వకావ్యము లెఱుఁగఁ బరించు
వారి కాదికావ్యోక్తులు వచ్చినెగడు

'సోమగురువాక్యములు పెట్టి భీమసుకవి బసవపురాణంబు చేసె" నన్న పయివాక్యమునుబట్టి వేములవాడ భీమకవి పన్నెయభట్టారకుని కాలములోనివాఁడుగాక పాల్కురికి సోమనారాధ్యునకంటెం దరువాత నుండినవాఁ డయినట్టు విస్పష్టమగుచున్నది. ప్రతాపరుద్రుని కాలములో ప్రతాపరుద్రుని మంత్రులలో నొకఁడయి తాను శిష్యుఁడగుచు నయిన గండపెండారి యన్నదండనాథుని సాహాయ్యముచేత పాల్కురికి సోమనాథుఁ డీ గ్రంథకర్త పూర్వులకు దోకిపర్తియను నగ్రహారమిప్పించెను. ఈయగ్రహారమునకుఁ దరువాత భంగము కలుగఁగా గ్రంథకర్తయొక్క ముత్తాతయైన సోమనారాధ్యుఁడు ప్రౌఢదేవరాయని రాజ్యకాలములో దానిని మరల సంపాదించెను. ఈసంగతి బసవపురాణములో క్రింది పద్యమునందు చెప్పఁబడినది.

క. ఆదిని బ్రతాపుఁ డిచ్చిన
యాదోకిపురంబు నడుమ నంకిలి వడఁగా
మోదమునఁ బ్రౌఢరాయని
చేదయితునివలనఁ దెచ్చె నెల్లరు నెఱుఁగన్

కృతికర్తయైన సోమనాథునితండ్రి బసవయ్య, బసవయ్యతండ్రి దేవయ్య, దేవయ్యతండ్రి సోమనాథుఁడు. కాబట్టి ప్రౌఢదేవరాయని రాజ్యకాలములో దోకిపర్తి యగ్రహారమును మరల సంపాదించి

యీ సోమనాథుఁడు కవికి ముత్తాత. ప్రౌఢదేవరాయఁడు హూణశకము ౧౪౨౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౪౭ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినందున, అతని రాజ్యకాలములో నుండిన సోమనాథుని మునిమనుమఁడు తరువాత నలువది యెబ్బది సంవత్సరముల కుండి యుండును. కాఁబట్టి యీ కవి ౧౫౧౦ వ సంవత్సరప్రాంతములఁ గృష్ణదేవరాయని రాజ్యారంభకాలములో నున్నాఁడని చెప్పవచ్చును. బసవపురాణకథానాయకుఁడైన బసవేశ్వరుఁడు శ్రీశైలమునకుఁ బశ్చిమముగ నుండు హింగుళేశ్వరాగ్రహారమునందు వాసము చేయుచుండిన శివభక్తుఁడయిన మండెఁగ మాదిరాజను బ్రాహ్మణుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు శివుని వాహనమైన నందికేశ్వరుని యంశముచేత భూమిమీఁద నవతరించెనని శైవులు నమ్ముచున్నారు. తల్లిదండ్రు లితని కుపనయనము చేయఁబోయినప్పుడు చేసికొనక తాను శివుని దప్ప వేఱొకని గురువునుగా నంగీకరింప నని నిరాకరించెను. ఇతఁడు పెద్దవాఁడయిన తరువాత పండ్రెండవ శతాబ్దమునందు కళ్యాణపురాధీశ్వరుఁడుగా నున్న బిజ్జలరాజునొద్దఁ జేరి మాతులుఁడు దండనాయకుని కూఁతు రయిన గంగాంబను వివాహము చేసికొని కడపట బిజ్జలరాజునకు మంత్రియయ్యెను. ఈతఁడే యీ దక్షిణహిందూస్థానమునందు వీరశైవమునకుఁ బ్రచారము చేసినవాఁడు. ఈతని మేనల్లుఁడయిన చెన్నబసవన్నయు వీరశైవమును దేశమునందంతటను వ్యాపింపఁజేసెను. బసవపురాణమునందు బసవేశ్వరుని మహిమ లనేకములు చెప్పఁబడియున్నవి.

సోమనాథకవియొక్క కవిత్వరీతిఁ జూపుటకయి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను —

ఉ. ఖండశశాంకశేఖరుఁ డఖండమహత్త్వము కాని యాత్మ వే
ఱొండు దలంపఁ డెన్నఁడు సరోజభవాద్యసుదుస్సాధ్యచం

ద్రుమాంగ దురత్యయదేహభవదోషనిదూరమన ప్రచారుఁడై
మంగళ కోదిగాల గుణమండితనందితుఁ డొప్పు నప్పురిన్. — ఆ. ౧

ఉ. పట్ట కంఠ కృపభం డి మ లు ల్లిసం
పట్టి ంగముల్ ద యా బీరము లిప్పఁగఁ బట్టి తేనియున్
గొట్టుకుశీరింబు ధరఁ గూలఁగ గా బసవన్న యోగి చే
తులఁ గాలు బెల్ల శివభక్తులకున్ బిరుదంబుగా నృగన్ — ఆ. ౨

శా. ఆ ఇంద్రాక్షుపదోర్ఘట్ట గొడువన్ హార్ద్రస్వరోన్నాంచన
శ్రీ నిమ్నోన్నత భూములం బులబ్ధిగోద్దగుద్దద
ధ్యానమ్ముల్ గురుకర్మ సత్వములు గాఁ గాత్పర్యమున్ భక్తియున్
లోనన్ గిల్కొనియున్న యాత్మకుకు నాలోకించి పైపెంచుచున్ — ఆ. ౭

---

15 పిడుపర్తి బసవకవి

ఇతఁడు శైవబ్రాహ్మణుడు. బసవపురాణమును పద్యకావ్యముగా రచియించిన సోమనాథుని తమ్ముఁడయిన పాలనార్యుని పుత్రుఁడు కాబట్టి యీకవియు ఇంచుమించుగా సోమనాథుని కాలమునందే యున్నవాఁడగుటచేత ౧౨౩౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునం దున్నవాఁడని చెప్పవచ్చును. ఇతఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచియించిన ప్రభులింగలీలను తెనుఁగున నైదాశ్వాసముల పద్యకావ్యముగా రచించెను. ఈ ప్రభులింగలీలయందు బసవేశ్వరునికిని బసవేశ్వరుని మేనల్లుఁడయిన చెన్నబసవన్నకును గురువయిన యల్లమప్రభుఁడను జంగమదేవర యొక్క కథ చెప్పఁబడియున్నది. పిడుపర్తి బసవకవియొక్క కవనవిధము తెలియుటకై ప్రభులింగలీలనుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను —

మ. ఉరు విఘ్నప్రళయంబు లొల్లక సల్లీలాంబరాగంబులై
ఘోరతరాటవిన్ ఘనవనకుంజములన్ సంయోజించి చింత గ్రాం
గా వంశంబున్ భయదగహ్వరసీమఁ దపంబుఁ జేసె పెం
పారు మహామునీశ్వరులు యాత్మలఁ బత్తుల నుండెనంచు — ఆ ౧

ఉ. చిత్రసరోజ బిత్తములఁ జేరిచి మావులు ప్రాణలింగమున్
మాతలఁగొల్పు భావములు రంజిలు చిత్తము యొసంగి సంగమున్
రితలు చేసె యెదురు రింపఁగ సేచి తేని నిన యు.
తృప్తి రసంబు లింగమునా రిపు యెుడ్డగ జేగాను నర్తనానా ఆ ౩

మ. బసవశాస్త్రభవనీయ సుందరమునన్ భక్తి సదాభోజనం
బులారంగ సౌఖ్యంబుగను మలు బ్రాహ్మణ తరగంటిన్
విస్తరంగాను చేసి తాను ము రి వాఁడ గోచ్చి హా
గవమానస్థ నిరంకుఁ గదిసి ఎయిగా చేటునన్ ఆ ౪

16 కోట శివరామయ్య

ఈకవి సాంకేతిఖ్యాన మను గలుగాశాస్త్రముల వ్యాఖ్యానము రచియించెను. ఇతఁడు శూద్రుఁడు, కౌశికగోత్రుఁడు, కోట బాపనయ్య పుత్రుఁడు, కౌశిపాత్తపుర వాసుఁడు. ఇతఁడు తాను కృష్ణదేవరాయల కాలములో నున్న ధూర్జటికవి శిష్యుఁడనని గ్రంథములో చెప్పుకొని యుండుటచేత ౧౫౨౦–౧౫౫౦ వ సంవత్సరముల మధ్య నుండియుండును. సానందోపాఖ్యానమునందు లక్షణ విరుద్ధములైన ప్రయోగములు కొన్ని కాఁబడుచున్నవి. కవిత్వము మృదువుగానే యున్నది. ఈ గ్రంథములోని రెండు మూఁడు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ గారెలు బూరె లిడ్డెనలుఁ గమ్మనిదోసెలుఁ జక్కిలంబులున్
జారులుఁ గూరలున్ ఘృతరసంబులుఁ దేనెలుఁ బాయసంబులున్
సారెలుఁ బాయసాన్నములుఁ జక్కెర లప్పడంబులున్
చేరినకేతులుం జెఱకుబిళ్ళలుఁ జల్లనిసిరుముజ్జిగల్ ఆ ౧

ఉ పాపము సేయువద్దనుచుఁ బల్మఱుఁ బెద్దలు చెప్పిన స్మృతీ
శ్లోకములాత్మ వారియొకఁ గుత్తుకబంటివిషంబు గ్రక్కుచున్
శాపము గీప మేవది నిలం బిడి జీవము బాటిపోయి యే
దాపున నెందుఁ గోవృగొ నిదాన మెఱుంగ రిపేటిబోధనల్ ఆ ౨

మ జమువెంటం బురవీధులం జనుచు భాస్వత్పుణ్యశ్రీవినో
దము లీక్షింపుచుఁ జూడఁ జూడ సుకృతంబుం దండి దొంతంబులై
భ్రమ సు కల్పించుపురీవిశేషములఁ బ్రాజ్యాగ్నిభృతాసితుండై
యమున నగ్నోని ఎక్కస యమి సురంనానందసాంద్రోత్సుకుల్ ఆ 3

---

17 కుమార దూర్జటి

ఈకవికి నిజ మయి నపేరు వెంకటార్యుఁడు ఇతఁడు పాకనాటి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, కాళియమాత్యుని పుత్త్రుఁడు, దూర్జటికవి పౌత్త్రుఁడు ఈకవి యాకువీటిరాజయిన చినవేంకటాద్రియొక్క కోరిక మీఁదఁ గృష్ణరాజవిజయ మనుపేర కృష్ణదేవరాయల చరిత్రమును శ్రీరామాంకితముగా రచియించెను ఈతని కవిత్వము మిక్కిలి రసవంత మైనది ఇతఁడు కృష్ణరాజవిజయ మనెడి యీ నాలుగాశ్వాసముల గ్రంథమును మాత్రమే గాక సావిత్రీచరిత్రము ఇందుమతీవివాహము మొదలయిన గ్రంథములును గూడఁ జేసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది కృష్ణరాజవిజ

యముచంగలి యీక్రింది కవిస్తుతి పద్యములవలననే యీకవియొక్క ప్రౌఢిమ తేటపడుచున్నది—

సీ. వాక్ప్రసన్నం దగువాని నిక్కంబుగా నలబ్రహ్మదేవుఁ జేయని నుతింతుఁ
గుండలీంద్రసమాఖ్యఁ గొనుచుఁ బొందుకవిచంద్రు ననువొంద శేషాహి
యన దలంతు
శ్రీనాథకవిఖ్యాతిఁ జెన్నొందుబుధవర్యుఁ బరమోత్తముఁడటంచుఁ బ్రస్తుతింతు
ధూర్జటిప్రౌఢిచే నూర్జితుం డగువాని సాక్షాచ్ఛివుం డన సంస్మరింతు
నవని యతియును వెలసిన యాంధ్రకవుల
నాధునిక పూర్వకవుల యశోధనికుల
సారసాహిత్యసౌహిత్యసరణి వెలయ
వర్ణన లొనర్తు రమణీయవాక్యములను

ఈకవి తన్నుఁ గూర్చి కృష్ణరాజవిజయమునం దీక్రిందిరీతిగాఁ జెప్పికొన్నాఁడు—

సీ. నను భరద్వాజగోత్రుని సదాపస్తంబసూత్రుని బాంధవస్తోత్రపాత్రుఁ
బాకనాఁటాన్వయవంశప్రసిద్ధుని ధూర్జటిపౌత్రు బంధురచరిత్రు
సద్గురుకారుణ్యసంప్రాప్తవిద్యావిహారుని శ్రీకాళహస్తినిలయు
చిత్రమానాంబికాశ్రీకరానుగ్రహాసాదితకవితారసజ్ఞహృదయు
సారరచనాధురీణుఁ గుమారధూర్జ
టిప్రధానాగ్రగణ్యుఁ బటీరహీర
మహితసత్కీర్తిఁ గాళియామాత్యపుత్రు
వేంకటార్యుని బిలిపించి వేడ్క ననియె

క. బాలుఁడ వయ్యును విద్యా । శీలుఁడవు గభీరమధురశృంగారకళా
లాలితచాతుర్య కవి । త్వాలోచననిపుణ వేంకటామాత్యమణీ

ఉ. చిత్రముగాఁగఁ బిన్నవుడె చెప్పితివౌ రసముల్ చెలంగ సా
విత్రిచరిత్రముం మిగుల వేడుక నిందుమతీవివాహమున్

స్తోత్ర మొనర్చ నచ్చు మగుసూక్తిగతిన్ రచియించితే ? గదా
ధాత్రిఁ బ్రసిద్ధిఁగాంచితివి ధన్యుఁడ వౌర కుమార ధూర్జటీ

* * * *

చ. తెలుఁగున జెప్ప నేర్చినసుధీజను లెల్ల నెఱుంగ ధూర్జటీ
బళి యనఁ దళ్కుగళ్కు వగఁ బాటిలు తేటతెనుంగు మాటలన్
మెలఁకువగాంచు బెళ్కు నగించుఁ బ్రబంధములన్ ఘటించితే
పలుకులముద్దుఁ గాలి మిహి బంగరుటందెరవల్ చెలంగఁగన్

* * * *

క. మాకరుణకుఁ బాత్రుండవు । ప్రాకటగతిఁ బద్యకావ్యఫణితిం జెప్పుమా
శ్రీకృష్ణరాయచరితము । నీకవితాప్రౌఢి సుకవినికరము మెచ్చన్

శ్రీకృష్ణరాజవిజయములోని యీక్రిందిపద్యమునుబట్టి చూడఁగాఁ కృష్ణదేవరాయల పట్టాభిషేకమహోత్సవమునాఁటి శార్వేటి బుక్కరాజు జీవించియున్నట్టు కనఁబడుచున్నది—

సీ. చక్కరవిలుశౌని చక్కఁదనముగల్గి చొక్కమౌ శార్వేటి బుక్కరాజు,
సాకల్యముగఁ గీర్తి సర్వదిక్తటులందుఁ బ్రాకటస్థితిమించు కౌరువారు,
కంటకరాజన్య గర్వంబు లడఁగింప లీలచే మించుసంబ్యాలవారు,
ఘాటీంద్రాఘాట ఘోటీహతవిరోధికోటులై వెలయు వెల్గోటివారు
చండతరశౌర్యు లగు పెమ్మసానివారు
బూదహాళివారు మొదలైన భూమిపతులు
గొలువఁ బట్టాభిషిక్తుఁడై చెలువుమీఱెఁ
రమ్యగుణశాలి శ్రీకృష్ణరాయమౌళి

ఈ కవియొక్క తాత కృష్ణదేవరాయని యాస్థానమునం దున్నవాఁడగుటచేతను కృష్ణరాజవిజయమును జెప్పినప్పటి కితఁడు బాలుఁడని చెప్పఁబడియుండుటచేతను కృష్ణరాజవిజయము ౧౫౩౦ వ సంవత్సర

ప్రాంతమునందు రచియింపఁబడి యుండును ఈకవియు ౧౫౬౦ ౭౦ సంవత్సరముల వఱకు జీవించియుండునని యూహింపఁదగియున్నది ఈతని కవిత్వము మృదుమధుర వాక్యరచనాధురీణమయి కర్ణరసాయనముగా నుండును ఈతని కవనధోరణిని దెలుపుటకుఁ గృష్ణరాయవిజయములోని రెండుమూఁడు పద్యము లిం దుదహరింపఁబడుచున్నవి—

ఉ రేవిగ నౌకవారును గడించిరహీన్ వెలుగోటివార లా
వావెలవారుఁ గూడుకొని రాత్రిగల్ చతురంగసేనతో
నేవగఁ జూచినన్ దివియ నెంతయు శక్యముగాని కుర్గమా
భూవరకోటి కాంచి యొకపూఁటనె కొసెదనంచు నుగ్రుఁడై

శా ఔరా మాచితిగాదె రాయలబలం బాకార మేనుంగ ల
య్యారే యీచతురంగసంఘము లహోహో కున్నెవారల్ బళీ
ధీరుల్ రాజకుమారు లంచు మది నింతేనద్భుతం బొందుచున్
బోరన్ శక్యమె యీనృపాలమణికో భూరిస్థిరప్రౌఢిమన్—ఆ 3

మ చెలువల్ తోడ్తోనరా మణిఖచితమంజీరధ్వను ల్మ్రోంచఁగాఁ
దళుకుంజెక్కు మెఱుంగుటద్దములపైఁ దాటంకరత్నద్యుతుల్
వెలయం దా గజరాజపుత్రి యగుచీవిం దెల్పుచుందాన వ
చ్చె లతాంగీమణి మందమందగతులన్ శృంగార ముప్పొంగఁగన్ ఆ ౪

—

18 దోనూరి కోనేరుకవి

ఈ కోనేరుకవి తెలుఁగున బాలభాగవతమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, శ్రీవత్సగోత్రుఁడు, ఆశ్వలాయన సూత్రుఁడు, దోనూరి నాగయ్యమంత్రి పుత్రుఁడు. కవి తనవృత్తాంతమును బాలభాగవతములోని యీ క్రిందిపద్యమునందుఁ జెప్పుకొని యున్నాఁడు —

సీ. శ్రీమదహోబిలశ్రీనృసింహానుగ్రహకరుణావివేకప్రకాశమహితు
భాసురసంస్కృతప్రాకృతాదికశాస్త్ర భాషాకవిత్వ సౌభాగ్యనిపుణు
జనవర్ణితాశ్వలాయనసూత్రపావన శ్రీవత్సగోత్రాబ్ధిశిశిరకరుని
సారస్యవినుతు దోనూరి నాగయమంత్రిపుత్రు నైకట్టి బుణ్యచరితుఁ
జతురభూనాయకాస్థాన సకలసుజన
నందితుని నన్నుఁ గోనేరునాథసుకవి
నర్థిఁ బిలిపించి సత్కార మాచరించి
పలికె నిట్లని గంభీరభాషణముల

ఇట్లు కవిని బిలిపించి గ్రంథరచన చేయుమన్నది తిరుమలరాజు. ఈ తిరుమలరాజు వసుచరిత్రము కృతినందినయతఁడుగాక యాతని పెద్దతండ్రి కుమారుఁడయిన మఱియొక తిరుమలరాజు. బాలభాగవతమునందుఁ జెప్పఁబడిన వంశానుక్రమమునుబట్టి యారవీటి బుక్కరాజునకు తిమ్మరాజనియు, కొండరాజనియు, శ్రీరంగరాజనియు ముగ్గురు కొడుకులు గలరు. వారిలో నగ్రజుఁ డయిన తిమ్మరాజునకు భార్యయైన గోపమాంబ వలన తిరుమలరాజనియు, విఠలరాజనియు, చినతిమ్మరాజనియు, పాపతిమ్మరాజనియు నలుగురు పుత్రులు గలిగిరి. వీరిలో జ్యేష్ఠుఁడయిన తిరుమలరాజు కాలమునం దీ బాలభాగవతము రచింపఁబడినది. ఈ తిరుమలరాజు తండ్రియగు తిమ్మరాజునకు తమ్ముఁడయిన శ్రీరంగరాజునకు కోన

రాజు, తిమ్మరాజు, రామరాజు, తిరుమలరాజు, వేంకటరాజు అని యెనుగురు కొడుకులు. వీరిలో నొకఁడైన రామరాజు కృష్ణదేవ రాయల యల్లుఁడు. ఈ రామరాజువద్దనే వసుచరిత్రమును రచించిన రామరాజభూషణుఁడు మొదట ఆస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండి యాతని మరణానంతర మతని తమ్ముఁడైన తిరుమలదేవరాయనికి వసుచరిత్రము సంకితము చేసెను. దీనినిబట్టి చూడఁగా శ్రీరంగరాయని పుత్రులైన రామరాజ తిరుమలదేవరాజులును, తిమ్మరాజు పుత్రుఁడైన తిరుమలరాజును పినతండ్రి పెదతండ్రి పుత్రు లగుటచేత సమకాలికులని యేర్పడు చున్నది. వీరిలో రామరాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౪౨వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౫వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసి యా సంవత్సరమునందు తాళికోట యుద్ధములో మృతుఁడగుటచేతను, ఆతని తమ్ముఁడైన తిరుమలదేవరాయలు ౧౫౬౫వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౭౩వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసియుండుటచేతను, బాలభాగవతమును చేయించిన తిరుమలరాజుసహితము ఇంచుమించుగా ౧౫౫౦వ సంవత్సరప్రాంతమునం దనఁగా పదునాఱవ శతాబ్ద మధ్యమునం దుండియుండునని యనుట స్పష్టము. కడపమండలములోని కడప పట్టణమునకు పశ్చిమోత్తర దిగ్భాగమునందు ౧౭ మైళ్ళ దూరములోనున్న మొట్టుగుడిపాడు గ్రామములోని విష్ణ్వాలయములోని శాలివాహనశకము ౧౪౭౩వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౫౫౧వ సంవత్సరమునందు తిమ్మరాజు కుమారుఁడయిన తిరుమలరాజు దానము చేసినట్టున్న శిలాశాసనముగూడ ఈ యంశమును స్థాపించుచున్నది. అయినను బళ్ళారిమండలములోని విజయనగరమునందలి హజారరాముని దేవాలయములో ముఖద్వారముయొక్క దక్షిణపు గోడమీఁద తిమ్మరాజు కుమారుఁడయిన తిరుమలరాజు శాలివాహనశకము ౧౪౬౭వ సంవత్సరమునందు దానముచేసినట్టు శిలాశాసన మొకటి కానఁబడుచున్నది

దీనినిబట్టి చూడఁగా నితఁడు రామరాజు పెదతండ్రికుమారుఁడగుటచేత రామరాజుకంటె పెద్దవాఁడయినట్టును సామంత రాజయిన యీ తిమ్మరాజు ముందుగా మృతుఁడగుటచేత నాతని కుమారుఁడయిన తిరుమలరాజు రామరాజుకంటె పదిసంవత్సరములు ముందుగానే రాజ్యమునకు వచ్చినట్టును, ఊహింపఁదగియున్నది. అందుచేత నీ తిరుమలరాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౨౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౫౧ వఱకును రాజ్యముచేసినట్టు షుమారుగా చెప్పవచ్చును. కాఁబట్టి గోనూరి కోనేరునాథ కవియు పదునాఱవ శతాబ్దముయొక్క పూర్వార్ధమునందే యుండి, తిరుమలరాజుయొక్క రాజ్యారంభదశలోనే బాలభాగవతమును రచియించి యుండును. బాలభాగవతము తిరుమలరాజుయొక్క ప్రేరణచేతనే రచియింపఁబడినను, అది తిరుమలరాజున కంకితము చేయఁబడక యాతని ప్రార్థనమీఁద మృతుఁడయిన యాతని తండ్రి తిమ్మరాజున కంకితము చేయఁబడినది. తెలుఁగు పుస్తకములయందును తామ్రశాసనాదులయందును తిమ్మరాజునకు తిరుమలరాజనియు, తిరుమలరాజునకు తిమ్మరాజనియు యథేచ్ఛముగా పర్యాయపదములవలె వాడఁబడినవి. సంస్కృత పండితులయిన పురాణవిద్యాసులోకరు రామూరికోటలో నొక గుమ్మమునకు దక్షిణముగా గోడలోఁ గూర్చిన సుమారు నలువదియొక్క యంగుళముల పొడుగును మూఁడంగుళముల వెడల్పును గల రాతిపలకమీఁద చెక్కిన తెలుఁగు శాసనములో

"శ్రీగురు మీసరగండగోత్ర గంగయ్యరెడ్డివారు పెద్దమూసపురమునందు సుఖసంకథావినోదంబున పృథివీరాజ్యము చేయుచుండఁగాను తద్రాజ్య రక్షకుఁడు అయిన శ్రీనారాయణదేవ దివ్యశ్రీపాదపద్మారాధక సకలజన ప్రతిపాలక పరబలసాధక సకలధర్మసాధక పుణ్యగుణసనాథ విఠ్ఠలనాథ భూనాథుండు ఆదవాని తెంగోకి మాగుడహాలుగదుర్గాలు సాధించి తదనంతరంబు రామూరి పట్టణ పట్టసాభి

ముఖుండై సుఖసంకథావినోదంబున పృథ్వీరాజ్యము సేయుచునుండి శకవర్షంబులు ౧౨౧౬ అగు జయసంవత్సర మార్గశిర శుద్ధ దశమీ రవివాసరంబునందు స్వరాష్ట్ర సమస్త ప్రజారక్షణార్థము గిరిదుర్గము రచియించెను ”

అని కాకతీయప్రభువుల కాలములో శాలివాహన శకము ౧౨౧౬ వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౨౯౪ వ సంవత్సరమునందు గోత్ర గంగయ్యయు నొకానొక విఠ్ఠలరాజును కేన్నట్లు చెప్పఁబడి యుండుటచేతను

ఉ. “బొంకని ధర్మమం దనుగఁబోవని శృంగశౌర్యమూజలోఁ
గొంకనియర్జునుండు కలకుండులు లేచిశశాంకు రెన్నఁడున్
గ్రుంకనిభానుఁ డెపుడు గోరనిజిష్ణుఁ డనంగఁ బొల్చు ధ
ర్మాంకుఁడు విఠ్ఠలక్షితివరాగ్రణి మానధనాగ్రగణ్యుఁడై

మ. తనకున్ మెచ్చెలి దైవకృపయి నంతర్మోహబంధంబు పో
వనివాఁడై హరి విఠ్ఠలేశ్వరుఁడు తద్వంశంబునన్ సంపదల్
తనరన్ బల్వదియేస్తరంబు లగునంతం దిక్కుభూపాలనం
దనుఁడై విఠ్ఠలరాజమూర్తి పాలిచెన్ ధర్మావనోద్యోగితన్’

ఇత్యాది పద్యములలో బాలభాగవతమునం దొకవిఠ్ఠలరాజు వర్ణింపఁబడియుండుటచేతను, ఆవిఠ్ఠలరాజే యీవిఠ్ఠలరాజని భ్రమించి యీకవియు విఠ్ఠలరాజును పదునాల్గవశతాబ్దారంభమునం దున్నట్లు వ్రాసియున్నారు కాని వారు వివరించినకాలము సరియైనది కాదు కాకతీయప్రభువులకాలములో నున్న విఠ్ఠలరాజు వేఱొకఁడు కాని యీతఁడు కాఁడు అతఁ డొకవేళ రంగనాథరామాయణకృతికర్త యగు కోనబుద్ధరాజుతండ్రియైన విఠ్ఠలరాజయిన నయియుండవచ్చును కోనేరుకవి తనబాలభాగవతమునందు పదునేనవశతాబ్దారంభమం దున్న శ్రీనా

వని పూర్వ విద్వాంసు లెంచియున్నారు. సోమేశకవియు విక్రమార్కుఁ గును పదునాల్గవ శతాబ్దారంభముననే యుండె. పక్షమున తరువాతి నూఱుసంవత్సరములకు పయిగా నెనిమిదవ శతాబ్దములో నున్నట్లీనా [illegible] కవినిగా పరిగణించుట సంభవించి యుండదుగదా ? కాబట్టి యీకవి పదునాల్గవ శతాబ్దమధ్యమునం దున్నాఁ డనుటయే విశ్వసనీయము. ఈతనికవిత్వ మంగళధార గలిగి హృదయరంజకము గానే కానఁబడుచున్నది. ఇప్పుడు బాలభాగవతములోని రెండుపద్యములను మాత్ర మిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. కలియును రాజచిహ్నములు గ్రక్కున మాని భయాకులాత్ము
ల్వలుఁ గయి తిత్తిపాదాబ్జములపై నిజహస్తము చేర్చి, దేవ నీ
యలితకృపాపుత్రిక ధళద్రుకం [illegible] యుంతిరోఁ
జలముల [illegible] సంగతి నయ్యె మదీయచిత్తమున్ ఆ ౧

ఉ. మాన్యుల నవ్వుఁ జెందఁగ కవమానము చేతను దుష్టజన్మతా
దైన్యము కల్గె మాకు నను తాపము నొందకుఁ డింక నే
మన్యుని నొల్ల మేమియును నచ్యుతుఁ గ్రమ్మఱఁ జేరఁగల్గు సౌ
జన్యము గ్రహింపుఁడని సారెకుఁ బ్రార్థనసేయు నత్తఱిన్ ఆ ౨

19 పింగళి సూరనార్యుఁడు

పింగళిసూరన్న నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, గౌతమగోత్రుఁడు. ఈతని తాత సూరన్న, తండ్రి యమరన్న, తల్లి యబ్బమ్మ, అకున్న, ఎఱ్ఱన్న తమ్ములు. విష్ణుపురాణమును రచియించిన వెన్నెలగంటి సూరన్న తరువాతి వాఁడున్నందున, ఈతనికి పింగళి (వెనుకటి) సూరన్న యని కొందఱు చెప్పిరిగాని యది సరిగాదు. పింగళి యనునది ఈతనియొక్క గృహనామము. ఈతని పూర్వులును పింగళివారనియే చెప్పఁబడుచు వచ్చిరి. పింగళి యనునది కృష్ణామండలములోని యొకయూరు. కాఁబట్టి యాగ్రామనామమును బట్టి యీతనివంశమువారి కటువంటిపేరు గలిగినది. ఈతఁడు ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు తనవంశమునకు మూలపురుషుఁడయిన గోంకనామాత్యుని వర్ణించుచు, అతని పింగళిపురాంకునిగా నీక్రింది పద్యమునందుఁ జెప్పి యున్నాఁడు—

క. ఆగౌతమగోత్రంబున
నాగమనిధి పుట్టె గోంకనామాత్యుఁడు స
ద్భోగక్షేత్రాన్వయప
మాగతిఁ బింగళిపురాంకుఁడై యతఁ డొప్పెన్

ఈపింగళి గోంకనామాత్యుఁడే పేకియనుదానిని దానిగా నేలి నట్లు గ్రంథములోని యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

ఉ. పేర్వెలయుం గనాథుఁడు పింగళిగోంకబుధోత్తముండు గం
ధర్వ నాకొరుఁ బేకియనుదానిని దాసిగ నేలె సూనృతా
గుర్వనుభావుఁడై చెలఁగె గోపకుమారనిభుఁడు వర్ణనల్
బర్వపునిండువెన్నెలలపై నెఱిచూపెడుకీర్తిసంపదన్

ఈపింగళివారి పేకకథను ఆయా ప్రాంతములయం దిప్పటికిని తము వాడుకగా చెప్పుకొనుచున్నారు. పింగళి గోంకనామాత్యుఁ డొకనాఁ డరణ్యములో సంచరించుచుండగా, అతని కొకసుందరమయిన పూస దొరికినదఁట. అతఁ డాపూసను దెచ్చి తనపెట్టెలోనే దాఁచెనఁట. ఆదినమునుండె పేకి యనుపేరితో నొకతె వచ్చి వారియింట దాసిగా కుదిరి మిక్కిలి విశ్వాసముతో పనులుచేయ మొదలుపెట్టెనఁట. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన తరువాత గోంకనామాత్యుని భార్య గర్భవతియై ప్రసవసమయము సమీపించినప్పు డాపురుటింటిలో పేకిని కాపుంచి పెట్టిరనియు, అది యా కావలియున్నదినములలో నొకనాఁటిరాత్రి తాను శయనించినస్థలమునుండి లేవక తన నాలుకను దీర్ఘముగాఁజాచి దానితో దీప మారఁగ ద్రోచెననియు, అదిచూచి బాలెంత భార్య భయపడి [illegible] వృత్తాంతము మఱునాఁడు భర్తతో చెప్పెననియు, అందుమీఁద వారు దాని వెళ్లఁగొట్టినను వదల్చుకొనలేరని యెటువంటి యసాధ్యము లయినపనులు చెప్పినను పేకి వానినెల్ల నిమిషములో నిర్వహించుచు వచ్చెననియు, అందుమీఁద వారు దానిని వదల్చుకొను సాధనములేక కాశికిపోయి గంగ తెమ్మని దానిని దూరదేశమునకుఁ బంప యది యింట లేనిసమయమునకు సమస్తసామగ్రితోను పొరుగూరికి లేచిపోయిరనియు, ఇంతలో పేకి కాశినుండి గంగతీసికొనివచ్చి యింటివారు పొరుగూరికి పోవుచుండ నింట దిగవిడిచిపోయిన నిలువు కత్తిలేని పెద్దరాతిరుబ్బు రోటిని నెత్తిమీఁద పెట్టుకొని యిది మఱచి వచ్చితిరని పొరుగూరికి పోయి వారికి చేర్చినదనియు, అప్పుడు గోంకనామాత్యుఁడు నీవు మమ్మెట్లు విడిచెదవని దానిని మంచిమాటలతో నడుగఁగా నాఁ డరణ్యములో దొరికిన పూస నిచ్చివేసినమొదల పోయెదనని యది చెప్పెననియు అంతట దాని యభీష్టమును దీర్చి వారు దానిని పంపి వేసిరనియు, కథ చెప్పుచున్నారు.

ఈతని పూర్వులు మొట్టమొదట కృష్ణామండలములోనివా రయినను, తరువాత దక్షిణదేశమునకుఁ బోఁగా కృష్ణదేవరాయల యనంతరమునందు విజయనగరరాజ్యము చెడి యనేకులైన చిన్నచిన్న రాజుల యధీనమయి యున్న కాలములో నితఁడు కందనూలు (కర్నూలు) మండలములోని యాకువీడు, నంద్యాల, మొదలగుసంస్థానములలో చేరినట్లు కానఁబడుచున్నది ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయనియొక్క మహాస్థానకవీశ్వరు లయిన యష్టదిగ్గజములలో నొక్కఁడని కొందఱు చెప్పుదురు గాని యీతని యాకాలమునందుఁగాని యాస్థానమునందుఁగాని యున్నట్టు నిదర్శనము లేనియుఁ గానరావు ఈసూరనకవి పునరాశ్రితుఁడై తా సుధ్యమునం గున్న గ్రహించుట కనేకనిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి ఈతఁడు రచించిన కళాపూర్ణోదయము నంద్యాలసంస్థానాధిపతియైన కృష్ణరాజున కంకితము చేయఁబడినది ఈకృష్ణరాజు ఆర్వీటిబుక్కరాజుయొక్క యాఱవ సంతతివాఁ డనునట్లు కళాపూర్ణోదయములోని కృతిపతియొక్క వంశవర్ణనమువలన స్పష్టముగా గానఁబడుచున్నది ఆర్వీటి బుక్కరాజుయొక్క పెద్దకుమారుఁడు సింగరాజు, అతని పుత్రుఁడు నరసింగరాజు, అతని పుత్రుఁడు నారపరాజు, అతని పుత్రుఁడు నరసింగరాజు, అతనిపుత్రుఁడు కళాపూర్ణోదయము కృతినందిన కృష్ణరాజు ఆర్వీటి బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౪౭౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసెను అటుతరువాత వచ్చిన యతని సంతతివారు నలుగురు నొక్కొక్కరిరువదేసి సంవత్సరము లుండి రనుకొన్నపక్షమున, ఈకృష్ణరాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల నున్నట్లెంచవలసి యున్నది ఈ కృష్ణరాజు విజయనగరమునకు సదాశివదేవరాయలు పాలించుచుండిన కాలములో నంద్యాల రాజయి యున్నట్లు కానఁబడుచున్నది కృష్ణదేవరాయల యనంతరమున ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చిన యచ్యుతదేవరాయఁడు ౧౫౪౨ వ సంవ

త్సరమునందు మృతినొందెను. ఆకాలమునందు సదాశివదేవరాయఁడు పసివాఁ డయినందున సకలము తిమ్మయ రాజ్యమును దాన క్రమించుకొని కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁ డయిన రామరాజును రామరాజు తమ్ముఁ డయిన తిరుమలదేవరాయని బట్టి చెఱలోఁ బెట్టవలెనని ప్రయత్నింపఁగా వారిద్దఱును పెనుగొండకు పఱచిపోయి యక్కడఁ గొంతసైన్యమును కూర్చుకొని తరువాత కొండవీటిరాజు మొదలయినవారి సాహాయ్యమును బొంది విజయనగరము మీఁదికి దండెత్తివచ్చి సలకము తిమ్మయ నోడించి చంపి ౧౫౪౨ వ సంవత్సరమునకు సరియైన శుభకృత్ సంవత్సర జ్యేష్ఠమాసమునందు బాలుఁ డయిన సదాశివరాయని సింహాసన మెక్కించిరి. ఈకార్యమువలనఁ రామరాజు సదాశివరాజ్యసంస్థాపకుఁ డని పేరుపొంది, పేరునకు సదాశివరాయఁడే రాజయినను నిజమైన యధికారమంతయు దానే వహించి రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండి ౧౫౬౫ వ సంవత్సరమునందు మహమ్మదీయరాష్ట్రముల వారిసేనతో తాలికోటవద్ద జరిగిన యుద్ధమునందుఁ జంపఁబడెను. అప్పుడు మహమ్మదీయప్రభువులు విజయనగరమునందుఁ బ్రవేశించి యనేక ఘోరకృత్యములను జరిగించుచు పట్టణమంతయు పాడుచేసి తమలోఁ దమకు సంభవించిన కలహములవలన రాజ్యమును పూర్ణముగా నాక్రమించుకొనక వెడలిపోయిరి. తరువాత నయిదు సంవత్సరములవఱకు రాజ్యమించుమించుగా నరాజకముగానే నిలిచెను. ౧౫౬౭ వ సంవత్సరప్రాంతమున సదాశివరాయఁడు స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. ఆసంవత్సరమునందే తిరుమలదేవరాయఁడు విజయనగరమును విడిచి పెనుగొండఁ జేరి తానురాజునని ప్రకటించి ప్రమోదూతసంవత్సరములో ననఁగా ౧౫౬౮ వ సంవత్సరమున పెనుగొండరాజ్యమునందు స్థిరపడి ౧౫౭౩ వ సంవత్సరమునందు లోకాంతరగతుఁ డయ్యెను. ౧౫౭౩ వ సంవత్సరమునకు సరియైన అంగిరస సంవత్సర వైశాఖశుద్ధదశమినాఁ డాతనిపుత్రుఁ డయిన శ్రీరంగరాయలు

రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమునకు సరియైన పార్థివసంవత్సర మాఘశుద్ధదశమినాఁ డాతని తమ్ముఁడైన వేంకటరాయఁడు సింహాసనమునకు వచ్చినట్లుగనే తనరాజధాని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చి ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి సంతానహీనుఁడయి పరమపదమును గాంచెను. నంద్యాల రాజైన కృష్ణరాజు సదాశివదేవరాయల కాలములోనివాఁడై యుండెను. అతని రాజ్యకాలము ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమునకు లోపలనారంభమై యుండును. కాఁబట్టి ఎంగళి సూరన్న నంద్యాలసంస్థానమునందుండి కృష్ణరాజునకు, గళాపూర్ణోదయము నంకితముచేసిన కాల మించుమించుగా ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతమని చెప్పవచ్చును. ఈసదాశివదేవరాయఁ డచ్యుతదేవరాయని కుమారుఁడయినట్టు కొన్ని శిలాతామ్రశాసనములయందు చెప్పఁబడినదిగాని కృష్ణామండలములోని యెఱ్ఱగుంట్లలో దొరకిన శాలివాహనశకము ౧౪౭౮ ధాతృసంవత్సరమునకు సరియైన హూణశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరపు సదాశివరాయల తామ్రశాసనములో నతఁడు రంగరాయనికిని తిరుమలాంబకును బుత్రుఁడయినట్టును రామరాజునకు మఱఁదియైనట్టును ఈక్రింది శ్లోకముచేఁ జెప్పఁబడినది —

"తిరుమలాంబా వరగర్భవారాశి కళామణీ రంగక్షితీంద్రాత్మజ
అత్రాలంకరణేన పాలితమహాకర్ణాటరాజ్యశ్రియా
శౌర్యౌదార్యదయావతా వ్యభగినీభర్త్రా జగత్త్రాయిణా
రామాఖ్యప్రభుణా స్వమాత్యతిలకైస్సంప్తాభిషేకక్రమః"

ఈ శ్లోకమునందలి రంగక్షితీంద్ర యన్నది ప్రమాదజనితమేమో! నంద్యాలకృష్ణరాజ వేంకటపతిరాయల రాజ్యారంభదశలోను జీవించి

యున్నాఁడఁట. అందుచేత నతఁడు ౧౫౪౩ వ సంవత్సరమునకుఁ దరు వాత నాఁట నల్పకాలము రాజ్యమేలియుండెను.

మఱియును కళాపూర్ణోదయములో కృష్ణరాజు తాతయైన నారస రాజును వర్ణించుచో నతఁడు కుతుబ్ మల్కును కొండవీటివద్ద నోడిం చినట్లు క్రింది పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడినది.

చ. వరుసఁ గయత్కులేంద్రుని సహాయి బరీదు నడంచు కర్జయున్
కుదుపనమల్కుఁ డిల్లఁ గలఁగొట్టె మహాద్భుతసంగరంబులో
నదిగొని కొండవీటికడ నెవ్వరు సాటి విచిత్రశౌర్యసం
పదమున నారసింహవిభుపట్టికి నా రసపాలమౌళికిన్

గోలకొండయందు కుతుబ్‌షావంశ రాజ్య సంస్థాపకుఁడైయున యీ కుతుబ్ మల్కు క్రీస్తుశకము ౧౫౧౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౪౩ వ సంవత్సరమువఱకును గోలకొండయందు రాజ్యముచేసెను. కృష్ణదేవరాయని కాలములో కొండవీటివద్ద జరిగిన యీ యుద్ధము ౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందగుటచేత నాతనితో యుద్ధముచేసిన నారస రాజు మనుమఁడైయున కృష్ణరాజు తరువాత ముప్పది నలువది సంవత్స రములైన నక్కడ రాజ్యము చేసెననుట సత్యమునకు దూరమయి యుండదు. కాఁబట్టి దీనినిబట్టియు సూరకవి ౧౫౫౦ వ సంవత్సరప్రాంత ముల యందున్నట్లు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఈ విషయమునే రాఘవ పాండవీయములోని కృతిపతివంశానువర్ణనము నుండియు నొకవిధముగా నూహింపవచ్చును. రాఘవపాండవీయము కర్నూలు మండలములోని యాకువీటి సంస్థానాధిపతియైన పెదవెంకటాద్రి కంకితము చేయఁబడినది. ఆకువీడు కోవిలకుంట్లకు పడమట నాలుగుకోసులదూరములో తుంగభద్రా తీరమునందున్నది. అందు విరూపాక్షస్వామి దేవాలయమున్నది. ఈ వేంకటాద్రియొక్క తాతయైన యఱ్ఱరాజు రాజమహేంద్రవరమును జయించినట్లు క్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

క. రాజమహేంద్రవరాధిపు
రీ జైత్రవిచిత్రములఁ బరిభ్రాజితుఁడై
యీరాజఘనుం డా యిమ్మ మ
హీజాని ప్రసిద్ధిఁగాంచె నెంతయు మహిమన్

రాఘవపాండవీయ కృతిపతితాత యయిన యీ యిమ్మరాజును, కళాపూర్ణోదయ కృతిపతితాతయైన నారనరాజును, కృష్ణదేవరాయని కాలములో నాతనికి లోఁబడిన సామంతరాజులయి యుండి, ఆతనితోఁ గలిసి సేనాధిపతులుగా మహమ్మదీయులు మొదలయిన వారితో యుద్ధముచేసిరని చెప్పవచ్చును. కృష్ణదేవరాయనికి సహాయులుగా నున్నవారిని వర్ణించిన కృష్ణరాజవిజయములోని యీ క్రిందిపద్య మీ సంగతిని కొంత స్థాపించుచున్నది

సీ. కోటలు దుర్గముల్ గొనుచు నొక్కుమ్మడిధాటిచే మించు నార్వీటివారు
కంటకాహితకంఠలుంఠనోద్ధతలీల గంటలై తేఁక కొరగంటివారు
నిర్భరంబుగ శత్రునికరంబు నడఁగించి ధీరులై మించు గోబ్బూరివారు
బాలదోర్బలలీల వరదారిసంఘంబుఁ దూలించి వెలయు నంద్యాలవారు
నాదిగాఁగల్గు రాజులు మేదురగతిఁ
దుళువదొరలును బోయలు దురుసుగాఁగ
బ్రతిదినంబును ఘోరమహారణ మొనర్చ
నిలిచి పోరాడె గజపతి బలము లపుడు

౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలు రాజమహేంద్రవరమును జయించెను. కాఁబట్టి యిమ్మరాజు కాలమున నాతనితో నుండియుండును. దీనినిబట్టి చూచినను సూరనార్యునికాలము పయిన చెప్పఁబడినదే యయి యుండవలెను. ఈ సూరనవిటిరాజులు విజయనగర రాజులకు లోఁబడినవా రయినందుకు నిదర్శనముగా రాఘవపాండవీయములో నుపోద్ఘాతములో నీ క్రిందివాక్యము కానఁబడుచున్నది

క. వడిగలతనాన సీగని
విడిచుడిపడఁ బ్రాభవమున విజయనగరికిన్
గడునెన్న నేర్పుగల మేల్
నడకలఁ బెదవేంకటాద్రి నరవరుఁ డొప్పున్

ఈ పద్యమునుబట్టి విజయనగరరాజ్యము చెడిపోవుటకుఁ దనగా ౧౫౬౫ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే రాఘవపాండవీయము రచియింపఁబడిన దగుట నిశ్చయము

కృష్ణదేవరాయని కాలములోనున్న ధూర్జటికవియొక్క మనుమఁడయిన కుమారధూర్జటి కృష్ణరాజవిజయమును రచించెను అతఁడు కృష్ణరాజవిజయములోని యీ క్రిందిపద్యమునందు

సీ. జగదధీశ్వర సభాస్థలజయశ్రీ యగువాఁడు
బ్రహ్మాదులఁదరు దురాయువాఁడు
చలిగట్టుగాపట్టి సామేనఁ గలవాఁడు
దిటనవ్వువెన్నెలల్ చిలుకువాఁడు
వాఁడువీఁడనక యెవ్వనినైనఁ బ్రోచువాఁడు
దక్షుండై నతగురుండైనవాఁడు
లీలమై శూలంబు కేలఁ బూనెడువాఁడు
నలమేని దొరతూపు గెలుగువాఁడు
కలితపంపాతటంబున నిలుచువాఁడు
శ్రీవిరూపాక్షవిభుఁడు రక్షించునెప్డు
దక్షులగ్నుణమణిపేటి యొక్కవీటి
చిన్నవేంకటరాయని జెలువమీఱ

అని వర్ణించిన యీ చినవేంకటరాయఁడు రాఘవపాండవీయములో వర్ణింపఁబడిన కృతిపతి తమ్ముఁడయిన చినవేంకటాద్రియే యయినపక్షమున, ఈ పద్యమును పయికాలమును స్థిరపఱచుచున్నది

పింగళిసూరన్న కృష్ణదేవరాయని కాలములో నుండెనని యొకా నొక రనుచున్నారు. ఆర్వీటి బుక్కరాజు ముమ్మనుమఁడైన యళియ రామరాజే ౧౫౫౨ వ సంవత్సరమువఱకు నుండినప్పుడు బుక్కరాజు ముమ్మనుమని మనుమఁడయి కళాపూర్ణోదయ కృతికర్తయైన నంద్యాల కృష్ణరాజునకుఁ బూర్వమునం దుండెననుట పొసఁగనేరదందున వారిమాట విశ్వాసార్హమయినది కాదు. ఇతఁడు ౧౫౬౦ వ సంవత్సరమునకు లోపలనుండుట తటస్థింపదు.

గ్రంథస్థములైన యీ నిదర్శనము లటుండఁగా మఱియొక కట్టుకథకూడ వాడుకలో నున్నది. ఈ సూరనార్యుఁ డల్లసానిపెద్దన్న మనుమరాలిభర్త యనియు, చిన్నతనములో నతఁడు చదువులేక మూఢుఁడై తిరుగుచుండుటచూచి యితనినిమాత్రమే కాక యాతని భార్యను సహితము మూఢభర్త కొరకేనని యెల్లవారును పరిహసించుచువచ్చిరనియు, అందుమీఁద సూరనకు రోషమువచ్చి దేశాంతరముపోయి చదువుకొని పండితుఁడై వచ్చి రాఘవపాండవీయమును చేయ నారంభించెననియు, అప్పుడా చిన్నది తనభర్తను వెంటఁబెట్టుకొని తాతగారియొద్దకుఁ బోయి నీ మనుమఁడు రాఘవపాండవీయమును జేయుచున్నాఁడని చెప్పఁగా నతఁడందులోని పద్యము నొకదానిని చదువుమని యడిగెననియు, అందుమీఁద సూరన,

'తలఁపం జొప్పడి రొప్పె న ప్పొకు"

అని పద్యమును జదువ నారంభింపఁగానే యల్లసానిపెద్దన్న 'యింతలోనే నాలుగువిఱుపులా' యని యాక్షేపించెననియు, తరువాత సూరన పైభాగము నందుకొని,

" తమదస్త్రీజైత్రయాత్రాసను

త్కలికారింఖదసంఖ్యసంఖ్యజయవత్కంఖ ణరింఖావిశ్రం

ఖలసం జాతధరాపరాగపటలాక్రాంతంబు మిన్నే రవ
ద్గళభేరీరవగర్ద్గద్గగనరేఖా లేశసంకాశ్యమై

అని చదువఁగా మెచ్చుకొనెననియు చెప్పెదరు. ఈ కథ యెట్టిదైనను సూరన కృష్ణదేవరాయని తరువాతి కాలపువాఁ డైనట్టు స్థిరపడుచున్నది. అల్లసాని పెద్దన కృష్ణదేవరాయని యనంతరమున దగ్గఱ ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమునకు తరువాతఁ గూడ జీవించియుండినందున, సూరన బాల్యమున నల్లసాని పెద్దన్న మనుమరాలి మగఁడయినను కావచ్చును. కళాపూర్ణోదయమును రచించుటకు పూర్వమునం దీకవి నంద్యాలపట్టి రాజుల వద్ద మొట్టమొదటనుండి రాఘవపాండవీయమును జేసి వారి కంకితము చేయుటచే రాఘవపాండవీయము నీకవి ౧౫౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు మంచి వయస్సులో రచియించియుండును. ఇతఁడు పూర్వపుదైన గారుడపురాణము బాలకవిత్వ మగుటచే నశించిన దేమో! తిక్కన సోమయాజికి తరువాత నింత ప్రౌఢముగా కవిత్వము చెప్పిన తెనుఁగుకవి మఱియొకఁడు లేఁడు. ఈ సూరన కావ్యరచనయందు సర్వతోముఖ చాతుర్యము కలవాఁడు. ఈతని కవిత్వము మృదుపదగుంభితమై ద్రాక్షాపాకముగా నుండును. ప్రభావతీప్రద్యుమ్నములోని యీ క్రింది పద్యమువలన నితఁడు గరుడపురాణమును, రాఘవపాండవీయమును, కళాపూర్ణోదయమును, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమును, మఱికొన్ని గ్రంథములును రచించినట్లు కానఁబడుచున్నది.

మ. జనముల్ మెచ్చఁగ ముద్రించితి సదంచద్వైఖరిన్ గారుడం
బును శ్రీరాఘవపాండవీయముఁ గళాపూర్ణోదయంబున్ మరిన్
వెనుకం గంగబ్బము లెన్నియేనియును మత్ప్రోత్సాదితంబాభిన
ర్జన లేమిం బరికొల్పి నాకవి రొమ్మున కొప్పంబుల వత్సంబునన్

ఇందు పేర్కొనఁబడినవానిలో గారుడపురాణము మాత్రము మాకు లభించినది కాదు. రాఘవపాండవీయము శ్లిష్టార్థములు లేకుండ

మృదుమధుర సుందరపదములతో రామాయణభారతార్థములు వచ్చు నట్లుగా రచియింపబడిన శ్లేషకావ్యమును రచియించుట మఱియొకరికి సాధ్యముకాదు. ఈగ్రంథముయొక్క ప్రౌఢిమను కృష్ణరాజు మెచ్చు కొన్నట్లుగా కవియే కళాపూర్ణోదయమునం దిట్లు చెప్పియున్నాఁడు—

చ. ఇటుల న్నారసింహాదికృతులు లీవింపొందఁగాఁ జెప్పఁగ
స్ఫుట విస్తారము చెప్పనేల యని సంస్తుత్యోభయశ్లేషసం
ఘటనన్ రాఘవపాండవీయకృతి నిక్కంబై రచింపంగ ని
చ్చట నెవ్వారికి నీకె చెల్లె నది భాషాకావ్యముం జేయఁగన్

కళాపూర్ణోదయము విచిత్ర మయినకల్పితకథను గలదై తెలుఁగు గ్రంథములలో నిరుపమానముగా నున్నది. సంస్కృతనాటకములలో మాత్ర మిటువంటి కథాచమత్కారము కానఁబడుచున్నదిగాని తెలుఁ గులో నెక్కడను నింతవింతయిన కల్పితకథ మఱియొకటి కానరాదు. ఇది నాటకరీతినై మృదుమధురశైలి గలదై యున్నది. ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నము చక్కని స్వభావోక్తులను గలదయి లలితఘటితమై కథాచమత్కృతి గలిగి చదువువారికి కర్ణరసాయనముగా నుండును. ప్రౌఢకావ్యము. ఈతఁడు రచియించినపుస్తకములలో నది కడపటి దగుటచే నగి దీనిని ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రచియించి యుండును. ఈకాలముననే యీతఁడు వయసుమీఱినవాఁ డగుట చేతఁ దరువాత కొలఁది కాలములోనే కీర్తిశేషుఁ డయి యుండవచ్చును. ఈతని కవిత్వశైలి తెలియుటకై పై పుస్తకములనుండి కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నను.

రాఘవపాండవీయము

ఉ. హారిమృగవ్యసనవ్యవహితాదరుఁ డాధరణీతలేశుఁ డ
ధ్వారచితశ్రమాకలితుఁడై కడుమెచ్చె సురాపగాజలా

సారసపూగమూర్ఛితపుసారసపారసపారసారభో
దీరణకారణంబు నతిధీరసమీరకిశోరవారముల్ ఆ ౧

చ. అలవి యెఱుంగలేక యిలరాంగనలంబలె నన్ను నవ్వెమ్మయిం
గలఁచుట యుక్తమే యిదవుఁగాక భవత్కృతదుష్టచేష్టితం
బులకు ఫలంబు నేఁడొకటి పూర్ణముగా ననుభోగ్యమయ్యె కడుం
జలమున నెందు నీవు గతనంబు కళంకల రూపుమాలుటల్ ఆ ౩

కళాపూర్ణోదయము

శా. అమ్మా నీపలుకెల్ల నింతయు నిజంబై యుష్మ గాన్పించె నే
నిమ్మాయావిప్రకార మిట్లగుట యూహింపంగలే కొక్కయ
ద్ధమ్మున్ నీ పైనికృపం గనింతువు యత్యంతాశ్రితాకారగా
నిమ్మాత్రికం చేసి వచ్చితిం చెదువులే దీపాటు దప్పింపఁగన్ ఆ ౪

చ. అన నిఁక నేమి చెప్పుదు జనాధిప మాయతిముఖ్యుఁ డెంత నె
మ్మనమున బట్టలేక ప్రతిమన్ బిగియారఁ గవుంగిలించె నిం
పొనరఁగ లేచివచ్చి కడ నొక్కఁ డెఱుంగున నప్పు సుగ్రహుం
డనికి యెఱుంగమిన్ నగియె నుండగలే కతఁడుం గిరాకికన్ ఆ ౮

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము

ఉ. పాటికిఁ గొలంకఁజన్న యొకపట్టునఁ గొల్చెదనంచు నెంతమా
టాడితి సర్వదైవతకులాధిప మోదలబంగ్లవచ్చు బం
డ్లోడలవచ్చు నొండొరుల కొక్కొకచో ననువాదుటాలకుం
గూడుట యిష్టబంధులకుఁ గ్రొత్తలె యిత్తఱి నింతదేటికిన్ ఆ ౧

ఉ. పట్టిమఱుంగుపెట్టి నొహుళం బనలే దదియెల్ల భేరిజో
కొట్టుటగాక నిన్ గెలువఁగూడునె మాటల నీవు కంటె న
న్నట్టిడు భంగిఁ దీరమణిమూసల కొప్పద మిప్పు డాత్మఁజే
గట్టిగ నన్నియుం దికథనంబుగఁ జెప్పి యనుగ్రహింపవే ఆ ౩

ఏంగళిసూరన్న గిరిజాకల్యాణములోని దని యీక్రిందిపద్యము రంగరాట్ఛందస్సులో నుదాహరింపఁబడి యున్నదిగాని యీపుస్తకము నాకు లభించలేదు

క. కోపాటోపంబున ధర । ణీపాలకచంద్రముఁడు మునిశిఖామణులన్
ద్రోహించిన వారు దురా । లాపము లాడుచును బోయి రాసమయమునన్

20 అద్దంకి గంగాధరకవి

ఈ గంగాధరకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, వీరనామాత్యుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు గోలకొండనవాబైన మల్కిభరాము (ఇబ్రహీమ్ కుల్కు) వద్ద నాస్థానకవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. యయాతిచరిత్రమును రచియించిన పొన్నికంటి తెలగనార్యుఁడు గాక తన గ్రంథమును మహమ్మదీయుల కంకితముచేసిన తెలుఁగు కవి యీతఁ డొక్కఁడే యైనట్టు కానఁబడుచున్నాఁడు. ఈకవి రచియించిన గ్రంథములలో ముఖ్యమైనది తపతీసంవరణ మను శృంగారప్రబంధము. ఈగ్రంథమునందు కృతినాయకుఁడైన మల్కిభరా మీక్రింది రీతిని వర్ణింపఁబడెను —

సీ. సకలవేదపురాణశాస్త్రపారగు లైన
  యొంటరివిద్వాంసు లొక్కచోట
నష్టభాషలయందు నాంధ్యంబు లేకుండు
  సాహిత్యకారికవీంద్రు లొక్కవంక
గజపతి నరపతి ప్రౌఢభర్త లంపు
  నొడికంపురాయబారు లొక్కదండ
మేరుమందరముల మించఁగల్గినమన్నె
  యులు దండనాథు లొక్కొక్కయెడలఁ
జేరికొల్వ భద్రాసనాసీనుఁ డగుచు
రమ్యగుణహారి మల్కిభరామశౌరి
భారతక్షీరమయసింధుబంధమధ్య
లలిత పుణ్యకథాసుధాలహరిఁ దేలి

దక్షిణహిందూస్థానమునందు భామినీవంశీయతురుష్క రాష్ట్రావసానసమయమునందు స్వతంత్రులయిన యయిదుగురు మహమ్మదీయ ప్రభువులలో నొకఁడయి గోలకొండ రాజ్యసంస్థాపకుఁడయి క్రీస్తుశకము ౧౫౧౨వ సంవత్సరము మొదలు ౧౫౪౩ సం॥ వఱకును రాజ్యముచేసిన కుతుబ్‌షా యిబ్రహీము చతుర్థపుత్రుఁడు గోలకొండ రాజ్యస్థాపకుఁడయిన కుతుబ్‌షా హిందువులను మాత్రమేకాక మహమ్మదీయులను సహిత మనేకులను జయించి తన రాజ్యమును వ్యాపింపఁజేసెను. అతని విజయములను గూర్చి తపతీసంవరణములోని యీక్రింది పద్యము కొంత వివరించుచున్నది—

సీ. మటను సవాయి బసవపట్నఁ గాఁజేసి
యనఁట గొయ్యలకొండ నావరించె
గనుదిబిల్లాఖాను దక్షిణంబునఁ గొట్టి
కూరిమించెఁ బానుగల్లాదిగిరుల
సుల్తానుచుఁ జీకటోటి పాఱఁగఁదోలి
మెతుకుదుర్గం బ్రాఁకి ముంచి నించెఁ
ప్రథమదిక్కున నొడ్డెపాత్రసామంతుల
ధట్టించి కంబముమెట్టఁ గొనియె
తే. బాగకంగఁ గరఁగె యాచమరనీతి
దూఁగిరిదుర్గలుంఠనప్రౌఢతేజు
నాహవశిఖరాధికోహారేమంతమూర్తి
కుతుబుశాహినిభూపాలుఁ గుణవిశాలు

అయినను కృష్ణదేవరాయలు క్రీస్తుశకము ౧౫౧౬వ సంవత్సరమునందు తెలుఁగుదేశమంతయు జయించి, ఓఢ్రరాజులయిన గజపతుల కొమార్తెను తాను వివాహ మాడుటచేత తత్సంబంధమునఁబట్టి రాజమహేంద్రవరము ప్రధాన నగరముగాఁగల యాంధ్రదేశమునంతను గజ

పతులకిచ్చెను కాని కృష్ణదేవరాయల మరణానంతరమున కుతుబ్షా కొండపల్లివద్ద జరిగిన యుద్ధములో హిందువుల నోడించి కృష్ణా గోదావరీ మధ్యరాష్ట్రమునంతను నాక్రమించుకొనెను. ఈయంశము నే పూర్వోక్తగ్రంథములోని

“కటకేశ్వరునిఁ బోలి కైవసంబుగఁజేసెఁ
గొంటంతజయముతోఁ గొండపల్లి”

అను సీసపాదము చెప్పుచున్నది. కుతుబ్షాయొక్క యనంతరముచం బాతని ద్వితీయపుత్రుఁడైన జామ్షీదు రాజ్యమునకు వచ్చి క్రీస్తుశకము ౧౫౪౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసెను. ఇతఁడు మహాక్రూరుఁడు, రాజ్యాశచేత తన యన్నగారి నేత్రములను తీయించివేసి యాతని సాధునిగాఁ జేసెను. పాపాత్ముఁడు. ఈతని దుష్టస్వభావము నెఱిఁగి భయపడి పాఱిపోయి యిభరాముషా తనయన్నగారి మరణమువఱకును విజయనగరమునందు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడైన రామరాజుయొక్క సంరక్షణమునందుండెను. ఇతఁడక్కడనున్న కాలములోనే రామరాజభూషణుఁడు మొదలయిన కవులతోడి సహవాసముచేత సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యమును సంపాదించి, కవిత్వమునం దభిరుచిగలవాఁడయి క్రీస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరమునందు తాను రాజ్యమునకు వచ్చినది మొదలుకొని యాంధ్రకవుల నాదరించి పెక్కుకృతుల నొందెను. ఇతఁడు తన రాజ్యకాలములో హిందువులతో మైత్రిగలవాఁడయి హిందూరాజులను వారివారి కవీశ్వరుల తోడఁ గూడ తన యాస్థానమునకుఁ బిలిపించి తఱచుగా పండితగోష్ఠిని కాలము గడుపుచువచ్చెను. ఈతఁడొకసారి తన యాస్థానమునకు పెమ్మసాని తిమ్మనాయనిని అనంతపురపు హండెయప్పయను, మట్ల అనంతరాజును, బంగారేచమనాయనిని, పేరమల్లారెడ్డిని, పిలిపించి వారివారి కవీశ్వరులు వారివారిని స్తుతించిన పద్యములను వినుచుండఁగా కాపువాఁ

డయిన పల్లారెడ్డి కవిశ్వరుఁడు చెప్పిన యీ క్రింది పద్యమునను రాజ లందఱును గొలిచి యుద్ధసన్నద్ధులయియుండఁగా మల్కిభరాముపారిని వారించి శాంతపఱచినట్టొక పద్యము వ్రాయఁబడియున్నది —

చ. ఎలరిపునోగ కృష్ణనరపాలునివీరకుమారమల్ల మీ
కలితయశః ప్రభావములు కన్గొనవే కలకట్టుమన్నెమూఁ
కలు తల లొల్లరో బిరుదుగద్దియముల్ చదివించుకొంకు పో
కొలఁదిదొఱంగఁజాల కలకుక్కలు నక్కలఁజూచి హాయనే

వయిన చెప్పిన యితరరాజుల కవుల చెప్పిన పద్యములుకూడ నింపుగా నుండవచ్చును గాన వాటిని వరుసగా నిందు క్రిందఁ గొందుఱునుదు చున్నాను —

ఉ. చాయగజాలు మాగెసంగిరాజులు గొల్వరంగహో
హాటమహోగ్రఫాలదహనాత్ములయుంటటిధాటివాఁడు నా
మొగిక వేంకటాద్రిధరణీశునితిమ్మఁడు పెమ్మసాని భూ
పాలుఁడు హెచ్చు ధాత్రిఁ గలపార్థివు లెల్లను లొచ్చు వీనికిన్

ఉ. పుట్టకరాఁడు బెట్టురికి పున్నికుమారుల సీమ ధూరిగాఁ
గొట్టకమానఁ డేగద యకు తిమ్మరాతలాధిరాయఁ —
పెట్టినదంపుఁ దీఁగు రౌతిమ్మఁడు పాండియయప్ప కౌరికిం
బెట్టుఁడు వేగి దండములు బింకము వీటికి శత్రుభూపతుల్

ఉ. కొద్దిరాఁడు దింపఁటికి కోటుటుకొమ్ములు గొన్నెశూరుఁ డా
గద్దతిగట్టిరాచపురి గండరిబాలుఁడు మట్లనంతుఁడే
ప్రొద్దును వైరిభూభుజులపొంక మడంచి నిష్పట్టిగాఁడు మీ
పెద్దతికాలు సాగ వికరి ప్రేలకఁ జీగడిమన్నభూపతుల్

ఉ. తెక్కునఁ గొంచెతోఁ దగరు తీకొని తాఁకినబోక గాక యీ
* బికటపక్కిరుమన్న పరిమేసివారల్ మొన లందు నిల్వనా

నిక్కము బంగరేచప్పుడు నీవు రణస్థలి మోహరించినన్
జక్కన లోకముల్ సగిలిపాఱవె కోఁవనె గగ్గబంబులున్

ఈ యిభరామసులు (ఇబ్రహీము మల్కు) క్రీస్తుశకము ౧౫౭౨ వ సంవత్సరమునందు రాజమహేంద్రవరముమీఁదికి దండెత్తి వచ్చి దానిని జయించి శ్రీకాకుళము మొదలుగల కళింగదేశమునంతయు స్వాధీనము చేసికొనెను. ఇతఁడు హూణశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను. ఈతని యాస్థానకవియైన గంగాధరకవియు నా కాలమునందే యుండినవాఁడు. ఈకవికృత మయిన తపతీసంవరణము సరసమయిన దయి మంచి కల్పనలు గలిగి దాదాపుగా వసుచరిత్రమును బోలి నడచుచున్నది. ఈతని కవిత్వధోరణిని దెల్పుటకై తపతీసంవరణములోనుండి రెండు పద్యముల నిందుఁ జూపుచున్నాను —

ఉ. అక్కమలాక్షి హస్తములయంకము నేఁడు వినిన్నరింతు నే
నొక్కొకవేళ నక్కజపు నెలవైన పరోక్షమునందునున్న వో
యక్కపుఁదమ్మిపూవు లనుచుం దరుణభ్రమరాళి ప్రాలుఁ గెం
పెక్కినపల్లవంబు లనుచిచ్చిన నాయను గండుఁగోయిలల్ ఆ. ౨

మ. చివురుసందామరసాగ్రలన్ సలలితక్షీరాంబుపంకంబులన్
నవనీహారజలాభిషేచనములన్ నాళీకనాళీమృణా
ళవితానంబుల హారక్రగ్రథితమాల్యశ్రేణులన్ బాలప
ల్లవతల్పంబుల శీతలక్రియలు చాలం జేయ రయ్యింతికిన్ ఆ. ౩

21 పొన్నికంటి తెలగన్న

ఈ తెలగనార్యుఁ డచ్చతెనుఁగు గ్రంథములు చేసినవారిలో మొదటివాఁడు. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, భావనార్యుని పుత్రుఁడు. అచ్చతెనుఁగునందు గ్రంథము రచియించుట మిక్కిలి కష్టము. ఈకవికిఁ బూర్వమునం దెవ్వరును శుద్ధాంధ్రభాషలో ప్రబంధములు చేయుటకు ప్రయత్నించినవారైనను లేరు. ఇట్టి గ్రంథరచనకుఁ బొట్టమొదటివాఁడే యయినను, ఈకవి రచియించిన యయాతిచరిత్రము సర్వవిధములచేతను కూచిమంచి తిమ్మకవి రచియించిన యచ్చతెలుఁగు పుస్తకములకంటె శ్రేష్ఠతరముగా నున్నదని నాయభిప్రాయము. ఈయనకుఁ బూర్వమునం దుండినకవులు కొందఱు తమ కృతులలో నక్కడక్కడ నొక్కొక్క యచ్చతెలుఁగు పద్యమును జేయుచు వచ్చిరి. అట్టివానిఁ జూచియే జను లత్యాశ్చర్యపడుచుండిరి. ఈయంశము కృతిపతి యన్నట్లుగా యయాతిచరిత్రముయొక్క పీఠికయం దీక్రిందిపద్యముతోఁ జెప్పఁబడినది —

ఉ. అచ్చతెనుంగునం దొకటి యైనను గబ్బములోనఁ నుండినన్
మెచ్చరె యాఁడుఁ జుందు రదియొక్కటిఁ బెద్దలు పొత్తమెల్లన
ట్లచ్చతెనుంగునన్ నుడువ నంకులచందపు మెఱుంగువారు నీ
మెచ్చరొ యబ్బురం బనరొ మేలనరో కొనియాడరో నినున్.

ఈకవి తనగ్రంథము నమీనుఖానునకు కృతి యిచ్చెను. ఈ యయాతిచరిత్రముగాక యింకొక తెలుఁగు గ్రంథము మాత్రము మహమ్మదీయప్రభువున కంకితము చేయఁబడెను. అమీనుఖాను ఇభరాముశాయొద్ద కొలువున్నట్లు యయాతిచరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యము వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది —

సీ. తెలిని సింగంపుగద్దియలరా కెలఁగంటిగోరి లెల్ల మాన్యచేతుల నెకోల్వఁ
బూని యిబ్బది మీరాజులు మానిని నెలవుంపుడమిఁ తేం శ్లాఘింబులకుఁ దొరగ
గీవి మున్నిటికో దీవు లన్నియు శేలుపున్నెలు చెట్టదామరల చెరఁగఁ
దనతేజు నుదిగట్టువెనుక చీఁకటి గెల్ల విరియించు తమ్ములగిందునాఁగ
వెలయు మల్కిభరాముశాఁ గొలిచియునుచు
కలఁ గనచెయ్యి మీఁద గాఁ గడిమిమొజసి
మేలసిరు లంకుట్టె యమీనఖాన
యొడయఁ డొనైడు నిండుకోలగమున

ఇబ్రహీమునే సుసవాదు గ్రంథములలో నిభరాముని వాడి యున్నారు. ఈతని పేరనే కృష్ణామండలములో నిభరామపురమను నొకయూరు కట్టఁబడినది. ఈతని పూర్ణమైన పేరు ఇబ్రహీమ్ కుతుబ్ షా. ఇతఁడు కుతుబ్‌షా వంశీయులయిన గోలకొండనవాబులలో నాల్గవవాఁడు. ఈతని తండ్రిపేరు జామ్‌షీద్ కులికుతుబ్‌షా. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను. కాఁబట్టి గ్రంథకర్తయయిన తెలగనార్యుఁడును ఈకాలములోనే యున్నట్టు స్పష్టమగుచున్నది. యయాతిచరిత్రములోని యీక్రింది పద్యములో నమీనుఖానుని కొడుకయిన షాలఖాన్ విజయనగరపురాజైన శ్రీరంగరాయుని గోలకొండకుఁ దీసికొనివచ్చి మైత్రిచేసినట్టు చెప్పఁబడి యున్నది —

చ. కని తను రాజు తెన్నుకొనఁగాఁ జెనుపొఁగాలతో సిరంగరా
యునికడ కేగి మాటలనె యీయనఁ దేఱిచి తెచ్చి మల్కిభున్
మనుకువ నంటుచేసె యొరిమం దగ మెచ్చులుగొన్న మేటి నే
మని పొగడంగవచ్చు నవ్వనౌ నరె షాజలఖానరాయనిన్

ఇందువల్ల శ్రీరంగరాయని రాజ్యకాలములో యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. తిరుమలదేవరాయని పుత్రుఁడైన

శ్రీరంగరాయఁడు క్రీస్తుశకము ౧౫౭౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినట్లు కానఁబడుచున్నది. శ్రీరంగరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాతను, ఇబ్రహీమ్‌షా మరణము పొందకమునుపును, యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడి యున్నందున, ౧౫౭౪ వ సంవత్సరమునకును ౧౫౮౧ వ సంవత్సరమునకును మధ్యకాలమునందు యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడినట్లు నిశ్చయముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ కవియొక్క శైలి మొదలైనవి చిక్కులి చక్కఁగా నున్నవని యీ వఱకే చెప్పియున్నాను. శైలి తెలియుటకయి యయాతిచరిత్రములోని రెండు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. పిన్నవుగాన నీవు కడు ప్రేముడి ముంగిటిలోనఁ జిక్కురన్
న్నబలేం దలంచఁబడు నీ విటనిల్చిన పెక్కుతేండ్లు మా
కన్న న. వాచు నీ మొగము గానక యెప్పుడుఁ జూడ కున్న నా
యన్న యిఁడేటి కీతమక మూరుచూచిన వింతవాడకో. ౩

చ. గొంకలిపువ్వుఁదేనియలఁ దూఁగొను మత్తిలి తుమ్మెదల్ పయిన్
బొంగుచు వ్రాల కొప్పెనఁగఁ జూచినప్పుడు గొంకికాంచి మున్
ప్రింగినయా విసంబు వెస మీఁదికిఁ బిచ్చిలుకేడికంటి యా
జంగ మటంచు మ్రొక్కె నొకచాన నెలంతలు చూచి నవ్వఁగన్ ౪

22 రామరాజభూషణుఁడు

రామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రమను శృంగారప్రబంధమును రచియించిన మహాకవి. రామరాజభూషణుఁడనుది రామరాజయొక్క యాస్థానమునందుండుటచేత వచ్చిన బిరుదునామమనియు నిజమయిన పేరు బట్టుమూర్తి యనియు చెప్పుదురు. ఇతని జన్మభూమి బట్టుపల్లెయను గ్రామము. ఈ గ్రామమును కృష్ణదేవరాయలు కవిత్వమునందుఁ బ్రవీణుఁడై ప్రబంధాంకమువారను బిరుదుపొందిన యీతని పూర్వులగు బట్టురాజుల కిచ్చెనఁట. ఈ బట్టుపల్లె బళ్ళారిమండలములోని పాలమండలమునకు సమీపమున నున్నదని యొకరును, కడపమండలములోని పులివెందల తాలూకాలో నున్నదని యొకరును వ్రాయుచున్నారు. ఈ కవి కృష్ణదేవరాయల కాలములోఁ బుట్టి యుండవచ్చును గాని యీతని యాస్థానమునందలి యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడుమాత్రము కాఁడు. ఇతఁడు మొట్టమొదట ౧౫౪౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౫ వ సంవత్సరమువఱకును సదాశివరాయల పేర విజయనగరములో రాజ్యముచేసిన కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁడయిన రామరాజు యొక్క యంత్యదశలో నతని యాస్థానమునందుఁ బ్రవేశించి యాతని మీఁదఁ గొన్ని చాటుప్రబంధములను చేసి రామరాజభూషణుఁడని బిరుదు పొందెను. కాఁబట్టి యీతని కవిత్వము ౧౫౬౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దారంభ మయినదని చెప్పవచ్చును. ఈతఁడు రామరాజు యొక్క జీవితకాలములోనే యీతనిమీఁద కృతులు చెప్పినట్టు వసుచరిత్ర కృతినాయకుఁడయిన తిరుమలదేవరాయలు కవినిఁ బూర్చి పలికిన యీ క్రింది పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

శా॥ శ్రీరామక్షితిపుండదగ్రఁ జయశ్రీ గోలు నాగారిశా
పారీణుల్ బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్మాఱు మెప్పించి తా

త్కారుణ్యంబున రత్నహారహయవేదండాగ్రహారాది వి
త్కారం బందితి రామభూషణకవి ధన్యుం డీవన్నిటన్.—అ ౧

ఈ పద్యము నందుఁ జెప్పఁబడినవాఁడు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయిన యారవీటి రామరాజు. కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయినందున నితనికి నళియరామరాజని సాధారణముగా వాడుక కలదు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁడయి సదాశివరాయని రాజ్యభారమును వహించిన సంగతి రామాభ్యుదయములోని యవతారికయందీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పఁబడినది.—

ఉ. అప్పటు రీతి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాయభూ
శ్రీకృతిసార్వభౌమదుహితృప్రియుఁడై విచిత్రప్రతాపసం
త్రాసితశత్రుఁడై యలసదాశివరాయ ధరాధిపావ
నృపురరాజ్యలక్ష్మికి విధానము దా నయి మించె నెంతయున్

ఈ రామరాజు వివాహము చేసికొన్న కృష్ణదేవరాయని కూఁతురి పేరు తిరుమలాంబ. ఆమెవల నీతనికి కృష్ణరాజు, పెదతిమ్మరాజు అను యిద్దఱుపుత్రులు కలిగిరి. ఈ సంగతి నరపతి విజయమునందీక్రింది పద్యములలోఁ జెప్పఁబడినది.—

గీ. అనఘుఁడా నైషధుని భీమాధిపేంద్రు
పట్టి దమయంతిఁ జేపట్టు రీతి
రామభూపాలకుఁడు కృష్ణరాయతనయ
యగు తిరుమలాంబ నుద్వాహమయ్యె వేడ్క.

చ. శతమఖునిం బులోమజను శంకరుఁ గిరిపుత్రి శంబరా
హితు రతిదేవిఁ బోలుచు నహీనసుఖానుభవాప్తి రామభూ
పతియును దిర్మలాంబయును భాసురమానుగఁ గృష్ణసాధ్వ్య సం
చితగుణుఁ బెద్దతిమ్మనృపశేఖరుఁ గాంచిరి పార్థమొప్పఁగన్

రామరాజుయొక్క యనంతరము మాతామహార్జితమయిన విద్యానగరరాజ్యమునకు రావలసినవాఁడు కృష్ణరాయుని దౌహిత్రుఁ డయిన కృష్ణరాజే యయినను, రామరాజు తమ్ములయిన తిరుమలదేవ రాయలును వేంకటపతిరాయలును బలవంతులయి యాతనికిఁ దక్క నియ్యక యారాజ్యమును తామే యాక్రమించుకొని యేలసాగిరి

మూర్తి యనియు రామరాజభూషణుఁ డనియు నిద్దఱు వేఱు వేఱు కవు లనియు నందు మూర్తికవి నరసభూపాలీయమును రామరాజ భూషణకవి వసుచరిత్ర, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములను రచియించి రనియు కొందఱును, ఇద్దఱు నొక్కరే యనియు మూర్తి యనునది నిజ మయిన పేరనియు రామరాజభూషణుఁ డన్నది రామరాజుయొక్క సభ కలంకారముగా నుండుటచేత వచ్చిన బిరుదుపేరనియు నతఁడు సూరక రాజున కౌరసపుత్రుఁ డయి తదగ్రజుఁ డగు వేంకటరాయభూషణునకు స్వీకృతపుత్రుఁ డయి యుండె నని కొందఱును చెప్పుచున్నారు "శ్రీరామ చంద్రచరణారవిందవందన పవనందన ప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృ తాంధ్రభాషాసామ్రాజ్య సర్వంకష చతుర్విధకవితా నిర్వాహక సాహిత్య రసపోషణ రామరాజభూషణప్రణీతం" బని వసుచరిత్రములోని గద్య మొకవిధముగాను "శ్రీహనుమత్ప్రసాదలబ్ధకవితాసార సారస్వతాలం కార నిరంకుశప్రతిభాబంధుర ప్రబంధపరస రచనాధురంధర ప్రబంధాంక వేంకటరాయభూషణపుత్ర తిమ్మరాజపౌత్ర సకలభాషావిశేష నిరుప మావధాన శారదామూర్తి మూర్తిప్రణీతం" బని నరసభూపాలీయము లోని గద్య మింకొకవిధముగాను నుండుటను బట్టియు, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములో "ప్రబంధాంక సింగరాజ తిమ్మరాజ ప్రియతనూజా ధీర సూరపాత్మజుఁడ రామనృపభూషణాఖ్య సుకవి" నయియు నరస భూపాలీయమునం "ప్రబంధాంక సింగరాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ సరస వేంకటరాయభూషణసుపుత్రు ననుబుధవిధేయు భట్టుమూర్తి

నామధేయు" యనియు తండ్రులను వేఱువేఱుగాఁ జెప్పుటనుబట్టియు, వేఱువేఱు కవులయినట్టు కయికఁ గానవచ్చుచున్నను గొప్ప హేతువులను బట్టి రెండవపక్షమువారు చెప్పెడి యంశములకుఁ సావధానముగా విచారింపవలసినవిగా నున్నవి. ఉభయపక్షములవారును జెప్పెడుయుక్తులను జక్కఁగా గ్రహింపఁగలుగుటకయి వంశక్రమమును దెల్పెడు పూర్వోక్తము లయిన రెండు పద్యములను పూర్ణముగా నిం దుదాహరించుట యావశ్యకమని తోఁచి యట్లు చేయుచున్నాను. మొట్టమొదట పుస్తకములను జదివినప్పుడు నిరువురుకవులను వేఱువేఱనియే నేనును నభిప్రాయపడినను రెండవవారి యుక్తులను విన్నతరువాత నామనస్సునకుఁ గొంత సందేహము కలిగినది. ఇన్నిన్న దనును గనని జగవువారి విడిచిపెట్టి గ్రంథసౌలభ్యము నిమిత్తము మీఁదనుభయుల నొక్కరినిగానే భావించి వ్రాసెదను. ఇరువురును భిన్నులయినను కాకపోయినను చరిత్రభాగమునందు వేఱువేఱుగ వ్రాయవలసిన యంశము లేవియుఁ గానఁబడవు.

౧ సీ. శతలేఖినీపద్యసంధానధౌరేయు ఘటికాశతగ్రంథకరణధుర్యు
నాశుప్రబంధబంధురభిక్షు శోభ్యుశ్రోత్ర్యు సచలవాక్సిద్ధిపుణుఁ
దిగ్గజనామాంకితన్యక్షు విద్యాపాదిత వ్యాసాదికీర్తిరీతు
నేకసంగోచితశ్లోకనాహార్యత్వచతురు నోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యసంకర్షు
నమితయమకాశుధీప్రబంధాంతరంగ
రాజమహిత తిప్పరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ
సరస వేంకటరాయభూషణసుపుత్రు
ననుబుధవిధేయు శుభమూర్తి నామధేయు నరసభూపాలీయము

౨ సీ. వసుధిలంఘునచక్రపావర్ధిశోభయుతకవితాకళాంతర్నిరత్నాకరుం
సకలకర్ణాటరక్షాధురంధరరామవిభుదత్తశుభచిహ్నవిభవయుతుఁ

వసుచరిత్రాది కావ్యప్రీతబహుసత్కృతప్రాపితానేకరత్నస్వర్ణ
శాశ్వతశ్రీవేంకటేశ్వరానుగ్రహానిరుపాధికైశ్వర్యనిత్యయశుఁడ
శ్రీకరమహాప్రబంధాంక సింగరాజ
తిమ్మరాజప్రియతనూజ ధీరసూర
సాత్మజుఁడ రామనృపభూషణాఖ్య సుకవి
సంకితమొనర్తు నీకావ్య మనఘమతికి హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము

మ. నను శ్రీరామపదారవిందభజనానందున్ జగత్ప్రాణనం
దనకారుణ్యకటాక్షలబ్ధకవితాధారాసుధారాశి సం
జనితైకైకదినప్రబంధఘటికాసద్యశ్శ్రుత గ్రంథక
ల్పను సంగీతకళారహస్యనిధిఁ బిల్వంబంచి పల్కెం గృపన్ వసుచరిత్ర

పయిపద్యములలో నుపయోగింపఁబడిన విశేషణములు కొన్ని భిన్నములుగా నున్నను పరస్పరవిరుద్ధము లయిన వేవియు లేనందున వానినిబట్టి గ్రంథకర్తలు భిన్నులని సాధించుట కాధార మేదియు లేదు. రెండు గ్రంథములను శ్రీనవాంజనేయ ప్రసాదలబ్ధ కవిత్వవైభవుల మని వ్రాసికొనుటచేతను, రెండు కవిత్వములు నేకరీతినే యుండుట చేతను, ఆదినుండియు నిప్పటివఱకును భట్టుమూర్తియే వసుచరిత్రము రచియించెనను జనశ్రుతి వచ్చుచుండుటచేతను, కవికిఁ దరువాత నల్ప కాలములోనే వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసినవారు కొందఱు భట్టుమూర్తి తాను రచించిన నానారసభాసురమగు ప్రబంధమునందలి వివిధాలంకారములకు లక్ష్యగ్రంథముగ నుండునట్లు నరసభూపాలీయ మను నలంకార గ్రంథమును రచియించెనని వ్రాసియుండుటచేత, తద్గ్రంథద్వయకర్త యొక్కఁడే యై యుండునేమో యని యెట్టివారికిని సందేహము కలుగకమానదు. ఇఁక పైపద్యములలోని యంశములనుబట్టి విచారింపవలెను. నరసభూపాలీయకృతికర్త పేరందలి గద్యమునుబట్టి

'మూర్తియనుట స్పష్టము. దానికి బట్టు మొదలయిన పదములను చేర్చినను, అవి కులనామములో బిరుదనామములో యయి యుండును. కావ్యాలంకారసంగ్రహ మనఁబరగు నరసభూపాలీయములోని పూర్వోదాహృతమయిన పద్యములో "శుభమూర్తినామధేయు" నను 'శుభ' విశేషణమొకటి గానఁబడుచున్నది. ఈ శుభవిశేషణ మెట్లు వచ్చినది, ఎవ్వరికిఁ జెందినది, అన్న విషయము నాలోచింపవలయును. పూర్వోదాహృత మయిన హారిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములోని పద్యములో రామభూషణకవి "రామవిభుదత్త 'శుభ' చిహ్న విభవయుతుఁడ" నని వ్రాసికొని యున్నాఁడు. కాఁబట్టి దీనినిబట్టి చూడఁగా శుభబిరుదమును రామరాజిచ్చెనయు, రామరాజభూషణనామము గలవానికిది చెందినదనియు స్పష్టమగుచున్నది. నరసభూపాలీయ కృతికర్త తనకు శుభ విశేషణమును జేసికొనుటయు, హారిశ్చంద్రనలోపాఖ్యాన కృతికర్త తనకు రామరాజు శుభచిహ్నమిచ్చెనని చెప్పుకొనుటయు, ఈ రెంటిని జూచి పూర్వకాలమునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్న జనప్రతీతితోఁ జేర్చి విచారించిన పక్షమున నారెండు గ్రంథములను రచించినవాఁ డొక్కరేయని చెప్పుట కది యొక ప్రబలసాక్ష్యముగాఁ గనఁబడుచున్నది. రామరాజభూషణపదము బిరుదనామ మైనపక్షమున, పై పుస్తకములయందలి నామవ్యత్యాసమునుబట్టి కవులు వేఱని చెప్పుట కవకాశ ముండదు. రామరాజభూషణపదము బిరుదు పేరుగాక పేరేయై యుండినయెడల నది యంతట నేకరూపముగా నుండునే కాని పై పద్య గద్యములయం దున్నట్లొకచోట 'రామరాజభూషణ' యనియు, ఇంకొకచోట 'రామభూషణ' యనియు, వేఱొకచోట 'రామనృపభూషణ' యనియు నుండదు. ఒక యుక్తి చెప్పుదురుగాని యదియంత ప్రబల యుక్తి కాదు. కట్టకడపటఁ జేసిన హారిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో 'వసుచరిత్రాదికావ్య' "బహునృపప్రాపితానేకరత్న' పదములను బ్రయోగించుటచే నాదిగద ప్రయో

గముచేత రెంటికిని నతఁడు చేసినకావ్య మింకొకటి యుండవలసి యుండును నదియు నరసభూపాలీయమనియు, బహువిధ యోగముచేత సిద్ధతికంటె నిక్కువరాజులుం వలనుండుం వారే రామరాజు తిరుమలరాజు నరసరాజ ననియు, మూలగ్రంథములను రచించినవాఁ డొక్కఁడేయనుట కింకొకయుక్తి చెప్పుచున్నారు ఈ యుక్తి యెంత యాదరణీయమో బుద్ధిమంతులు తమలోఁ దాము నిర్ణయించుకొనవలెను. ఈకవి తన జనకపితను పాలకపితనుగూడ సంతోషపెట్టుటకయి యొక పుస్తకమునందు కన్నతండ్రిపేరు చేసెననియు, ఒకపుస్తకమునందు పెంచుకొన్న తండ్రిపేరు చేసెననియు, ఒకపుస్తకమునం దిద్దరిపేరును చేయక విడిచెననియుఁ జెప్పుచు ఆ మూడు పుస్తకములయం దుపయోగింపఁబడిన పదములే యొకఁడు జనకపితయనియు నొకఁడు పాలకపితయనియు సూచించుచున్నవని చెప్పుచున్నారు హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములోని “యాదవాత్మజుఁడు” అను వాక్యమువలన సూరపరాజున కౌరసుఁడని యాత్మజశబ్దము దృఢపఱచుచున్నదనియు, నరసభూపాలీయములోని “వేంకటరాయ భూషణ సుపుత్రుఁడు” అను వచనమువలన వేంకటరాయ భూషణునకు దత్తుఁడని సుపుత్రశబ్దము దృఢపఱచుచున్నదనియు వాదించుచున్నారు ఈ యర్థములయం దాత్మజశబ్దమునకుఁ దనవలనఁ బుట్టినవాఁడుకాని దత్తుఁడు కాఁడనియు, సుపుత్రశబ్దమునకు పున్నామనరకము నుండి రక్షించు దత్తుఁడుకాని కన్నవాఁడు కాఁడనియు గ్రహింపవలెను ఈ యంశముల కనుకూలముగానుండు కథలు కొన్ని కలవుగాని గ్రంథ విస్తరభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను

వసుచరిత్ర కర్తయు నరసభూపాలీయకృతికర్తయు నొక్కఁడేనో యని నాకు సందేహము కలిగించుటకుఁ గారణములయిన యంశములను మఱికొన్నిటిఁగూడ నిప్పు డిందుఁ జేర్చుచున్నాను పిదప నిదివఱకు జెప్పిన వానితోఁ జేర్చి చదివి బుద్ధిమంతులు తమ యిచ్ఛవచ్చిన సిద్ధాంతము చేసికొనవచ్చును

౧ గీ. తా రచించిన వసుచరిత్రమునఁ గన్న
తండ్రి సూరన వెలయించి తలఁకఁ డయ్యె
నన్ను మన శారదామూర్తి నావలంబె
దత్తుఁ డగువానిఁ జేపట్టఁదగమ నాకు

అను చాటుధారాపద మొకటి రామరాజభూషణుఁడు తన వసుచరిత్రముతో జనకపుత్త్రమైన సూరపరాజు పేరుదాహరించి తన్నుఁ జేకొనకపోవుటచేత పాంకపిత్రమైన వేంకటరాయభూషణునచేఁ జెప్పఁబడినదని వాడుకగానున్నది

౨ చాతుర్వ్యాసాభిషేకము, కూపసచరిత్రము, గంగాగౌరీసంవాదము అను ప్రబంధములను రచించి ప్రసిద్ధుఁడయి వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానముచేసిన సోమనాథకవి గ్రంథాదిపీఠికలో నిట్లు వ్రాసియున్నాఁడు—

శా. ఈరీతిం గవితావితానవృతగౌరీశాసమాప్తిలో
దారోద్దీపనకై నిరాకు వెస విద్యావంతు తెల్లన్మనో
హారప్రక్రియ మూర్తిచేత రచితంబై విశ్రుతింబో వసు
క్ష్మారాట్చిత్రచరిత్రటీకకయి యుత్సాహంబు పుట్టించినన్

ఉ. కారణజన్ముఁడై కవనికాయము మెచ్చఁగఁ గావ్యకర్తయై
భూరికళాకలాపుఁ డయి పొల్పువహించెడు భట్టుమూర్తిచే
నీరితమై సుఖారవదహింపదాస్పదమైన యా వసు
క్ష్మారమణప్రవృత్తము సుసాధ్యముగాదు తలంచిచూడఁగన్

అని యిందలి మొదటిపద్యములో వసుచరిత్రము 'మూర్తి' చేత రచితమనియు, రెండవపద్యములో "భట్టుమూర్తిచే నీరిత"మైనదనియు, వ్యాఖ్యాత చెప్పియున్నాఁడు ఈ వ్యాఖ్యాత యేకాలమునందుండిన వాఁడో సరిగా తెలియదుగాని, అప్పటి కవికిని సూర్యోబలపతికిని దరి వాత నత్యల్పకాలములోనె పదునేడవశతాబ్దాంతమున నున్నట్టు తెలియు

వచ్చుచున్నది. పూర్వకావ్యములందే యితఁడిట్లు వ్రాయుటను గూర్చి యేమిచెప్పెదరు? ఇతఁడు సావధానముగా గ్రంథమును బరిశీలించి ప్రతివారును తమ వాదమున కనుకూలముగా నుదాహరించెడు గద్యపద్యముల కన్నిటికిని బ్రతికదాఖ్యమును వ్రాసి నిర్ణయించినవాఁడేకదా?

3 అనేక గ్రంథములను జేసిన గొప్పకవులు సమానపద్యములు వచ్చెడునట్టుగ తాము మొదట రచియించిన గ్రంథములలోనుండి పద్యములను జేకొని యావశ్యకములైన మార్పులను జేసి తరువాత రచియించెడు గ్రంథములలో జేర్చుకొనెడి యాచారముగలదు. తిక్కనసోమయాజి తననిర్వచనోత్తరరామాయణములో నవమాశ్వాసమున,

చ గుణమున లక్షకంబును గోటియుగంబునఁ గేలఁ దార ధీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబునఁ గేసరినాదకైఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబులొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప శార్ఙ్గని
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్

అని రచియించినపద్యమునే విరాటపర్వములో నయిదవయాశ్వాసమునఁ గొంచెము మార్పుచేసి యీక్రిందిరీతిగఁ బ్రయోగించుచున్నాఁడు—

చ గుణమున లక్షకంబునను గోటియుగంబునఁ గేలఁ జాల భీ
షణముగ నుప్పతిల్లి రభసంబునఁ గేసరినాదకైఁ దీవ్రమా
ర్గణనికరంబు లొక్కట నరాతిబలంబులఁ గప్ప గాండివ
క్వణనము రోదసీకుహరకర్పరముం బగిలింప నుగ్రతన్

ఇందు "దార" యనునది 'చాల' గను "శార్ఙ్గనిక్వణ" మనునది "గాండీవ క్వణనము" గాను, మార్పఁబడినవి. మఱియు సోమయాజులు,

మ కలశాంభోధిసప్తకంబు గిరివర్గం బెల్ల నాటాడె సం
చలతం బొందె వసుంధరావలయ మాశాచక్ర మల్లాడెఁ గొం

గల మందెం ద్రికశేంద్రుపట్టణము పాతాళంబు మూర్ధ్ని స్థ్రా
కుల మయ్యెం గ్రహతారకాకులము సంక్షోభించె నర్వోధియున్

అనుపల్యమున మార్పువేయక యే నిర్వచనోత్తర రామాయణములో నైదవ యాశ్వాసము లోను విరాటపర్వములో నాలవ యాశ్వాసములోను కూడ చేసియున్నాఁడు. ఈ ప్రకారముగానే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములోని,

శా. రామస్తోత్రపరుఁ డాగ్రేయ రటద్గ్రావాతంబు కల్లోలిని
స్వామిం గాంచ యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గు దుర్వాశర
త్స్వామా నాధికరణ్యలబ్ధి కపటం చక్రాయుధుం డొంకు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బెక్కాలం బనన్

అనుపల్యము కొంచెము మార్చి నరసభూపాలీయము ద్వితీయాశ్వాసములో,

శా. ఆమోదంబున శ్రీనృసింహవిభు నానాంభోరుహ ల్సాగర
స్వామిం జెంద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గు పర్వాశర
త్స్వామానాధికరణ్యశంకి వచటం దామోదరుం డొందు ని
ద్రాముద్రానుగతప్రబోధములఁ జిత్రం బెక్కాలంబునన్

అని ప్రయోగింపఁబడియున్నది. ఇద్దఱు నేకకవులయినం దక్క నిట్టిప్రయోగముల నెట్లు సాధువుగా సాధింపవచ్చును? ఈగ్రంథద్వయకర్త యొక్కఁడు కాఁడనెడుపక్షమున, ఈరువురకవులను గ్రంథచౌర్యము చేసెడి యల్పకవులలోఁ బరిగణింపవలయవచ్చును. ఈవిధముగానే వసుచరిత్రము ప్రథమాశ్వాసములోని,

శా. ఆసుంచాకిలి మాటిఁ బూని నను నర్థాంగీకృతం జేసితో
నే మే ల్మేలని యార్య యల్గఁ బ్రణతుండై తత్పదాంభోజమో
గాపర్షంబున గంగయు న్మొరయఁ జూడాభోగసన్యక్రియా
సామర్థ్యంబున నేడు శంభుఁడు కృతిస్వామిం గృపం బ్రోచుతన్

అని శివస్తుతి ద్వ్యర్థమును గొంచెము మార్చి యధికసార స్యము గల్పించి

శా. గంగం దాల్చితి వుత్తమాంగమున నన్ గైకోలు కావించి ప
ర్థాంగీకారమునం బురంధ్రి నిను వామాంగంబునం దాల్చ నే
శ్శృంగారోన్నతిఁ జూడు మంచు గిరిజన్ శ్లాఘాగరింబిత
స్వాంగానందితఁ జేయు శంకరుఁడు నృసింహాధీశ్వరుం బ్రోవుతన్

అని నరసభూపాలీయములోఁ గల ప్రయోగించియున్నాఁడు మొదటి పద్యములోని కొన్ని పదముల శ్లేషార్థములు గ్రహించి వచ్చినవి. ఉభయ పద్యములలోను గంగను శిరస్సునఁ దాల్చి నర్ధాంగిగాను జేసితినని పార్వతి గుణములు చెప్పఁగా శివుఁడు కోపమును దీర్చుట కయి పాదములఁబడి వన్నయర్థము సారూప్యముగాఁ జెప్పఁబడినది గాని మొదటి పద్యమున శివుఁడు పార్వతికిఁ గోపశాంతి చేయవేళ పోవుటయే కాక గంగకుఁగూడ కోపము తెప్పించి యాడెను వేఁడుకో వలసినవాఁ డయ్యెను రెండవ పద్యమున గంగ ప్రతిబింబితస్వరూపమును పార్వతికిఁ జూపి తా నామెనుఁ గూడ నుత్తమాంగముననే ధరించి భ్రమను కలిగించి శివుఁ డామెను శాంతచిత్తురాలిని జేయఁగలిగెను. ఈ రెండు కావ్యములకు నొక్కరినే కర్తలనుగాఁ జెప్పక పోయినపక్షమున వారి యందుఁ బదార్థచౌర్య మారోపింపవలసి వచ్చును

ఈ రామరాజభూషణుని కాలము లోనే యుండి యాకాలము లోనే మనుమల వెలిఁగ వేంకటపతిరాయల విద్యాగురువగు మా రామానుజాచార్యుల ముమ్మనుమని మనుమఁడగు లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు తాను రచించిన యాంధ్రకౌముది యందు,

"ముద్రత్యయాభి వస్య అల్లసా పెద్దనార్యశిష్యేణ భట్టుమూర్తి మహాకవినా విరచితే వసుచరిత్రే"

ముప్రత్యయాభావమున పెద్దనార్యశిష్యుఁ డైన బట్టుమూర్తి మహాకవిచేత రచితమైన వసుచరిత్రమునందని వ్రాసి,

"సీ. రాజహంసలుగాని రాజహంసలుగారు
సరసకళాసారసారరుచుల"

అను వసుచరిత్రలోని యాసీసపాదమును లక్ష్యముగాఁ జూపి యున్నాఁడు. బట్టుమూర్తికి నూఱుసంవత్సరములలోపలనే యిట్లు గ్రంథస్థము చేసినవ్రాఁతను నిరాకరించుటకు ప్రబలప్రమాణము కావలసి యుండునుగదా?

౫. అప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడి యుండుటయేగాక రామరాజభూషణునికాలములోనే రచియింపఁబడిన లక్షణదీపికలో [illegible] వ పద్యము తరువాత,

'మంజీర శబ్దమునకు బట్టుమూర్తి వసుచరిత్ర మొదటిపద్యము
ప్రథమచరణమున నొల్లునఁ బ్రయోగము"

అని వ్రాయఁబడి,

"శా. శ్రీభూపుత్రివివాహవేళ నిజమంజీరాగ్రరత్నస్థలీ ఇ౦c

ఇత్యాది వసుచరిత్రపద్య ముదాహరింపఁబడియున్నది. సమకాలమువారికిని సుప్రసిద్ధుఁడైన రామరాజభూషణుఁడు బట్టుమూర్తియని భ్రమించుట పొసఁగ నేరదు గాన యిరువురు నొక్కరేయనుట యధిక విశ్వసనీయము.

ఈరామభూషణకవి మొట్టమొదట రచియించిన కావ్యము వసుచరిత్రము. ఈప్రబంధముతో సరిరాఁదగిన శ్లేషకావ్యము తెనుఁగున మఱియొకటి లేదు. ఇందలివర్ణనలు మిక్కిలి మనోహరము లయి యున్నవి; పదములకూర్పు మిక్కిలి సుందరముగా నున్నది; శబ్దార్థాలంకారము లాహ్లాదకరములుగా నున్నవి; రసభావాదులు యథాయోగ్యములుగా నున్నవి. ఈగ్రంథము రచియింపఁబడినతరువాత నేటివఱ

కును ప్రబంధములను జేయఁబూనినకవు లెల్లరు వసుచరిత్రమును ప్రతిమానముగాఁ జేకొని దాని ననుసరించి తమగ్రంథములను రచియించుచున్నారు. ఈవసుచరిత్రము హూణశకము ౧౫౭౦ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతనే రచియింపఁబడినది. వసుచరిత్ర కృతిపతియైన తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౬౭ వ సంవత్సరమునందు తనరాజధానిని పెనుగొండకు మార్చెను. ఆతఁడు పెనుగొండను రాజధానిగాఁ జేసికొన్నతరువాత మహమ్మదీయులతో జరిగిన యుద్ధవార్త వసుచరిత్రలోని యీపద్యమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది—

చ. తిరుమలరాయశేఖరుఁడు ధీరచమూభటరాజి భీ
కరయవనేశ్వరప్రహితభూరిబలంబులఁ జక్కుసేయ ను
ద్ధరఁ బెనుగొండకొండలు మదద్విపచర్మకపాలమాలికా
పరికరభూషితంబు లయి పర్వెడి గాంచె గిరీశభావమున్

తిరుమలదేవరాయలు తనజ్యేష్ఠపుత్రుఁ డయిన రఘునాథరాజు మృతుఁడయినతరువాత ద్వితీయపుత్రుఁ డయిన శ్రీరంగరాజును యువరాజునుజేసి రాజ్యభారము నాతనిమీఁదనె మోపిన కథగూడ సూచనగా నీపుస్తకమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది—

చ. హరిపదభక్తిశీలుఁ డగు నారయనాథ కృపాలుకూర్మినం
దనుఁడగు సిరంగరాయవసుధావరుఁ డాత్మగుణప్రమోదన
తిరుమలరాయశేఖరవితీర్ణ మహాయువరాజపట్టబం
ధురుఁడయి సర్వభూభువనభూర్వహశక్తి వహించు నెంతయున్

తిరుమలదేవరాయఁ డవసానదశలో తనరాజ్యభారము నంతను కొడుకులమీఁద వదలివేసినతరువాత మూఁడవవాఁడు నయిన వేంకటపతిరాజు అలీ ఆదిల్‌షాతో యుద్ధము చేసి పరాజితుఁడయి ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమునందు రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మరల మార్చెను. వేంకటపతిరాయఁ డోడిపోయినసంగతిని జెప్పకపోయినను కవి

వసుచరిత్రములోని యీ క్రిందిపద్యములో వేంకటపతి రాజధానిని చంద్రగిరికి మార్చినసంగతి సూచించియున్నాఁడు—

మ. హరుఁ డాతారకశైలదుర్గమున సధ్యాసీనుఁడై రాజశే
ఖరవిఖ్యాతి వహించుఁ బెందగిరిదుర్గంబందు శ్రీవేంకటే
శ్వరుఁ డొప్పెన్, బహురాజశేఖరసదాసంసేవ్యుఁడై యారయ
ద్ధర బంకేవికవాసి తద్గిరులకున్ దద్వల్లభశ్రీలకున్

ఈపద్యము నున్నటిని బట్టి చూడఁగా వసుచరిత్రము ౧౫౭౦ వ సంవత్సరము తరువాతనే ముగింపఁబడినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. తిరుమలరాయఁడే సంవత్సరమునందు మృతిఁబొందెనో స్పష్టముగాఁ దెలియదుగాని ౧౫౬౮ వ సంవత్సరమునుండియు నాతఁడిచ్చిన దానశాసనములు కనఁబడుచున్నవి, ౧౫౭౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమువఱకును అతని రెండవకొడుకయిన శ్రీరంగరాజు దానశాసనములును, ౧౫౮౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును మూఁడవకొడుకయిన వేంకటపతియొక్క దానశాసనములును కానవచ్చుచున్నవి. తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౬౮ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాత రాజ్యభారమంతయు పూర్ణముగా కొడుకుల కప్పగించి తాను విద్వద్గోష్ఠితో ప్రొద్దుపుచ్చుచుండెయుండవచ్చును. ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమునందు అలీఆదిల్‌షా తిరుమలదేవరాయని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి పాఱఁదోలినట్టు మహమ్మదీయుల ప్రాచీనచరిత్రమునం దున్నది. దీనినిబట్టిచూడఁగా తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమునకుఁ దరువాతఁగూడ కొంతకాలము జీవించియున్నట్టు తోఁచుచున్నది. రామరాజభూషణుఁడు తిరుమలరాయనికి వసుచరిత్రము నంకితము చేయునప్పుడు తెనాలిరామకృష్ణుఁ డక్కడకు వచ్చి "శ్రీసూక్తి" యను మొదటిపద్యమును జదువ నారంభింపఁగానే యొకసారి యీ ప్రతి చదువుటకోనే శ్రీహరియం గేలిచేసెననియు, అదిమొదలుకొని సభవారు రసు

గాఁ బట్టించి తెలో బూది చేసికొని యుండ శ్రీ యను అక్షరము వ్రాయ చేయి నోటదగ్గఱగాఁ బెట్టకని బిగ్గఁగా 'శ్రీభూపుత్ర' యను (భూ) ద్వితీయాక్షర మొత్తి గమనఁగాఁ ..ంగా చేత చేతితో వ్రాసిన శ్రీ యొగిరిపోవుట చూపెననియు, అందుమీఁద రామకృష్ణుండదక నిరాకరించెననియు ప ... కథయొకటి చెప్పుకరు. ఈప్రకారముగానే రామరాజభూషణుడు 'నానా సూనవితానవాసన' లన్న పద్యమున నందితిమ్మన్నయొద్దను "మోహపదేశ కర్పూరముద్రికముల" యను పద్యము నయ్యలరాజు రామభద్రుని యొద్దను కొని తెచ వసుచరిత్రము నందు నుంచెనని కొందఱు కొన్నికథలు కల్పించి యున్నారు గాని యవి యన్నియు విశ్వసనీయములే? అటువంటి యుద్గ్రంథమును జేయఁ గలిగిన మహాకవి రెండు సామాన్యపదములను చేయ లేక యితరుల వలన దొంగిలించి తనవిగాఁ దన గ్రంథమునందు వేసికొనెనని చెప్పుటకంటెఁ బరిహాసాస్పదమయిన మాట మఱియొకటి యుండదు.

రామరాజభూషణుఁ డొకనాఁడు సభలో రామరాజుమీఁద కవీశ్వరులకు "కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకఁ జొచ్చెన్" అని సమస్య యియ్యఁగా తెనాలి రామకృష్ణుఁడు

క. గంజాయి త్రాగి తురకల
సంజాతులఁ గూడి కల్లు చవిగొన్నావా?
లంజెలకొడుకా! యెక్కడ
కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకఁ జొచ్చెన్?

అని పూరించెననియు, అదియే రాజు మెచ్చినట్లు భావించి పూరింపుమని యడుగఁగా

క. రంజన చెడి పాండవు లరి
భంజనులై విరటుఁ గొల్వఁ బాల్పడి రకటా!

పండియు! విధి నేమందును?
గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకఁ జొచ్చెన్

అని పూరించెననియు, రాజాతని సమయోచితబుద్ధికి సంతోషించి బహుమాన మిచ్చెననియు చెప్పుదురు. కాని యీ రామకృష్ణుఁడు రామరాజభూషణునియొక్క కడపటి దినములలో నున్నవాఁడగుటచేత నిది సత్యమయినను గావచ్చును.

నరసభూపాలీయము రచియించినకవి యెవ్వరయినను కృతికర్త రామరాజ తిరుమలదేవరాయలకు మనుమఁడయిన నరసరాజు. ఈనరసరాజుయొక్క మాతామహుఁడయిన శ్రీరంగరాజునకు కోనరాజు, తిమ్మరాజు, రామరాజు, తిరుమలరాజు, వేంకటపతి, అని యయిదుగురు కొడుకులును, లక్కమాంబ, ఓబమాంబ, కోనమాంబ అని ముగ్గురు కూఁతులును ఉండిరి. ఆ కొమార్తెలలో లక్కమాంబ కుమారుఁడయిన నరసరాజు కావ్యాలంకార సంగ్రహమను నరసభూపాలీయమునకు కృతి నొందెను, ఓబమాంబ కుమారుఁడయిన గొబ్బూరి నరసరాజు రామాభ్యుదయమును కృతినందెను, కోనమాంబ కుమారుఁడయిన తిమ్మరాజు పరమయోగివిలాసమును రచియించెను. వీనిలో నరసభూపాలీయము ప్రతాపరుద్రీయమునకు తెలుఁగు. నాటక ప్రకరణమును మాత్రము విడిచి ప్రతాపరుద్రీయములోని లక్షణభాగమునంతను కవి తెనిఁగించినను లక్ష్యములను నరసభూపాలునిపేరఁ గ్రొత్తగా రచించెను.

రామరాజభూషణుఁడు సాహిత్యమునందు మాత్రమేకాక సంగీతమునందును మిగుల ప్రావీణ్యము గలవాఁడు. ఈతఁడు రచియించిన కృతులు కొన్ని యక్కడక్కడ నేటివఱకును పాడఁబడుచున్నవి. ఒకవేళ వసుచరిత్రములో తిరుమలదేవరాయఁడు కవినిఁగూర్చి "బహుసంస్కృతాంధ్రకృతులం బల్మాణి మెంచితి" వన్న కృతు లివియే యయి యుండునేమో!

కవులిప్పటివలెనే పూర్వకాలమునందును విద్యామత్సరము కల వారయి యొండొరులతో వివాదములు పెట్టుకొనుచుండినట్లు కనఁబడు చున్నది. ఇట్టి యసూయాపరత్వము రామరాజభూషణునివద్ద సహితము బొత్తిగా లేకపోలేదు. ఇతఁ డొకసారి యయ్యలరాజు రామభద్రకవి కవిత్వమునందు తప్పుపట్టఁబోయి యవమానము నొందెనఁట. రామభద్రకవి విరచితమైన రామాభ్యుదయమునందు తప్పుచూపెదనని పంతము పట్టి, తప్పు చూపలేకపోయినయెడల తలఁమీఁద గా నాఱెకన్న తినెద నని రాజసభలో రామరాజభూషణుఁ డొప్పుకొనెనఁట. అంతట మధ్యవర్తుల సమక్షమునందు గ్రంథపఠన మారంభించి చదువుచుండఁగా ద్వితీయాశ్వాసారంభమునోని

సీ. సింహనఖాంకురచ్ఛిన్నవారణకుంభజనితముక్తాఫలశర్కరిలము
సమదసూకరపరస్పరభీకరాఘాతశిథిలదంష్ట్రాచూర్ణసికతిలంబు
గంధసింధురఘటాకటకటాహప్రవద్బంధురదానాంబుపంకిలంబు
దవగంధవహబంధురవ్యాప్యమానానేకకౌశికాగురుధూపగంధిలంబు

పృథులషడ్జస్వరోద్గీతభిల్లపల్ల
వాధరాగీతికాకర్ణనాతిభీతి
పరవశాత్మపటీరకోటరకుటీర
లీనఫణియగు నక్కానన కాన సర్ప్యా 25

అను పద్యముకడకు వచ్చునప్పటికి రామరాజభూషణుఁడు రామభద్రకవిని వారించి "శిశుర్వేత్తి పశుర్వేత్తి వేత్తి గానరసం ఫణీ" యను న్యాయముచేత సంగీతమునకు సర్పము లానందింపవలసియుండఁగా భయపడి పటీరతరు కోటరములలో దాఁగినట్లు చెప్పితివిగాన నిది దోషమని యాక్షేపించెనఁట. గాని రామభద్రకవి తాను కేవల సంగీతమునకు భీతిల్లినట్లు చెప్పక షడ్జస్వరముతో పాడఁబడిన గీతికకు పాములు

భయపడినట్లు చెప్పెదరు. ఇదియు "షడ్జం మయూరో వదతి" యని యుండుటచేత షడ్జస్వరోద్దీప్తమైన గీతమును విని నెమలికూత యని పదములు భంగపడి పాటి కొట్టుబడుటయు స్వభావమేయయ్యెను, సమాధానమును చెప్పుటకు సభవారా కవి తెలుపఁ సమాధానములు విని రామరాజభూషణుఁడే యోడెనని నిర్ధారణము చేసిరఁట! అంతట పట్టిన ప్రతిజ్ఞ ననుసరించి రామభద్రకవి రామరాజభూషణుని శిరోవేష్టనము తీయించి క్రిందఁ బెట్టించి సభలో నాతని తల దన్నెనఁట! కొందఱాతని తలను మాత్రముగా శిరోవేష్టనమునే తన్నెనని చెప్పుదురు. ఈ కథ యిప్పుడు క్రొత్తగా వచ్చినదిగాక యప్పకవికాలమునాఁటికే యున్నందున దీని యందుఁ గొంత సత్యమున్నదని యూహింపవలసియున్నది. అప్పకవి పూర్వకవివర్ణనము చేయుచు తన గ్రంథములో

"రామరాజవిభూషణుండన్నఁ బదిత
చారుసుస్త్రీలాప సహరివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణనచేసి"

అని రామరాజభూషణునియొక్క కిరీటమును దీయించినవాఁడని రామభద్రకవికి విశేషముగాఁ జెప్పినాఁడు.

హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమును రచించునప్పటికి రామరాజభూషణుఁడు వృద్ధుఁడయినాఁడు. అప్పటికే విద్యానగరసంస్థాన మంతయు పూర్ణముగా నశించిపోయినది. ఎంగళి నూరనయ్యకు రాఘవపాండవీయమును జేసినతరువాత రామరాజభూషణుఁడు హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము రచియించెను. ఈ రెండుగ్రంథములలోని గుణదోషము లెట్టివైనను రాఘవపాండవీయమునకు వచ్చిన ప్రసిద్ధి యీ గ్రంథమునకు రాలేదు. రామరాజభూషణుఁ డీ ద్వ్యర్థికావ్యమును శ్రీరామాంకితము చేసెను. ఈకృతి పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునందు రచియింపఁబడినట్లు

కనఁబడుచున్నది కాఁబట్టి రామరాజభూషణునకు ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౦ వ సంవత్సరమువఱకును గ్రంథరచన చేయుచున్నట్లు చెప్పవచ్చును పూర్వోక్తములయిన మూఁడు గ్రంథములనుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాము —

వసుచరిత్రము

మ. సరియైనాఁడు ద్యుతిఁ బంకజాప్తునకు నజ్ఞానాంధకారోద్భవా
రతిఁ బాయించిన పూర్వశైలోదయమై రంజిల్లు నా స్తంభము ల
న్నతశాఖన్ పైఁ మరుద్విఘాతిఁ గదలం దక్షోభ మాచంచలో
దగ్రసుందాతతిఁ గాయ నెయ్యసం హో త్రదివ్యరమ్యాలంబిలు అ. ౨
శా. రాజిన్యాప్తుల నేమి పాటికిని చంద్రా! రాజవా నీవు? నీ
రాజత్వంబున నక్రముల్ వసియెనో? రంజిల్లి సప్తాంగతుల్
తేజం బందెనొ? డింభనో యహిభయోద్రేకంబు? తాఁ జెల్లరే!
రాజై పుట్టుట రక్షమా త్రిపురమే? రాజొట గోహత్యమే? ఆ. ౪

హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానము

ఉ. కమ్మని పువ్వుఁ దేనియలఁ గాఁక లడంచుఁ బ్రవాళ తాళవృం
తమ్ముల సేద దేర్చు విరతావుల చల్వలు గ్రమ్మ మంచి పూ
దమ్ములఁ బూజసల్పుఁ బ్రలతు స్వరమంజుల తాధిరాజ్యరమా
గమ్మునఁ బాల్చు వాసుదేవకల్పకవల్లి వంచించుఁగన్ ఆ. ౩
చ. కుదురు మెఱుంగు నిబ్బరగుబ్బలపై నయనాంబుపూరముల్
చెదరఁగ నేల మేడ్పెదవు చెల్వ దురంతవిషాదవేదనా
విదళితమానసాబ్జవయి వే తగునా యుపు శాశ్వతంబె సం
పదలు స్థిరంబులే విధివిపాకము దాఁట, దరంబె యేరికిన్ ఆ. ౫

నరస భూపాలీయము

మ. బలితంబై నను నొంచబాణహతిచేఁ బల్మాఱు నిల్పోవతే
కలికోలాలకప్రాణము ల్వొడవి నేత్రాంభోజమార్గంబు నీ

గలయంబ్రాఁకుచువచ్చి యన్నెలవుల గ్నొటియే అడ్డమై
నిలుప న్నిల్చె నృసింహభూరమణ మన్నింపంగఁ బొఁడింతటన్ ఆ. ౨

ఉ. చందనశైలసానువులఁ జాలఁ జెలంగు భుజంగబాలికా
బృందము శ్రీనృసింహవిభుఁ బేర్కొని పాడఁ దదీయగానని
ష్యందము లానుచుంబెనఁ జెయంగఁ గురంగతురంగ మేగమిన్
మంగతిఁ బ్రసంగములు మానవు దక్షిణగంధవాహముల్ ఆ. ౪

---

23 మల్లారెడ్డి

ఇతఁడు రచియించిన షట్చక్రవర్తిచరిత్ర మను నెనిమిదాశ్వాసముల పురాతనగ్రంథ మొకటి నాయొద్దనున్నది. దీనిని తాళపత్రముల మీఁద వ్రాసినవారు లేఖకుచేతనో కృత్యాదిపద్యములను వదలివేసి పద్యాంతములు మొదలుకొని వ్రాసియున్నారు. ఈపుస్తకమునందలి యాశ్వాసాంతగద్య మిట్లున్నది.

'ఇది శ్రీమద్విక్రమకోలిపట్టణ ప్రసిద్ధ పరస్తటావలంబ సిద్ధరా
మేశ్వర వరప్రసాద సమాసాదిత సంస్కృతాంధ్రభాషావి
రచనాసహోపన్యాస విశేషతా చమత్కార సుదృఢకీర్తివిహార రామక్ష
గోత్ర పవిత్ర కాచభూపాలపుత్ర బుధవిధేయ మల్లారెడ్డి నామ
ధేయ ప్రణీతంబైన షట్చక్రవర్తి చరిత్రంబను మహాప్రబంధంబు
నందు.—ఆశ్వాసము'

ఈమల్లారెడ్డి యిభరాముని మనవు సకములలోఁ జెప్పఁబడిన యిబ్రహీము గోలకొండ నవాబుగా నున్నకాలములో నుండి యొకసారి యాతని మహాస్థానమునకు దనయాస్థానకవీశ్వరునితోఁ గూడఁ బోయినప్పుడు,

చ. బలరిపుభోగి కాచవరపాలుగ పెద్దకుమార మల్లనీ
కలితయశఃప్రభావములు కన్గొనఁ తే కలకట్టు మన్నెమూఁ
కలు తొల లోల్లరో బిరుదుగద్దియము ల్పదిలించుకొందురా
కొలఁది యెఱుంగఁజాల కలశిక్కులు పిక్కలఁజూరి కూయునే

అను పద్యమును దుశవిచేత చదివించుకొనఁగా రాజులందఱును గోపించి యుద్ధసన్నద్ధులయియున్నప్పుడు కుల్కిభరాము వారినివారించి ప్రశాంతులను జేసెనని యీపద్యమే గంగాధరకవిచరిత్రమునందు వ్రాసియున్నాను. దీనినిబట్టి యీకవి యిబ్రహీము కాలములో నున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇబ్రహీము క్రస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును గోలకొండరాజ్యమును పాలించెను. "కుమారమల్ల" యని యీపద్యములోఁ జెప్పఁబడి యుండుటచేత మల్లారెడ్డి యిబ్రహీముకాలములో కౌమారదశయందుండి ౧౬౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతము వఱకును జీవించియున్నట్లూహింపవలసియున్నది. ఈమల్లారెడ్డి కాపుకులజుఁడు, కాచరాజపుత్రుఁడు, గోదావరిమండలములోని బిక్కనవోలుసంస్థానప్రభువు. ఇతఁడు రాజమహేంద్రవరమును పాలించిన వీరభద్రరెడ్డి మొదలైనరెడ్లసంబంధుఁడని తోఁచుచున్నది. ఈతనికవిత్వము రసవంత మయి సలక్షణముగా నున్నది. ఈతని షట్చక్రవర్తిచరిత్రమునుండి కొన్నిపద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

సీ. గోపుర గోపుర గోపురప్రతిమంబు
కల్పద్రు కల్పద్రుగౌరవంబు
మానవ మానవ మానవాభిశేయంబు
మణిజాల మణిజాలమంజిమంబు
సారంగ సారంగ సారంగనయనంబు
సుమనోబ్జ సుమనోబ్జశోభితంబు

బహుధామ బహుధామ బహుధామచిత్రంబు
ఘనసార ఘనసారగంధిలంబు
భవ్యకాసార కాసారబంధురంబు
జవనసైంధవ సైంధవసంకులంబు
బహుళకేతన కేతనభస్థలంబు
నై విజృంభించె సిరి నయోధ్యాపురంబు ఆ ౧

ఉ. రాజవు నవ్వు సద్గతి తెల్లంగు లెటింగ బుధానురాగివై
యాజరుచిం బెలంగి సముగంచితవిస్ఫుర దా న క రి ని
శ్రీ దతసత్క్రియాసిద్ధి రశ్మి యె నౌకనే ం -
గ జ తా కా కువలయం కొం శ్రీయుం ా ి ప్పా ఆ ౩

చ. అతని గృహోగశాపము జ ంగి ఋ ం దగ నిండియుం గా
తివ త్రిష్ణయై సలకథామృత మెంతయుఁ గ్రోలి చెందునన్
త ాపల న్సోనన్ జ్వరము పుంచె నటంచును నిత్యభిష
క్ప్రాకృతులు దానికిం దగుచికిత్స లు చేయఁ దొడంగి రత్తఱిన్ ఆ ౪

సీ. గోరక్షణము చేయుశౌరి యుండుటఁ జేసి
గోరక్షణము చేయుగోర్కె మెరసె
బుధులఁ బ్రోచెడు చతుర్భుజుఁ డుండుటను జేసి
బుధులఁ బ్రోచుచు నుండు బుద్ధి మించె
సత్యానురక్తుఁ డాచక్రి యుండుటఁ జేసి
సత్యానురక్తుఁడై చాల వెలసె
బలభద్రయుతుఁ డు శ్రీపతి యుండుటను జేసి
బలభద్రయుక్తుఁడై ప్రజ్ఞ మీఱె
కౌశలఁ బురుషోత్తముఁడు పూనియుంటఁ జేసి
తాను బురుషోత్తముండన ధాత్రి కొప్పె

భవ్యలక్ష్మీవిలాసవిభ్రమము లరుదు
  ప్రథమమూర్తి పురుషోత్తమచక్రవర్తి ఆ. ౬

చ. ఘనరయములదర్పితంబు లిభకర్ణతలాగ్రము లొంటిగావుల
న్వనధితరంగము ల్వెరలు, నాయువు మంగళదీపముల్
ఘనములయుక్కచందములు జవ్వనవైభవముల్ తృణాగ్రబిం
దువులు, రామునారి పరితాపము పల్కఁగ నీవనంబుగన్ ఆ. ౭

చ. సరసులఁ దేలి పుష్పవనసంతతిపై, గంధవాహ సుబం
ధురముల నేలి గారుసుకంకుల తేలి, సూనగంధ మా
ధురములఁ దేలి పుష్పితలతాతతు లెల్లను సోలి సొల్లఁగా
జరగెఁగదా సుగంధికజల్లనగాలి వసూళి పెంపు న్ ఆ. ౮

---

24 రామరాజు రంగప్పరాజు

ఈక్షత్రియకవి సాంబోపాఖ్యానమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించి శ్రీరంగనాయకున కంకితము చేసెను. ఈకవి కృష్ణదేవరాయనియల్లుఁడైన రామరాజునకుఁ బెదతండ్రికొడుకు కోనేటి తిమ్మరాజున కాశ్రితుఁడై యుండినవాఁడు. కాఁబట్టి కవి ౧౫౫౦వ సంవత్సరప్రాంతమునం దుండినట్టు నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. కోనేటితిమ్మరాజునకును రామరాజునకును తాత యగు నార్వీటి బుక్కరాజును, కృష్ణదేవరాయనియల్లుఁ డగు రామరాజును, కవి తనసాంబోపాఖ్యానమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు—

ఉ. పోరుల నారువీటిపురబుక్కయరామనృపాలుఁ డాగ్రహో
ద్దారత వాలు పూనిన సదాగతికంపితజీర్ణపర్ణలీ
లారభటిన్ విరోధినృపహీళాంగవిభూషణరాజిరాలు దై
వారఁ బ్రతాపపల్లవశుభప్రభ వర్ధిలుఁ గీర్తిపుష్పముల్

మ. దివిజేంద్రాభుఁడు కృష్ణరాయధరణీదేవేంద్రుజామాత శ్రీ
ధవపాదాంబుజబంభరం బనుదు మేధాసేధ రామప్ప శ్రో
త్రవశంరాంతరరక్తశీకరసముద్ధారోర్మిసద్ధౌతఖ
డ్గవనీకీర్తిలతాంతగంధిలహరిత్కాంతాకచాభోగుఁ డై

క్షత్రియవంశజుఁ డైనయారవీటి గురాపస్తంబసూత్రుఁడు, ఆత్రేయ గోత్రుఁడు, తిరుమల శ్రీనివాసాచార్యశిష్యుఁడు. ఈతని సలక్షణమై నిరర్గళధార గల కుంచికవిత్వము కవనరీతి తెలియుట కయి సాంగో పాఖ్యానములోనిపద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. పరమజ్ఞానిహృదంతరాళమణిదీపంబుల్ నమన్నాగకి
న్నరసత్కించరనాక నాయకశిరోనాళీకరాగప్రభాం
కురనీరాజితముల్ నిజాంఘ్రితలముల్ గోపాలబాలుండు ని
త్యై రటద్గోఖురధూళిధోరణుల నాబృందావనక్షోణులన్ అ ౧

ఉ. వల్లవవల్లభుండు చెలువ ల్జలమాడఁగఁ దత్కటీతటీ
పల్లవముల్ హరించి తనుఁ బ్రార్థనచేసిన నీక నవ్వు నా
పల్లతికాలవిత్రమయి పాండవపత్నికి నెట్టు లిచ్చెనో
చిల్లరవెట్టుపల్లదపుజాడరి సిగ్గుపడం గటావళిన్ అ ౧

శా. ఆనియమంబు నాయమము నాదము వాశేమ మానిరంతర
ధ్యానవిధాన మా బహువిధాసనబంధవిదగ్ధభావ మా
మానస మెందుమున్ జననిమట్టును గుట్టును వహాను లౌనసం
గాఁ నతఁ డొప్పు భ కికలికాకిలికించితబోధమాధురిన్ అ ౨

ఉ సరి గాకుండఁగ నుగ్రసేననృపు భిక్షావృత్తిఁ బట్టంబునం
దిరి శంపార్జితరత్నకోటులు సుగుహేమంబు లాందోళికల్
పరఁతు ల్పర్వతసన్నిభేభములు ఘంటాసంపతద్వాహముల్
నడపించెం దాయింటికి వెలుఁగఁగ నారాయణుం డుద్ధవా ఆ ౧

చ కళలు భజింప వచ్చె శశికాంతివిధంబున నేగు దెంచె నా
యెలుఁగుల జేనియాజ్ఞఁ గను రేక్షణుసన్నిధికిన్ సఖీజనా
వళి భజియింప జాంబవతి వజ్రమయాభరణౌఘశిం తం
బులు పదవన్ను నీ వచుచు బుజ్జన మారఁగ బల్కు ట్లుగన్ ఆ ౨

ఉ భోజనపాత్ర మొక్కటి యపూర్వము పర్వరథారి కిచ్చెనం
భో భవప్రసూతి యది భోజనవేళఁ దలంచు భోజ్యముల్
భోజననీయఁజాలు నది భోజనమాత్రవిసారికాంతివి
భ్రాజితగారుడాశ్మవిసరస్థగితంబు విశాలహారియున్ ఆ ౩

మ అమృతస్యందము కందళింప దరహాసాంకూరముల్ లోచనా
గ్రములం దాండవ మాడఁ జంద్రధరుఁ డాకర్ణాక్షు వీక్షించి యో
కమలాక్షా పయిరీతి నీవు వ్రతదీక్షా రూపచర్యాసహా
ద్యమునుం జూపుదు వయ్య యొయ్యొ సుహృద్భావం బె
యాచందముల్ ఆ ౪

చ కమలసహస్రము న్నయనకాంతి యొనర్పఁగ ఫాలబింబముల్
గుముదహితాయుతంబు నొడఁగూర్పఁ బెనంగు మృగాక్షిమాయతో
గమలవుఁ జంద్రుఁ బోల్చుకవిగాథల కెయ్యది మేర యుత్తమో
త్తమము నధము న్సమాన మనఁ దారదె బుద్ధి యుపజ్ఞం చేరదే ఆ ౫

చ అనుచుం గౌగిలి కుందనంగాల నయ్యబ్జాక్షి వీక్షించి యో
యనుఁగుసన్నిచ్చెలులార మీరలు సరోజాలి న్మనోజాతుఁ గ్రొ
న్నాలం జల్లఁగ గోకిలప్రతతి నిండ న్సేయఁగా నేల నా
తనువే నిత్యము ప్రాణ మేమి ధ్రువమే తర్కింపుఁడీ యాదెసన్ ఆ ౬

ఉ. ...రవనాథ ... గనుగొనఁ గలశీతరయుండు గన్గొనఁ
గారుణసింహముఖాదులకు బాహ్లికముఖ్యులు కల్గియుండఁగా
... కండె ... రౌద్రుఁ జంగమ శీరసాధనున్
పారణచేసెఁ సాంబున ... వ్రాలిచి ... (ఆ. ౫)

---

25 మట్ల అనంతభూపాలుఁడు

ఈతఁడు ... కాకుత్స్థవిజయ మనెడి యైదాశ్వాసముల గ్రంథమును రచియించె. ఇతని తండ్రి యైన యెల్లభూపాలుఁడు కంకంటి ... చేసెను. తండ్రి సహోదరుఁడు ... అభినవాంధ్రకవితాపితామహుఁడై యున్న గు... కూరిపురి వేంకటకవిరాజు ... శాశ్వతకు ధర్మ ... యని యడుగఁగా ... తక్కిన ... ప్రాసికొని యున్నాఁడు —

ఉ. కోనయయెల్ల వైరినృపకుంజరభంజన కంఠదళాక్షసే
వానిరసజ్ఞ కావ్యజనవల్లభనీతిసార యా
రా నవఖండరాజరసనాంచలరంగముల న్నటింపఁ ద
ద్గానసగర్వ ... దెల్పి యనుర్వి ... కరించె ...

శా. ... తీర్థం బర్వతం బంద్రహా
సారూఢి ... శైత్యం బెల్లఁ గొన్నింమ రా
... రాజ ... సంభావించే ...
గ్రా... ఎల్ల మట్ల కోనవిభు నెల్లా రాజకంఠీరవా

గీ. అమితచారిత్ర పుణ్యమార్గములు గలవు
పెక్కులయ్యును సత్కీర్తి కెక్కువియు
సప్తసంతానములు నందు శాశ్వతంబు
కావ్య మందును సత్కృతి కలిగె నీకు

క. మహి నీవు గ్రొఁ డనంతుండ
బహుమహిమను శౌర్యధుర్య భవమౌళిధునీ
లహరీసుమసుమితవశో
మహితముగా నల్ల శౌర్యమాయా భిల్లా

ఈకవి పూర్వులలో వరదరాజను నతఁడు కృష్ణదేవరాయని కల్లుఁ డైనట్లు కవి యీక్రింది పద్యమునఁ జెప్పియున్నాఁడు—

చ. వనజగళాత్మ సంకరులు వార్ధికి స్రగ్విణి జోడై గ్రమ్మనా
యనకు సుంతలల్లుఁడై తరుణ వర యమాధిపుఁ
డనిమిష హాసియునిగజాస్యభాను రుచిరా హ్రసనా
హాసనకోనతింసుధరాభగణాదకహేతు రియై

కని తనతండ్రిని,

ఉ. ఎక్కడఁ గాన మల్లధరణీశ్వరుహాకరాతి భీతిమై
నెక్కనిధారుణీధరము వేగఁ దుర్గదిగంతరాగముక్
ద్రొక్కనికాననాంతరముఁ గ్రోఁగనిదివ్యనదిప్రవాహంబులు—
మ్రొక్కనిజాలునుం దినవిమూలపల శిలాశజాలముల్—

ఇత్యాది పద్యములతో వర్ణించిన వర్ణనను బట్టి యతఁడు క్షత్రియుఁ డగుటయేకాక భూపతుఁ డని యు దెలియవచ్చుచున్నది. తండ్రిమాత్రమే కాక కుమారుడైన యనంతభూపాలుఁడును గోలకొండ నవాబయిన యిబ్రహీముపాదుశాలనులో రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండినట్లు చరిత్ర నిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. కాఁబట్టి కవి ౧౫౫౦ ౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయం దుండినవాఁ డని స్పష్టము తెలియవచ్చుచున్నది. ఈకవి హారీతవంశజుఁడు, రంగాంబాపుత్రుఁడు, తిరుమల కేశవాచార్య

శిష్యుఁడు ఈతని కవిత్వము నిర్దుష్టమయి హృదయంగమముగా నున్నది
కాకుత్స్థవిజయములోని కొన్ని పద్యముల నిందు బొందుపఱచుచున్నను

ఉ మనుతనయుండు నంతట సమాధిసమాపనవేళయైన లో
చనములు విచ్చి ముందటఁ బ్రసన్నపరిస్ఫుటబింబ మొప్ప ని
ల్చినని నిల్చుటద్దమువలెన్ మెఱయంగ మురుండు మాధవుం
డను ననుగాన్పు మేనులకు నోచఁగ వచ్చిర లోట లాఁగఁగన్ ఆ ౧

చ కలువలవిందు నర్తనము గమ్మకొలంకులగాడ్పు ఘుమ్మనం జొ
ల్పలఁ గల్గు వసంతువసవాసముఁ గ్రొవ్విరికత్తె కోఁతలున్
వెలయఁ నాదుమాధుకరవృత్తి విశిష్టగుణంబు నెంచియో
చెలిమియుఁ బ్రేమయుం గొదలఁజేసె మహాముని మానికేయముల్
ఆ ౨

ఉ నీ విదియొక్క పద్మభవనిర్జరనాథులఁ జూచి నెవ్వరుం
బొవుచు వచ్చుచుండి పనిపుట్టిన వేల్పుల పాలఁగల్గి చే
చేవయొకింత చూపు మని చెప్పి తిరోహితుఁ డయ్యె నయ్యెడన్
దైవతగోత్రశిల్పి యరదం బటువెట్టి మహాద్భుతంబుగన్ ఆ ౨

చ ఘనమికి నీవు రాజ వయి పుట్టితివెన్నఁగ నాఁటనుండియున్
గొడవలు గట్టిపెట్టి నినుఁ గొల్చిరి రాజులు కన్నదోయికిన్
బలికగాక యేకలోకపాలన గల్గుటఁ బ్రేచెదగా వ్యథం
దనువులఁబట్టి చూడనికతంబున మానుజయుక్తి వీణయున్ ఆ ౨

ఉ వేల్పులకంటె ము న్ననురవీరుఁ డేము సృజించు టెంచి స
కల్పము మాన్పనన్నతకుఁగా నొసరించితి నన్ను నీవచః
కల్పన కర్త మేమి యలకయ్యము మాకు గనిష్ఠమంచునో
యల్పులఁ ద్రుంచి లోకముల మాకఁదఁ దీర్చితి వింతయొప్పదే ఆ 3

ఉ వచ్చిన నచ్చట న్నొలని వచ్చితిరే యని నోల లాడుచున్
వచ్చితి మమ్ము నేము నొకవారిరుహాకరవీధి నీజటా

భృచ్చరగానమందు మెలపింపఁగఁ దమ్ములతోడఁబుట్టి మా
కిచ్చె సుగంధగంధి పదపీఠకిరీటము లబ్జనామముల్ ఆ ౩

చ అశవుల నీవు దాల్చునదియాలవుసొమ్ము లటుండుఁగాని మా
కొడవులు వెట్టుమంచుఁ గృపతో మణికుంభాలభూష లాదిగా
సుకుగర లిచ్చిన న్వెఱచు చొయ్యన నంది యతండు సైఁచుమీ
విడువనితిష్ఠ శేఁగు వెతఁబెట్టక మానితి వేఁటకానుకల్ ఆ ౪

ఉ ఎల్లరుఁ దృప్తులైన నొకయించుకసే పట విశ్రమించి రా
గిల్లినమూఁకతోఁ దమకింపనియానముతోడ భిల్లరా
డ్వల్లభలక్ష్మితోడ వనవల్లభుతోడ జయంబుతోఁ భూ
వల్లభనందనుండు హయవల్గన మొప్పఁగ వచ్చె వీటికిన్ ఆ ౪

ఉ ఆరభసంబునప్డు కరినాదులచేఁ దలలేని బొందులన్
జారెఁ గడంక బూరెనని చూపఱు మెచ్చుల మూరిఁబోయి రా
సూరెల మున్ను కన్నుఁగినపూటిన వాడు భుజాభుజాది లన్
వీరమునూపి క్రేళ్ళె నవి భీమమహోత్కటఘాతంబులై ఆ ౫

ఉ అక్కపఁజూడు నిన్న యొడయం డరదీతను దల్లిదండ్రితో
నక్కట నేఁడు కల్యకరినాదులలోపల నొక్కఁడేనియున్
ద్రిక్కకపోయెనే యనుక దేశెస లౌకికశౌర్యవార్ధియం
దుక్కువ తైర శేల్పు లోకఁ దూఱటగా నిఁక నేను చెప్పుదున్ ఆ ౫

26 ఎల్లన

ఈకవి కొక్కోకమును, సకలనీతికథానిధానమును తెనుఁగునఁ బద్యకావ్యములఁగా రచియించెను. కొక్కోకమునకు రతిరహస్యమని నామాంతరము. దీని కవిత్వము హృద్యముగానేయున్నను నీతిమంతులు చదువఁ దగినగ్రంథముకాదు. ఈగ్రంథము కుంటముక్కల మల్లయామాత్యున కంకితము చేయఁబడినది. శైలిని జూపుటకయి కొక్కోకము లోని రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ. పెనిమిటిభాగ్యరేఖ గుణబృందము తేఁరులైన ముంగటన్
వినుతులు చేయ సౌఖ్య మొదవించును నాథునియందు మిత్రులం
గనుఁగొని సంతసిల్లుఁ గలకంఠి గుణంబులు చూడఁ జూచి చ
య్యనఁ దెలియంగవచ్చు మదనాంకురభావముఁ జూడకుండినన్ అ ౧

చ. తరుణులు పుష్పకోమలులు తత్తఱపాటున నేమిచేసినన్
విరసము పుట్టుఁ గావున వివేకముతోఁ బురుషుండు తత్స్థితిఁ
బరిచితభంగి రాగరసబంధురుఁడై మొట నేప్రయోజనం
బరసుణి క్లిష్టమానదిరము పూర్వముగా నెడఁబాటుచేయుచున్ అ ౨

ఈకవి యుండిన కాలమువిషయమై మన మిప్పుడు కొంచెము విచారింపవలసి యున్నది. కవి కృతిపతియగు భైరవమల్లామాత్యుని వర్ణించుచు—

సీ. హరిపదధ్యానతత్పరుఁడు చందలమహాలక్ష్మీప్రసాదైకలబ్ధవరుఁడు
రహిఁ గజపతిమహారాయ లిచ్చినసమంచితమహాపాత్రప్రసిద్ధయశుఁడు
నాజమాఖానరాయనచేతనొడయుఁడై వినుకొండదుర్గ మేలినఘనుఁడు
కృతిపవని శ్రీ పద్మభూతటాకాలయతనయా దిసత్తసంతానఘనుఁడు

మునిపరాశరగోత్రసంజనితుఁ డార్య
సేవ్యతిరువేంగళాచార్యశిష్యుఁ డనఘు
మంత్రి పెరుమాళ్ళకొమ్మయమనుమఁడోబ
మంత్రి తెలగయ భైరవమల్లమంత్రి

అని యతఁడు జమ్మాఖానునిచేతఁ బ్రభువుగాఁ జేయఁబడినట్లు చెప్పియున్నాఁడు. ఈ జమ్మాఖాను పదునాఱవ శతాబ్దమధ్యమునం దుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కవికాలమును నిర్ణయించుట కీగ్రంథములో నింకొకయాధారము కూడఁ గానవచ్చుచున్నది. ఇతఁడు పూర్వకవులను వర్ణించుచు,

సీ. * * * *
* * * *
ఆ. "రావిపాటి తిప్పరాజాదిముఖ్యశ్రీం
గౌరకవుల నెల్ల గారవించి"

అని రావిపాటి తిప్పరాజును పేర్కొనియున్నాఁడు. ఈరావిపాటి తిప్పరాజు—

మ. సరిబేసై రిపు జేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్రా వసుం
ధరయం దొక్కఁడు మంత్రియయ్యె వినుకొండన్ రామయామాత్యభా
స్కరుఁడా యా నతఁడే సహస్రకరశాఖ ల్లే చవే యున్నచే
తిరమై దానముఁ జేయుచో రిపుల హేతి న్వ్రేయుచో వ్రాయుచో

ఈయుపద్యమును రామయామాత్యభాస్కరునిమీఁదఁ జెప్పినట్లప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడియున్నది. ఈరామయభాస్కరుఁ డచ్యుతదేవరాయని కాలములో నుండినట్లు కొండవీటిలోని గోపీనాథస్వామివారి దేవాలయద్వారశాఖయందు వ్రాయఁబడియున్న యీక్రింది పద్యములవలన స్పష్టముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

సీ. నిర్మించె నేమంత్రి నిరుపమప్రాకారనవకంబుగా గోపినాథపురము
గెలిచినాఁ డేమంత్రి లలితవిక్రమమునఁ బ్రబలుఁడై యవనులబలము నెల్ల
నిలిపినాఁ డేమంత్రి నియతిపై భవమున గోపికావల్లభుఁ గూర్మి వెలయఁ
బాలించె నేమంత్రి ప్రకటధర్మఖ్యాతి మహిమమీఱఁగ నాంధ్ర
మండలంబు

నతఁడు భూపాలమంత్రీంద్రసతతవినుతి
ధీవిశారదుఁ డచ్యుతదేవరాయ
మాన్యహితవర్తనుఁడు శౌర్యమహితయశుఁడు
భానుతేజుండు రామయభాస్కరుండు

దీనిఁబట్టి రావిపాటి తిప్పరాజు ౧౫౪౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యం దుండెననుట స్పష్టము. ఈరావిపాటి తిప్పరాజును స్తోత్రముచేసిన యెఱ్ఱనకవి యాతనికాలమునందో తరువాతనో యుండియుండవలెను. కొక్కోకమును రచించిన కొన్ని సంవత్సరముల కీయెఱ్ఱనకవి సకలనీతికథానిధానమును రచించి కొక్కోక కృతిపతియైన మల్లామాత్యుని యన్నకొడుకగు కుంటముక్కల పినభైరవామాత్యున కంకితముచేసె నందునఁ గవి ౧౫౬౦ ౭౦ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండెనని చెప్పవచ్చును. సకలనీతికథానిధానములోఁ గృతిపతి కవినిఁగూర్చి చెప్పిన ట్లున్న యీక్రింది పద్యములు పయియంశమును తెలుపుచు చేయుచున్నవి.—

సీ. శ్రీవత్సగోత్రవారిధిపూర్ణశీతాంశుఁ డగుకూచమంత్రికి నాత్మజుఁడవు
వివిధాష్టభాషాకవిత్వవాచాప్రౌఢిఁ బూర్వకవీంద్రులఁ బోలినాఁడ
వఖిలపురాణేతిహాసకావ్యస్మృతిచయము రచించినచారుమతివి
మాపినతండ్రియైనమల్లమంత్రికిని గొక్కోకంబు చెప్పినకోవిదుఁడవు
రసికు లభినుతిచేతఁ బురాణసార । మచుపమంబుగ నా కిచ్చినట్టిప్రౌఢ
పట్టుగావున నొకటి నిన్నడుగఁదలఁచి।యిచ్చటికి బిల్వఁబంచితి నెఱ్ఱనార్య

క. భావమునఁ దోఁచెఁ గలియుగ । పావనభూపాలకులు బంధురకావ్య
శ్రీ వెలయ నాంధ్రభాషను । గావింపఁగవలయు సుప్రకాశిత నాకున్

ఈ పద్యములనుబట్టి యితఁడు పురాణసారమను గ్రంథమును గూడ రచించినట్లు కనఁబడుచున్నదిగాని యా గ్రంథము దొరకలేదు

ఉ. వినుతియొనర్తు నాంధ్రసుకవీంద్రుల నన్నయభట్టుఁ దిక్కయ
జ్వను నమరేశ్వరుం బెదలుపాకమహాత్ము నమాంబనార్యు నా
చనసుతుసోము భాస్కరుని జక్కయనుం గవిసార్వభౌమునిన్
వనరుహపుత్రసన్నిభుల వర్ణితకావ్యకళావిధిజ్ఞులన్

అని కవి తన సకలనీతికథానిధానములో శ్రీనాథుని పఱికును గల కవులనేస్తుతించి యున్నాఁడు "చంద్రశేఖర క్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ బాదుకొల్పితి సార్వభౌము బిరుద' మను యుండుటనుబట్టి యీ పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడిన కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁడనుటకు సందేహము లేదు ఇంచుమించుగా సమకాలికులగుటచేఁ గాఁబోలు నల్లసాని పెద్దనామల నితఁడిందుఁ జెప్పనలేదు

సీ. ప్రభవించె నేవీటఁ బర్వతాగ్రంబున నరిగరీశ్వరుఁడు శ్రీనాయకుండు
వసియించె నేవీట వర్ణితసాలాంతరమున మూలస్థానరాజమహా
యుదయించె నేవీట నుత్తరాశాతటభూషణీకృతనింబ పుట్టలాంబ
నరియించె నేవీట వలదిశాకోణంబునందు గుబ్బటలమైలారమూర్తి
వినుతిగాంచె నేవీటను విప్రరాజ । వైశ్యశూద్రాదిబహువిధవర్ణ సమితి
యట్టి పురరత్న మొప్పు నభవ్యాంబుజాత । కుండితామరతరువల్లి కొండపల్లి

క. ఇటువంటి కొండపల్లి । పుటభేదనమంత్రి సుకటభూషణ మరిరా
ట్పుటకవిభేదనఘటనో । ద్భటుండు కుంటముక్కుల పినభైరవుఁడొప్పున్

ఇత్యాది పద్యములనుబట్టి సకలనీతికథానిధానకృతిపతి కొండపల్లి కధికారియైనట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు ఇట్లీ కృతిపతి వినుకొండసను

మఱియొక కృతిపతి కొండపల్లి కిని ప్రభువగుటచేత నీ కవి కృష్ణాయం లను కోని కొండవీటిసీమవాఁ డయినట్టు స్పష్టపడుచున్నది కొక్కోకము నందు కవి తన్నుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీవత్సగోత్రప్రసిద్ధసంభూతి నాపస్తంబసూత్రప్రశస్తఘనుఁడ
కరుణదయానిధి యైనకూచనమంత్రికి నంగనామణి ముత్తమాంబికకును
దనయుండ సత్కవీంద్రసుమాన్యచరితుండ శివకృపాసుజ్ఞానశేఖరుండ
నారూఢవిద్యాచలానందయోగీంద్రశిష్టప్రచారవిశిష్టఘనుఁడ
నెఱ్ఱనామాత్యుఁడను సత్కవీంద్రహితుఁడఁ
గలితవాక్ప్రౌఢిఁ గొక్కోకకవివరుండఁ
జతురగతితోడ రతికళాశాస్త్ర మిదియుఁ
దెనుఁగు గావింతు రసికులు వినుతిచేయ

ఈ కవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, శ్రీవత్సగోత్రుఁడు, కూచనామాత్య పుత్రుఁడు ఇతఁడు తా నష్టభాషాకవితాప్రవీణుఁ డయి నట్టును నవఘంటసురత్రాణ బిరుదాంకితుఁ డయినట్టును, గ్రంథమునం జెప్పుకొనియున్నాఁడు ఈతని కవిత్వము మనోహర మైనదని యీవఱకే చెప్పియున్నానుగదా ఇప్పుడీతని సకలనీతి కథానిధానమునుండి నాలుగు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

శా. ధారాపట్టణ మేలు భోజుఁడు మహోదారుండు వాహ్యాళిగా
నారణ్యంబున కేగి వచ్చునెడ బ్రహ్మస్వప్రభూమీవనా
గారంభస్థలిచేరువం బనఁగ సైన్యవ్రాతముం జూచి యు
ష్ట్రాళుం దిట్టఁగనె జొన్నచొచ్చి వలెనా భక్షింపఁడే బియ్యముల్ ౮౧

ఉ. ఊరక యేలయుండె మన మోహకరత్నము యుష్మదీయసం
చారవినోదము ల్కలుప నల్పుద మప్పుఁ దొలంగు చేర కో
కరము పూరుషు ల్పవాళ్ళకిల్బిషచారు లసత్యభాషణుల్
క్రూరులు వారితోడ నొడగూడి మనంగలరే వధూమణుల్—౮౨

చ. అధిపతి నంచు గ్రద్ద మిము నందఱ నీసగవింధ్యవాసకున్
వధ యొనరించి మాంసము లహారణగా బలిపెట్టఁజూచె మీ
రధములుపోలెనుండఁ దగదన్న ఖగంబులు కల్కి యమ్మ నీ
విధముగఁ బాపఁగాఁ దలఁచి పీకఁగ నాడుట మీకు ధర్మమె —ఆ 3

ఉ. అంతట రాగమంజరి గృహంబున నీదురసంబు గ్రోలి నే
కాంతము యప్పురంబు చిఱుగ్రంతల నేగఁ దలారిమానుసుల్
చెంతల డాసి పట్టుకొని చేతుల దంపిన నన్ను మిన్న పూ
ప్రాంతమునందుఁ ద్రెళ్ళి కళవారయిదూలితిఁ గాంచె నాదటన్ ఆర

---

27 శంకరకవి

ఈకవి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమును పద్యకావ్యమునుగా రచించెను. ఈకావ్యమును నెల్లూరికావ్య మనియు, కవిని నెల్లూరి శంకరకవి యనియు, బ్రౌన్‌దొరగారు వ్రాసిరికాని యావ్రాఁత నిరాధారమైనది. కవి గోదావరిమండలములోనివాఁడు, కృతినాయకుఁడైన యాడూరి యెల్లనయు గోదావరీమండలములోనివాఁడయి యాడూరి కరణమును కాకర్లనువాస్తవ్యుఁడునయి యుండెను. ఈయంశములను కవి తనపుస్తకమునం దిట్లు చెప్పినాఁడు —

గీ. మతి వితర్కింపఁ గేవలమంత్రిమాత్రుఁ
డే ధనంజయబాహుశౌర్యాధికుంకు
సత్యవర్తనుఁ డాడూరిశాసనుండు
హితవచోగారి బాచయయెల్లశౌరి

వ. అమ్మంత్రినిధానంబునకు జన్మస్థానంబు

మ. అరవిందాసనవానవాద్యమరలోకారాధ్యకరోటకే
శ్వరకారుణ్యసదాభిరక్షితను భాస్వద్దీప్తినుద్యోసురో
త్కరనిత్యశ్రుతిపారసస్వన ముదాత్తశ్రీ నజస్రంబు ని
ద్ధరణిం జేర్కొన నొప్పఁ గాక్కొలను గోదావర్యుపాంతంబునన్

ఒక్క కృతిపతిమాత్రమే కాక కృతిపతియొక్క తాతముత్తాత లును గోదావరిమండలములోనే పుట్టి పెరిఁగి యక్కడనే సంబంధ బాంధవ్యములను జేసికొనుచుండిరి. కవి కృతిపతియొక్క ముత్తాతను వర్ణించుచు నతఁడు గోదావరిమండలములోని యొంటి గ్రామముతో సంబంధము చేసికొన్నట్లీ క్రిందిపద్యమునఁ జెప్పినాఁడు —

చ. ప్రెగడనమంత్రి బంధుజనబృందము పేర్కొన నుండిశాసనుం
డగుమతిశాలిపీనసచివాగ్రణిపుత్రికఁ దిప్పమాంబికన్
దగుమహిమ న్వివాహ మయి ధన్యచరిత్రులఁ గాంచెఁ బుత్రులన్
జగదభివర్ణనీయుల విశాలయశోవిభవాభిరాములన్

ఈమారి రణమునకుఁ గృతి యిచ్చినకవియు తద్గ్రామపరిసరమున నివసించువాఁడే యై యుండవలెనుగాని యెక్కడనుండి యో నెల్లూరినుండి వెదకుకొనుచు వచ్చినవాఁడయి యుండఁడు. కవి తన గ్రంథములోనే తాను వెల్లవర్యునికి బంధుఁడును విధేయుఁడు నయినట్లును తన్నతఁడింటికిఁ బిలిపించి హరిశ్చంద్ర చరిత్రమును దన కంకితము చేయుమని కోరినట్లును చెప్పిన పద్యములలో నొకటి యిందు వ్రాయుచున్నాను—

మ. ననుఁ గౌండిన్యమునీంద్రగోత్రజు సుధాంధస్సింధుకల్లోలతు
ల్యనిరామాటవవోధురంధరుని దేవామాత్యసత్పుత్రుఁ బ్రా
భవహారిత్రు శశాంకమౌళిపదసేవాలబ్ధసాహిత్యస
ద్ధనునిన్ బంధు విధేయు శంకరకవిన్ దాక్షిణ్యపుణ్యాధికున్

కృతిపతియుఁ గృతికర్తయు నిరువురునుగూడ నంబువేలనియోగులు. వారిరువురును కుతుబ్‌షా గోలకొండ నవాబుగా నున్నకాల

ములో నున్నట్లు కవికృతినాయకుని గూర్చి పంచమాశ్వాసాంతమున సంఘటించిన యీ పద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

క. అలఘుప్రతాపకుతుబ న । మలకేంద్రకృపాసమగ్రమహిమాన్విత శా
ర్కొలనిగ్రామనికేతన । జనసీమారత్నశౌరికథాతత్కృతినిధీ

ఈకుతుబనమలకేంద్రుఁడు సాధారణముగా నిభరాముఁడు చెప్పబడెడి యిబ్రహీము కుమారుఁడయిన మహమ్మదు కుతుబ్ షా. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౫౮౧వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౧వ సంవత్సరమువఱకును గోలకొండలో రాజ్యము చేసినందున, కవియు నప్పటియందే పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునను పదునేడవ శతాబ్దాదియందో యీ పుస్తకమును జేసియుండును. శంకరకవివిరచితమైన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము మృదుమధురవాక్కులు గలదయి రసవంత మయి సహృదయాహ్లాదకరముగా నుండును. ఇందలి పద్యము లొక్కొక్కయాశ్వాసమునుండి యొక్కొక్కదాని నిం దుదాహరించెదను—

శా. ఆకర్ణింపుము వాక్ఛాసన సుపర్వానీకసంసేవ్య భూ
లోకాంకీశుఁ డగణ్యపుణ్యుఁడు కృపాలోలాత్మకుం డర్థిసం
తోషకల్పద్రుము మద్రిధీరుఁడు హరిశ్చంద్రాభిధానుండు ధా
త్రీకాంతుం డొకఁ డొప్పు సూనృతవచశ్శ్రీవైభవోపేతుఁడై. ఆ. ౧

చ. మును ధర యేలి చన్ననృపముఖ్యు లనేకులు చర్చచేసినన్
జనవర వారిలోన విలసన్మతిపారగు లెవ్వరైన సొం
పునఁ దమవెంట ముంటిమొనమోపఁగఁజాలినయంతమేరయున్
గొనఁ జనిరే ధరాతలము కొంకక మీ యిల దానమిచ్చుచోన్. ఆ. ౨

సీ. పరమపావనశ్రేష్ఠ పావని సదయాత్మ హరిణాంకమౌళిపర్యాయకాయ
యనఘపాతివ్రత్యమున మనోవాక్కాయకర్మవిస్ఫూర్తిచే ధర్మనిరతిఁ
బూని చరించితి నేని మత్ప్రాణేశ్వరుండు సూనృతవచోరాశి మెఱయ
భానుతతికి రవిభూతిశోభితుఁ డేని శీతలాకృతి వహ్నిశిఖ్యనకును

విశదవాత్సల్యమున మున్ను కుశలమొసఁగి
ఎదపఁ గౌశికఋణము సంప్రీతిఁదీర్పఁ
గూడునట్లుగఁ జెలిమిటీఁ గొడుకుఁ గరుణ
నరసి రక్షింపవయ్య శ్రీహరునికృప

శా. ఏణీలోచన నా నిమిత్తముగ నీ కీపాటు పాటిల్లెనే
క్షోణీనాథులరాణివాసములు చక్కం గొల్వ హ్లాదిని
శ్రేణీలాలితహర్మ్యవాటికలలోఁ గ్రీడావిశేషంబులన్
బ్రాణేశాన్వితవై నిరంతరసుఖప్రౌఢిన్ వినోదింపఁగన్ ఆ ౭

మ. అకటా చేరెఁడు నేలకుం దగఁడె సప్తాంభోధికేళ్ళుభవ
త్సకలద్వీపకలాపభూపమకుటాంచద్రత్నరాగోజ్జ్వల
ప్రకటానర్ఘ్యనిర్గళత్కిరణశుంభత్పాదుఁడై నట్టిరా
జకుమారుం డని యెవ్వఁ డన్నఁగల నక్షోభ్యుల్ లల్వతై పాఱఁగా
ఆ ౫

28 కంచి వీరశరభకవి

ఈకవియు శంకరకవివలెనే హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నయిదాశ్వాసములపద్యకావ్యముగా రచియించెను. కవి శైవబ్రాహ్మణుఁడు, కాశ్యపగోత్రుఁడు, శోభనాద్రీశునకును పండితారాధ్యుల వీరనారాధ్యుని పుత్రియగు గురవాంబకును బుత్రుఁడు. ఈయిరువురుకవులు నించుమించుగ నేకకాలమునందే తమకావ్యములను రచియించినట్లు తోఁచుచున్నది. ఇందు శంకరకవిపుస్తకమునకంటె నేఁబదిపద్యము లధికముగా నున్నవి. ఒకరు వ్రాయుచున్నకథ నొకరెఱుఁగక యిరువురుకవులును గౌరనమంత్రికృతమైన ద్విపదకావ్యము ననుసరించి తమ పద్యకావ్య

ము ను జేసి యుం వచ్చును ఒక శ్లో సీయుద్ధతిలో నాకరు రెండవ వాని కావ్యమును జూచి తరువాతఁ దనపు నకము ను జేయు నిఁ వచ్చును ఈయంశము ను దీం జనువారు నిర్ధారణ చేసికొనఁ గలు గట కయి యింతుమించుగా శంకరకవిగ్రంథము గొనుండి యుదాహ రించిన పద్యము యథామునిచ్చెను పద్యములనే యిం కుదాహరిం చ దున్నాను —

చ ఉరుతరసత్యవాక్యవినయోచితభూరిగుణప్రసిద్ధికిన్
సరపతు లేమిలెక్క పదునాలుగు లోకములందుఁ జూడ గ
న్నరసురయక్షకింపురుష నాయకులం దొకఁ డైన లేఁ డ న
ర్కరఘుహితప్రభావమునఁ బన్నిన మిత్తుఁ బురారి సన్నిధిన్ ఆ ౧

ఉ మూరవరాధ యీరొత్తఁ తే మూట ఁ దీఱకు గాధిసూనుఁ డీ
పూనికఁ దప్పఁ డింకఁ గొ ంపోయిరె మున్ను ధరిత్రి చేరెఁ ం
నైన రేంద్రముఖ్యు ల దివాకరవంశసరోధిచంద్ర నీ
మానితవాగ్వదాన్యమహిమం బె బాయు టదేమి చూడఁగన్
ఆ ౨

చ ధృతిమలయంగ నే నిటు పతివ్రత నేని, ధరిత్రిలోనఁ గ ను
త్పతిగుణసత్యవాక్యవయ భాసురుఁ డేని కృశాను నిపుడే
హితమతి శీతలాకృతి వహింపగ ధరామరవర్య మావిభుఁ
నుతుఁ గను గోహితాశ్వ గయుఁజూ వి మునీంద్రుబుణంబుదీర్చుమా
ఆ ౩

ఉ సమనవచ్చు మున్ను ధరయేలినరాజులదేవు తెల్ల స
త్యామువినోదవైభవసుఖప్రదలై నలుపుం, నిన్ను బల్
శామములఁ గప్ప కాఱడవిపాలుగఁ ద్రిప్పి కృశింపఁ బుద్ధిచే
నీమను దప్ప యీమ్మకొన నేరుపు గల్గె లతాంగి యేమనా అ ర

శా. సప్తద్వీపసముద్రముద్రితమహాసర్వంసహాచక్రసం
ప్రాప్తశ్రీకమనీయలక్షణజగత్ప్రావీణ్యసత్యవ్రతో
ద్దీప్తప్రాభవుఁ డైనరాజసుతుఁ డర్థిన్ దైన్యభావోదయ
వ్యాప్తిన్ బొందఁగనేల కైకొనఁ దగఁడే యటంచు న్వలాలించుచున్

అ

---

29 తెనాలి రామకృష్ణుఁడు

ఈతనికి మొట్టమొదట రామలింగ యని పేరనియు, ఆ పేరుతో నితఁడు శివభక్తిపరాయణుఁడై లింగపురాణమును రచించెననియు, చెప్పుదురు గాని యది యెంతవఱకు నిజమో తెలియదు. ఈతనిచే రచియింపఁబడిన లింగపురాణ మిప్పు డెక్కడను గానఁబడదు. అప్పకవి మొదలగువారు రచించిన లక్షణగ్రంథములలో నందలిపద్య మొక్కటియు నుదాహరింపఁబడి యుండకపోవుటచే పూర్వకాలమునందుసహిత మట్టి గ్రంథ మున్నట్టు తోఁచదు. ఈకవి మొట్టమొదట శివభక్తుఁ డయినను విష్ణుభక్తులగు చంద్రగిరిరాజులను సంతోషపెట్టుటకయి తరువాత విష్ణుభక్తుఁడయి వైష్ణవులను గురువులనుగాఁ జేకొనియెఁ గాని చెప్పుదురు. ఈకథ సత్యమైనను గావచ్చును. ఇతఁడు రచియించినట్టు చెప్పెడు చాటుపద్యములలోఁ గొన్నిటిలో నీనామము రామలింగమని కానఁబడుచున్నది. అందొకపద్యము నుదాహరించుచున్నాను.—

ఉ. లింగమిసిద్ధుఁ గవ్వలపలింగని, మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లింగని సంగతాళి లసలింగని, కర్దమదూషిత స్మృతా
లింగని, కృష్ణచేలుఁ బాలింగని నీలకచున్ విధాత్రునా
లింగని, రామలింగకవిలింగనికీర్తి హసించుదిక్కులన్

కూర్మపురాణమునందు రాజలింగని కవిస్తుతిచేయుచు "రంగనాథుని రామలింగకవిని" అని రామలింగనామమునే వాడి యున్నాడు. ఈరామకృష్ణకవి గ్రన్థాంతములలోని తెనాలిగ్రామమునందు శాలివాహనశకము ౧౩౯౭ వ సంవత్సరమున నగా క్రీస్తుశకము ౧౪౭౫ వ సంవత్సరమున జనన మొందెననియు, ఈతనియింటిపేరు గార్లపాటివారనియు, పయికాలమును సూచించెడి యాతని జన్మపత్రికవలన నతఁడు సుంచలగ్నమునఁ బుట్టినట్టు కానవచ్చుచున్నదనియు, అఱువదిసంవత్సరములక్రిందట తిరుపతిక్షేత్ర మందున్నస్థానికవిచరిత్రమునందు కానవరి వేంకటరామస్వామిగారు వ్రాసియున్నారు. అయినను మన కీతని కాలమును గూర్చి యిదివఱకు దొరికిన నిదర్శనములనుబట్టి చూడఁగా పూర్వోక్త కాలము సరియైన దని నమ్ముటకు వలనుపడదు. రామకృష్ణకవి దని చెప్పఁబడెడు జన్మపత్రిక యెవ్వరివారిచేతనో వ్రాయఁబడినదై యుండవలెను. అటుగాక యితఁడు పయిని జెప్పఁబడిన సంవత్సరమునందే జన్మించి యుండెనేని, ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చునప్పటికే దాదాపుగా నేఁబది సంవత్సరప్రాయము గలవాఁ డయి యుండవలెను. రామకృష్ణకవి యప్పయదీక్షితులవారితోను తిరుమల తాతాచార్యులతోను సమకాలికుఁ డయి చంద్రగిరిరాజగు వేంకటపతిరాయల ప్రభుత్వకాలములో నుండినవాఁ డయినట్లు కొన్ని నిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి. ఈవేంకటపతిరాయలు వసుచరిత్రమును కృతినందిన తిరుమలదేవరాయల యనంతరమున తనరాజధానిని విజయనగరమునుండి చంద్రగిరికి మార్చుకొని క్రీస్తుశకము ౧౫౮౫ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినవాఁడు. కృష్ణరాయని మరణానంతరమున నేఁబదియేఁడు సంవత్సరములకు రాజ్యమునకు వచ్చిన వేంకటపతిరాజుయొక్క రాజ్యకాలములో నున్న రామకృష్ణకవి నిజముగా నొకవేళ కృష్ణదేవరాయలకాలములోఁ గూడ నుండుట నే తట

స్థించినట్టున్నను, అతఁ డప్పు డాలుఁ డయియుండవలెనుగాని జన్మ
గ్రంథముంగూర్చి జెప్పఁబడినప్రకారము వయసుమీఱినవాఁ డయియుండఁ
జాలఁడు. కాఁబట్టి యీజన్మగ్రంథము తెలుఁగుగ్రంథమును విశ్వాసపాత్ర
మయినది కాదు. ఈకాలవ్యత్యాసమును పరిహరించుటకయి కొంద
ఱప్పయ్యదీక్షితులవారు కృష్ణదేవరాయల కాలమునాఁటివారే యని
చెప్పుచున్నారు. అప్పయ్యదీక్షితులవారు చిక్కిలి వృద్ధు లగువఱకును
జీవించినవా రగుటచేత బాల్యమున కృష్ణరాయని దినములలో నుండిన
నుండవచ్చునుగాని యీసంస్కృత విద్వత్కవి వేంకటపతిరాయల
యాస్థానమునందే యుండి ప్రసిద్ధుఁ డయినవాఁడు. ఈదీక్షితులవారు
కాంచీపురమునకు నలుబదిమైళ్ళదూరమునందున్న యడపాల మను
నగ్రహారమున నీశ్వరాంశచేత నారాయణదీక్షితులకు పుత్రుఁడయి పుట్టె
ననియు, ఇతఁడు తిరుపుంద్రాంగవంశమునకు [illegible] వేదాధ్యయనము
చేసి 'శివార్చనచంద్రిక' 'శివతత్త్వవివేకము' 'శివమణిదీపిక' 'ఆత్మా
ర్పణము' మొదలయిన శైవగ్రంథము లనేకములు చేసెననియు, వారము
నందు వేంకటపతిరాయలసంస్థానములో గురువయిన తాతాచార్యుల
నోడించి రాజసమ్మానము నొందెననియు కావేరీతీరమునఁగల యోగ
ములుచేయు యవసానకాలమందు కాశీవాసము చేయవలెనని యత్నపడి
[illegible] నిందించినవారని ప్రయాణమయిపోవుచుండఁగా త్రోవలో చిదం
బరపురనివాసు లాతనిఁబోనీక తమయూర నుండునట్లు ప్రార్థించి నిలుప
నందున నపరకాశి యగు చిదంబరమునందుండి యచ్చటనే మహాయోగము
గొని చెనెనియు అతఁడు నూటికంటె నెక్కువ గ్రంథములు రచించె
ననియు చెప్పుదురు. ఇప్పయ్యదీక్షితకవి రచించినగ్రంథము లనేకములు
[illegible] నందమునకు నలంకారశాస్త్రము సుప్రసిద్ధమయి
సర్వదేశములయందును వ్యాపించియున్నది. తనకుఁ బ్రీతిఁ గలిగిన గెలుపు
లను వర్ణించుచు నీలకంఠవిజయమును సంస్కృతగ్రంథమును జేసిన

యయ్యదీక్షితు లప్పయదీక్షితులవారికి మేనల్లుఁడయి మధురరాజగు తిరుమలనాయకునియొద్ద మంత్రిగా నుండినందువలన, ఈతిరుమలనాయకుఁడు మధురాపురము రాజధానిగా పూర్ణాళికము ౧౬౨౩ మొదలు ౧౬౫౯ వ సంవత్సరమువఱకు నా వంశ్యదేశమును పాలించినందునను, ఆకాలమునందుండిన యయ్యదీక్షితుల మేనమామయైన యప్పయ్యదీక్షితులవారు ౧౬౦౦ సంవత్సరముల కెగువ కృష్ణదేవరాయలసభయం దుండిరనుట నమ్మఁదగినది కాదు. అంతేగాక దీక్షితులవారికాలమునకు నాలుగయిన రామకృష్ణకవియు కృష్ణరాయలయాస్థానమునందుండ లేదనుట నిశ్చయము.

రామకృష్ణునిగూర్చి తాతాచార్యులవారితో సంబంధించినకథ లనేకములు చెప్పుచున్నారు గాని దీక్షితులవారి చరిత్రమువలెనే తాతాచార్యులవారిచరిత్రమును నకథకొంతగా సంబంధించినది కాకపోయినను తాతాచార్యులవారినిగూర్చి కొంచెము వ్రాయుచున్నాను. ఈయనజన్మస్థలము కాంచీపురము, ఈతఁడు గొప్పవిద్వాంసుఁడును, సంస్కృతకవియు, ధర్మాత్ముఁడును అయి యుండెను. అప్పయ్యదీక్షితులవారు శివాంశచేత పుట్టిరని చెప్పినట్లే యితఁడు విష్ణ్వంశచేతఁ గలిగెనని జనులు వాడుక యందురు. ఇతఁడు తనధనముతో బీదలకనేకవివాహములు చేయించినందున వీరివంశనామము తిరుమలవారయినను తరువాత కన్యాదానమువారని మాఱినది. ఈతఁడు గీర్వాణభాషలో 'సాత్విక బ్రహ్మవిద్యావిలాసము' అను గ్రంథమును జేసెను. ఇతఁడు చంద్రగిరిరాజులకు వంశగురువయి యుండుటచేత కాంచీనగరమునుండి చంద్రగిరికిఁ బోయి వేంకటపతిరాయలసంస్థానమునందు వసించుటచేత, ఈయనకును రామకృష్ణకవికిని సంబంధము కలుగుచు వచ్చెను. ఈతాతాచార్యులు మిక్కిలి మొదట రామరాజునొక్క రాజ్యాంతదశలో వెలయొత్తి, వైష్ణవమతమునం దత్యంతాభినివేశము

గలవాఁడయి తనశిష్యులయిన రాజులబలముచేత బలవంతముగా జనులకు బ్రహ్మచక్రాంకితాదులు చేయుచు వచ్చెను. అందుచేతనే "తాతాచార్యులవారిముద్ర భుజము తిప్పినను వీపుతప్పదు" అను సామెత నేఁటివఱకును వచ్చుచున్నది.

రామకృష్ణకవియొక్క కాలమును నిర్ధారణము చేయుటకుఁ దగిన యాధారములు కొన్ని తద్విరచితమైన పాండురంగమాహాత్మ్యమునందే కానఁబడుచున్నవి. కవి యీ క్రిందిపద్యమునందు కృతిపతియైన విరూరి వేదాద్రియొక్క గురువునుగా కందాళ యప్పలాచార్యులవారిని వర్ణించి యున్నాఁడు—

సీ. వేదమార్గప్రతిష్ఠాపకుండై సతతత్త్వ విభ్రమ సద్దర్శన స్థాపకుఁడు
యతిరాజరచితభాష్యగ్రంథనిష్ణాత యఖిలపురాణేతిహాసకర్త
బంధురదివ్యప్రబంధానుసంధాత పంచసంస్కారప్రపంచచణుఁడు
వాధూలమునిచంద్రవంశవర్ధనమూర్తి సకలదేశాచార్యనికరగురువు
• కట్టమేనుంగు శ్రీరంగపతికి నన్న
గారిగర్భాంబురాశిహిమకరరశ్మి
సారసాహిత్యసర్వస్వకోశ్యపేటి
మాళవంబాది కందాళయప్పగారు

నై జయంతీవిలాసమును రచియించిన సారంగు తమ్మకవియు నీకందాళ యప్పలాచార్యులవారినే తనగురువునుగా విప్రనారాయణ చరిత్రము యొక్క ప్రథమాశ్వాసమునం దీక్రిందిపద్యముచేతఁ జెప్పియున్నాఁడు—

క. వందారు దాసజనతా
మందారు న్వేదశాస్త్రమహితప్రజ్ఞా
బృందారకగురు నుద్గురుఁ
గందాళప్పలగురుం జగద్ధితుఁ గొలుతున్

గను దిగ్విజయము లొప్పచుఁగా రామకృష్ణకవియు తెన్నెనివియు
పని [illegible] కృష్ణ ముగుమున్నగు వీరిలో తన్ను వి తెలనెఱ
యఁ [illegible] కర [illegible] పనికాలము
[illegible] దేశమును మహమ్మదుషాహి [illegible] ప్రధమా
[illegible] క్రింది [illegible] చెప్పఁబడినది —

చ. అలసమతేజ [illegible] నృపులనెల మహమ్మదు షాహి [illegible]
యమ [illegible] [illegible]
ద [illegible] గిరిస్థలిని [illegible] [illegible]
[illegible] మ్ము [illegible] ప్రబల [illegible] లోకని

ఈ మహమ్మదుషాహి [illegible] గోలకొండ రాజ్యము
ప్రకాశము ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము మొదలు ౧౬౧౧ వ సంవత్సర
[illegible] ఈవిని కాలము [illegible] రామకృష్ణకవియు
[illegible] బహుమానితుఁడై [illegible] ఎమకాలీన [illegible]
రామకృష్ణకవియు వించుమించుగా నీకాలము నందే యుండెగా మనకాలం
[illegible] శేకవ [illegible] నుండినటు
సందేహము [illegible] కవియొక్క కాలనిర్ణయము చేయుటకు పాండురంగ
మాహాత్మ్యమునందింకొకయ ధారముగా [illegible] బడుచున్నది. పాండు
రంగమాహాత్మ్యమును కృతి [illegible] హరి శేషాద్రి యొక్క [illegible]
[illegible] పెదసంగమరాజు వద్ద ప్రధానిగా నుండెను ఈవిషయము
పాండురంగమాహాత్మ్యము [illegible] ట్లు చెప్పఁబడినది —

సీ. తపకులాచార నిరత వైష్ణవ [illegible] ముల [illegible] యుండె
దం [illegible] పురాతనస్త్యనులయున్న [illegible] తముగ [illegible]
దనబుద్ధి నీతిశాస్త్రప్రహాస్యములు [illegible] ముగఁ [illegible] వ్యాఖ్యానముద్ర
గాఁగఁ
దన [illegible] యుగంటంబు నొనరాఁగ విశ్వంభరాప్రజలకుఁ బ్రాణరక్షగాఁగ

వెలయు మంగయగురువభూవిభుని పెద్ద
సంగభూపాలకుని బ్రాయసత్రవర్తి
ప్రియయుతుం డైన రామానుజయసుతుండు
భద్రచారి విహారి వేదాద్రిశౌరి

కృతినాయకుఁ డైన వేదాద్రికి ప్రభువగు సంగరాజుయొక్క తండ్రి గురువరాజు సదాశివదేవరాయల రాజ్యకాలములో నుండె నని యితని సలువకు శాలివాహనశకము ౧౪౬౫ వ సంవత్సరమునందును శాలివాహనశకము ౧౪౭౭ వ సంవత్సరమునందును దేవు। సమస్తము నాలుగుగ్రామములు సంపాదించిపెట్టె మెకెంజీదొరవారు సంపాదించి చెన్నపురిలో ప్రాగ్దేశలిఖితపుస్తకనిలయమునం దుంచిన స్థానికచరిత్రములవలనఁ దెలియ వచ్చుచున్నది. మంగయగొడుకైన గురువరాజును సంగ మహీపతియుఁ గాక చరిత్ర యెంత యున్నప్పటికీ యాలోచనీయముగా నున్నది. ఈకాలమును బట్టిచూచినను గురువరాజకొడుకయిన సంగభూపాలుఁడు పదునాఱవ శతాబ్దముయొక్క కడపటి భాగమునందు రాజ్యము చేసినట్టు యూహింపఁదగియున్నది. ఆతని యాశ్రితుఁ డగుటచేత రామకృష్ణకవియు ౧౫౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునుండి కవియై యుండవచ్చును. కవి పాండురంగమాహాత్మ్యమును వేదాద్రి కంకితము చేయునప్పటికే వేదాద్రికి కొడుకులు మొదలయినవారు కలిగియున్న ట్లీపద్యము వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

క. సోదరులు సుతులు సతులును
నీకోదితమార్గచర్య వినయము నయము౯
శ్రీదాంపత్యము నెసఁగఁగ
వేదాద్రిమహాప్రభా! వెలయుం గృతుల౯

రెట్టమతమును రచియించిన యయ్యలరాజు అయ్యలభాస్కరుఁడు కాలమునుబట్టి చూడఁగా రామకృష్ణుఁ డింకను దరువాతివాఁ డని తెలి

యనవచ్చునన్నది పాండురంగ మాహాత్మ్యకృతిపతియగు విరూరి వేదాద్రి శాస్త్రి యను పెదసంగభూపాలుని మేనల్లునికి కట్టుబడెను నంకితమైన ట్లి మాకవులు తమకాలము క్రిందిపద్యముచే దెలిపికొనియున్నారు—

సీ. కలియుగాబ్దంబులు గుణనాల్గువేలయు నద్రి నాల్గైనూఱు బదియు నొకటి
శాలివాహన శకాబ్దములు రేయుగా ద్యాట కొంబరిరెండు నూట్లు కాఁగ
ప్రభవాదివత్సరములు వరుస నిర్వదియూఱు నేఁగ సౌమ్య నెంచియు
నెన్నఁబడఁగ

అట్టి కాలంబున నయ్యల భరతభూమి రాజకులహితుండు
గుణజ్ఞుఁడు రోవ్వె కిత్తోబలాఖ్యభావ్య
మునునొప్పరి మాచంద్రమునికి శ్రీ
నక్షత్రశోభితలక్షణగల్ల వసుధమీఁద
నలయుహోబల నృహరికి నర్పణముగ

సంగభూపాలుని యనుగ్రహమువలన వేదాద్రిసంగకల నొందిరి.

క. గుణవంతుఁ గలరాజు మంత్రిని గురువరాజు
పుత్రుఁ బెదసంగభూపాలుశ్రేష్ఠ తేజు
భానుసమతేజు విద్యావధానభోజుఁ
గొల్చి వేదాద్రి సత్కృతకృత్యులఁ దలిర్చు

ఇత్యాది పాండురంగమాహాత్మ్యములోని పద్యములు చెప్పు చున్నవి. పెదసంగభూపాలుఁడు గురువరాజుయొక్క కుమారులలో శ్రేష్ఠుఁడు. ఈతని తమ్ములనామములు లగ్రంథమునందుఁ జెప్పఁబడియుండ కపోవుటచేత గ్రంథరచనకాలమునకు వారు బాలురనియు సంగభూపాలుఁడు యౌవనదశయం దుండినవాఁడనియు స్ఫురించుచున్నది. పెదసంగభూపాలుని తమ్ములనుగూర్చి కట్టమంచుములోఁ గృతిపతియొక్క తండ్రి యగు పెదతిమ్మరాజును వర్ణించుసందర్భమున నట్లు చెప్పఁబడినది.

గీ. అట్టి పెదతిమ్మరాజు ధైర్యాద్రిరాజు
మంగవి సుగుణశీలయగు నంగకుఁ గాంతు
నంగనాశిరోమణిఁ బెదసంగమాఖ్యఁ
బ్రేమ వలయించె విభవాభిరాముఁ డగుచు

క. ఆ నవనిధి యగు తత్కాన్యా
మణిజనకుఁ డబ్ధిజనకు గుంజలభావ
ఫణిపక్షరణవిజయోద్ధారుఁ
బ్రణుతింపఁ దరంబె గురువపార్థివవర్యున్

సీ. పృథుపవిత్రయశోవిభాసంగతస్ఫూర్తి సత్యసంధుఁడు [illegible]ంగిరా
ధర్మకళాసాంద్రుఁడు నృపాలుఁ గురు [illegible] ధను [illegible]
ప్రఘనాంగణకీర్తి [illegible] కేంద్రుండు [illegible] పెద [illegible]
[illegible] ధీరుండు [illegible] చర్యుండు [illegible] తథ్యుఁడు [illegible]
కలితతేజుండు పాపసంగ్రామఘనుఁడు
ననఁగ బరఁగిన కొమ్మ్యంద్రుఁ తనయువరులఁ
గాంచి విజయసంశీలుఁడై మించె నౌర
సంగరాజన్యగురువసద్వ్యాప్తయశుఁడు

క. ఆ గురువరాజవరునకు । భాగ్యసముద్రునకు నల్లుఁడయి వెలసె ధరా
భాగధురంధరతను నా । భాగుఁడు పెదతిమ్మరాజు ప్రజలు నుతింపన్

కృతిపతితల్లియు సంగయగురువరాజు కూతురు నైన [illegible] సంగ
మాంబ పెదసంగభూపాలాదులకు తోబుట్టువు నయి యుండ
వచ్చును. అట్లయినచో నీతడు సంగభూపాలునికంటె నిరువది యిరువది
యైదేండ్లు చిన్నది కావచ్చును. కృతిపతియైన వేంకటరాజు మొదట
[illegible] పుత్రులలో కనిష్ఠపుత్రుఁడు కాఁబట్టి యతఁడు తల్లి కించు
మించుగా నిరువదియైదు వత్సరముల ప్రాయము నందు జనించి యుండ
వచ్చును. అందుచే నీవేంకటరాజు తనమేనమామ యగు పెదసంగ

భూపాలునకంటె సేబగియైన చిన్నదానికగుట ముందు భవము కానే రను రెట్టమతముండు కృతిపతియొక్క విక్రమధురంధరులైన — గద కొడుకులు వర్ణింపఁబడుట నకాక కృతిపతియొక్క తమ్ములనిపుత్రులుసహిత మీవురు బాహుబలశాలులయి యెట్లు వర్ణింపఁబడియున్నారు అందుచేత నీగ్రంథము కృష్ణదేవరాయల కాలమునకుఁ దరువాత సంవత్సరమునాటికి వికృతివృద్ధి యయి యుండవలెను అతని కవిత్వ మెనుబదిసంవత్సరములవయస్సునందు వనుకొందము అతఁడు కొన్ని సంవత్సరములకు రాజ్యము చేయుచుండెను. అప్పటికి రామకృష్ణుఁడు వృద్ధుఁడై యుండెను, అందువలన కృష్ణదేవరాయల ఆస్థానములోని కవుల నాక్షేపించుచున్న కథలన్నియు కల్పితకల్పములనుట స్పష్టము అందువలన నీ యాక్షేపములకాలము కొన్ని యింకను విచారింపవలసి యున్నది

ఈ రామకృష్ణకవి నియోగి వైష్ణవ బ్రాహ్మణుఁడు, కౌండిన్యస గోత్రుఁడు, తండ్రి రామయ్య, తల్లి లక్ష్మమ్మ; తాను తెనాల్యగ్రహార వర్ణితుఁడయినట్టును, ఆశుకవిత్వాదులయందు మేటియైనట్టును, కృతిపతి తన్నుద్దేశించి పలికినట్టుగా కవియే పాండురంగమాహాత్మ్యమునందు దిగువంది పద్యములలోఁ జెప్పుకొనియున్నాఁడు—

క. నను రామకృష్ణకవిఁ గవి
జనసహకారావళీవసంతోత్సవసా
శ్రీకిఁ దిలకించి యాస్థా
సంబునఁ గూర్చుండఁ బనిచి చతురత ననియెన్

సీ. నలుదెసలంగులకావ్యరసధారాధారలఘుమండపాశువుగంధుగగనము మేటి
వక్షలసూనాపాలక స్థానకకులాకరోచ్చ్యయతరుణాసూర్యోదయుఁడవు

శైవవైష్ణవపురాణావళి రసాన్వితరచనాపటిష్ఠైకరస్యమతిని
లోకిఁ జైవికసద్గుణచాతుర్యధైర్యస్థిరధీగుణాఢ్య కార్యచణుఁడ
వాంధ్రభూమండలాగ్రాగ్రహార భవ్యమైన
శ్రీతెనాల్యగ్రహారనివేశిత ప్రగ
ల్భాంచితకీలము నీవు సరసవిధి
రమ్యగుణ కృష్ణరాయయరామకృష్ణ

క. కౌండిన్యసగోత్రుఁడ వా
ఖండలగురునిభుఁడ వఖండకావ్యరససుధా
కుండలకుండలుఁడవు మా
మండలపుకుఁడవు లక్ష్మమాంబాతనయా

క. యశమునఁ గాంగేయ నీవ్యసు
గిరి కోపలఁ బాండరీ విభుచరితా యతు
ర్దశభువనవినుతముగ శుభ
నశగతి నాపేర నుచుపు మాత క్సనిధీ

ఉ. స్కాందపురాణసారసంగ్రహ స్తుభమై ప్రభవించు దేవకీ
నందనుసత్కథావ్యమును నవ్యకవిత్వకళాకలాపముల్
కుందనముల్ ఘటించి కమనీయగతిన్ సామ్యమొనరించి విష్ణుసే
వం దిలకించునప్పరమవైష్ణవకోటి నరంజిరిల్పుమా

మ. ఉదయం బద్రినగంబు సేతువు హిమాద్రిప్రాంతమున్ బట్టిరా
విదితంబైన మహాంధ్రకవితావిద్యాబలప్రౌఢిని
కదు శేరీ ఎరసాత్మకోదభుటనా హేలాంగి స్కార శా
రద సాహసము రామకృష్ణకవిచంద్రా సాంద్రకీర్తీశ్వరా।

ఈపద్యములనుబట్టి చూడఁగా కవి కౌండిన్యగోత్రుఁడు లక్ష్మమాంబ ప్రియు
డని తోఁచక మానదు ఇతఁడు తెనాలి గ్రామనివాసియైనను స్కాందపురాణప్రకట

నము నంతగాఁ జేసికొనక సద్గురులను బొందనచో నధిక్షేపపాత్రుఁడయి యుండెను ఈకవినివాసస్థలము కృష్ణామండలములోని తెనాలియగ్రహారము, ఇతనిపూర్వులు కాపుర ముండినచోట తెనాలికి రెండుక్రోసుల దూరములోనున్న గార్లపాడు గ్రామ మనియు ఇతఁడు తననివాసము నచ్చటనుండి తెనాలిగ్రామమునకు మార్చుకొనెననియుఁ గొందరు వ్రాసి యున్నారు ఇతఁడు చిన్నతనములో బ్ర పరెయను గ్రామమునం దున్న శాస్త్రులతో సాంగత్యముచేసి వారిచెలిమిచేత సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యమును కవిత్వకౌశలమును సంపాదించి బహుబలముచేత ప్రబంధ కోవిదుఁడయి వన్నెకెక్కెను ఇతఁడు రచియించిన పుస్తకము పాండురంగమాహాత్మ్యము స్థలపురాణము ఇందుఁ గొన్నిపద్యములు విలక్షణములుగానుండును 'పాండురంగ విభుని పదగుంభనంబును' అను ట్లితనికవిత్వము పదములకూర్పుచేత మేలిమి గన్నది అందు నర్థక పకము లెక్కనోకాని కానఁబడవు

క. అటు లేనియుఁ జెప్పెద నీ
కోటిపాటిలపోఁత లెల్లఁ గోప నదుపు పూ
రట ముడుగు నెప్పునము నో
క్కటిగా నొనరించి గిట్టిగా విను సుధిపా

ఇతకావ్యాదికవ్యములలోఁ గట్టిగా పోగుపడము కాకానొకటి యక్కడక్కడ వ్యర్థములుగా కోఁచినను మొత్తముమీఁదఁ బదసందర్భ మితనికిఁ గుదిరినట్లు నుకవియొకకవికిఁ గుదిరిన దన చెప్ప వలనుపడు ఈపాండురంగమాహాత్మ్యమునకే పాండురంగవిజయమని నామాంతరము గలదు ఇదిగాక పాండురంగవిజయమని రామకృష్ణకవివిరచితగ్రంథము వేఱొకటియున్నదని కొంద ఱందురుగాని యా మాట పాటింపఁ దగినది కాదు. ఈకవికి తరువాత నల్పకాలముకే యున్నయప్పకవి లోనుగాఁ గలలాక్షణికు లెక్కడను పాండురంగవిజయ మున్నదని చెప్పి దాని

లోనుండి యొక్క పద్యమును [illegible] నుదాహరించియుండలేదు. ఇప్పు
పాండురంగవిజయములోనిదని యొకటి [illegible] పద్యము [illegible]
ననేకము లితరగ్రంథములలో గానరాక [illegible] యప్రాప్య విశిష్టతములు
గాను గానఁబడుచున్నవి. ఎట్లన్నఁగా,

సీ. భుజగలోకాధీశభోగితల్పకయుండు హరిరూపధరుఁడు మహాపురుషుఁడయినుచు
[illegible] రామరూపి యౌ శ్రీరంగయనుచు
[illegible] మహిమాకళామహా [illegible] శరదిక్పదిదనేత్ర శౌరియనుచు
సముద్రవర్ణావసర యోగనిద్రాణ [illegible] రాజవరద శ్రీకాంతయనుచు మఱి
ఎలమి నలుకొను [illegible]
[illegible] స్వ [illegible] చరణకలన
[illegible]
[illegible]

ఈ పద్యము పాండురంగవిజయములోని దని సర్వసాధారణముగా జెప్పు
దురు. నిజము విచారింపఁగా నది పైడిపాటి వేంకట తిరుమలాచార్యుల చంద్రభాను
చరిత్రము [illegible] ఆశ్వాసములోనిది. ఇట్లే

గీ. అరుణ పల్లవములకంటె [illegible] మెండు
[illegible] ంబులకంటెను [illegible]
మాల [illegible]
[illegible] నెన్నెలంటెన [illegible]

అను పద్యము పాండురంగవిజయములోనిదని కొందరు చెప్పు
చున్నను, ఇది సింహాద్రి వేంకటాచార్య విరచితమైన చమత్కారమంజ
రిలోఁ గనఁబడుచున్నది. ఈప్రకారముగానే పాండురంగవిజయములోని
వని చెప్పఁబడెడు మఱికొన్ని పద్యము లితరప్రబంధములలో నగపడఁ
బడుచున్నవి. తాను ప్రబంధరూపముగా పాండురంగమహాత్మ్యములోఁ
జెప్పినకథనే స్వీకరించి యాకవియే మరల పాండురంగవిజయమని మఱి

యొక్క గ్రంథములు యేవియును వ్యాకరణసహితములుగా గాని
పాండురంగవిజయమను పేరుగల గ్రంథ మున్నట్లు ప్రాఁత కల్లములు నిశ్చ
యింపవలసి యున్నది. ఇతఁడు నిరోష్ఠ్యరామాయణము మొదలయిన
చిత్రకావ్యములను రచియించె నని యొక ప్రవాదము కలదుగాని యదియు
నిజమయి యుండదు. ఇతఁడు విటకవి యయ్యును, అనేకుల ననేకవిధ
ముల వంచించె ననియు, పెక్కు కథలు చెప్పుచున్నారుగాని పాండురంగ
మాహాత్మ్యము వంటి భక్తిరసప్రధానమయిన గ్రంథమును రచియించిన భక్తాగ్రే
సరుఁడు పాపమునకు కారణభూతములైన దుష్కార్యములను జేసినవాఁ
యని సందేహింపవలసి యున్నది. ఈదేశములోఁ బామరజనులు కవులు
రసికులని చూపుటకయి వారికి శృంగారరసగోష్ఠికలు నారోపించుట
చిరకాలమునుండి యాచారమయి యున్నది. ఇతఁడు విటకవి యని
చూపుటకయి యితఁడు రచియించిన పుస్తక మొకటియు లేదు.

'శప్పరిజయంబు చెప్పెడి జిత్తపుఁ
మేకదంతుండ నీకబ్బు మిండపొత్తు'

ఇట్టి యతిభ్రష్టప్రాసదోషములను గలిగిన పనికిమాలిన
చాటుపుస్తకము నొకదాని నెవ్వరో మహాత్ముఁడు శప్పరిజయ మనెడి
యపాత్రపు పేరిట రచియించి గాని కర్తృత్వమును రామకృష్ణుని
కారోపించిరిగాని యందు గ్రామ్యపదము లైనను బదిచినవారి ఆ పుస్త
కమునందలి జ్ఞానశూన్యమును బట్టి యితఁడు ఇతరకవుల గ్రంథముల
నాక్షేపించి పద్యములు చెప్పినట్లు తెలియుటకు నమ్మవచ్చును.

ఈరామకృష్ణకవికి మొట్టమొదట రాజాస్థానమునందుఁ బ్రవేశము
కలుగక పోయినను రాజపురుషుల నాశ్రయించి వారిమీఁద పద్యములు
చెప్పి వారిమూలమున కడపట రాజానుగ్రహము సంపాదించుకొనెను.
అల్లసాని పెద్దన సాధుస్వభావము కలవాఁడు కానందునను, పరుల
వంచించుటయందును పరిహసించుటయందును ఆసక్తి కలవాఁడయినందు

నను, ఏకో కొంచెపనులు చేయుచువచ్చి పటువుతో యా రాజుల యాగ్రహమునకు పాత్రుఁ డగుచు వచ్చెనఁట! ఇందుఁ గొంతసత్య ముండక పోదు. అట్లుకానియెడల నితఁడు తనగ్రంథములను పేరుగలరాజుల కెవ్వరి కంకితము చేయక యొకవ్రాయసగాని కంకితము చేయుట తటస్థించి యుండదు. మహమ్మదీయుల దాడిచేత పేరుగల హిందూరాజ్యములు నశింపఁగా ధనసంపన్నుఁడుగాని రామకృష్ణకవి స్వకుటుంబపోషణార్థ మయి ధనస్వీకారముచేసి తనగ్రంథము నొక సంగరాజుజాగీరులోని విరూరి కరణమున కంకితము చేసినను చేసియుండవచ్చును. కృతిపతి యయిన వేదాద్రికి వాసస్థానముగా నుండినవిరూరు నెల్లూరుమండలములో నా కోనదికి వంతెనగట్టఁబడిన సంగమునకు రెండు క్రోసులదూరమున నున్నది.

రామకృష్ణుఁడు చేసినయపరాధములను దెలిపెడుకథలలో నొకటి రెంటి నుదాహరించుచున్నాను.—

ఒకప్పుఁ డితఁడు రాజగురు వయినతాతాచార్యులవిషయమున చెప్పరాని మహాపరాధమును జేసినందున, రాజు క్రూరాగ్రహగ్రస్తుఁడై యాతనిని తలవఱకు భూమిలో పాతిపెట్టి యేనుఁగుచేత తల త్రొక్కింపుఁ డని రాజభటుల కాజ్ఞ యిచ్చెనఁట. రాజభటు లాతనిని గొనిపోయి యూరిబయలను కంఠములోఁతు మంటిలో పాతిపెట్టి, త్రొక్కించుటకొఱ కేనుఁగును దీసికొనివచ్చుటకై వెళ్ళిరఁట. ఈలోపల నొకచాకలివాఁ డొక్కఁ డామార్గమునఁ బోవుచు రామకృష్ణునిఁ జూచి యిది యేమని యడుగఁగా, అతఁడు తనకు సంభవించిన గూను పోఁగొట్టుకొనుటకయి వైద్యులయాజ్ఞచొప్పునఁ జేసిన చికిత్సను జేయించుకొనుచున్నా ననియు గూను పోయినదో లేదో పయికితీసి చూడవలసిన దనియు వానితోఁ జెప్పెనఁట. వాఁ డాప్రకారముగాఁ జేసి యాతనికి గూను లేకుండుట కద్భుతపడి తన కాచికిత్స చేయుమని కోరఁగా, రామకృష్ణుఁడు వానిని

వ త్తిపెట్టి తాను పలాయితుఁ డయ్యెనఁట. అటుతరువాత రాజభటు లేనుఁగును గొనివచ్చి దానిచేత చాకలవానితల ద్రొక్కించిరఁట. రాజభటులు పోయి తాము రామకృష్ణు జంపినమాట రాజుతో విన్నవించిన తరువాత రామకృష్ణుఁడు రాజసభకుఁ బోయి సభవారందఱు విస్మయపడునట్లుగా రాజసందర్శనము చేసి తపముం దీశ్వరుఁ డనుగ్రహించి చచ్చినవానిని మరల బ్రతికించి పంపెనని రాజునకు నమ్మకము పుట్టునట్లుగాఁ జెప్పి నమ్మించి రాజువలన నూఱుతప్పులు క్షమించునట్లు వరము పొందెనఁట.

ఇంకొకసారి రామకృష్ణుఁడు తాతాచార్యులను మోసముచేసి తన్ను మూఁపుమీఁద నెక్కించుకొని రాజమందిరము చేరువనుండి మోసుకొని పోవున ట్లొడఁబఱిచె ననియు, ఆచార్యులవా రాతనిని మోసుకొని రాజవీథిలోఁ నడచుచుండఁగా రాజు మేడమీఁదనుండి చూచి కోపించి పయివానిని తన్ని యీడ్చుకొనిరండని తనభటులకాజ్ఞ యిచ్చెననియు రామకృష్ణుఁ డామాటలువిని చివాలున తాను క్రింద కుఱికి గురువర్యులపాదములమీఁదఁ బడి తానుచేసిన భాగవతాపచారము క్షమింప వేడుకొని పాప పరిహారార్థముగా నతనిని తనవీఁపుమీఁద నెక్కించుకొని మోచెదనని చెప్పి యొప్పించి తాతాచార్యులను భుజములపయి నెక్కించుకొని నడుచుచుండఁగా రాజభటులువచ్చి పయినున్నగురునే తన్ని రాజసన్నిధి కీడ్చుకొని పోయిరనియు, అందుమీఁద రాజునకు మఱింత యాగ్రహమువచ్చి గురుద్రోహియైన యీఖలుని వెంటనే శిరచ్ఛేదము చేయుఁడని భటుల కాజ్ఞయిచ్చెననియు, రాజభటుల కతఁడు లంచమిచ్చి తన్నువిడిచిపెట్టి యొకమేఁకనుజంపి దాని నెత్తురు గొనిపోయి రాజునకు జూపునట్లు వారి నొడఁబఱిచెననియు రాజు కోపముతీఱి బ్రహ్మహత్య చేయించితినని మనమునఁ బశ్చాత్తాపపడుచున్న కాలమునఁ దాను బ్రహ్మరాక్షసుఁ డయినట్లు వేషమువేసి రాజును

జరిపించి తరువాత నిజమును చెప్ప రాజుచే మన్నింపఁబడి బహుమాన ములఁ నందెననియు జెప్పుదురు.

ఇట్లే యింక ననేకకవులను విద్వాంసులను గూర్చి పెద్దలు చెప్పెడి కథలుగలవు. అవి యెంతవఱకు సత్యములో చెప్పఁజాలము. అయినను ...

రచియించినపాండురంగ మాహాత్మ్యక్కడ నాయకుఁడుగు వేదాద్రి యొక్క గురువైన కందాళ అప్పలాచార్యులవారు సభకు వచ్చినప్పుడు వ్యాకరణశాస్త్రమునందలి యాయనపాండిత్యప్రశస్తిమును శ్లాఘించుచు నొకశిష్యుఁడు

(శ్లో) "అశబ్దభయం నాస్తి । అప్పలాచార్యసన్నిధౌ"

అని చెప్పఁగా రామకృష్ణుఁడు,

"అనాచారభయం నాస్తి । త్రిపుమాత్రస్యసన్నిధౌ"

అని శ్లోకపూర్తిచేసి పరిహాసించెనని చెప్పుదురు. దీనిని తెనిఁ గించినచో శిష్యుఁడు చేసిన శ్లోకముయొక్క పూర్వార్ధము

గీ. "అప్పలాచార్యసన్నిధియందు (పీస
మంటియున్న) నపశబ్దభయంబు లేదు"

అనియు, దానిని పూరించిన రామకృష్ణునియొక్క యుత్తరార్ధము

"నిలిచి మాత్రనెత్తిన నటువవాని
వద్దఁ (గూడ) ననాచారభయము లేదు"

అనియు నగును. శబ్దశాస్త్ర పాండిత్యముచేఁబట్టి యెట్టి యపశబ్దము నైన సుశబ్దముగా సాధింపఁగల సామర్థ్యముగల తనగురువు వద్ద నెవ్వరును నపశబ్దములకు భయపడవలసిన యక్కఱలేదని యర్థము వచ్చునట్లు శిష్యుఁడు శ్లాఘించినప్పుడు నిలుచుండి మాత్రము విడుచు

వానివద్ద నున్న చారుభయము ముట్టకున్నను లేదో యట్టి సుందరమైన యీ యాచార్యునివద్ద సపత్నిభయము మక్కువ లేద। విపరీతార్థము వచ్చునట్లు శ్లోకము పూరించి యాక్షేపించు వైష్ణవకవి రుద్రైన రామకృష్ణుఁడు భాగవతాపచారము చేయునని నమ్మదగినది లేదు.

“కలగంటిధనము లక్కఱకగలనాఁటి” అను పెద్దనపద్యముపై రామకృష్ణకవి పరిహాసము చేసె నను కథ కల్పితమని యీవఱకే యెల్లనాడు పెద్దన చరిత్రమునందు చెప్పియున్నాముగదా? ఆప్రకారముగానె రామకృష్ణకవి ముక్కుతిమ్మనార్యునియెడ గూడ నొకయపరాధము చేసెననియు, తిమ్మనయు ... రామకృష్ణకవి దుర్భాషలతో నూగి పల్లెనుచ్చు ... కృష్ణరాయలసభకు వచ్చి కూర్చుండగ రామభూపాలుని యొద్ద ... “పలికానిచోఁ గవి గాంచునేకదా” యను సమస్య నిచ్చి నాడు

ఉ. ఆరవి వీరభద్రుపదహాతి దళింపగనోటికిదె
నేరఁడు, రామకృష్ణకవి నేఁడెట్లో మన ముక్కుతిమ్మరాట్
క్రూరపదాహతిం బడినకొక్కరి గంటను దుష్కరమ్ముగ
ల్గా రచియించె, నౌర! రవిగాననిచోఁ గవి గాంచునేకదా

అని పూరించి యతఁడు నవమానపఱచెననియు, చెప్పెడికథ కూడ రామకృష్ణకవి ముక్కుతిమ్మనకాలములో నుండినవాఁడు కాక పోవుటచేత నిజమని యెద్దియుఁ నెంతులచే గల్పింపఁబడినకథయే యని నిశ్చయింపవలసియున్నది. ఇతఁడు రామరాజభూషణునితో సమకాలికుఁడే యయినను, రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రములోని “శ్రీ భూపుత్రి” యను పద్యముమీఁద రామకృష్ణుఁడు చేసెనన్న యాక్షేపణము నెంతలు చేయఁదగినది కానందున దానిని గూర్చిన కథయు సత్యమని నమ్ముట కాధారము కనఁబడదు. ఇతఁడు రామరాజభూషణుని కవిత్వము నాక్షేపించుచు,

క. చీఁకటి పరతేఁగలఁ । జేవలబు ట్టలినట్లు చెప్పెదు నీయా
కాపుకవిత్వపుమాటలు । బాపనకవివరులచెవికి బ్రమరం బిడునే?

అని చెప్పెనఁట. నిజముగా రామకృష్ణకవిచే చెప్పిన దయిన నొకల కిట్టిచేతనే చెప్పనగునవచ్చును. ఒకానొకకవి రాయలయాస్థానమునకు వచ్చినప్పుడు

క. తువ్వఁట బాబా, తలపై
పువ్వఁట జాబిల్లి, వల్వ బూదఁట, చేదె
బువ్వఁట, చూడఁగను హాళ్ళి
క్కువ్వఁట, యురయంగ నట్టిహారునకు జేజే

అను పద్యమునుజెప్పి తాటాకుమీఁద వ్రాయుమని యిందలి 'తువ్వ' 'హాళుక్కు' అను పదములను వికారముగాఁ జదివి రామకృష్ణుఁ డాకవిని పరాభవించి పంపెనని చెప్పుదురు. ఈకథ కేవలపామరజనైకాదరణీయము. అప్పకవీయమునం దుదాహరింపఁబడిన రామకృష్ణుని యొక్క చాటుపద్యముల రెంటిలోను,

క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె
పసరము గోవిందరాజు పసరం బైనన్
గస వేటికిఁ దినఁ దనఁగాఁ
గసవుం దిను శత్రులాజి గదిసినవేళన్

అను పద్యమువలన నతఁడు పరులను దూషించుస్వభావము కలవాఁ డయినట్టు కనఁబడుచున్నను,

క. చిన్ననన్న ద్విపద కెరఁగును
ఒన్నఁగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెరఁగున్
మిన్నంది మొరసె నరసిం
గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్

అను పద్యమువలన నతఁ డితరులకవిత్వమందలి గుణములను గ్రహించి శ్లాఘించు గుణగ్రహణపారీణుఁ డనియు స్పష్టపడుచున్నది

తెనాలి రామకృష్ణుని యిందుధరోపాఖ్యానము లోనిదని,

మ ఒకనాఁ డిందుధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
త్సైకతానేకవనప్రదేశముల దైత్యేంద్రకన్యాప్సరో
నికరంబంబులు పారిజాతకుసుమానీకంబు పైఁ జల్ల ద
ర్పకబాణంబుల కెల్ల నెల్లయగుసౌభాగ్యంబు శోభిల్లఁగన్

అనెడి యీపద్యము రంగరాట్ఛందమునం దుదాహరింపఁబడి యున్నది అప్పకవి యీపద్యమునే యాదిపురాణములోనిదని యుదాహరించి యున్నాఁడు ఆదిపురాణమును, ఇందుధరోపాఖ్యానమును వేఱు వేఱు గ్రంథములో, ఒక్క గ్రంథమునకే రెండును వేఱువేఱు పేరులో, మా కాగ్రంథములు లభింపకపోవుటచేత మే మిప్పుడు చెప్పఁజాలము ఈపద్యము సోముని హరివంశములోనున్నది కాఁబట్టి యిది పై రెండు గ్రంథములలోను దేనిలోనిదియుఁ గానట్టు తోఁచుచున్నది ఈకవి యొక్క పాండురంగమాహాత్మ్యములోని కొన్ని పద్యముల నుదాహరించి యీతని చరిత్రము నింతటితో ముగించుచున్నాము —

మ బొమలెక్కించిన విల్లువంపు ననుఁజూపు ల్చంచలాచంచల
క్రమరేఖ న్నగిడింప శాతవిశిఖౌఘంబుల్ మెఱుంగున్నించు నా
స్యమునన్ బల్కఁగ నల్కమీఱి చటులజ్యాఘోషముం జేయు న
య్యమరప్రాపొంది రతీశ్వరుండు హరు బిట్టాశింప నుట్టాడుచున్ ఆ ౧

చ హరిహయదేశికాధిపుఁ డగుసమ్మహిదైవతమాళియందు బం
గరువునకున్ మృగీమదసుగంధము సంధిలుభాతి నంబుజో
దరచరణారవిందనతతస్స్మృతిలోలుప మైనబుద్ధియుక్
బరిణతి గాంచె సంపదలపై మఱియుం జనియించు సంపదల్ ఆ ౨

శా. ప్రారంభించినకార్యపారమునకుం బ్రత్యూహ మాహాంతమున్
యోరా తమ్ముఁడ యన్నఁ జూడఁ జనుదే యెన్నాళ్ళనో యుండి చ
ట్టనా రాజీవయుగంబు వాచె నిను గన్గోవచ్చి మా బావయున్
నీరాకన్ మదిఁ గోరుఁ జంద్రుమహముం బెన్నీరాకరంబుం బలెన్ ఆ 3

మ. వలనా రేవటికి నశ్రాంతము గనుఁగా నాసీరమున్ సీరమున్
దలనెత్తే పచరింప నేటికి నమిద్ధానంబు దానంబున
చ్చలమా నేటిక కత్తిఁ గట్టు గావఁగా పర్యాసము న్యాసమున్
గలిఁ దేఁజాల సుధీయథ కిరుది భక్తశ్రేణి కశ్రాంతమున్ ఆ ర

సీ. నిలుపుచ నొప్పించె విలునంగడము నెల్లశరములయాయంబుఁ
గొరయఁ బండిపెఁ
దగశబ్దమాత్రపాత్రముచేసె గుణలతప్రకాంకుర గ్రంచె కాలబలముఁ
గంచుకవశము గావించెనేన రాధుఁ గత్తించె సహాకరుఁ గటియైనయొంటఁ
ప్రసిద్ధబాణసంగతుఁ జేసంటఁ జూచె వరకేతనము రిత్తభరము గుల్చె
ధర్మనిర్మలబుద్ధి సుశర్ముఁ గదిసి
గెలువఁగా లేక చని కోపగించి యదను
దురక లంవార లతనికి నోపు మనరె ?
పతికిఁ గీడాట బంట్లపాపంబ కాదె ?

30 తిమ్మరాజు

ఈకవి రాజవంశజుఁడు, బలరాజు కొడుకు, అనంతరాజు ననుజుఁడు. మంగళగిరి శ్రీనృసింహస్వామికి కంకితము చేసి పరమయోగివిలాస మనెడి యెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను. ఈపద్యకావ్యము నతఁడు వెంగళనాథునిచేత ద్విపదకావ్యమును జూచి వ్రాసెను జేయుటయుం దచ్చును, లేదా స్వతంత్రముగ రచనను జేయుటయు వచ్చును. ఇరువురుకవులును నించుమించుగా సమకాలీను లయినందున, ఎవ్వరి గ్రంథమును ముందుగాఁ జేసిరో నిర్ధారణము చేయుటకు శక్యము కాదు.

శా. శ్రీరంగస్థలిఁ గావకం బనిశముల్ సేవింపఁగాఁ దక్షిణం
బాహాశీర్షంబు బొలుపొందెనో యనఁగ యోగానందమానోదయల
క్ష్మీరమ్యాకృతి నొప్పుమంగళగిరి శ్రీనృసింహుండు స
త్కారుణ్యామృతవృష్టిచేఁ దనుపు నిత్యంబుం బ్రపన్నావళిన్

ఇది పరమయోగివిలాసములోని ప్రథమపద్యము. ఈకవిత్వము సర్వవిధములచేతను ద్విపదకావ్యమునకంటె శ్రేష్ఠతరముగా నున్నది. ఈకవి కృష్ణదేవరాయనియల్లుఁడై నయళియరామరాజునకు దోడఁబుట్టిన పడుచై నకోనమాంబకు కుమారుఁడై సంగన, వసుచరిత్రము కృతి నందిన తిరుమలదేవరాయనికిని మేనల్లుఁడై ఆకాలమునం దితఁడు కృష్ణా మండలములోని కొండవీటిసీమకు పరిపాలకుఁడుగా నుండెను. కవి తాను రామరాజాదులకు మేనల్లుఁ డయినట్లును, కొండవీటికి ప్రభు వయి నట్లును, పరమయోగివిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పి కొన్నాఁడు.—

సీ. ఏరాజుముత్తాత భూరిసామ్రాజ్యలక్ష్మీధురీణుఁ డుజ్జ్వలుఁడు బుద్ధనృపతి
యేనరాధిపుతాత నానార్థిసంతానసంతానశాఖి యనంతశౌరి

నేగుణాఢ్యునితండ్రి భోగవైభవసుత్రాముఁ డోబలక్షోణిభర్త
యేవిభుం డళిరామభూవిభు తిరుమలప్రభువేంకటేంద్రుల భాగినేయుఁ
డట్టితిమ్మభూవరుఁ డాజిహతతురుష్క-
రక్తశోణనదీకృతప్రబలసలి
లితకృష్ణానదీకుఁ డూర్జితుఁడు గాన
మాంబసుతుఁడు శ్రీరంగరాజానుజుఁడు

మ. సకలశ్రీయుతకొండవీటినగరీసామ్రాజ్యధౌరేయతా
ధికతన్ మీఱుచు నొక్కనాఁ డచలభక్తిస్ఫూర్తి శ్రీవైష్ణవ
ప్రకరంబు న్భజియింపుచున్ హరికథాప్రస్తావనన్ దివ్యయో
గికథల్ వించుఁ దదగ్రకావ్యరచనాకేళీసమాసక్తుఁడై

ఉ. ఉన్నతి మీఱఁగాఁ బరమయోగివిలాసముపేరికావ్య ము
ద్యన్నవభావబంధురరసాన్వయసన్నుతశబ్దశుద్ధిసం
పన్నత నిట్లు పద్యరచనాలునియోవితిమ్మభూవరుం
జొన్నకెఁ జేయఁ బూని మది నెంతయు సంతస మొందు ధన్యతన్

పయిపద్యములనుబట్టి యీకవి కావ్యాలంకారసంగ్రహకర్తకు భక్తులగునరసభూపాలాదులతోను, కృతికర్తలగు రామరాజభూషణాదులతోను, సమకాలికుఁడగుట స్పష్టమగుచున్నది. కాబట్టి యీ కవి ౧౫౭౦ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౦౦వ సంవత్సర ప్రాంతములవఱకును ప్రసిద్ధిఁ జెందియుండ వచ్చును. ఈకవి కవిత్వము నెమ్మదిగ మధ్యమప్రౌఢిగలవాఁడు. ఇతఁడు రచియించిన పరమయోగివిలాసమును ఉత్కృష్టమైన చరిత్రములను కలిగియున్నది. పరమయోగివిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములవలన కవిత్వప్రౌఢిమ కొంత తెలియఁబడవచ్చును.—

ఉ. రెండవనాఁటిపుంగవుఁడు ప్రేమసమగ్రతయై నప్రమ్మిదన్
నింపఁగ భక్తియన్ చమురు నించి హృదబ్జము వత్తిగాఁగ ను

స్థలాంతరముల బోధకులుగాంచి పెద్దలు పుణ్యాత్ము కా
ధుఁ డచ్చటి క్రియలన్నియు సమర్పణ చేసి య్యాసన్ ౮౧

ఉ॥ ఇంతులఁగూడి చిట్టకములఁ బ్రొద్దులఁ బుచ్చి కేయున్
వింతతెలంగు లేక ధనధాన్యములెల్ల నశించు ౯౨
స్వాంతమునఁ దలంచి ఆపద లిట్లు సెగలొంద నింటికే
రుంతయు రివ్వొయి మనయింట చెప్పలు నంచు నవ్వుచున్ ౯౩

ఉ॥ చెప్పుఁడు మానవుఁడు యీ మదిం దలఁపోఁతలు నా కే కాని నీవ్
చెప్పుడు చేయుచుండు సందియమొందించు పుణ్యమార్గమున్
నప్పుల కోరు నీయమ సుపాత్రులఁ బంచఁ దిన్నట్లుగా
నీవాక యింత బాధ్యుడ మోసగించ నేమా నరకమ్ము ౯౪

31 తాళ్ళపాక తిరువెంగళనాథుఁడు

ఇతఁడు నందవరీకబ్రాహ్మణుఁడు, ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు, భరద్వాజగోత్రుఁడు. ఈకవి పరమయోగివిలాస మనుపేర నాళ్వారుల చరిత్రమును ద్విపదకావ్యముగా నెనిమిదాశ్వాసముల గ్రంథమును రచించెను. ఈగ్రంథరచనను బట్టియే యితఁడు విష్ణుభక్తుఁడని స్పష్టమగుచున్నది. ఇతఁడు తాళ్లపాక యన్నమార్యుని మనుమఁడును, తిరుమలార్యుని పుత్రుఁడును అయినట్టు గ్రంథారంభమునందలి యీక్రిందివాక్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

ద్వి॥ హరిసేవ కాశ్వలాయనసూత్ర నంద
వరవంశభవ భరద్వాజగోత్ర
పావనశ్రీతాళ్ళ పాకాన్నయార్య

ధీవిశారదసూను తిరుమలాచార్య
వినుతించెదను దిరువేంగళనాథు

ఈకవితాత యైనయన్నయార్యుఁడు కృష్ణదేవరాయని కాలములో నుండి కొన్ని యగ్రహారముల నందెను. కవి తనకు వేంకటాద్రిరాయలు కుండలములు చేసినట్లు తనగ్రంథములోని యీనిమిదవయు శ్వాసాంతమున నీవాక్యములచేఁ జెప్పుకొన్నాఁడు—

ద్వి. అలకోకమతికి శేషాచలరాజ
పతికిఁ బరాముఖ్య భక్తసంతతికి
సంతతంబుగను శ్రీహరిభక్తనికర
పంకజార్యుని తాళ్లపాకాన్నయార్య
తనయ తిమ్మార్య నందన రత్నకుంభ
గనపము శ్రీవేంకటాద్రీశ దత్త
మకరకుండలయుగ్మ మండితకర్ణ—

ఈకవికి మకరకుండలములు చేసిన వేంకటాద్రి వసుచరిత్రము కృతి నందిన తిరుమలదేవరాయని తమ్ముఁడని తోఁచుచున్నది. అట్లే యైనపక్షమున కవి ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యందుండెను. అట్లుగాక యతఁడు తిరుమలదేవరాయని కొడుకైన వేంకటాద్రి యైనపక్షమున అతఁడు ౧౫౮౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసినందున కవియు నాకాలమువాఁడే యయి యుండవలెను. కవియొక్క కవిత్వరీతి తెలియుటకయి ద్వితీయాశ్వాసములోని కొంచెముభాగ ముదాహరించుచున్నాను—

ద్వి. భానుకోటిస్ఫూర్తిఁ బ్రభాసించుచున్న
మహానందినిఁ గాంచి మది సంతసించి
పిల్లిగా దోఁచి జాబిల్లి గాఁబోలుఁ
జల్లనివెన్నెలఁ జల్లుచున్నాఁడు,

అనుచు నబ్బాలు డప్పార్ప నెంతయును
గనుఁగొని వేడుకకదలి నోలాడి
యానందబాష్పంబు లానతాబ్జంబు
మైనుండి దిగజార మై గరుపాఁ
జెన్నిధిఁ గన్నట్టిపేదచందమున
నున్నకోర్కెతుఁ దైనయాగినందనునిఁ
దనయులు లేని యాగరమున నెత్తి
కొని కౌగిలికొడ లొగ్గఁగనెఁ జేర్చి చేర్చఁ
గొనికొని యాశ్రీతపంకజంబు నెలి
తలనార బెల్ల నెంతయుఁ బొద్దు గఁగ
మునిపుత్రుఁగొని పురంబున కేఁగుదెంచి
తనయాగిచేతి కెంతయుఁ బ్రేమ నొసఁగె

32 రాయసము వేంకటపతి

ఇతఁ డాఱువేల నియోగి, అక్కమాంబాపుత్రుని కుమారుఁడు. ఈకవి తన వంశమువారిని వర్ణించుచు తనది వసిష్ఠగోత్ర మయినట్లు క్రిందిపద్యమునందుఁ జెప్పెను.—

శా. శ్రీల న్మించి సమస్త ధీకలనచేఁ జెన్నొందు నాఖ్యాలనం
తాంకారకిరుల్ వసిష్ఠముని గోత్రాంకుల్ బుధుల్ ద్రుంక
తాలింపం బొగ డొందిరందు వెలసెన్ సన్మాన్య భావప్రది
గ్జాల ద్వేలవిశాలకీర్తుల సుధీసంకోహమందారమై

ఇతఁడు లక్ష్మీవిలాసమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచించెను. "రసజనహృదయంగమ సంగీతసాహిత్యకళాధౌరంధర్య" అని గద్యమునఁ జెప్పికొన్నదానినిబట్టి యీకవి సాహిత్యమునందు మాత్రమే కాక సంగీతమునందును సమర్థుఁడైనట్లు కనఁబడుచున్నాఁడు

ఇతఁడు శ్రీరంగరాయని యాస్థానమునందుండి యాతనివలన నగ్రహార
రత్నాభరణాదులను బొందినట్టు లక్ష్మీవిలాసము లోని యీక్రిందిపద్య
ములవలన విదితమగుచున్నది.—

మ. అలముద్రాధరభవ్యుఁ డాకుతపశౌర్యామేయసైన్యంబు గ
ల్గిలి నృపాలులచేత నచ్చి బిరుదుల్ గైకొన్న శ్రీరంగరా
యలవితో బిగురింప రాయసము వ్రాయ జాలి తానో సుధీ
తిలకా యక్కయమంత్రి వేంకటపతి దీవ్యత్కళావాక్పతీ

ఉ. వ్రాయుచు రాజ్యవైభవమునందఁదరభూతి దలిర్పఁ గర్తనౌ
శ్రీయుతరంగరాయమహీభృన్మణిరాయల నగ్రహారమై
నాయతి రత్నభూషలు నృపాద్యులు వద్దలియ్య నెబ్బుడుం
జేయునేని రాయసము వేంకటమంత్రియునన్ యశోన్నతిన్

ఈశ్రీరంగరాయలు వసుచరిత్రము కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని కుమారుఁడు. ఇతఁడు ౧౫౭౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యముచేసినందున, కవియు నాకాలమునందే యుండినవాఁడు. లక్ష్మీవిలాసము సలక్షణమై మృదుమధురరచనను గలిగి యున్నది. కవితాశైలిఁ జూపుటకయి గ్రంథమునుండి రెండు పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.—

చ. తెలిదరువిలాసహాసములఁ దాలిమి దూలఁగ రాగసాగరం
బునఁ బలుమాఱు మారుదెస మున్గుచుఁ దేలుచు నొప్పు నొప్పుఁగా
మునుకొని వారిత్రో భువనమోహిని మూకకు నావియచ్చరాం
గన పలికెం బికస్వర కస్వరసుస్వరభాస్వరంబుగన్ ఆ. ౨

మ. హరికిం బట్టపురాణి వీవ యని కన్యాశ్రేకవాక్యస్తుతుల్
పరఁగం బుణ్యనదీనదోదకములం బట్టాభిషేకంబు చే
సిరి నా నుజ్జ్వలహేమకుంభములచేఁ జేత న్సుగంధాంబువుల్
హరిమధ్యల్ దగ నించి నించి జలకం బాడించి రబ్జాలయన్ ఆ. ౫

౩౩ తరిగొప్పుల మల్లన

ఈకవి చంద్రభానుచరిత్రమనెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, దత్తాత్రేయయోగీంద్రుని శిష్యుఁడు, గుత్తినామాత్యుని తమ్ముఁడు. ఈతఁడు లౌకికశక్తిగలిగి, కవిత్వము రసవంతముగా నుండును. ఈకవి వసుచరిత్రమును కృతినందిన తిరుమలదేవరాయని పుత్రుఁడగు వేంకటపతిరాయని కాలములో నుండినట్లు చంద్రభానుచరిత్రములోని యీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పఁబడె—

సీ.

అనఘుఁ ఘనుతెలుఁగురాయ రాజాధిరాజ
రాజపరమేశ కర్ణాట కాంధ్ర
రాజ్యధౌరేయ తిరుమలరాజతనయ
చంద్రకరుఁ డగు వేంకటపతిక్షితీంద్రగుణికి

ఈ వేంకటపతిరాయలు ౧౫౮౫ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౪ వ వఱకును రాజ్యముచేసినవాఁ డయినందున, కవియు నాకాలమునం దుండినవాఁడే. తాలికోట యుద్ధమయిన తరువాత తండ్రియైన తిరుమలదేవరాయఁడు తన రాజధానిని విజయనగరమునుండి పెనుగొండకు మార్చుకొన్నట్లే కుమారుఁ డైన యీ వేంకటపతిరాయఁడును తన రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మార్చుకొనెను. ఈకవి కవితారచనను సూచించుటకయి పద్యములను రెంటినిమాత్రము నిం దుదాహరించు చున్నాను—

ఉ. ఇంత దిగంతకాంతురలకాంతనిశాంతనితాంతకాంత తవ
స్వాంతికకాంతిపాంథజనకాంతరసంతతకృంతనప్రభా

త్యంతసముంనతిస్ఫురదనంత వసంతవకాంతికాంతి
క్రాంతదురంతకంతరతికాంతము పాల్చె వసంత మెంతయున్ ॥ ౩

ఉ. వృత్తులపాటు గోరఁ గనుఁదమ్ములఁ జాలు దిగంతరంబులన్
జొత్తరు నింక తేఁటులుఁ బచేల కుచంబులఁ బొంత జాలి నా
చిత్తరి గ్రామనుపాటోదవఁ బిస్మృతిలో నొకచోంటఁ గొంకి లోఁ
బత్తము గట్టిపెట్టుకొని చేరి పహారాకరుగంధ ఎల్వగన్ ॥ ౪

ఉ. ధరణీతలేంద్రవందనవిధంబుల గనుంగొనఁ గోరి మున్న కి
న్నరవరుఁ డిచ్చినట్టి భువనస్తుతమైన యదృశ్యసిద్ధ్యవ
య్యరువురు గూడి మార్తు లయి యొంటిని సౌధసుందరం బున్
దరలక యుండి రట్టిరొఁ గన్వియుఁ జేరఁగ వచ్చి యచ్చటన్
॥ ౫

34 చరిగొండ ధర్మన్న

ఈకవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, ఆపస్తంబసూత్రుఁడు, కౌండిన్య గోత్రుఁడు, తిమ్మయపుత్రుఁడు. ఇతఁడు చిత్రభారత మనెడి యెనిమి దాశ్వాసముల గ్రంథమును జేసి దాని నిమ్మలపల్లి పెద్దనామాత్యున కంకితముచేసెను. చిత్రభారతమునందు కవి తన్నుఁ గూర్చి యిట్లు చెప్పు కొన్నాఁడు—

సీ. కౌండిన్యగోత్రదుగ్ధసముద్రచంద్రుఁ డాపస్తంబసూత్రశోభనగరిష్ఠు
సర్వవిద్యాభిజ్ఞుఁ జరిగొండతిమ్మన మాత్యాగ్రగణ్యు మాదమకుఁ గూర్మి
నందను నతిశాంతు నారాయణధ్యానతత్పరు శ్రీరంగధాముసదృశ
భట్టపరాశరప్రముఖరంగగురుపాదసేవాబంధురు నిర్మలాత్ము

ధర్మనాహ్వయు సత్కవితాధురీణు
డాంతు శతలేఖనీసురత్రాణబిరుద
శరతు నను జేర్చి బిలిపించి కరుణమీఱఁ
దేనియలుగుల్క నిట్లని యానతిచ్చె

శా. శతలేఖన్యవధానపద్యరచనాసంధానసుత్రాణ వి
ఖ్యాతనామా చరిగొండధర్మసుకవీ నీవాగ్విలాసంబు రా
జితశంకరోజ్జ్వలజూటకోటరకుటీశీతాంశురేఖాసుధా
ప్లుతగంగాకనకాబ్జనిర్ఝరరసాపూర్ణాతమాధుర్యముల్

గీ. కావున విచిత్రగతి నలంకారసరణి
మీఱు రసములు చిప్పిల మెప్పు లొసఁగఁ
దెనుఁగు గావింపు నాపేర ననఘసుకవి
ధీరు లరుదందఁగాఁ జిత్రభారతంబు

పై పద్యములనుబట్టి వైష్ణవభక్తుఁడనియు, శతలేఖినీసురత్రాణబిరుదము గలవాఁడై శతలేఖన్యవధానపద్యరచనయందు సమర్థుఁ డనియు, తెలియవచ్చుచున్నది. కృతిపతియైన పెద్దనమంత్రి మాదనకుమారుఁడు, నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, కాశ్యపగోత్రుఁడు అతఁడు మానభూనాథుని మంత్రియైన ట్లీక్రిందిపద్యములలోఁ జెప్పబడియున్నది—

సీ. అనువత్సరంబు బ్రాహ్మణులకు గోసహస్రము లిచ్చు నృగనరేశ్వరునిరీతి
కంథుల నెనయుపాకాలచెర్వాదిగాఁదగు చెఱువులు నిల్పు సగరుకరణి
దీప్యత్ప్రతాపుఁడై దిగ్విజయంబు గావించు మాంధాతృభూవిభునిలీల
దేవభూదేవతార్థిశ్రేణి కగ్రహారము లిచ్చు భార్గవరాముపగిది
నిందుశేఖరపాదారవిందయుగళ
భావనాపరుఁ డంగనాపంచబాణుఁ
డతులధైర్యాభిభూతహిమాచలుండు
మానభూనాథ చిత్తాబ్జభానుఁ డతఁడు

శా. ఆరాజేంద్రశిఖావతంసనిజబాహాయుక్తవిశ్వంభరా
ధౌరేయుండు విరోధిమంత్రిముఖకుద్రాజన్యుఁ డుద్వృద్ధియా
పారీణుండు పటీరతారకసుధాపాణింధమశ్రీయశో
హారుం డిమ్మలపల్లిమాదవిభుసిద్ధామాత్యుఁ డుల్లాసిల్లెన్

ఈమాదయభూనాథుఁ డెవ్వరో గ్రంథమువలన స్పష్టపడదుగాని యెనిమిదవయాశ్వాసాదియందలి యీక్రింది కృతిపతిసంబోధనపద్యము వలన నతఁడు శ్రీరంగరాయని రాజ్యకాలములోని యొక మండలేశ్వరుఁ డని యూహింపఁదగియున్నది.—

క. శ్రీరంగరాజసేవా । పారంగతహృదయ! కమలభవ వంశపయః
పారావార సుధాకర । మారసమానావతార । మాదయసిద్ధా!

మొదటి శ్రీరంగరాజు విజయనగరసంస్థానమును ౧౫౭౨వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫వ సంవత్సరము వఱకును పాలించెను. రెండవ శ్రీరంగరాజు ౧౬౧౪వ సంవత్సరమునకు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈకవి యీ యిరువురు రాజులలో నొకరికాలమునం దుండినందున, పదునాఱవశతాబ్దముయొక్క యంతమునందో పదునేడవ శతాబ్దముయొక్క యాదియందో యుండియుండుటకు సందేహము లేదు. ఇదిగాక కవియొక్క కాలమును నిర్ణయించుటకు గ్రంథమునందే యింకొక యాధారము కనఁబడుచున్నది. కృతిపతి యొక్క వంశమును వర్ణించుచు కందాళ అప్పలాచార్యులు కృతిపతియొక్క తండ్రికిని పెదతండ్రికిని గురువైన ట్లీక్రిందిపద్యములోఁ జెప్పియున్నాఁడు.—

శా. వందారువ్రజదోషమేఘపవనున్ వారాశిగంభీరు నా
నందాత్మున్ వారిజానభభక్తు నఖిలామ్నాయజ్ఞు విశ్వంధరా
మందారక్షితిజాతమున్ నిగమసన్మార్గప్రతిష్ఠాపరున్
గందాళప్పగురున్ వివేకనిధి లోకఖ్యాతు వర్ణించుచున్

క. ఆదేశిక పద మందము
లాగరమున హృదయవీథి ననవరతంబున్
మోదమున నిలిపి శ్రీలల
నాథవ్రజ గొలుతు రు నారసయు మాగనయున్

ఈపద్యములనుబట్టి యీచిత్రభారతకృతిపతియు పాండురంగ మాహాత్మ్య కృతిపతి కాలములోనివాఁ డయిన శ్లోకగురుశిష్యత్వము వలనఁ దెలియుచున్నందున, ఈధర్మకవి యించుమించుగా తెనాలిరామ కృష్ణునికాలపువాఁడే. కందాళ అప్పలాచార్యులుగారు చిత్రభారత కృతిపతితండ్రికి గురువై నందున, ధర్మకవి రామకృష్ణ వికిఁ గొన్నిసంవత్స రములతరువాత నుండిన నుండవచ్చును. చిత్రభారతకవిత్వ మనర్గళ మయిన ధారకలదయి సలక్షణముగా నున్నది. ఈకవియొక్క చరిత్ర మునుగూర్చి యిప్పుడు చెప్పినదానికంటె నధిక మేమియుఁ దెలియు రానందున, చిత్రభారతమునుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుటతోనే తృప్తినొందవలసి యున్నది.

చ. అనిమిషనాథుఁ డమ్మునితపోనలకీలల నబ్ధి యింకఁగా
దనకు విపక్షుఁడై యచట దాఁగిన మాహిషవన్యగాత్మజుఁగా
గినిసి విపక్షుఁ జేయ గమకించి ప్రచేతనునింట నిర్గమం
బని చెడువిల్లనంగ నపరాశ సురేశ్వరచాప మొప్పెఁగన్ ఆ. ౨

సీ. ప్రవహించుశృంగారరసపూర మమ్ముని మేనికి జలకంబుగా నొనర్చి
తళతళత్కాంతిచేఁ దనరెడుదరహాసచంద్రికావితతి వస్త్రముగ నొసఁగి
ముద్దుంపుఁ దోయల్ చిప్పిన నీకువాక్యములు ప్రసూనములుగాఁ బూజచేసి
చొక్కంపునిడువాలుఁజూపు మెఱుంగులు పొసఁగ నీరాజనంబులుగఁ జేసి
యమృతరసములు చిప్పిలునధరబింబ
మదన నైవేద్యముగను నియ్యఁగఁ దలంచి

యడుగుఁదమ్ముల కెరఁగి వెయ్యంబుతోడ
రంభ యిట్లను సంభ్రమారంభ యగుచు.— ఆ ౩

ఉ. హారము భారమై మణిగణాకరబంధుర సౌధరంగసం
చారము దూరమై తనువుసంగతి నొప్పెడు చందనాదికం
గారము క్రూరమై చెలియకై వడి నెమ్మిరమొనర్చిచట్టిరా
కారము నైరమై నిగిరెఁ గేసరిమధ్యకు నొక్కపెట్టునన్ ఆ ౫

శా. ఏమేమీ హరి శూరుఁడంటి నిజమా సే యాజరాసంధుఁ డు
గ్రామప్రక్రియఁ జుట్టుకొన్నఁ బురమున్ దర్పంబు దించెన్ సమి
త్సీమం దా యవనుండు క్రోల గుహఁ జొచ్చెం గాఁగా నిన్నఁగా
దా ముంజేతులకంకణంబులకు నద్దం బేల యక్రూరకా ఆ ౬

క. హరితో సిధరణీవరాగ్రణికినై యారామోధసప్రసకున్
బురికొంటి నాడి నేఁడు మేనులు తృణంబుల్గా విచారించి పీ
రరబాద్రిక్తమ స్కులై మెఱయవార ల్నిట్లుఁ బాత్మన్ శరీ
రరతిం జెందిరి భూవరుల్ చనుఁడు పుత్రభ్రాతృసంయుక్తులై ఆ ౭

౩౫ సారంగు తమ్మయ్య

ఈప్రాంతములయందు సారంగువారు సాధారణముగా మాధ్వులుగా నున్నారు. ఈకవి తనవంశమును వర్ణించుచు,

ఉ. తమ్మనయంబుఁ బ్రోచుటకు ధారుణిబంధులు బంధుపారిజా
తమ్మన రామభక్తిఁ గలతార్కికు లెల్లను పీనిదార చి
త్తమ్మన జూపులం దనిసి భార్గిను లీతని దెంతమంచిన్
త్తమ్మన నాగిరిప్రభునిలమ్మన మించె నుతించిలోకులున్

గీ. తమ్మమంత్రి గాంచెఁ దిమ్మాయియందు నం
దనుల శౌర్యసింహు నారసింహుఁ
జతురబుద్ధిచంద్రు సత్కళాగణచంద్రు
గిరిచమూవరేంద్రుఁ గీర్తిసాంద్రు

తనతాతను రామభక్తునిగాఁ జెప్పుటచేతను, అతనిభార్యను తిమ్మాయియని చెప్పుటచేతను [illegible] నితఁడు మాధ్వవంశజుఁ డేమో యని యూహింపఁ దగియున్నను,

క. సారమతి యాన్వయంబునకు
వారాశిగభీరుఁ డతులవైభవము గౌ
రీరమణీశుఁ డుంబలె
నాగూఢాన్వయు వరించె నక్కమసాధ్విన్

అని తనతల్లిదండ్రులను పార్వతీపరమేశ్వరులతోఁ బోల్చుట చేతను తనపూర్వుల కమాత్యాదిపదములను జేర్చుచు వచ్చుటచేతను కవి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడని తోఁచుచున్నది ఇతఁడు ఆపస్తంబ సూత్రుఁడు, భారద్వాజగోత్రుఁడు, నరసింహామంత్రిపుత్రుఁడు, సారంగు తమ్మయామాత్యపౌత్రుఁడు ఈకవి వైజయంతీవిలాస మనునాలుగా శ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను ఇందు విప్రనారాయణుఁ డనెడి యాళ్వారుచరిత్రము వర్ణింపఁబడినందున, దీనికి విప్రనారాయణ చరిత్రమనియు నామాంతరము గలదు ఈవిప్రనారాయణునికే తొండర డిప్పొడియాళ్వా రని యఱవపేరు ఈపుస్తకమునందలి కవిత్వము మనో హరముగానే యుండునుగాని యందందు కవిత్రయమువారి ప్రయోగ ములకు విరుద్ధములయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి కథయు మిక్కిలి యింపుగా నుండును విప్రనారాయణుఁడను వైష్ణవబ్రాహ్మ చారి కావేరీతీరమునందు శ్రీరంగక్షేత్రమునందు వసించుచు మాధుకర

వృత్తిచే జీవించుచు భక్తితో శ్రీరంగనాయకునకు తులసిమాలల నర్పిం
చుచు కాలము గడపుచుండెను

శా. స్వాధ్యాయంబుఁ బఠించు సాంగకముగా సంధ్యాద్యనుష్ఠానముల్
విధ్యుక్తక్రియ నాచరించుఁ దళితో ద్రేల్చుం బ్రపూతాత్ముఁడై
మధ్యారంగశయానమూర్తి కిడు సమ్యగ్భక్తిఁ దోమాలికల్
మధ్యాహ్నంబునఁ గుక్షి బిక్షఁ దనుపు న్మాధూకరప్రక్రియన్

ఇట్లుండఁగా మధురవాణియు, దేవదేవియు ననువేశ్య లక్క
చెలియం డ్రిద్ద ఱాతని దేవాలయములోఁ జూచి యాతనినిష్ఠ కద్భుత
పడి భక్తితో మ్రొక్కఁగా నతఁడు వారిమ్రొక్కు గైకొనకపోయెను
అప్పుడు దేవదేవి యలిగి యప్పతో

ఉ. మ్రొక్కఁగ నెవ్వ రేమనఁడు, మోము మటుమెట్టుక చక్కఁబోయె, నీ
దిక్కును జూడఁడాయెఁ, నొకదీవనమాటయు నాడఁడాయె, నీఁ
డొక్కఁడె వైష్ణవుండె? మన మేటికి మ్రొక్కితిమమ్మ? యక్కటా!
నెక్కొని వెఱ్ఱిబుద్ధి యయి యెద్దురవోయినవానికాళ్ళకున్

అని యతని నిరాకరించి పలికెను. మధురవాణి చెల్లెలి నూరార్చుచు,

ఉ. చూచిన నేమి? నీవలను చూడకయుండిన నేమి? పూజ్యులం
జూచిన భక్తి మ్రొక్కుటయె శోభన, మీతఁడు బ్రాహ్మణుండు, ధా
త్రీచరులందు బ్రాహ్మణుఁడు దేవుఁడు, దేవుఁడు నీవు మ్రొక్కినన్
జూచునొ? పల్కునో? యటుల సుమ్మితదున్ సరసీరుహాననా!

అని శాంతపఱచి తను జేసి యతనివైరాగ్యమును గొంత ప్రశంసిం
చెను. అప్పు డప్పమాట లంగీకరింపక,

చ. ప్రకటజితేంద్రియుల్ ధరఁ బరాశరకౌశికులంతవారు స్త్రీ
లకు వశు, లంతకంటె ఋగులన్ దృఢమౌనులకచ్చు బిగ్గఁ గ
ట్టుకొనఁగ నీతఁ డెంత? శుకుఁడో? హనుమంతుఁడో? భీష్ముఁడో? వినా
యకుఁడో? తలంచుకో సరసిజాయతలోచన నెమ్మనంబునన్ ।

క. ఈనిష్ఠ నింతదాఁకన । మైనంబాలకా నసూయ సదాచారం బటం
చే, నచ్చినదానిఁ యోగ । క్షేమాదికవిడంబనములు మనమెఱుఁగనివే?

క. ఇటువంటియ్యాలె కాదా
చిటుకు మనకయుండఁ సంజెచీఁకటి వేగన్
ఘుటచేటీవిటులై యీ
కటకంబునఁ దిరుగువారు? కంజదళాక్షీ!

* * * * *

ఆ. నిర్జితేంద్రియుండు నిష్ఠాపరుం డంచు
నప్పు సారెసారెఁ జెప్పెదీవు,
గానఁ బ్రతినచెల్లించి విటుఁజేసి తెచ్చినఁ
గలదె పందె మనఁగ గాంతకలికి

* * * * *

క. నీ వీవైష్ణవు విటునిం । గావించిన, లంజెతనపుగడ నే విడుతున్;
గావింప లేకయుండిన । నీవు న్విడిచెదవె యనిన నెలఁతుక యొప్పెన్.

చెల్లెలా వీరవైష్ణవుని విటునిఁ జేయవచ్చు ననియు, అప్పు యతని నట్లు చేయనియెడల తాను వేశ్యావృత్తిని విడిచెద ననియు వివాదపడిన మీఁదట దేవదేవి తా నా వైష్ణవబ్రహ్మచారిని విటునిఁజేసి యింటికిఁ దేలేకపోయినయెడలఁ దాను వేశ్యావృత్తిని విడిచెదనని పంతము పలికి తనరత్నాభరణములను, కస్తూరీతిలకమును దీసి తులసిపూసలపేరులను తిరుమణినామములును వేసి సాధ్వీమణిఁ బోలి దాసరిసాని యయి తిన్నఁగా విప్రనారాయణుఁ డున్న యారామమునకుఁ బోయి యాతనికి నమస్కారము చేసి, హేయభాజనమయిన వేశ్యావృత్తిపై విరక్తి పొడమినట్లు నటించి,

గీ. హేయభాజన మన్నిట నెన్నిచూడ
వేశ్యజన్మంబు జన్మమే విప్రవర్య

ఉ ఒక్కనిఁ బిల్వనంపి, మఱియొక్కనిచేతఁ బసిండిపట్టి, వే
ఱొక్కనియింటి కేఁగుచు, మఱొక్కని నానడుచక్కి నొక్కఁడో
బొక్కికరంచి చూడ భ్రమఁబొంది విటుల్ తెలియంగ లేరుగా
నెక్కడిసత్య మేరవల పెక్కడినేయము వారకాంతకున్?

క అనఘ వేశ్యావిషంబవర్ణనము లెన్న
నినుకపాతల యీనోలి యెంత్రవ్వ?
నప్పడుపుఁగూటిపై నసహ్యత జనించి
నామనసు రోసినట్టిచందంబు గనుము

* * * *

గీ వారసతులైన యూసీసువారినటెనె
మోడిమానిసివైన నేరోకు నెఱుఁగ,
నావ్వా నాల్గచ్చరాలు నేర్చినకతాఁ
బడుపుఁగూటికి మనసు గోల్పక నిల్చైతి

అని వేశ్యావృత్తిని నిందించుచు తియ్యనిమాటలు చెప్పి యాతని నెంతఁ జేరి పరిచర్యచేయుచు దాస్యమిషమున మెల్లమెల్లఁగా నాతని యుల్లము కలంపఁ జొచ్చెను. ఇట్లు కొంతకాలము దాసురాలిపొత్తు గలుగునప్పటికి,

శా ఆవ్రప్రోత్తమువజ్రపంజరనిభంబై నిశ్చలంబైన స
ద్భావం బంగనహాసచర్యగుణసంపర్కంబునన్ లోహమై,
గ్రావంబై, దృఢదారువై, తరుణవృక్షంబై ఫలప్రాయమై,
పూవై, తన్మకరందమై, కరఁగె బోఁబో నీళ్ళకుం బల్చనై

విప్రనారాయణుని వజ్రకఠినమైన హృదయము దినదినక్రమమునఁ గరఁగి నీటికంటెను బలుచనై దేవదేవిమనస్సులో నైక్యమయ్యెను. అంతట గురువే దాసురాలికి దాసుఁడయి పరిచర్యచేయ నపేక్షించి వేఁడుకొనఁగా మొటమొదట నాటక్కరివారంగన,

గీ. నిండఁగఁబట్టి తిరుమణియు వైష్ణవముగాని
 బీరార లోఁగుమాటతీరు మాడ
 ననను నోసలు బత్తుఁడను నోరుగోడల
 టన్నరీతి తోఁచుచున్న దిపుడు

అని నీతులు చెప్పియు,

క. ఓపతి భగవత్సేవకు । వాసి గణింపంగ భాగవతసేవయు, త
 ద్దాసులకైంకర్యముఁ గృపఁ । జేసెద రంగేశ్వరునకుఁ జేయుటెపుడున్

అని యాతనిచేత బతిమాలించుకొని భాగవత కైంకర్యము నంగీకరించి, తుద కాతని నింటిబంటునుజేసి తనయింటికే కొనివచ్చి పందెము గెలిచెను. ఇట్లా వైష్ణవభటుని విటునిజేసి తెచ్చి యిల్లు చేర్చి తరువాత వేశ్యమాత తగులుకొని

క. నవమదనునైన మెచ్చవు, । తవిలితి వీయూవ, బోసితలకు వలచితో
 ధవళాక్షి । సిరిగ్రోలుం । జెవులకు వలచితివో యెల్లసిగకు వలచితో?

అని కూఁతునకు బుద్ధిచెప్ప మొదలుపెట్టెను. తాను పట్టినప్రతిజ్ఞ నెఱవేఱినందున,

క. పెదయప్పయు నేనును బ
 న్నిదమాడి పసనికి నీతనిం దెచ్చితి నా
 కొదవ యిఁకటదీఱె నిఁక నీ
 కొదవయె యున్నదనఁ దల్లి కూఁతునకనియెన్

కూఁతురును తల్లిమాటలకు సంతోషించి క్రొత్తయల్లుని నిల్లు చేరింపఁ దల్లిం బురికొల్పెను. ఆసన్న్యాసిగాని వేశ్యమాత నూతన జామాతను జేరి,

సీ. నీపట్టెతిరుమణి నీతిరుచూర్ణంబు గాశికకు వెండిబంగారులౌనె?
 నీపుట్టగోచియు నీకావిశాస్త్రముల్ వారకాంతకుఁ బట్టుచీరలౌనె?

నీముష్టిగూండయు నీతులసిసరులు వేశ్యకుఁ బండుగవేట లాయెనె?
నీవేదశాస్త్రముల్ నీజపసంధ్యలు లంజెసానికిఁ బాఁజులగము లాయెనె?
పెట్టనోపితివా యెప్పటట్ల యుండు
పెట్టలేకున్న విచ్చేయు పెండలకఁ
మొదల రోయింతులకు నొక్కముడుపె కాక
నీనచాచార మేలయ్య! దాసరయ్య!

అని కసరి సాగనంపఁగా నాభాగవతోత్తముఁడు వేశ్యాగృహము విడిచి తనకుటీరముచేరి తనహృదయేశ్వరిని తలఁచి చింతిల్లుచు,

గీ. అతివ వైష్ణవమతరహస్యములఁ జాలఁ
బరిచయము గన్నయట్టిప్రసన్నురాలు
శూద్రసంపర్కమున కేల చొచ్చునరల?
నిచ్చటికి సెంతప్రొద్దైన వచ్చుఁగాక

అని ప్రియురాలి గుణసంపత్తిని ప్రశంసించి యడియాసపడుచు,

గీ. తనకు సౌమిత్రియ్యె తఁకెత్తిరమరు లీ
యుర్విమనుజు లేమి యొసఁగఁగలరి?
యింగివారసతుల నిర్మాత్మకలఁ జేసి
పుడమి మాతృభూతముల సృజించె

అని భూలోకమున వేశ్యలకు తల్లులను సృష్టించినందునకు బ్రహ్మదేవుని నిందించుచు పరితపింపఁజొచ్చెను వేశ్యాసంపర్కమువలన నెట్టి దృఢమనస్కులకును ననర్థములు వచ్చునని చూపుటకయి యింతవఱకుఁ గల్పింపఁబడినకథ నీతిబోధకముగానే యున్నదికాని తరువాతి కథ మాత్రము నీతిబాహ్యముగా నున్నది భక్తుఁ డట్లు పరితపించుట చూచి భక్తజనార్తిహరుఁ డగు రంగేశుఁడు శిష్యరూపము ధరించి

క. సారమణిఖచిత మగు బం
గారపుఁదనగిన్నె వారకామిని కొసఁగన్

శ్రీరంగదివ్యధామువి
హారుఁడు స్వయమర్థచోరుఁడై కొనిపోయెన్

తనగుడిలోని బంగారపుగిన్నెను గొనిపోయి తనగురు వగు విప్రనారాయణుఁడు పంపినట్లుగా వేశ్యమాతకు సమర్పించి తనభక్తునకు మరల వేశ్యతోఁ బొత్తు సమకూర్చెనఁట!

చ. సతతము బ్రహ్మరుద్రసురసంయమిముఖ్యుల నాత్మమాయ మో
హితులుగఁ జేయుసామి వెలయింతని మోహితఁ జేయలేక ప్రా
కృతజనునట్ల తాను దనగిన్నెనొసంగెను బంటుకోసమై
మతకరివేశ్యమాతవెసమాయ లజేయులు విష్ణుమాయకున్

వేశ్యమాయలు విష్ణుమాయనుసహితము మించినవఁట! దేవాలయములోని స్వర్ణపాత్రము మాయమగుటకనుఁగొని జియ్యరు రాజభటుల కెఱిఁగించి, వారు వేశ్యయింట గిన్నెపట్టుకొని విప్రనారాయణుని చోరునిగా దండితుఁ జేయుటకయి కొనివచ్చినప్పు డాతని గుడివెడల నడవఁ బోవుచుండఁగా, శ్రీరంగేశుఁడు సాక్షాత్కరించి భక్తప్రమోదసంధానముకొఱకు తానే గిన్నెను వేశ్య కిచ్చితినని చెప్పి రాజభటులు పట్టుకొన్న స్వర్ణపాత్రమును మరల వేశ్యకిప్పించి భక్తునకు బ్రహ్మరథము పట్టించి జీవన్ముక్తి నొసంగెనఁట!

గీ. బ్రహ్మరథమెల్ల భక్తి నప్పరమవైష్ణ
వోత్తముని బ్రహ్మరథమున నునిచి పట్ట
ణమున నేగించి రథికసంభ్రమముమీఱ
జియ్య ముందటికొమ్మునఁ జేరి మోవ

ఆహా! ఏమి యీబ్రాహ్మణోత్తముని భాగ్యము!

ఉ. చోరుఁ గనంగ రా దొరలసొమ్ములు ముచ్చిలినం బ్రపన్నునిన్
జారుఁ గనంగ రాదు వెలచం బరకాంతలఁ గూడినన్, దురా

జారుఁ డనంగ రాదె యనిశంబును వేశ్యలతో రమించినన్,
బోరున విూర లాతనికిఁ బూనఁడు బ్రహ్మరథంబు వైష్ణవుల్

ఇటువంటి సిద్ధాంతములే మన దేశములో నీతికిని మతమునకును గూడ నమిత మైన చెఱుపును గలుగఁజేయుచున్నవి. నీతిని విడిచినమత మెప్పుడును దేవునికి ప్రీతికరము కానేరదు. వైజయంతీ విలాసములో నీ,

చ. ఇనసమతేజులౌ నృపులనెల్ల మహమ్మదుశాహి యేలు నీ
యెనుబదినాలుగుర్గముల నేలినయట్టి గోలకొండ ద
క్షిణనగరస్థలిం గరణికం బొనరించుచుఁ దమ్మమంత్రి మా
జనపతి రమ్యహర్మ్యమునఁ బ్రజ ల్దయమెచ్చ గృహస్థుఁ డౌనటే

అను పద్యమును బట్టి యీతిమ్మకవి మహమ్మదుశాహి గోలకొండ నవాబుగా నుండిన ౧౫౮౧ వ సంవత్సరమునకును ౧౬౧౧ వ సంవత్సరమునకును మధ్యకాలములో వైజయంతీవిలాసమును రచియించిన ట్లేర్పడుచున్నది. పై తెనాలి రామకృష్ణకవి చరిత్రమునందుఁ జెప్పఁబడిన యీపద్యములవలననే కవియొక్క కవిత్వరీతి తేటపడుచున్నది కనుక వేఱుగఁ బద్యముల నుదాహరింపవలసిన యావశ్యకము లేదు.

---

36 తురగా రామకవి

ఈకవి యాఱువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. ఇతఁడు నూఱు నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్టును, అడిదము సూరకవి తోడి సమకాలికుఁ డయినట్టును ఎల్లవారును వాడుచున్నారు. వేములవాడ భీమకవికిఁ దరువాతఁ దిట్టుకవిత్వమునం దీతనితో సమానుఁడగు కవి యొకఁడును లేఁడు. భీమకవివలెనే యితఁ డాడినమాట యెల్ల నగుచు వచ్చెననియు, అందుచే నెల్లవారు నీతనికి జడియుచు వచ్చిరనియు,

చూపుట కనేక కథలు కల్పింపఁబడినవి అందుఁ గొన్నిటి నుదాహ
రించుచున్నాను—

౧ ఈకవి లేటవరపు పోతురాజను క్షత్రియుని యింటికిఁ బోఁగా
నతఁడు కవి కేమయిన నియ్యవలసివచ్చునని యింటనుండియు లేఁడని
యంపెనఁట అప్పుడు రామకవి,

క. కూటికిఁ గాకులు వెడలెను। నేటావల మూఁక చేరి నేఁడును వచ్చెన్
గాటికిఁ గట్టెలు చేరెను। లేటవరపు పోతరాజు లేఁడా లేఁడా?

అని ప్రశ్న వేయునప్పటికి పోతురాజు మృతుఁడయ్యెనఁట! దహ
నిమిత్తమయి బంధువు లింటినుండి శవమును గొనిపోవనున్నప్పు
డాతనిభార్యవచ్చి కవికాళ్లమీఁదఁ బడి పతిభిక్ష పెట్టుమని వేఁడు
కోఁగాఁ గరుణించి,

క. మేటి రఘురాముఁ గమ్మఁడు। పాటిగ సంజీవిచేత బ్రతికినరీతిన్
గాటికి బోని కేటికి। లేటవరపు పోతురాజ లెమ్మా రమ్మా

అని కవి యనుచుండఁగానే యతఁడు బ్రతికిలేచి పోతురాజు కట్టెపు
మీఁదనుండి దిగివచ్చెనఁట!

౨ ఈకవి దాతయైన తల్లాప్రగడ సూర్యప్రకాశరావు పెంగు
టూరను స్వగ్రామమునందొక పెద్దయిల్లు కట్టించి, దానిఁ జూపుట
కయి కవిని లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి యొకగదిలోఁ గూర్చి బావమఱఁది
పరిహాసకముగ కయి తాను మఱియొకచోట డాఁగియుండెనఁట కవి
యా యింటఁ దిరిగి తిరిగి దారి కనుఁగొనలేక యలిగి,

గీ. అంగణము లెన్ని కేళీగృహంబు లెన్ని
మోఁపుబిళ్లలయిండ్లెన్ని మేడ లెన్ని
కన్నఁ గాకేమి సూర్యప్రకాశరాయఁ
గురుగుటూరి రిండ్ల రాకాసి లంకవచ్చు

అనఁగానే శాపకారణ మఱచుచు నింట నేమూలఁజూచినను దామే యయి పట్టసగలు పిశాచములు సంచరింపఁ జొచ్చెనఁట

3 పెద్దాపురపు సంస్థానాధీశ్వరులయిన శ్రీవత్సవాయి తిమ్మగజపతిమహారాజుగారి దర్శనార్థము పోయినప్పుడు రాజు కవికి దర్శన మియ్యక పోఁగాఁ గోపించి,

క. అద్దిర శ్రీభూనీళలు । ముద్దియ లాహారికిఁ గలరు ముప్పురందులలోఁ
బెద్దమ్మ నాట్య మాడును । దిద్దిమ్మని వత్సవాయితిమ్మనియింటన్

అని శపింపఁగానే రాజు రాజ్యమును బోఁగొట్టుకొని దరిద్రుఁ డయ్యెనఁట!

4 రామకవి యిల్లు కట్టించుకొనునప్పుడు దారిని బోవువారి నందఱిని పిలిచి తనకొకటుక లందింపని నియమించుచుండెనఁట! ఒకనాఁ డాదారిని అదేదము సూరకవి పోవుచున్నప్పు డాతనిని బిలిచి తక్కినవారి నడిగినట్లే యతనిని గొన్ని యిటుక లందిచ్చి పొమ్మన యడుగఁగా నతఁడు కోపించి రామకవి యని యెఱుఁగక,

"సూరకవితిట్టు కంసాలిసుత్తెపెట్టు"

అని పలికి పోఁ బోయెనఁట! రామకవి యామాట విని కన్ను లెఱ్ఱచేసి బిగ్గఱగా,

"రామకవిబొబ్బ పెద్దపరంగిదెబ్బ"

అని కేకవేసెనఁట. అంతట సూరకవి యతఁడు రామకవి యని తెలిసికొని కొన్నియిటుక లందిచ్చి మఱి వెడలిపోయెనఁట!

ఇవి యన్నియుఁ గేవల కల్పితకథ లయి యుండవచ్చును. ఇటువంటి మహామహిమగలవాఁ డన్న వేములవాడభీమకవి కోమటిపేరఁ గృతిచేసి స్తుతించినట్లె యీరామకవియుఁ గంసాలిపేరఁ గృతిచేసి స్తుతులు చేసెను. ఈతఁడును నయ్యలంకి బాలసరస్వతి యను మఱియొక కవియు గలిసి రచియించిన నాగరఖండమనెడి పైదాశ్వాసముల గ్రంథమొకటి

కానఁబడుచున్నది. ఈయిద్దఱుకవులును దమగ్రంథములయొక్క యాశ్వాసాంతగద్యము నీప్రకారముగా వ్రాసికొనియున్నారు—

"ఇది శ్రీమద్దుర్గాదక్షిణామూర్తివరప్రసాదాసాదితసారస్వత తురగా రామకవి వరాయ్యంకి బాలసరస్వతినామధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీ స్కాందంబను మహాపురాణమునందు సనత్కుమారసంహితలను నాగరఖండము'

ఈనాగరఖండము ధవళేశ్వరపు మార్కండేయుఁడను స్వర్ణకారకులజున కంకితము చేయఁబడినది. ఈవిశ్వకర్మవంశజునకు బెజవాడకుఁ బ్రభువుగా నుండిన ట్లీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెల్లమగుచున్నది—

మ. రజతాగం బొకరాజమౌళికి సువర్ణాణంబు గావించి యి
చ్చె జగం బెన్నఁగ విశ్వకర్మ మును దా త్రంబుగా దివ్యదీ
బెజవాడప్రభుఁ డయ్యె నెంతయును గల్పించున్ ధరిత్రిన్ మహా
రజతస్వర్ణగృహంబు లెప్పుడు బుధవ్రాతంబు మోదింపఁగన్

ఈధవళేశ్వరపుమార్కండుఁడు మహమ్మదు కుతుబుషాహి కాలములో నుండినట్లు నాగరఖండముయొక్క యవతారికలో నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

క. అతఁడు ప్రసిద్ధి వహించెన్
క్షితినగరజవనుల గెల్చి చెలఁగి జయశ్రీ
సతిఁ జేకొనిన మహమ్మదు
కుతుబుశహాచంద్రుననును గుడిభుజమునఁగన్

దీనినిబట్టి చూడఁగాఁ గవి పదునాఱవశతాబ్దాంతమునందో పదునేడవశతాబ్దారంభమునందో యుండినట్టును, కవినిగూర్చి చెప్పెడికథ లన్నియు నబద్ధము లయినట్టును కనఁబడుచున్నది. మహమ్మదుకుతుబు షాహి క్రీస్తుశకము ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౧ వ సంవత్సరమువఱకును గోలకొండనవాబుగానుండి రాజ్యము చేసెను

కుతుబ్‌షాహీ వంశము ౧౬౮౭వ సంవత్సరముతోనే నశించినది. నాగర ఖండమునందుఁ గొన్ని వ్యాకరణవిరుద్ధములగు ప్రయోగము లున్నను మొత్తముమీఁదఁ గవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది. నాగరఖండము నుండి కొన్ని పద్యము లిం దుదాహరింపఁబడుచున్నవి —

ఉ. ప్రీతియొనర్చు నగ్గిరి నిరీక్షయొనర్చు దరీసరత్ప్రవం
తీతటజాతరూపధరణీరుహశీచయకుణీసముగ్రమై
స్ఫీతసుధాంబుపూరసరసీరుహశీకరశీతలానిలా
స్ఫీతవిహారదేవతరుణీహరిణీకరణీసమూహమై అ ౧

ఉ. ఆదికి నాదికారణ మహార్కతికోటిసమానతేజుఁ డు
త్పాదితసర్వలోకుఁ డన బ్రహ్మము నైతఁగు విశ్వకర్మ నా
నాదిగజాళిలోన భువనంబుల నెల్లను హేతుకార్యక
ర్త్రాదులు తానయై తగు యథార్థమునుమ్ము మయూరవాహనా
అ ౨

ఉ. ఇచ్చిన నైదుసాధనము లింపుగ నైదుగురుల్ ధరించి యు
ద్యచ్చరిత ప్రశస్తయజనాదిరతుల్ శివతత్త్వబోధులై
యచ్చెరు వందఁ జేసిరి సమస్తజగంబులఁ దక్షిణంబునన్
హెచ్చినయాత్మవర్తనల నెన్నికగాఁగ సరోజబాంధవా అ ౩

చ. కమలజుకంటె మున్న శశిఖండశిఖామణికంటె మున్ను శ్రీ
రమణునికంటె మున్నుగ విరాజిలు బోధకుఁ డై నయట్టి బ్ర
హ్మము నగ మహానుభావుఁ డని యాత్మవివేకముచే నెఱుంగు మా
యమితపువిశ్వకర్మను మహాత్ముని లోకకృతిప్రవీణునిన్ అ ౪

చ. కడఁకఁ గనుంగొనంగఁ దొలుకారుమెఱుంగులు గ్రుమ్మరింపఁగా
నడుగిడ గల్లుగల్లు మను హంసకనాదము హంసరావమున్
బడఁబడఁ బద్మరాగసముదాయమునుం దాపువ సేవ చూపఁ యొ
ల్లెడలఁ బదాగ్రరాగరుచు లీనఁగ వచ్చెను గౌరి వేడుకన్ అ ౫

37 చెన్నమరాజు చెన్నమరాజు

ఈకవి చారుచంద్రోదయ మనెడి శైవాఖ్యానముల ప్రబంధమును జేసెను ఇతఁడు నందవరీక నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, ఆత్రేయగోత్రుఁడు, కేసయామాత్యపుత్రుఁడు ఈకవి తాను పెమ్మసాని తిమ్మరాజున కాశ్రితుఁడయినట్టు చెప్పి తిమ్మరాజు శ్రీరంగరాయనికిని వేంకటపతిరాయనికిని మంత్రియైనట్లొకపద్యములో నీక్రిందివాక్యముతోఁ జెప్పియున్నాఁడు—

సీ. శ్రీరంగరాయ ధాత్రీతలాధ్యక్షు దక్షిణభుజాదండమై చెలఁగినాఁడు

* * * *

రమణ వేంకటపతిరాయేంద్రుఁడు నుతింపఁ బహుకార్యదక్షుఁడై
ప్రబలినాఁడు

ఈకవి తనముత్తాతయైన లక్ష్మీపతి శ్రీనాధకవికి శిష్యుఁడైనట్లీక్రింది పద్యములలోఁ దెలిపియున్నాఁడు—

క. సన్నుత కవిత్వవిద్యా । భ్యున్నతి శ్రీనాథసుకవిపుంగవుకరుణన్
జెన్నమరున్ లక్ష్మీపతి । చెన్నమరాజప్రధానశేఖరుఁ డలమిన్

కవి శ్రీరంగరాయ వేంకటపతిరాయల కాలములోనున్నవాఁ డగుటచేత క్రీస్తుశకము ౧౫౭౦ ౧౬౧౦ సంవత్సరములమధ్యను ప్రబలియున్నవాఁడు కవియొక్క కవిత్వరీతి తెలియుటకై చారుచంద్రోదయములోని పద్యముల రెంటిని నిం దుదాహరించుచున్నాను

ఉ. ఎల్లి యుపత్యమున్ వనికి నేగి మహోగ్రతపం బొనర్చి సం
పల్లలనామనోహరుకృపన్ వరలాభము గాంచినత్తు నీ
యుల్లము సంభ్రమోదము సముల్లసితంబుగ నిందు నిల్వ నా
పల్లవపాణి యొంచుఁ బ్రియభాషల భూవిభుఁ డాదరించినన్

శా. తాపుల్ లూతెక్కమమేనుతీవకుఁ బరీతాపంబు గావించునీ
జీవంజీవమనోజ్ఞమూర్తి యకటా శీతాంశువా కాదు శో
భాపైరూప్యమునన్ బ్రభవదమా భస్మీకృతానంగతే
జఃపై శ్వానరవిస్ఫులింగములిమా చూడన్ దిశానాయకా

---

38. తెనాలి అన్నయ్య

ఈకవి సుదక్షిణాపరిణయమను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించెను. ఇతఁడు తెనాలిపురనివాసుఁడు, శైవాచార సంపన్నుఁడు, రామకంటితపుత్రుఁడు.

శా. శ్రీలీలా హరినీలవీచిరుచిరశ్రీవత్ససంపన్నవ
క్షోలాలిత్యుఁడు వేంకటేశుఁడు కృపం గోనేటిరామక్షమా
పాలస్వామిసమస్తరాజ్యభరణోపాయాధికున్ హృద్యవి
ద్యాలోలున్ బులిజాలరామవిభుసోమామాత్యునిం బ్రోచుతన్

సుదక్షిణాపరిణయములోని యీ ప్రథమపద్యమునుబట్టియే యీ గ్రంథము గోనేట రామరాజు మంత్రియైన పులిజాల సోమామాత్యున కంకితము చేయఁబడినట్టు తెలియవచ్చును. ఆసోమామాత్యుఁ డొకనాఁడు సభాసీనుఁడయి తన్ను రావించి కృతిఁ జేయుమని ప్రార్థించినట్లీక్రిందిపద్యములో చెప్పుకొనియున్నాఁడు—

ఉ. కవులున్ గాయకులున్ బుధు లార్యులు హితుల్ కాంతాసమూహంబులు
త్సవలీలం దనుఁ గొల్వ నిండుకొలువై యత్యంతగోష్ఠీవిశే
షవినోదైకపరాయణత్వమున రాజ్యశ్రీవిహారంబుఁ బ్రా
జ్యవిశేషంబుఁ దనర్ప రామవిభుసోమామాత్యుఁ డత్యున్నతిన్

గీ. నవ్యసుగుణాభిరాము తెనాలిరాము
నందితాగ్రణిసత్పుత్రు భవ్యమిత్రు
హరపదాంభోజసేవాముఖ్యు నన్నపఖ్యు
నన్నుఁ బిలిపించి యాదరోన్నతి వహించి

చ. పలుకులతియ్యఁ గప్పురపుఁబల్కులుచల్లసిరీతిఁ బంచుచె
న్నలతఘుకల్ విభుంపు హావణించినమించున శంబరారి చెం
గలువలతూపుకోపుఁ ముఖాముఖిఁ జూపనయేపునఁ గృతుల్
పలుకఁగ నేర్తు పూర్వకవిపద్ధతి రామయయన్న సత్కవీ

గీ. సరససాహిత్యసాహిత్యపరత నీవు
పరిణయించుసుదక్షిణాపరిణయంబు
కీర్తి విలసిల్ల మాకు నంకితము సేయు
తేట యగువాగ్విలాసంబు కోటిసేయ

ఇఁక దీనినిబట్టి కృతికర్తయొక్క కాలనిర్ణయము చేయవలసి యున్నది. కృతిపతియొక్క కాలము తెలియునేని, కవియొక్క కాల మును దెలియును. కృతినాయకుని ప్రభువైన నాయనరాజుయొక్క వంశము గ్రంథమునం దీవిధముగఁ జెప్పఁబడినది—

గీ. చంద్రవంశాబ్ధిపూర్ణిమాచంద్రుఁ డారు
వీటి బుక్కయరామభూవిభునిసుతుఁడు
తిమ్మరాజేంద్రుఁ డన్వయదీపకుండు
కనియెఁ బినకొండభూపాలు ననఘశీలు

చ. కులనిధి యానృపాలకుఁడు కోనమదేవి వరించి గాంచెఁ జే
కొలఁది నరాతులం దునుము కొటితిమ్మనరేంద్రు భూమిభృ
త్తిలకము జిన్నతిమ్మవిభు ధీరసుధానిధి నప్పరాజు ని
ర్దళితవిరోధిభూవరతురంగుని రంగనృపావతంసమున్

ఇట్లా కోనేటి బుక్కరాజుకొడుకు రామరా జయినట్టును, రామరాజుకొడుకు తిమ్మరా జయినట్టును, తిమ్మరాజుకొడుకు చినకొండరా జయినట్టును, చినకొండరాజుకొడుకు కోనేటి తిమ్మరా జయినట్టును, చెప్పఁబడెను. ఈ కోనేటి తిమ్మరాజు కొడుకయిన రామరాజువద్దనే కృతిపతియైన సోమామాత్యుఁడు మంత్రిగా నుండెను. పయిని జెప్పిన వంశావళినిబట్టి విచారింపఁగాఁ గృష్ణదేవరాయని యల్లుఁ డయిన రామరాజున కీరామరాజు పెదతండ్రికొడుకునకు మనుమఁ డయినట్టు స్పష్టమగుచున్నది. అళియ రామరాజు ౧౫౬౫వ సంవత్సరమువఱకును జీవించి యాకాలముననే మనుమల నెత్తఁగా వాఁ డగుటచేత నాతని పెదతండ్రికొడుకును నప్పటికే యెదిగినమనుమలు గలవాఁ డయి యుండవచ్చును. కాఁబట్టి విమర్శించి చూడఁగా సుదక్షిణాపరిణయకృతీశ్వరుని ప్రభుత్వ పదిసంవత్సరము లీవలావలగా ౧౫౭౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండెనని తేలుచున్నది. ఇదియే కవికాలము. ఈకవికిఁ గందాళ శ్రీరంగాచార్యులు గురు వయిన ట్లీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.—

క. కందాళ భావనార్యుల | నందను శ్రీరంగగురుని నతబుధరక్షా
మందారంబు నుతింతును | మందారమరందబిందుమధురారభటిన్.

సుదక్షిణాపరిణయకవిత్వము సలక్షణమయి కర్ణరసాయనముగా నున్నది. కవిత్వమాధుర్యము తేటపడుటకయి కొన్నిపద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి.—

చ. పలుకఁగ నేర్చుచిత్రములు పాడఁగ నేర్చినపుష్పవల్లికల్
మెలఁగఁగ నేర్చురత్నములు మెల్లన నవ్వఁగ నేర్చుచంచలల్
నిలుకడ నేర్చువెన్నెలలు నెయ్యముతియ్యము నేర్చుపైఁడిక్రొం
దళుకు లనం జెలంగుదురు తామరసేక్షణ లప్పురంబునన్. అ ౧

చ ఏనొకవింతయే రఘుకులేశ్వర యాదిమవిష్ణుమూర్తి వై
యీయఖిలావనీతలము నేలెడు నిన్ గనుఁగొంటి నేఁడు నా
నానియమంబు నాజపము నాతపమున్ ఫలియించె భక్తిస
న్మానధురంధరత్వమున నా జనకాయిక యిట్టిపల్కుటల్ ఆ ౧

ఉ చంద్రకులావతంస వినవే యనుమానము మాని పుత్రకుం
డప్రతిమప్రభావనిధి యన్వయదీపకుఁ డుద్భవిల్లు న
వ్యగ్రమరాంగకాంతిభరయౌవనలక్ష్మియు నిన్నుఁ జెందు ని
త్యప్రమదంబు చేకుఱు మహాపథ మొక్కటి నీకు నచ్చెరన్ ఆ ౨

చ నృపవర నిన్ను మీఁ దెఱుఁగనేరక సేఁదిరిఁగాక చంచలా
చపలము లైన రాజ్యసుఖసంపదలన్ మదినమ్మి కీర్తియుం
గృపయు వివేకమున్ నయముఁ గేవలధర్మపరత్వమున్ సదా
కపటమతిం దొఱంగుమహికాంతుల కేల పరోపకారమున్ ఆ ౨

మ తిలకంబుం దగఁ దీర్చి నెన్నుదుట రత్నాకాంక్షఁ బాదాంగుళీ
స్థలమృత్స్నాతిలకంబు దీర్చి రుచులం దట్టాడు వజ్రంపుఁ బె
య్యలపైఁ బొత్తుల నుంచి యాకుధరకన్యాధీశదివ్యాంఘ్రిపే
శలమూర్తీ నిదురింపవే యను సుతుం జంద్రాస్య జోకొట్టుచున్ ఆ ౨

ఉ వాడినమోముతోడఁ గయివాలినచూపులతోడ దీనతం
గూడినపల్కుతోడ నెఱిగూడనిగందపుఁబూఁతతోడఁ గీ
లూడినయందెతోడ బిగియూడినకౌఁగిలితోడ వచ్చెఁ గి
గ్గాడియుఁబోలెఁ గామునగవిగాదిగలయ్య నృపాలుపీటికిన్ ఆ ౩

ఉ విన్నఁదనం బిదేమి నెఱిపీఁకినచిత్త మిదేమి వేయిక్రా
ల్గన్నులవాఁ డిదేమి శరఘాతల నొత్తురి దేమి సొంపడిం
గిన్నరసిద్ధకింపురుషఖేచరవీరులురా రిదేమి మీ
యున్నవిధం బిదేమి సఖిలోన్నతశాసన పాకశాసనా ఆ ౩

ఉ. భానుమతీకుమారకుఁడు పల్కు మహేంద్రునిఁ దేవ మొ
వ్వానికి గెల్వ నోటమియు వచ్చు నొకానొక వేళ దీనికై
దీనత యింతయేటికి మదీయభుజాగ్ర ధనుర్విముక్తనా
నావిశితాస్త్రపాతముల నాకుల సేసవలీలఁ గాదె ఆ ౩

ఉ. మేలు బళీ చతుర్ముఖుఁడు మిక్కిలి నేర్పరి యెట్టులన్న నీ
బాలిక మాడలీపరమపాలకు దేవిగ నిశ్చయించె ల
క్ష్మీలలనేశునాభిసరసీరుహమందిరవర్తి యైనవాఁ
డేల యొనర్చు వేదజడుఁ డేనియు నీసుకరాంగిచేఁతలన్ ఆ ౪

చ. కదిసి చెవిఁ జేరి మంచిమలకూరిమియల్లుఁడు తారకంబు మున్
నొడువునఁ గూర్చి పల్కుచు వినోదము సల్పఁగ సేదదేఱి చె
ట్టఁ జెనఁ జేకొఁదన్ని పటలాంబకమూరులు కానవచ్చు నా
మదనవిఱుత నేల యమునార్ధనర్ధియ మైనకాళికన్ ఆ ౪

శా. ఏణాంకోపలసౌధవీధులపై నింపొంది చిత్రంబులౌ
వీణల్ కేల ధరించి రాగలహరీతస్ఫూర్తిమైఁ జొక్కుచున్
జాణల్ సాధ్యకుమారు లాగమవిధానప్రగ్గగానంబులన్
ద్రాణల్మీఱఁగ గాలమించెదరు చిత్రక్షితిమై నింటికిన్ ఆ ౫

మ. కమలామందమరందబిందుకణికాకల్లోలడోలావిగో
లమరాళీగరుదంచలత్ప్లవనబాలక్రీడనప్రోల్లస
త్కుముదామోదిపరాగపాళితదిశాకుంభీంద్రగండస్థలీ
సముదాయం బలరుఁ గొన్నపాల యొకకాసారంబు దూరంబునన్ ఆ ౫

39 సవరము చిననారాయణనాయకుఁడు

ఈకవి కువలయాశ్వచరిత్ర మను నేడాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి, తిమ్మనరపాలపుత్రుఁడయిన నారాయణభూపాలుని కంకితము చేసెను. ఈకవి తాను క్షత్రియుఁడ ననుచు, రాయభూపాలుని పుత్రుఁడ ననియు చెప్పికొనియున్నాఁడు. ఈతఁడు రాయభూపాలునకు, నిర్మలాంబకును కలిగిన ట్లీక్రిందిపద్యమువలన దెలియవచ్చుచున్నది —

మ. అతఁ డాతిమ్మయ యంక వేంకటకృతార్థ్యక్షోణిభృచ్ఛ్రీవితో
దకు రంగాధిపుఁ డిర్మలాంబవలనం ధర్మాత్ము గోపాలు ను
న్నతకీర్తిం జిననారనాఖ్యుఁ దగు నన్నున్ గనుఁ డింద్రుఁడ సవం
చితకీర్తిన్ రఘునాథుఁ దిమ్మనిభుఁ గాంచెన్ సజ్జనాధారులన్

కృతిపతి యైన నారాయణభూపాలుఁడు శ్రీరంగరాజ వేంకటపతి రాయలకు సహాయుఁ డగుచుండి నట్లు చెప్పఁబడి యుండుట చేత క్రీ. 1600 వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినట్లు కానవచ్చుచున్నాఁడు. మఱియు కృతినాయకుని పూర్వుఁడైన నారసనరనాథుఁడు పట్టమునంతభూపాలునికాలమున నుండిన ట్లీక్రింది పద్యమునందుఁ జెప్పఁబడియుండుటచే, కవి యొక నాటివాఁడై తత్ప్రాంతమునం దుండినట్లు నిర్ధారణము చేయవచ్చును—

సీ. తనమాటచే నింక తంజావురీ రఘునాథనాథుఁడు నెయ్యంబు నెఱపఁ
దనబంటి గోలకొండనరేంద్రముఖ ధరాధరపద్మబంధు లౌఁగల వహింపఁ
దనకీర్తి కుల్లసంతన్నసాలముఖ్య గోత్రాభృదీంద్రులు కానికలీయఁ
దనదానములు గోదావరీతీర భూనిర్జరేశ్వరులు వర్ణించుకొనఁగ
వెలయు శ్రీదంసగంధనిర్గళదనర్గ
ళమదధారాధురీణ ధరమదబంధు
గార్వశౌర్యప్రదీప్తుఁ డావదుర్వసైన్యుఁ
డతఁడు ప్రథమాత్రుఁడే నారనాధి నేత

ఈకవి కాశ్యపగోత్రుఁడు, శఠగోపతాపసేంద్ర శిష్యుఁడు. ఈతని కవిత్వము సలక్షణమయి వినసొంపుగా నుండును. ఈతని కువలయాశ్వ చరిత్రములోని కొన్ని పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

చ. మిటమిటి యెండవేఁడి బలిమిం జలిదమ్ముల తెకుసందులం
గటుకుమనంగఁ గూడి నివసించి తదగ్రమరంద మప్పట
ప్పటికిని మూలిముట్టి వయిపై నది చల్లఁబడంగ బ్రొద్దుగ్రుం
కుట గని యంతటం బొదలుఁ గోరొంటుటారవుఁ డేఁటు లత్తతిన్. ౧

చ. మునివనితల్ శచీముఖలమూహభ రేఁణులకుం బతివ్రతా
జనతతిఁ జెల్పుచోఁ బరవిచారముగాఁగను జెల్పుటొజ్జ
ల్పని మొగి మువ్వలం బొసఁగ వారలు నవ్వుదు రాచు సిగ్గుపెం
పునఁ దలవంచుఁ జందురుఁడు పొంగఁగ నయ్యయియోగ వేళలన్. ౨

చ. తలఁపున నెంత మోహపరితాపముగల్గిన దాఁచుకొందురో
యలయిక లేక నీకరణి నంగిడిఁబెట్టుదురో వధూటికల్
పలుకవు నిన్ను వంటికుంభాకులఁ గానమె వారి కాత్మనా
థులపయి బుద్ధి లేదొ తమగొట్టినపట్టున మెట్టుపెట్టరో. ౩

మ. అతఁ డవ్వేఁ దురగంబు నెక్కి హృదయోజ్జాపూర్ణమో దార్ణవాం
చితుఁడై వారల వెంట నంటుకొని యత్నైకశ్యమాణిక్యదీ
ధితిజాతామృతరుగ్వితాన మగుడై తేయాంధినాధాయతా
యతనం బల్లన నిర్గమించి పురబాహ్యాళిలోని కేతెంచుచున్. ౪

చ. వెలుపలి రచ్చ నొక్కయెడ వేలుపుసానికి వన్నెకానికిన్
గలహము కల్గనేని కుఱికానితనంబున వచ్చి రోసపుం
బలుకుల వాదు రేఁచి సిగపట్టులు దగ్గఱఁజేసి క్రొవ్వునం
గలకల నవ్వువాఁడు చపుకట్లసియాడ రుమాలు వీసఁగన్. ౫

(40) దామెర వేంకటపతి

ఈకవి పద్మనాయకకులజుఁడైన శూద్రుఁడు, ఈపద్మనాయక కులమువారి నీదేశమునందు వెలమలని వాడుదురు. ఈకవితాత సంస్థానాధిపతియై వేంకటగిరిసంస్థానాధిపతులైన వెలుగోటివారితో సంబంధబాంధవ్యములను జేసినవాఁడు. ఈకవి తన మేనత్తయైన వేంకటాంబను వెలుగోటి యాచమనాయనికుమారుఁడయిన కస్తూరిరంగరాయని కిచ్చినట్టును ఆదంపతులకు యాచమనాయఁడు పుత్రుఁడైనట్టును చెప్పి యాతని తన బహుళాశ్వచరిత్రమునం దిట్లు వర్ణించినాఁడు

సీ. ఉత్తరమల్లూరియొద్ద దావలుపాపవిభుని గొట్టిననాఁటివిజయకలన
చెంగలుపట్టు వీక్షించి లగ్గలుపట్టి యాక్రమించిననాఁటివిక్రమంబు
పాళెముకోటవెల్పల నాఁడి యతిరాజు జరగజేసిననాఁటిశౌర్యపటిమ
తిరుకులఁజేరి ధాత్రీనిమన్నిరాజులఁ బాఱఁదోలిననాఁటిబాహుబలము
మున్నతోపూరుజగ్గరాణ్ముఖుల నొంచి
మధురదొరఁ జెంజిమన్నీని మదమడంచి
తిరుచనాపల్లిదొరఁ దోలుతేజము గల
మేటి వెలుగోటియాచని సాటిగలరె!

కవియొక్క మేనత్తభర్తయైన కస్తురి గంగనాయఁడు గోలకొండ మహమ్మదీయులను కొండవీడు వినకొండ ప్రభువులను గెలిచి, ౧౫౭౯వ సంవత్సరమునందు చంద్రగిరియందున్న విజయనగరపు రాజులపక్షమున యుద్ధముచేసి వారిశత్రుల నోడించెను. కవియొక్క మేనత్తకొడుకయిన యాచనాయఁడు చెంగల్పట్టుమండలములోని మధురాంతకములో వాసముచేసి విజయనగరాధిపతియైన వేంకటపతిరాయలవలన పెరమాడి సీమను బహుమానమందెను, అంతేకాక యితఁడు ౧౬౦౨వ సంవత్సరమునందు శత్రువులతో యుద్ధముచేసి వారి నోడించెను, అవలను పరులపాలైన వేంకటగిరిని మరల స్వాధీనము చేసికొనెను. కవియు

సీతనకాలములోనివాఁడే యయినందున నతఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునందును పదునేడవశతాబ్దాదియందును నుండినవాఁడు. ఈకవి తాను బహుళాశ్వచరిత్రమును జేయకమునుపు కృష్ణకథ నొకదానిని జేసి దానిని రామభద్రున కంకితము చేసినట్లు బహుళాశ్వచరిత్రమునొ రామభద్రుఁడు తన్నుద్దేశించినట్టి క్రిందిపద్యములోఁ జెప్పుకొన్నాఁడు

ఉ. దామరవేంకటప్రభువతంసుని వేంకటభూప మున్నయిన్
శ్రీమెఱయంగఁ గృష్ణకథ చెప్పితి విప్పుడు నీదుతండ్రియున్
మామకకథక్కుఁ దాతకు నమాకును భేదము లేదుగాన నీ
నామహిమాధ్యుపేర బహుళాశ్వచరిత్రము చెప్పు మెప్పుగన్

ఈబహుళాశ్వచరిత్ర మయిదాశ్వాసములు కలిగియి రసవంతమయి సలక్షణమయినదిగా నున్నది. అందుండి రెండుపద్యము లుదాహరించుచున్నాను:—

చ. తలపులఁ జుట్టుకొన్న బిగిదప్పిన క్రొన్ననపొన్నగున్నలన్
బలపొటమందు మంచుజడి చిల్కెడిగొజ్జఁగికెన్ రసాలపున్
దిలిపాటితోఁత నెవానలకుఁ జేసినకాల్వలతేటనీటిప
ల్లటముల నిక్కి నక్కెలఁకులచ్చికి మెచ్చిరి వచ్చినచ్చెలుల్

ఆ. ౨

ఉ. రామునిఁ జూచి కామునిశరంబుల గాసిఁ జెట్టుదక్కి కాం
తామణి యుగ్రనోరు రఘునందనపాదరజంబుచేత మున్
గోమలిరేఖ దాల్చె కొఁడఁగాఁడెకొ తేనా యటంచు నెంచి లీ
లామహిమం దాంగ మొందఁగ శిలామునుఁ దూఁపము దాల్చెనో యనన్

౬

41 చిత్రకవి పెద్దన్న

ఇత, డాఱువేలనియోగి, భారద్వాజగోత్రుఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ఆవళేశాబ్దాంతమునం దుండినవాఁడు. ఇతని కొడుకైన యనంతకవి యింకామతీపరిణయమును, మనుమఁడైన గణపకవి సాంబవిలాసమును రచించిరి. ఇతఁడు సర్వలక్షణసారసంగ్రహమను నామాంతరముగల లక్షణసారసంగ్రహమును రచించినట్లు,

సీ. ... లక్షణసారసంగ్ర
హంబు గావించి యుర్వీశ్రీ ప్రఖ్యాతిఁ గను చిత్రకవి పెద్దనార్య
సుతుఁడ"

అని యీతని మనుమఁడైన యనంతకవియు,

సీ. "సర్వలక్షణసారసంగ్రహంబొనరించి తనరెడు మాతాత పెద్దకవిప్రభుఁ
డని యీతని పౌత్రుఁడైన గణపకవియు చెప్పియున్నారు.

ఈ లక్షణసారసంగ్రహము నాకు లభింపకపోయినను అప్పకవీయమున గ్రహింపఁబడిన కొన్ని పద్యముల నిచ్చట నుదాహరించుచున్నాను—

క. మహిమ నెక్కటివఁడున మునివరులు
రహిఁ దమతపసికయి యెసఁగ రక్ష్యచరిత
వనధిగంభీర సద్గుణవాసయనఁగ
భండాసురసముదాయి యాంజనేయ

చ. ఎఱుఁగవుగాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబ యి
త్తఱి మది కోపకుంట యుచితంబగు నక్కవగోయిఁ బోలి క్రి
క్కిఱిసిన చిన్నిచన్నుఁగవ యింపెసలారఁగ నాయుచిత్తమున్
వఱలెను సరోవరంబున నవారణఁ గెంది దయినర్చు కోయిలీ

42 యాదవామాత్యకవి

ఇతఁడు చంద్రహాసవిలాస మను కావ్యమును పూర్వోత్తరభాగములుగా రచియించెను ఈతనికాల మెప్పుడో తెలియుటలేదుగాని లక్షణశిరోమణి యనునామాంతరము గలయాదవామాత్య ఛందములోని,

సీ. రగణము శంఖమునఁగనొప్పమూడవజామునఁబవనపుంజాయమునఁడు
గ్రహముగావేల్పు హిరణ్యరేతుఁడుగాఁగఁ దారకృత్తికగాఁగఁ
జగణరాశి
గా మేషయూఁగా గణనాసురంబుగా శృంగారరసముగా స్థిరఫలంబు
భయముగా గౌశికభద్రగోత్రమున నెఱ్ఱనమైన వృషకులమున జనించె
బంధుజనగేయ సత్కవిభాగధేయ
రమ్యచారిత్ర వేంకటరాజపౌత్ర
వర్ణిత్రోదార బాపన్నవరకుమార
మదనసౌందర్య యాదవామాత్యవర్య

ఇత్యాదిపద్యములనేకములు సులక్షణసారములో నుదాహరింపఁబడి యుండుటచేత నీయాదవామాత్యకవి ౧౬౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువాఁడనిమాత్రము నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును ఇష్టదైవము తన్నుద్దేశించి పలికినట్లుగాఁ గవి చంద్రహాసవిలాసములో నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

సీ. ఇట్లనిపల్కె మహీసురాన్వయమున వాసి కెక్కినభరద్వాజమహాను
గోత్రసంభవులందుఁగొమరొప్పు భానప్పవంశంబునకుఁజాలవన్నె తెచ్చి
నట్టి తిమ్మకవీంద్రు నన్వయంబునఁబుట్టి మహిమ మించు నారపమంత్రి
పుత్రుఁ
డగు వేంకటాద్రి కిల్లాలైన కొండాంబతనయుఁ డాబాపన్నతమ్ముఁడైన

ఘనులు కృష్ణయ వీరన కవిరాజ జెన్న
మాంబ యనుసాధ్వియందు గ న్నాదరమునఁ
దలఁప రామన్న నీతిచంద్రికాఢ్యుఁడు
మదనసౌందర్య యాదవామాత్యవర్య

ఈకవియొక్క వినయశౌశీల్యాదులు కవిస్తుతి మొదలైన యీ కృత్యాదిపద్యములవలనఁ దెటఁబడుచున్నవి.—

సీ. వాల్మీకి ముఖ్యగీర్వాణకవీంద్రులకును నన్నపార్యాది తెలుఁగుకవు
లకును శుభంబు లొసంగు మన భద్రగిరిరామభద్రునిఁ గడుభక్తిఁ బ్రస్తుతించి
కవివరుల్ మీఁదఁ గలదయచేతను గ్రంథంబు చెప్పఁగాఁగలనటంచు
భావించి నే నీప్రబంధంబు గల్పింపఁదలఁచినాఁడను సతతంబు నియతి
శారదాదేవిఁ బ్రార్థించి గౌరవమున
వరముఁ గైకొని మీ రంప వచ్చి వాణి
నాదుజిహ్వాంచలంబునఁ బాదుకొనిన
ధైర్యమునఁ బల్కెదను గవివర్యులార।

గీ. పెంపుమీఱ వేల్పుఁ బెద్దలు ప్రాఁకింప। బాలుఁ డొల్లు చేయుభంగిగాను
మీరు కవితఁ జెప్పనారని నే నిట్టి। చర్య గొనరితఁ గవివర్యులార।

క. కదళీపాకముగాఁ బెం। పొదవఁగ నీప్రబంధ మొగి రచియింతున్
గొదవలు మిక్కిలి గల్గిన। సదయతఁ దగ దిద్దవలయు సత్కవివర్యుల్

గీ. లేకయుండినఁ జదు వేమిలేనివాని
కిట్టి సద్బుద్ధి జనియించు టెట్లుఁ గలుగు
నిచ్చనిచ్చలు మీ రంప వచ్చి వాణి
పొసఁగ నన్నిట్లు పలికింపఁ బూనెఁ గాక

గీ. నన్నుఁ బోలినకవి గల్గకున్న భ్రాంతి
బరకవీంద్రులనే పే రెట్లు వచ్చు మీకుఁ

బిడ్డ లుండుటచేఁ గాదె పెద్ద లనుచుఁ
దెలియఁగలుగుట యార్యులు తెలిసికొనుట

ఉ. నేరిచి యాడుపుత్రులును నేరక పల్కిన నందనుండమున్
గూరిమితల్లి కొక్కటిముగుం దలపోయఁగ వాగ్వధూటికిన్
మీరలు నేను నొక్కటియె మీరువచించినకావ్యమండలిం
జేరి మదీయవాక్యములఁ జేరకపోవునె యంచు నెంచుచున్

పై పద్యములలో భద్రాద్రిరాముఁ జేర్కొని యుండుటవలనఁ గవి గోదావరీమండలములోనివాఁడని తేటపడుచున్నది. ఈకవి యాఱు వేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, భారద్వాజగోత్రుఁడు, వేంకటరా పౌత్రుఁడు, బాపనార్యపుత్రుఁడు. ఇతఁడు కృతులందు మొదలైన వానినిబట్టి చూడఁగా సుమారు నూఱుసంవత్సరముల క్రిందటనుండినట్లు తోఁచు చున్నది. ఇతఁడు గ్రంథాదిని కేవలాంధ్రపద్యము చెప్పక నన్నయాదుల వలె సంస్కృతశ్లోకము క్రిందిగద్యమును వేసియున్నాఁడు—

చ. శ్రితజనరక్షకాయ సరసీరుహపత్రవిలోచనాయ
శ్రుతశుభకీర్తనాయ రవిసూనుసఖాయ సుఖావహాయ సం
తతసుగుణాకరాయ వసుధాతనయాహరితోషణాయ సే
వితపవనాత్మజాయ రఘువీరవరాయ నమోనమోనమః

ఈకవికవిత్వము కఠినము కాక తాను చెప్పినట్లు కదళీపాకముతోఁ జేరి లోకులకు ముద్దుగులుకులతో విను వారి చెవులకుఁ జవులు గొలుపుచు హృదయంగమముగా నున్నది. కవనభంగిని జూపుటకయి చంద్రహాసవిలాసములోని నాలుగుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఉ. బంగరుమేడలుం జలువపందిరులున్ నెలరాతితిన్నెలున్
రంగగుమేలిమిద్దియలు రచ్చలసంతలు నాట్యశాలలున్
సింగపుమోము లొక్కయెడ జక్కనచక్కనిగోపురంబులున్
పొంగుచు నప్పురీవరము పొల్పు వహించు ధరాతలంబునన్ పూర్వథా

ఉ. తప్పక చూచు నగ్గనుచు దాడలు పల్కినఁ గేరినవ్వ మా
యప్పకొ నిద్ర పొమ్మనిన నల్లన బారలు చాఁచుఁ జేతులం
జప్పటిచేయఁ జేరి విను సారెకు నత్తయటంచుఁ బల్కు నా
యీ ప్రాలబాలుఁ డంత ముద మొంగఁ దల్లియుఁ దండ్రి కన్గొనన్ — పూర్వ

చ. కపులదరా తృ. నీవు ననఁగాఁచక తక్కిన నిన్ను గొందిరా
రమణికి విన్నవింతు ననురాగము తండ్రికిఁ గల్గకున్న చోఁ
దని యెటవుత్తు నిందు దయ తల్లికిఁ గల్గ [illegible]
గముల ముదరమై కీనుక గాంచెను నీవయిఁ జాటిచెప్పితే — పూర్వ

ఉ. తేనుల మీఁద ప్రేమ లవలేశము నీకవు గానవిన్నమయ్
నేను ఘనంబొ నొనర్పఁగను లెక్క యొనర్పవు శ్రీరమాధవుక్
ప్రేమను నీకు దలంపఁగను కేయఁబగ్గ్యను బూన ప్రార్థకే
పామర మొంద చీ వితరపద్ధతి గోరెదనేమి కాముమా — ఉత్తరభా

---

43 కంసాలి రుద్రయ్య

కృష్ణదేవరాయని కాలమునఁ గంసాలి భద్రయ్యయని యొకవ్యక్తి కారకవి యుండెననియు, అతఁడు రాయలయాస్థానమునందుండిన యష్టదిగ్గజములలో నొకఁడనియు కొందఱు వ్రాయుచున్నారు. అతఁడు సరసమనోరంజనమను ప్రబంధము రచియించెనని కొందఱు చెప్పుదురుగాని యాగ్రంథ మిప్పుడెక్కడను గానరాకున్నది. సరసమనోరంజ [illegible]

[illegible]

ఉ. [illegible]
[illegible]

మొన్నఁగదన్న పిన్నగొనమొల్కలు నేఁటివె ముద్దులాడిలేఁ
జన్నులు గొప్పవై పయిఁటపందున దాఁగఁగుమూఁత లాడెడున్

ఈపద్యమును రాయలవారియాస్థానమునఁ జదివినప్పుడు రామకృష్ణకవి మొల్కయని ప్రయోగించినందుకు ఆక్షేపించెననియు, అందుమీఁద నొకరు దానికి సమాధానముగా నీక్రిందిపద్యమును జెప్పిరనియు, బ్రౌను దొరవారు సంపాదించి చెన్నపురిరాజధానిలోని ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమున కిచ్చిన చాటుపద్యమంజరిలో వ్రాయఁబడియున్నది—

చ. వెలగకు వెల్గ యంచు సరవిన్ జటిగొండ నృసింహుఁ డాడఁగా,
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవిముఖ్యుఁడు భద్రయపల్కదోసమా?
బళిబళి! మంచిమాటయె ప్రబంధమునా జలరాశి దానిలో
పల నరసు ల్గణింతురె యపారములౌ మణు లెల్ల నుండఁగన్?

చదికొండ నృసింహుఁడు వెలగకు వెల్గ యనియు, అగసాలె రుద్రయ యనునాతఁడు మొలకకు మొల్క యనియు, అప్రయోగములు చేసిరని యప్పకవి చెప్పి యీపయిపద్యము వినుకొండలో గుంటుపల్లె భాస్కరునివద్దఁ గందుకూరి రుద్రయ్యగారు చెప్పినట్లీక్రిందిపద్యములలో వ్రాయుచున్నాఁడు—

చ. కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ జదిగొండ నృసింహుఁడు వెల్గయంచు నీ
వల నగసాల రుద్రపనువాఁడును మొల్క లటంచుఁ గూరిచెం
దెలియక కొండ ఱెట్లు వికృతిం బదమధ్యమునన్ లకార రే
ఫలతలపై యకారమును బాపుదు రార్యులు నవ్వునట్లుగన్

వ. ఇందులకు వినుకొండలో గుంటుపల్లె భాస్కరయ్యగారి సమ్ముఖమందు గందుకూరి రుద్రయ్యగారు చెప్పినపద్యము

చ. వెలగకు వెల్గ యంచు సరవిం జవికొండ నృసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవిముఖ్యుఁ డరుద్రయ పల్క దోసమే?

బళిబళి మంచిమాటయె ప్రబంధమునా జలరాశి యందులో
పల నెరసు ల్గ్రహింతురె యపారముతో మణు లెల్ల నుండఁగన్
అప్పకవీయము పంచమాశ్వాసము

దీనినిబట్టి చూడఁగా సరసమనోరంజనములోని దన్న యీ పద్యము భద్రయ చెప్పినదిగాక రుద్రయ చెప్పినదనియు, అతఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలములోఁగాక గుంటుపల్లె భాస్కరునికాలములో నుండెననియు స్పష్టపడుచున్నది కాఁబట్టి కృష్ణదేవరాయనికాలములో భద్రయ్య యనుకవి యున్నాఁడో లేఁడో యనికూడ సంశయింపవలసి యున్నది. పయినిజెప్పిన లిఖితపుస్తకభాండాగారములోని చాటుపద్యములలోనే సరసమనోరంజనములోని దయినట్లుగా నీక్రిందిపద్యముగాఁ వ్రాయఁబడియున్నది—

సీ. కొంగుపైఁ జుట్టినకొజ్జంగివిరిదండ నటనకో వీఁపున నాట్యమాడ,
బటువైనముత్యాలపాపట విరజాజితీరుగాఁ జెంపల దిమురుగట్ట
ధగధగద్ధగలచేఁ దనరుకెంపునతాళి సరులతోఁ బెనఁగొని చౌకళింప,
గబ్బిగుబ్బలమీఁది కస్తూరిచెమటల గరఁగివాసనలచేఁ గ్రమ్ముకొనఁగ
వింతమాటల తేటల విభునిఁ గూడి
కాంత రతికేళి మిక్కిలి గారవింప
దప్పి తీఱంగ నధరామృతము లొసంగి
చంద్రబింబాస్య మగలాగు సరిపె గపురు

ఇతఁడు నిరంకుశోపాఖ్యానము నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును సుగ్రీవవిజయమనుయక్షగానమును రచియించెను. ఈగ్రంథమును బట్టి చూడఁగాఁ గృష్ణదేవరాయనికాలములో భద్రయ్య యనుకవి లేఁడనియు భద్రయ్య యనఁబడినకవి యప్పకవి చెప్పినట్లుగా గుంటుపల్లి భాస్కరునికాలములోనుండిన రుద్రయ్య యేయనియు స్పష్టపడుచున్నది. ఈగుంటుపల్లి భాస్కరుఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమునం దుండిన

వాఁడు సుందాపరిణయమునందు గుంటుపల్లి భాస్కరుఁ డిట్లు వర్ణింపఁబడి యున్నాడు

సీ. స్థిరతరప్రజ్ఞావిశేషాతినిష్ఠాతిరస్కృతనిర్జరరాడ్గురుండు
అసదృశమంత్రయోగాతివశీకృతసన్మంత్రదేవతాసముదయుండు
నిరుపమశ్రుతిశాస్త్రనిర్ణీతసన్మార్గవర్ణోచితాచారవర్తనుండు
ఘనతరపాణినిగ్రంథార్థశోధనసందర్భసన్మనీషాన్వితుండు
సత్యభాషాహరిశ్చంద్రజనవిభుండు
సలలితౌదార్యనిర్జితజలధరుండు
ఎన్నహూంబాసతీప్రాణవల్లభుండు
గుంటుపల్లి భాస్కరుఁడు సత్కులవరుండు

దీనింబట్టి కంసాలిరుద్రయకవి కృష్ణదేవరాయనికాలములో లేక, ౧౬౦౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినట్లు తెలుచున్నది నిరంకుశోపాఖ్యానములోని,

శా. శ్రీభాషారమణావిమృష్టపదరాజీవోత్తమాంగాగ్రుఁ డా
ర్యాభామాపరిణీత సర్వజగదారాధ్యుండు మూర్తిత్రయీ
శోభాకందము కందుకూరిగిరిసోమేశ్వరస్వామి లో
కాభీష్టంబు లొసంగుఁగాతఁ గరుణాయత్తైకచిత్తంబునన్

ఈ మొదటిపద్యమునుబట్టి కవి తనగ్రంథమును కందుకూరి సోమేశ్వరస్వామి కంకితముచేసినట్లు తెలిసికోవచ్చును ఈకావ్యమును శివుని కంకితము చేసెదనని కవి యీక్రిందిపద్యములో మనోహరముగాఁ జెప్పియున్నాఁడు—

ఉ. కోమలవర్ణధామయును గోవిదసంస్తవనీయలక్షణ
స్తోమపదాభిరామయును శుంభదలంకరణప్రసాధన
స్థేమయు సుప్రతర్క్యగుణసీమయు నైనమదీయకావ్యక
న్యామణి నిచ్చి మంచుమలయల్లుని నల్లునిగా నొనర్చెదన్

కవి కంసాలియగుటచే ననేకు లాక్షేపించుచువచ్చుటచేతఁ గాఁబోలు రుద్రయ్య తనకృతిలో నీపద్యమును వేసియున్నాఁడు—

ఉ. శిష్టకవచశ్శిలాతతుల సూటిగఁ జూచి మహాకవిశ్రవ
శ్శ్రష్టృకళీకావిదారణము సల్పఁగ నేర్చినటాంకులార మీ
ముష్కరతానమున్నతికి ప్రొయి క్రిందనె యెకఁ గాఁపరాకఁదీ
దుష్కవులార సాధుజనదూషణభాషణభూషితాత్ములై

ఈకవి స్వర్ణకారుఁడు, పెదలింగన్నపుత్రుఁడు ఈకవిత్వము మృదుమధురపదభూయిష్ఠమై సలక్షణమయి వినువారివీనులకు విందు చేయునదిగా నున్నది ఈతని కవిత్వరచనాకౌశలమును జూపుటకయి నిరంకుశోపాఖ్యానములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ బొందుపఱచు చున్నాను—

ఉ. అడిగిన నేమి దోషమె వసుంధరాతలనాథ కోరికల్
నుడువుల నున్నవే మనసులోపలఁగాక రతిప్రసంగముల్
తడవనియంతమాత్రనె విచారితమోహాలు గా యీవిచారముల్
విడువుము వాగ్విశేషమును విశ్రుతవేషము మానుమేతుపే ఆ ౧

ఉ. ఏమిజపంబు చేసి రొకొ యేమితపం బొనరించి రొక్కొ యే
మేమిసపర్య లార్యతతి కిచ్చిరొకో జగదేకపూజ్యులై
తాముఁ దనూజరత్నములఁ దామరతంపరలై చెలంగువా
రీమహిఁ దొల్లి యంచు నుతియించి మహీసురుఁ డాత్మలోపలన్
ఆ ౧

ఉ. అత్తవు సర్వలక్షణసమగ్రగుణాఢ్యవు నన్నుఁ దిట్టనున్
మెత్తనికాని నీకొడుకుమూఢత మానుప నేల వాఁడు గో
త్తులమారియై గృహము క్రొక్కక యొక్కకదానిఁ బాసెనన్
గుత్తకు నంచు నుంచుకొన కోకలు రూకలు జేక సయ్యఁగన్
ఆ ౨

మ. ధరణీనాథ దరిద్రతాపిశునపత్త్రస్ఫూర్తి నాభారతీ
పరసంశోత్తమసూతి చింతిలఁగ నవ్యారాంగనా మాత వి
ద్భగపాండిత్యముఁ జూపి దీనదశకుం రాఁబోలు నీపాటి జే
పరమేశా యనిపించఁగావలదె విప్రస్వామి నంచు న్మదిన్ అ ౨

ఉ. ఓడక మాయి భూసురకులోత్తమ సత్త్వముకారణంబ నే
న్నోడితి నీవు గెల్చితి సమున్నతి నన్నతిరోషవృత్తి గ్రా
వాదినయంతపట్టు సహజార్థము యర్థమహాభిలాషుఁడై
మోడిసఁ బన్నిదంబు గడకుం డిసఁ జిందినకాఁ దలంపరే అ ౩

మ. అపరాధంబులు పెక్కుచేసితి మహాహంకారకామక్రియా
విపులాంభోనిధిఁ గ్రుంకువెట్టి జపతావేశంబున న్నిమ్ము ది
వ్యపదోద్వృత్తిని గొల్వనైతిని మనోవాక్కాయకర్మంబులన్
జపలాత్ము న్ననుఁ బ్రోవుమీ దయయకా సాక్షాత్కటాక్షేక్షణా
అ

ఉ. ఎక్కడివాఁడవో యిరొకయింత మొఱుంగవు బుద్ధికౌశలం
బెక్కడి కేగె నాలుకయయి న్నువుగింజయు నానవట్టిబల్
తక్కరినారదుం డతఁడు దైవతమార్గమునందు నేగఁగా
నక్కడ నన్నుఁ జేకొనిరె దాతఁను విన్న నసర్థ మొందదే అ ౪

ఉ. నెఱయ విషాదహేతువుగ నీ తెలిగన్నుల గ్రమ్ముబిందువుల్
గారఁగు బిఱ్ఱుంగ మెన్నఁడు కుసుమాలకారణబాష్పజాలముల్
కురియుచుఁగాని నేఁడు కనుఁగొల్కులవెంబడి నశ్రుపూరముల్
వరదలుగట్ట నేడ్చెదవు వారిజలోచన యేర్పరింపవే అ ౪

సుగ్రీవవిజయములోని ఈకడపటిద్విపదముపలనఁ గవినిగూర్చి కొంత తెలియవచ్చును—

ద్వి. శ్రీ కందుకూరి జనార్దనుపేర

* * *

సంకీర్తితంబుగఁ గాళికాంబాప్రసాద
సంకల్పితకవిత్వచాతుర్యధుర్య
యా వీరభద్రాంగనార్యతనూజ
కోవిద స్తవనీయగుణ రుద్రధీర
వికచితసుగ్రీవ విజయాభిధాన
గరిమ భాసిలు యక్షగానప్రబంధ
మా చక్రవాళశైలావనియందు
నా చంద్రతారార్కమై యొప్పుఁగాత!

ఈగ్రంధము కవియొక్క ప్రథమకవిత్వ మగుటచే నంతరసవంతముగా నుండకపోయినను, ఇందుండియు రెండుపద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

గీ. అనిన విని రాఘవేశ్వరుం డలరి నవ్వు
మొలక మొగమునఁ జిగురొత్త నిలిచి పాద
వనరుహంబుప్తమునఁ జిమ్మె దనుజవరుని
సముదితాంగంబు పదియోజనములు పడఁగ

క. తారాదిసతుల శోకము
వారించి కుమారుఁ జేర్చి వాలికిఁ బరలో
కారోహణాదిసత్క్రియ
లారవిసుతుండు రామునానతిఁ జేసెన్

44 ఎలకూచి బాలసరస్వతి

ఈకవి పదునేడవశతాబ్దారంభమునందుండి మహోపాధ్యాయబిరుదము నందినవాఁడయి పాండిత్యముచేత మిక్కిలి ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు

క. ఆలో నతఁడగు నొక్కటి
కలకసము నామతంగగిరికడ నొసఁగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ
డోలిం దెనుఁగుటీక దాని కొప్పుగఁ జేసెన్

అని యప్పకవి చెప్పుటనుబట్టి యితఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికి తెనుఁగుటీకను ౧౬౦౦ రావ సంవత్సరమునకు చేసినట్టు కనఁబడుచున్నది ఈకవి కట్టకడపట రచించిన రాఘవయాదవపాండవీయమునందు తాను చేసినగ్రంథములనుగూర్చియు తన్నుఁగూర్చియు నిట్లు చెప్పుకొనుచున్నాఁడు

సీ. కవిసమీహితరంగకౌముదీనామనాటకవిధానప్రతిష్ఠాఘనుండ
సారసారస్వతసచ్చంద్రికాపరిణయప్రముఖశతాగ్రప్రబంధకర్త
సాంధ్రచింతామణివ్యాఖ్యానభాషావివరణాదిబహుతంత్రకరణచణుఁడ
వేదశాస్త్రపురాణవివిధసంగీతసాహిత్యాదివిద్యోపబృంహణుండ
ననఘకౌండిన్యగోత్రుఁడ హరిపదాబ్జ
భక్తిశీలుఁడ నెలకూచి భైరవార్య
కృష్ణదేవతనూజుఁడ నేవిచిత్ర
కావ్య మొక్కటి నిర్మింపఁగాఁ దొడంగి

శా. మెండైనట్టి విచిత్రవైఖరులచే మీఁదౌమహాకావ్యముల్
దండిం ద్రొల్లియె చేసి రాదిములు తత్కావ్యాదిశ్లాఘనై

నుండ రాఘవకృష్ణపాండవకథాయుక్తప్రబంధంబు వా
క్పాండిత్యం బలరార శ్లేషరచనైకప్రౌఢి నేఁ జేసెదన్

ఇతఁడు రచియించిన యీ రాఘవయాదవపాండవీయము మూఁడర్థములు గలది. ఇట్లు త్ర్యర్థికావ్యమును రచియించినవారిలో నితఁడే మొదటివాఁడు. పూర్వోదాహృతపద్యములవలన నితఁడు రంగకౌముదియను నాటకమును, చంద్రికాపరిణయమను ప్రబంధమును ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాఖ్యానము, భాషావివరణము నను లక్షణగ్రంథములను రాఘవయాదవపాండవీయమను త్ర్యర్థికావ్యమును రచియించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇతఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణికి వ్యాఖ్యానముమాత్రమే చేసినట్లు పయిపద్యమునఁ జెప్పబడినను మూలగ్రంథమునుగూడ నితఁడే చేసి గౌరవముకలుగుటకయి దానికర్తృత్వమును నన్నయభట్టున కారోపణచేసినట్లనేకహేతువులచేత నిశ్చయింపఁ దగియున్నది. ఈవిషయమునుగూర్చి నన్నయభట్టారకునిచరిత్రమునందుఁ గొంత వివరముగా వ్రాసియున్నాను. నన్నయభట్టునకు శబ్దశాసనుఁ డన్నబిరుదు దీశబ్దశాస్త్రనిర్మాణముచేతఁ గలిగినదని కొందఱు భ్రమపడుచున్నారుగాని యది సరి కాదు. నన్నయభట్టారకుఁడు మొట్టమొదట లక్షణప్రాయమైన సత్కావ్యమును రచియించి యితరకవులకు కావ్యరచనకు దారిచూపుటచేత నాతనికి వాగనుశాసనుఁ డన్నబిరుదము వచ్చినదేకాని వ్యాకరణనిర్మాణముచేత రాలేదు.

“భట్టారక బాలసరస్వతికవి మహోపాధ్యాయుఁడు” తానురచియించిన చంద్రికాపరిణయమును షడ్రియాల జమీన్‌దారుఁడగు జూపల్లి వేంకటాద్రి కంకితముచేసెను. ఈషడ్రియాల బెజవాడకు రెండామడల దూరమున నిజామురాష్ట్రములో నున్నది. ఈకవిని కాకమాన్యప్పకవి చూచియుండవచ్చును. చంద్రికాపరిణయము కృతినాయకునితండ్రి

జూపల్లి లింగన్న. ఈలింగన్నను రంగరాట్ లింగన్న నామముగాఁ దిట్టన యీక్రిందిచాటుపద్య మప్పకవి యుదాహరించియున్నాఁడు—

క. రవికోటిధామమయుఁడై
నవకాంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగిన్
భువిని శివాన్వితమగు నీ
భవనము జూపల్లి లింగ ఘనగుణసంగా

చంద్రికాపరిణయమునందు కాశీరాజకూఁతురైన చంద్రికను శ్రీముఁడు వివాహమాడినకథ వర్ణింపఁబడినది. ఇతఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమునుండి ౧౬౩౦ ౪౦ సంవత్సరములవఱకును పండితకవిగా పేరుపడియుండవచ్చును. ఈతని రెండు తెలుఁగుకావ్యములనుండియు రెండేసిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.

చంద్రికాపరిణయము

ఉ. జంగమరోహణాద్రిసదృశాంబులు తత్సరిఁ గల్గుభద్రపా
రంగవరేణ్యము ల్పయిఁకి హస్తము లెంచుకసాఁచి యవ్వియ
గ్గాంగరుఖురంబు పీల్చి మరి తద్వ్యమధుప్రకరంబు దప్పపా
యంగ నొసంగు రంగుగ నిజాఖ్యవహించినదానకాలికిన్

ఉ. అంతట రుక్మబాహువసుధాధిపనందన యొక్కనాఁడు శు
ద్ధాంతగృహంబు వెల్వడి విహారగతిం జనుదెంచె నచ్చెలుల్
చెంతలఁ గొల్వఁ జంచదళిశింజితరంజితకుంజపుంజల
ప్రాంతగిరిత్స్థలానవరతాంగజఘోటికిఁ బుష్పవాటికిన్—

రాఘవ యాదవ పాండవీయము

ఉ. భోరన సద్దుసాగఁడచి పో నెడయూరక చరించుచుండు న
వ్వారిధిగాఁ దలంచి పురివాడలకుం దిగిఁబోలు గేహసం
స్కారకధూపధూమములు మిన్నంబున మబ్బు దివాంతవేళల
న్వారవధూటు లందుఁ గలవాలు మెఱుంగులుఁగా గణింపఁగన్

ఉ. ఆయక భ్రాతృయుక్తుఁడయి భవ్యసుఖంబులు గాంచుచు న్జగ
జ్జేయయశుం డతండు నరగా నృసింహుఁడై వ్రతపూజనం బితృ
వ్యాయుతతర్పణక్రియల నంచితధర్మము విస్తరిల్లఁగాఁ
జేయుచు భూరినిష్ఠ మహిమీయుతుఁడై సుమభాళి సల్పుచు౯

---

45 ముద్దరాజు రామన్న

ఇతఁడు కవిసంజీవని యనులక్షణగ్రంథమును రచించెను, మఱియు నితఁడు రాఘవపాండవీయమునకు వ్యాఖ్యానమును గూడఁ జేసెను ఇతఁడు నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, గణపయామాత్యుని కుమారుఁడు ఇతఁడు పదునాఱవశతాబ్ద్యంతమునం దున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది ఈకవి "శ్రీమన్మదనగోపాలకృపాకటాక్ష సంప్రాప్తసారసారస్వత సంపదానంద" యని గద్యమునందు వ్రాసికొన్నను లక్షణగ్రంథమును బట్టి కవిత్వపటుత్వనిర్ణయము చేయఁబూనుట యుచితముకాదు ఆతఁడించుమించుగా లింగముగుంట తిమ్మకవితోడి సమకాలికుఁ డగుటచే నీకవిలోకసంజీవనినుండి యతఁడు తనసులక్షణసారములో నేమియుఁ గైకొనలేదు

---

46 చిత్రకవి అనంతకవి

ఇతఁ డాఱువేలనియోగి రామరాజభూషణుఁ డొనర్చిన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుటయేకాక యీకవి యిందుమతీపరిణయ మను ప్రబంధమును రచించెను ఇతఁడు ౧౬౨౦వ సంవత్సరప్రాంతములందు కవిగాఁ బ్రసిద్ధికెక్కినాఁడు ఇతఁడు చిత్రకవి పెద్దనార్యునిపుత్రుఁడు, భారద్వాజగోత్రుఁడు ఈకవి తన్నుగూర్చి తన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానములో నిట్లు చెప్పుకొన్నాఁడు

సీ. శ్రీహనుమద్వర శ్రీలబ్ధసుకవిత్వ చతురుండ లక్షణసారసంగ్ర
హం బొనరించి యుదృత్కీర్తిఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచు చిత్రకవి పెద్దనార్య సుతుఁడ
విష్ణుచిత్తీయాదివివిధకావ్యార్థముల్ దెలిసి వ్యాఖ్యానించుధీరసుతుఁడ
గండికోటాఖ్యదుర్గస్థలాధ్యక్షుఁడై పృథివి వంతుకు నెక్కు పెమ్మసాని
చిన్నతిమ్మక్షమాపాలశేఖరుండు
గారవింపఁగ బహుమానగౌరవముగ
మనినధన్యుండ సభ్యసమ్మతగుణైక
గరిమ వెలయు ననంతాఖ్య కవివరుండ

ఈవ్యాఖ్యానమును చేయునప్పటికిఁ గవి యిందుమతీపరిణయమును చేయలేదు ఇతఁడు చేసిన యిందుమతీపరిణయము నాకు లభించినది కాదు కవికాశ్రయుఁడైన పెమ్మసాని చినతిమ్మరాజుయొక్కయన్న పెదతిమ్మరాజు ౧౬౧౪వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసిన వేంకటపతిరాయనికి మంత్రిగా నుండెను

47 లింగముగుంట రామకవి

ఈకవి చతుర్వాటికామాహాత్మ్య మను నైదాశ్వాసముల స్థలపురాణమును రచియించెను ఇతఁడు మత్స్యపురాణము వామనపురాణము మొదలయిన గ్రంథములను రచియించినట్లీతని తమ్ముఁడైన లింగముగుంట తిమ్మకవి తనసులక్షణసారమందు వ్రాసెను గాని యాగ్రంథములు నాకు లభింపలేదు ఈకవి తెనాలిరామకృష్ణునితోడి సమకాలికుఁడు రామకృష్ణుని గురువైన భట్టరు చిక్కాచార్యులు తనకు గురువైనట్లు కవి యీపద్యమున వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

క. గురురాయభట్టభద్రుని
సరిహరు శ్రీరంగనాయకాంశభవున్ భ
ట్టరు చిక్కాచార్యుని సు
ద్గురుఁ దలఁచుచు నడుగులకు నతుల్గావింతున్

ఇతఁడు ౧౬౨౦ - ౩౦ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినవాఁడు ఈ రామకవి తన చతుర్వాటికా మహాత్మ్యములో,

సీ. శ్రీనల్లభూపేంద్ర దీవేంద్రజనకకశ్యపమునిగోత్రాబ్ధిచంద్రుఁ డగుచు
వృద్ధకుండికపొంత వెలయులింగముగుంట నేకభోగముగాఁగ నేలినట్టి
చెన్నయామాత్యుని శ్రీరామమంత్రినందనుఁ డన్నపకును దద్ధర్మపత్ని
కమ్మలమ్మకు సుతుఁడనుసంభవుండుతిమ్మనకు గాదనకుఁ గస్వనకుఁ బెద్ద
భవ్యభాగీరథీసతీప్రాణవిభుఁడు
ఘనులు బస్వన రామ లక్ష్మణులతండ్రి
మహితవిద్యుండు మత్పితామహుఁడు నైన
సర్వకవిసార్వభౌముఁ సన్నుతింతు

తనపితామహుఁడును గవి యైనట్లు స్తుతించి యున్నాఁడు ఇతఁడు యాజ్ఞవల్క్య నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, కాశ్యపగోత్రుఁడు, లక్ష్మయామాత్యపుత్రుఁడు ఈతని కవిత్వము సద్దుష్టమయి రసవంతముగా నున్నది చతుర్వాటికామాహాత్మ్యములోని కొన్ని పద్యము లిందుఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి.—

ఉ. చీటికిమాటికిన్ సకలసీమలఁ గ్రుమ్మరుచున్ శ్రమంబునన్
బాటిల నేల దర్శనవిపాటితకల్మషకోటికిం జతు
ర్వాటికి నేగి రాముని కవశ్యము మ్రొక్కుచు ముక్తికామినిన్
జేటికఁ జేయఁగా వలదె సిద్ధమనోరథుఁడై నరుం డిలన్ ఆ ౧

మ. తలఁపం బూర్వభవంబునం దెచట నేదానంబు లీఁగంటినో
విలసద్భాగ్యులు దానపాత్రులు మహావిద్యానిధుల్ మీరు ముం

గలి నేతెంచితి రీప్సితార్థములు మీకిత్తు నర్పించి మీ
వలనన్ దీవన లందినన్ భువనము ల్వర్ణింపవే కావునన్ ఆ ౨

శా. ఈ ద్వేలప్రళయాబ్ధులో యనఁగ నత్యుద్రేకమానంబులై
విద్విద్వర్యునిఁ గుంభసంభవు మహావిర్భావధైర్యున్ మనం
బుద్విగ్నంబుగఁ బట్టి కట్టుటకు నిట్లొక్కుమ్మడిన్ డాయ భూ
స్వద్విఖ్యాతుల నాత్మసైన్యముల హస్తం బెత్తి మాన్పెన్ వడిన్ ఆ 3

చ. ఇవిరెఁ గొలంకు లాపగలు నింకుచుఁ గాల్నడ లయ్యె నేంద్రమై
పవనము వీచె భూజములపత్రము లన్నియు నూడె జీవజం
తువులు తపించె లోకులకుఁ దోఁచె విదాహము లక్కడక్కడన్
దవము జనించె శైలములఁ దాసె తపంతట మండువేసవిన్ ఆ ౪

చ. వరద శరణ్య నీవు వనవాసము చేయుచు నేగుదెంచి నా
చరణము లంటి మ్రొక్కినఁ బ్రసన్నతఁ గైకొని ధన్య నిన్ను భూ
వరుఁ డని యుంటిఁగాని పరవస్తు వటంచు నెఱుంగనైతి నా
మెఱుఁగమి సైఁపవే తెలియనేర్తుఁడ నీఘనమాయ నచ్యుతా ఆ ౫

---

48 లింగముగుంట తిమ్మన్న

ఈకవి సులక్షణసార మనుగ్రంథమును రచియించెను ఇతఁడు యాజ్ఞవల్క్యబ్రాహ్మణుఁడు, కాశ్యపగోత్రుఁడు, లక్ష్మయ్యకును తిమ్మాంబకును పుత్రుఁడు ఈకవి యించుమించుగా తెనాలిరామకృష్ణ కవితో సమకాలికుఁడు ఇతఁడు తనకు భట్టరు చిక్కాచార్యుఁడు గురువైన ట్లీక్రిందిపద్యమున వ్రాసికొని యున్నాఁడు—

సీ. శ్రీవైష్ణవపవిత్రుండఁ జిక్కయభట్టరుశిష్యుఁడఁ గవితావిశేష శేష
తులితసర్వార్యపౌత్రుఁడ లక్ష్మణయకుఁ దిమ్మాంబకుఁ సుతుఁడఁ
బెద్దనకు మూర

నతి రామకవివరునకు ననుజన్ముఁడ నారాయణకవి చెప్పినట్టిమహిత
మత్స్యపురాణ వామనపురాణాది సత్కృతులకెల్ల లేఖకుఁడ వృద్ధ
కుండినీతీరలింగమకుంటనామ
పట్టణస్థితికుఁడ సౌభాగ్యయుతుఁడ
నాదిశాఖాప్రవర్తన నమరువాఁడఁ
గార్గ్యసగోత్రుఁడను దిమ్మకవిని నేను

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన భట్టరు చిక్కాచార్యులే తనకు గురువైనట్లు తెనాలి రామకృష్ణకవియు పాండురంగమహాత్మ్యమున నీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పికొని యున్నాఁడు:—

క. వాక్కాంతాశ్రయభట్టరు । చిక్కాచార్యులమహాత్మ్యశ్రీగురుమూర్తిన్
నిక్కపుభక్తి భజించెద । నెక్కావ్యకళాకలాప మీఁదేటుటకున్

రామకృష్ణునితోడి సమకాలీనుఁ డగుటచేఁ లింగమగుంట తిమ్మకవి ౧౬౨౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములం దున్నవాఁడు. ఇతఁడు వృద్ధదశలో కాకునూరి యప్పకవికాలములో సహిత ముండియుండవచ్చును. ఇతఁడు బహులక్ష్యలక్షణగ్రంథములను శోధించినవాఁడు. అప్పకవి యుదాహరించిన పెక్కు పద్యము లీసులక్షణసారమునందును గానఁబడు చున్నవి. "గడియలోపల మూఁడుకంద్రికలై త్రాడు ధరఁ గాలఁద్రొక్కె మేధావిభట్టు" ఇత్యాదిసీసపద్యములను దానిక్రింద నప్పకవీయములో నుదాహరింపఁబడిన 'సాను పెదతిమ్మమహిపాలుఁ' డిత్యాది సమస్త పద్యములును సులక్షణసారమునందుఁ గానవచ్చుటయేకాక శరభాంకుఁడు పద్యము మొదల చకారమును, ౬వ చోట టకారమును, ౧౧వ చోట కకారమునుంచి ఢిల్లీపట్టణమును దిట్టిన చాటుధారయని యీక్రిందిపద్య మొకటి యధికముగా నుదాహరింపఁబడి యున్నది:—

ఉ. చాపముగా నహార్యముఁ జక్రిని బాణముగాఁగ నారిగాఁ
బాపదొరం బొనర్చి తలఁకం ద్రిపురంబులఁ గాల్చవే మహా

ద్దీపితతీవ్రకోపమున దేవత లెల్ల నుతింప గాఁటివిల్
పాపపుఁదిల్లి మీఱఁదెగఁ బాపఁగదే శరభాంకలింగమా

తిమ్మకవి సులక్షణసారమునఁ దన్నుఁ గూర్చియుఁ దత్ప్రజ్ఞాదికమునుగూర్చియు నిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు—

క. లక్షణశాస్త్రము లెల్లఁ బరీక్షించుటఁ గొంతకొంత యెఱిఁగినవాఁడన్
లాక్షణికానుగ్రహత సు । లక్షణసారం బొనర్తు లక్ష్యము లమరన్

సీ. కొండ తెంచులక్షణమును గొండ తెంచ
రంకఱుచు నెంచినవికొన్ని యనియు నవియు
దోరయఁగాఁ గూర్చి కవిసమ్మతులను వ్రాయు
దొకటి కొకటికి సంస్కృతాంధ్రోక్తు లెనయ

గీ. గ్రంథసామగ్రి గలుగుటఁ బ్రతిపదమున
కన్నిలక్షణములువ్రాయు దనిన నంకు
గ్రంథవిస్తార మగుఁగాఁ గవితసూత్ర
మెన్నటను దెలిపెదు నన్ని యన్నియెంతు

ఈకవియన్నయయిన రామకవిచేసిన మత్స్యవామనపురాణములు నాకు లభింపలేదు. ఈకవిచే నుదాహరింపఁబడిన శూద్రకరాజచరిత్రము, అనిరుద్ధచరిత్రము, ఆదినారాయణచరిత్రము మొదలయిన తెలుఁగుకావ్యములుసహితము మిప్పుడు కొన్నిగానరావు. ఇప్పుడు ముద్రితమై యున్న సులక్షణసారమునకును నాయొద్దనున్న యముద్రితపుస్తకమునకును మిక్కిలి వ్యత్యాసము కనఁబడుచున్నది. కవిసర్పగారుడము, శ్రీధరఛందస్సు, కవిగజాంకుశము, వాదాంగదచూడామణి, ఆంధ్రశబ్దచింతామణి, సర్వలక్షణశిరోమణి, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము, గోకర్ణఛందస్సు, ఉత్తమగండఛందస్సు, భీమనఛందస్సు, అథర్వణఛందస్సు, అనంతఛందస్సు, కావ్యచింతామణి, కావ్యాలంకారచూడామణి, ఛందోదర్పణము, ఆంధ్రభాషాభూషణము అను తెనుఁగులక్షణగ్రంథములనుండి యీసుల

క్షణసారమునం దనేకలక్షణములు చేర్చఁబడినవి. కవిత్వరీతిని జూపుటకయి లక్షణగ్రంథములనుండి పద్యములను జేకొనుట న్యాయము గాకపోయినను సులక్షణసారమునుండి రెండుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను.—

మ. వినుమీరీతియటంచుఁ గావ్యకరుఁడై వెల్లంకి తాతప్ప చె
ప్పినసూత్రంబులు కల్లగాఁ గనఁబడెన్ వీక్షింప నెట్లన్న పో
ఘనుదీర్ఘంబులపై నకారముఱకే పూర్ణస్థితప్రజ్ఞ గా
దని యొకో లింగమగుంట తిమ్మకవి నేఁ దర్కింతు నిప్పట్టునన్.

చ. అనుచు నదేమొకో మును రయంబున లక్షణసారసంగ్రహం
బొనయ వచించెఁ జిత్రకవిపెద్దన తెప్పవుగోధు గోధ్రుక
బ్దనయతిగానరో వినరొ దక్షుడు తెంతయు ధన్యులయ్యు మే
ల్గన భ్రమగాంతు రాత్మల నొకానొకచోటఁ బరాకు గ్రమ్మఁగన్.

---

49 వెలగపూడి వెంగనార్యుఁడు

ఇతఁడు శ్రీలీలాశుకయోగివిరచితమైన కృష్ణకర్ణామృతమును మూఁడాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిఁగించెను. ఈకవి యారువేల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, పెద్దనామాత్యునిపుత్త్రుఁడు. ఇతఁడేకాలమునం దుండినవాఁడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదుగాని యీతని కృష్ణకర్ణామృతములోని పద్యమొకటి సులక్షణసారమునం దుదాహరింపఁబడి యుండుటచేత నితఁడు ౧౬౦౦వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునం దుండెనని మాత్రము తెలియును. ఈతనికవిత్వము నిర్దుష్టమయి శ్రావ్యముగా నున్నది. కృష్ణకర్ణామృతములోని పద్యముల మూఁటి నిందుఁ జూపుచున్నాను.—

శా. బాలు న్మంజులతాలవాలచపలాపాంగోల్లసల్లీలునిం
గాళిందీపులినాంగణప్రణయశృంగారైకఖేలున్ శుభ
శ్రీలోలుం గరుణావలోకనసుధాశీలున్ ఎసీప్రభా
జాలుం గొల్చెద రామణీయకరసస్వారాజ్యపాలు న్మదిన్ ఆ ౧

చ. ఉదరము నింపఁగోరి ఖలు లుంచెడి తావులు చేరి వారికి
ట్టెకుట నశంక నన్ను నటియింపఁగఁజేసిన పాతకంబుఁ గా
సదయత నోర్వఁగావలెఁ బ్రసన్నమతిన్ సకలగన్నతల్లి శా
రద యదువంశనాయకున ప్రస్తుతి నిష్కృతి నే నొనర్చెదన్ ఆ ౨

ఉ. చల్లనివాని కన్ను వెదజల్లెడువాని దయారసంబు జొ
బ్బిల్లెడువానిఁ గెంపుఁ బెంపు చెలంగెడుమోవివానిఁ సం
ఫుల్లసరోజనేత్రయుగుఁ బొల్చినవానిఁ బయోధివీచికా
వెల్లితసిలనీరదనవీనతనుద్యుతివానిఁ గాంచెదన్ — ఆ ౩

50. రెంటూరి రంగరాజు

ఇతఁడు భానుమతీపరిణయమను నాలుగాశ్వాసముల ప్రబంధమును రచియించి వేంకటగిరిప్రభువగు వెలుగోటి రామభూపాలున కంకితము చేసెను. ఈకవి యాఱువేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, శ్రీవత్సగోత్రుఁడు, చినగంగనామాత్యపుత్రుఁడు. కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్టుగా కవి తన కీర్తిసామర్థ్యాదులను భానుమతీపరిణయమునం దిట్లు తెలుపుకొను చున్నాఁడు—

సీ. వ్యసాకురీధుర్యగీ ప్రౌఢిభావంబు క్రమకసంఖ్యాభ్యస్తసకౌశలంబు
నారోహణావరోహణలక్షణప్రౌఢి యుగ్రపద్యగ్రహణాభిరక్తి
యనవలోకితశారికాభిఖేలనరీతి వరసమస్యాపూరి వైభవంబు
సముదగ్రవీక్షితచతురంగబలకేళి కావిలాసము నేకకాలమున నె

యూరు బ్రాహ్మణోత్తముడు వశిష్ఠావతార | కటితకీర్తిసిద్ధసద్గుణశ్లోక
సాటిమీఱితి వాగ్ధుర్ణుటాటోపశోభి | రాజసభలను వెంటూరి రంగరాజ

గోలకొండ సుల్తానీయులను, గోలకొండప్రభువులు ఐయుండి ... సంవత్సరమునకు విజయనగరరాజ్యభక్తులు కారాని పాదుషారాజ్యమునందు కస్తూరి రంగరాజు ... ఈయన తాలూకుభూమి పెదతండ్రి కనకము భానుమతీపరిణయము కృతి యందు ... రాయసన్మానలుసకి ... యుండి ... లు దూరువేరగ్రంథ ... క్రీ. ౧౬౫౦వ సంవత్సరప్రాంతమునందు ... వచ్చును

చ. అనుపమభద్రలీల వెలయఁగా ప్రియవాక్ప్రతాపలక్ష్మితో
వెనుకరాయశౌరి జగతీ వదాన్యశిఖామణియంచు నందరా
ననుచు నుతించ వెలయుదు దానభోగవిఖ్యాతభూరిసంపదన్
ధనికులు ... లక్ష్మణుల ... దానగుణ ... నుండు ...

ఇత్యాదిపద్యములలోఁ గవి కృతిపతిని బహువిధముల వర్ణించి యున్నాఁడు. ఈతని కవనము ద్రాక్షాపాకమయి మనోహరముగా నున్నది. శైలి తెలియుటకయి భానుమతీపరిణయములోని కొన్ని పద్యము లిందుదాహరించుచున్నాను.

ఉ. తేటనజాతపీఠికులతీర్థలపైఁ బ్రతిబింబితంబులౌ
తారకసౌధపంక్తికవితానము ... జూచి బాలికల్
చారుమృగీమదం బలఁది చక్రనిక్రమపుష్పములు ...
చ్చో రచియించు ... సూటిగ నాత్మఁ దలంతు రప్సరస్ ...

చ. సుమముల ... పరిశుద్ధనసంతతకేళీప్రసూతరం
గములను దేలితేలి యతికాంతసుధామధురోల్లసన్మరం
దము ... నవదక్షిణగంధవహానుకూలసం
భ్రమమున ... సుదబంధురము ... వాహిని ...

ఉ. [illegible] జనోమయముల్ ప్ర[illegible] మనోజ్ఞము లమరి చ్ఛోరముల్
[illegible] సరోజముల్ [illegible] సమున్నతోజముల్
[illegible] శ్రీ [illegible]ములు ధరాత్రకుయో వ్రాలజాచక్రముల్
[illegible]కోధరా[illegible] గుమ్మదిం [illegible] ఆ ౩

చ. అలరు [illegible] ధర్మపదయాళులు చూచ [illegible]
ప్రతిన [illegible] దరుం
[illegible]
ధృత [illegible] దైవతి [illegible] ఆ ౦

---

51 పింగళి ఎల్లనార్యుడు

ఈకవి [illegible] చమత్కారమంజరి యను నామాంతరము గల గ్రంథము రచించెను. ఇతడు శ్రీవైష్ణవుడు, [illegible] కేశవాచార్యుల పుత్రుడు, [illegible]సులాచార్యుల శిష్యుడు, గౌతమ గోత్రుడు. "భద్రాచలస్వామి రామచంద్ర [illegible] నామాంకితముగా [illegible]" అని భద్రాచలరామస్వామి కంకితముగా నీయబడి యుండుటచేత ఇతడు గోదావరీమండలము వాడని తోచుచున్నది. ఇతడీ గ్రంథమును వైష్ణవమతాచార్యుడైన [illegible] కంకితము చేసెను. అప్పకవీయమునందు [illegible] గ్రంథమును పేర్కొనకపోవుట నితడు ౧౬౩౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందుండెనని యూహింపదగియున్నది. అక్కడక్కడ కొన్ని వ్యాకరణదోషము లున్నను, ఈతని కవిత్వము మొత్తముమీద ప్రౌఢముగానే యున్నది. చమత్కారమంజరినుండి రెండు మూడు పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

క. అయిన లక్షణములుఁ గలుగు నాయకగణ ల
లా దండములఁ బోసి నలకడ
మంజరీజాతముఁ గోలు నత్యుత్పలీల
నత్యుత్పలీలుఁ గలుగు కన్నెలందు గడుము

ము. [illegible] గాంచి మాను [illegible] బీగంబు క్రొం
జగిమోహము లని [illegible] రాజీవంబు [illegible]
తగ భ్రూరేఖలు చూచి నీతి [illegible]
జగతీ [illegible] శక్యమే అ [illegible]

శా. [illegible] సుభ్రాంశు [illegible]
[illegible] చిం
తాకాలుష్యము [illegible] ధైర్యం [illegible]
గో [illegible] గుక్కుటంబు [illegible] అ 3

52 చేమకూర వేంకటకవి

ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. లక్ష్మణామాత్యుని తనూభవుఁడు. ఈకవి సారంగధరచరిత్రము, విజయవిలాసము అను పద్యకావ్యములను జేసి తంజాపురీవల్లభుఁడైన రఘునాథరాజున కంకితము చేసెను. విజయవిలాసమునకు సుభద్రాపరిణయమని నామాంతరము గలదు. కృష్ణదేవరాయలు [illegible] దక్షిణ హిందూదేశమునందు [illegible] కథ నీవటికే నాయకులు తెలిసికొని యున్నారు. ఆరాయల యనంతరమున తంజావూరు, మధుర, మొదలయిన ప్రాంతరాజ్యములు పాలించుటకయి తెలుఁగునాయకులు నియమింపఁబడిరి. తంజాపురిరాజ్యమునకు సెవ్వరాజు పాలకుఁడుగా నియమింపఁబడెను.

సీ. శ్రీ నచ్యుతరాయుల దేవియైన
తిరుమలాంబకుఁ జెల్లెలై [illegible]

మహా రిమాంబను బెండ్లియై కీర్తి వెలసెఁ
జెవ్వవి నేఁడు మహోన్నతశ్రీ జెలంగ

అను విజయవిలాసములోని పద్యమునుబట్టి యీ చెవ్వరాజు విజయనగరాధీశ్వరుఁడైన యచ్యుతదేవరాయనికిఁ దోడియల్లుఁ డయినట్లు కనఁబడుచున్నది. అయినను వేంకటకవి చెవ్వరాజు కుమారుఁడై కృతిపతి యగు రఘునాథరాజు నాశీర్వదించుచు,

ఉ. ప్రకటశ్రీవిజయాంబికం బుట్టి, హరువు మూర్ధం జొక్కి యింపార మ
సకముం జేర్కొన నెక్కడెవి నహా దించఁ తక్కొల్పన్న
యుకరత్నం బని యచ్యుతే ద్రరమున నాగేశ్వరస్వామి కొ
సకలైశ్వర్యములు న్నిజేశవనం దాఁ గన్గొనఁ జేయుతన్

శూద్రుని గా వర్ణించినందున శూద్రకులసంజాతుఁ డగు చెవ్వరాజునకును క్షత్రియవంశజాతుఁ డగు నచ్యుతదేవరాయనికిని బంధుత్వ మెట్లు కలిగెనా యని సందేహము తోఁచుచున్నది. మొట్టమొదట కృష్ణదేవరాయలే యథార్థముగా క్షత్రియుఁడుగాక దాసీపుత్రుఁ డయినట్లు వాడుక యున్నదిగదా. క్షత్రియుఁడైన నరసింహరాజునకు దాసియు శూద్రయు నగు నాగాంబకు బుట్టిన కృష్ణదేవరాయనికి మొట్టమొదట క్షత్రియు లెవ్వరును కన్య నియ్యనందున, అతఁడు శూద్రజాతి స్త్రీని గాంధర్వవిధిచే వివాహమాడి యచ్యుతదేవరాయని పుత్రుని గా నుంచి యుండవచ్చును. అందుచేత నాయచ్యుతదేవరాయఁడు శూద్రకన్యకను పెండ్లి చేసికొని యుండవచ్చును. పెక్కు శాసనములలో నచ్యుతదేవరాయఁడు కృష్ణదేవరాయనికి కుమారుఁ డైనట్టు చెప్పఁబడినను, శాలివాహనశకము 1464 హేవిళంబి సంవత్సరమున నచ్యుతదేవరాయలు బ్రాహ్మణుల కనేకగ్రామముల నగ్రహారములుగా నిచ్చిన దానశాసనములో

శ్లో. తిప్పాజి నాగలాదేవ్యో ర్వాసల్యాశ్రీ మమిత్రయో

జాతౌ వీరనృసింహేంద్ర కృష్ణరాయ మహీపతీ
అస్మాదోబాంబికాదేవ్యాం అచ్యుతేంద్రో మహీపతిః

అను శ్లోకములయందు నరసింహరాజునకు తిప్పాంబయందు వీర నృసింహరాయఁడును, నాగలాంబయందు కృష్ణదేవరాయఁడును, ఓబాంబయందు అచ్యుతదేవరాయఁడును కలిగినట్లు చెప్పఁబడి కృష్ణదేవరాయని తరువాత తమ్ముఁడయిన యచ్యుతుఁడు చెప్పఁబడియున్నది. ఈబంధుత్వ మింకను విచారణీయము. ఎందుకనఁగా యీశ్లోకములలోఁ జెప్పఁబడినదే నిజమయినను, నాగమ్మనబెనే యోబమ్మయు సహోదరులయి యుండవచ్చును. ఈ సారము ... యిచ్చినయట్టి గ్రంథములోని పద్యము

క. ఆపుణ్యాంగనకును ...
హేమాంగలవినుతుఁ డచ్యుతేంద్రుఁడు సుగుణో
ద్దాముఁడు జనియించెను త
ద్భూమీపతి రంగధామపూజనసంజా

క. అపుణ్యఫలంబున నెం ... మానాన్వయుఁడైన యాయచ్యుతభూ
మీశతిలకో ... రఘునాథ ... మహితోదయుఁడయ్యె ...

వెలుగోటి అచ్యుతరాజును, అచ్యుతరాజునకు కృష్ణదేవరాయాదులయి రఘునాథరాజును బుట్టి తంజాపురరాజ్యము పాలించిరి. విజయవిలాసకృతిలోని యీక్రింది పద్యములవలన రఘునాథరాజు వెంకటజనాగ్రగణ్యుఁ డయినట్టును, విజయనగరానుసారుఁ డయినట్టును తెలియవచ్చుచున్నది—

క. ఎన్ని నరిపి యదిగెనవ ...
యాదవలవిద్యావిహారసుఁ ... గాచి

యాపని సంపటారా హృదయ సుస్థిరప
ట్టలె రాజు గీ రికలదని మరిగలంబ

౧ కవిరాంగ త సమ్మతింబ యు రాజ్య రంబుత జేయు న
దల నింతే శివాన గా తురనియు బా గాక తెలెంగు సా
ఘులగ న్ దిక్కులియుక్ దయున్నమువురీతుల్లోక కీర్త్యంబె వి
గ్యా కొమ్మంపగ నచ్యుతేంద్ర రముగ ధన్యామి నెవ్వారికిన్?

రసకావతంసుఁడైన కృతిపతి తన కంకితము చేయఁబడిన పాంగధరచరిత్రము నంతయు విని యందు శోకరస మత్యద్భుతముగా వర్ణింపఁబడుటచూచి యది సుముగా నేర్పరచఁబడి యున్నదని సలిక ..యు, ఆయువ గవి తన కీర్తిగంతను సాటు ప్రతిపద్య రసాస్పదముగా ౧ యవిలాసమును జేసి తీసికొనివచ్చి వినిపంపఁగా నతని యి టిపేరును బట్టి శ్లేషించి చేసుకొనిర సుంవిపాకముననే ఏడో విచ్చుకొనె నియు నెప్పునరు అచ్చుతెమఁగ వదములను పొందిరని కూర్చి కవనము నే చే ర్రీకవిఁ గుదింపను మఱియొకకవిఁ గుదిరిగదన చెప్పవలను ..క అంను చేతనే కృతిపతి,

ప్రతిగ్రామునందుఁ జను ౹ గృతి గలుగఁగ నొప్పనేరు పెల్లయొసలనై
కృతపతి రము బోధముగా ౹ తీర్చాతో ధీమ్మాగ్లి నొవదిని రాదినుమిగా

అని కవిసి శోభించి యున్నాఁడు. ఎంగళి సూరభాగ్య ప్రగ గ్రోంద్యమ్మునకుఁ దరువాత విజయవిలాసమే సర్వాధములచేతను తెలుఁగు లో శ్లాఘ్యకావ్యముగా నున్నది. జాతి యి దిగనుపెన్పొలలిగట్టి విజయవిలాసమే శ్లాఘ్యతర మయినదని యు నేనం లభిప్రాయు ప డున్నారు

ఉ. గారసవృత్తిమై ప్రతిపదంబును జాతియు వార్తయుం జను
త్కారము నర్థగౌరవముఁగల్గ ననేకకృతుల్ ప్రసంగం

[illegible] రంచి [illegible] శక్తి [illegible]
[illegible] [illegible]
అని [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible]
నాయకులు, [illegible] ప్రయోగ [illegible]
లౌకికములు చేయుచుండెను.

ఉ. [illegible]
[illegible]
[illegible] చెలంగగా
[illegible] విజయవిలాస

ఈ [illegible] [illegible]
[illegible]

గీ. [illegible] విజయవిలాసము

మ. [illegible]
[illegible]
[illegible] ఖర్జూర [illegible]
[illegible] సారంగ

ఇత్యాది స్థలములయందు [illegible] ప్రాసమైత్రి కూర్చె
నెను.

క. సైకము [illegible] విలాసర
సైకము [illegible]
సైకము [illegible]
సైకము [illegible] విజయవిలాసము

చ. పడి నరపాలుభోగసతివాఁడులు నాకుఁబనమి యంట సం
గడముల కెల్ల నొల్లనిన [illegible] దటుసేయుచున్న దాని దే
ర్పడితిన [illegible] స్వభావము తెల్పినావు [illegible]
[illegible] మందు మహింగ [illegible] దప్పఁగొంటిమన్

సారంగధరచరిత్ర

ఇందు మొదటిపద్యములో (మేలుబంతి + ఇది =) మేలుబంతిది యనియు, రెండవపద్యములో (ప [illegible] + మి =) [illegible]నేమియు, ఇకారసంధులను గూర్చినాఁడు.

చ. అనిన [illegible] లేదటో [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] యొకమాట [illegible]

విజయవిలాసము

ఉ. [illegible] కాళ్ళును జేతులుఁ గోయుఁ డంచు లో
నూని [illegible] రాజు [illegible] ఇచ్చెను [illegible]
[illegible] కొంకనేల రా
[illegible] సారంగధ

ఇత్యాది స్థలములయందు (వలన + అంట =) వలనంటయనియు, (పోయి + ఇపుడు =) పోయిప్పుడనియు, [illegible] సంధి కలిపినాఁడు.

చ. బంధురగంధ నెన్నుగురు చంగరుచో నగపాలు బాలము
ద్దుం [illegible] లంగిజాని [illegible] మే [illegible]
దిందిరవేణిమోవి యలతేనియలో నికరంబుతేట యొ
[illegible] ముఖమందము [illegible] నవారవిందమున్

విజయవిలాసము

ముఖసుందమని యీపద్యమునందున, రాజానయని [illegible] పద్యమునందును [illegible] రంభగునప్పుడు సుగా

గమును దెచ్చి 'ముఖమునందము' 'రాజునాన' యని యుండవలసిన దానికి మాఱుగా నుగాగి రుము వోఁగొట్టి ప్రయోగించినాఁడు

మ. అని బాణాసురకింకరసంభ్రమకర యత్నైకచిత్తంబునం
దను నిక్షింప నెఱింగి యుంటియుల ప్రాంతలం గేలున్ రాగ్య
జను లేతెంచి రటంచు వే మొఱఁగి హాసంబు న్విడంజేసె వే
దృఁ ప్రియంబునకు నీన ప్రాపరుఁ డనుం బ్రాకారకం గ్రక్కునన్ — విజయవి

సీ. ఎలుచుండి చంకఁ బెట్టుల ... కరీటములు గలరాజులు కొలువుచేయ
సా

ఇందు 'తప్పించుకొని' 'పెట్టుకొని' యని యుండవలసిన కోట్ల కొనుగకు మాఱుగా 'పగ్గ'కము ప్రయోగించినాఁడు

సీ. చెంతఁ గూర్చుండి చేఁజూపఁ గూరుచుండ
కొదవుగా కూరకుండెగదు సుమ్ము విజయవి

అచ్చు పరమగునపుడు ప్రథమార్థక మధ్యమపురుష మువర్ణకము లోపము రాఁ గూడకపోయినను 'గూర్చుండు' అని మువర్ణలోపము కలిగించి ప్రయోగించినాఁడు

ఉ. ఓప్పుద నాయఁ జూడ నటయుగ్మ నీసుతునిక్షా మనోహరా
మానసపిల్లానుఁ జూచి నీటు పోషక పట్టిన కోనుగాను కెం
గ్రే నెగు లూన వానిఁ గాలియుండఁగ మాయము ఎన్ని నిల్లు కొం
డేగు ధర్మరా జలుకు నిక్కముగా మిముఁ జెప్పనేటికిన్ — సారంగధ

తెలుఁగునందుఁ గొన్ని యెడల లులసలు పరమునందున్నపుడు మువర్ణము లోపించి పూర్వమందున్న యకారమునకు మాత్రమే దీర్ఘము రావలసియుండఁగా నీకవి గొండెమునకు యుండవలసిన దానికి మాఱుగా నెక్కరమునకు దీర్ఘము పెట్టి కొండేనకు ప్రయోగించినాఁడు

ఇట్లు లక్ష్యలము శేషములకు యతిప్రాసములయందు మైత్రి

కల్పించినను, పూర్వకవిప్రయోగములకు విరుద్ధములయిన ప్రయోగములు చేయుచు, గంగనగుంట తిమ్మన్న అప్పకవి, కూచిమంచి తిమ్మన్న మొదలయిన లక్షణవేత్త లీ వేంకటకవిని లాక్షణికకవినిగా సంకరించి తమ లక్షణ గ్రంథములయందీకవి గ్రంథములనుండి పద్యముల నుదాహరించుచున్నారు. ఇప్పటివారు కవిత్వసాంప్రదాయమును విడాడించక గ్రంథములయందు రేఫద్వయప్రాస విశేషమైనా యెదో వ్యాకరణదోషమైనా యున్నదన్న హేతువుచేత రసవంతములైన యుత్తమ గ్రంథములను సహిత మగ్రాహ్యములుగా నిరాకరించుచున్నారు; అట్లు చేయుట యుక్తముకాదనియు ఛందోవ్యాకరణదోషములు లేని రసహీనములగు గ్రంథములకంటె ఛందోవ్యాకరణదోషములు గలదయినను రసవంతములయిన గ్రంథములే యధికాదరణీయము లనియు జూపుటకయి యీ కవివిషయమున నింతదూరము వ్రాసినాడను. కవిత్వమునం దక్కడక్కడఁ గొన్ని నేరములున్నను జాతీయములతోను సామెతలతోను నిండియుండి యర్థగౌరవము కలదయి రసవంతమయి యున్నందున నీ కూర వేంకటకవి కవిత్వము సర్వజనాదరణీయమయినదని తలఁచుచున్నాను. ఈ కవి యించుమించుగా పదునేడవ శతాబ్దముయొక్క మధ్యభాగమునం దున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. కృతిపతియైన రఘునాథరాజుయొక్క కుమారుఁడగు విజయరాఘవరాజు ౧౬౭౪ వ సంవత్సరమునందు మధురాపురము రాజధానిగాఁగల పాండ్యదేశపురాజగు చొక్కలింగనాయకునితో యుద్ధముచేసి హతుఁడయ్యెను. అతనితోఁ గృతిపతివంశ మంతరించినది. దీనినిబట్టి విజయవిలాసమును సారంగధరచరిత్రమును ౧౬౩౦ ౪౦ సంవత్సర ప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నవి. మూఁడేసి యాశ్వాసములుగా రచియింపఁబడిన యీ పుస్తకద్వయమునుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నుదాహరించుచు నీ కవిచరిత్రము నింతటితోఁ బరిసమాప్తి నొందించుచున్నాను.—

విజయవిలాసము

చ క్షితిఁబయి నర్మద్రోహకులు నిగిడ్చి వసంతుఁడు తా నశోకమున్
భ్రాంతివాపులన్ నెఱ్ఱ మెచ్చక చంద్రికల్ చిన్నెలం బ్రబల
స్థితమున సౌరభమున గనంబడ దాళ్లఁ గడెపె నే
గతిక వియించి కేని సుమశరు మతారల మెచ్చకేదా—ఆ ౧

ఉ గోమలి యాగతి స్మృతి తగుల్పఁ బల్కిన ... గ్రద
గ్రావణిసూను మీరా కేచటఁ గంటికా యంటిలి కన్నవాఁ శ్రమే
నేమి ... నయి ... గురాయట
మేమయియున్నవార మనుమీరా విశచాంబుజపత్రలోచనా—ఆ ౨

చ వెవ్వఁ డిటు రమ్మటంచు దయచేసినచోఁ దల కెక్క తుఱ్ఱవై
భవముఁ జూచుకో నగుఁబట్టితి వేసుఁ వచ్చు నీగుణం
బ్బులవు ... సిగ్గు నంటకయున్నను గాఫ్యఁ బట్టకొం
డ వృ హాంగణాంక వేళగ లేదు లగన నీసాకి లాంపఁగన్—ఆ ౩

సారంగధర చరిత్రము

ఉ చక్కిలిగింత పెట్టినను సాకెఁ గికాగికి నవ్వుచున్ బయిం
ఎక్కఁబడంగఁ బక్కనిదిగూరుని మక్కువమీఱ చేప్పురాఁ
జెక్కిలిమీఁటి రెత్తి యెదఁ జేరిచి ముచ్చట దీరునట్లుగా
నక్కట ముద్దులాడవలదా వలదా యిటువంటి భాగ్యమున్—ఆ ౧

ఉ ఆతరలాక్షి డెందమున నారట మొందుచు నేమిచేయుదున్
రాతిరి దోఁపపోయినది రాసుతు గండము మెత్తగాగు దా
దాతికి వచ్చియుండ నెఱఁ దాలిమి చెల్లునె మారుఁ డంటినా
మాటకుఁ దోడ్పరాదు సముఖంబున నేటికి రాయబారమున్—ఆ ౨

ఉ కందుఁ గదయ్య నీమురువు కన్నులపండువుగాఁగ నంటినం
గందుఁ గదయ్య నీతనువు కౌతుక మొప్పఁగ నీదు ప్రాప్తు నేఁ
గందుఁ గదయ్య యంచు ననుఁ గన్న సతిన్ సహించు దండఁ బో
కందుఁ గదయ్య యోల ఎనపై ... నావచనంబు పుత్రకా—ఆ ౩

౫౩ రాజలింగకవి

ఈ కవి కూర్మపురాణ మనెడి యాఱాశ్వాసముల గ్రంథమును తన కాప్తుఁడైన తెలుగు లక్ష్మణామాత్యుని ప్రేరణముచేత రచియించెను ఈ లక్ష్మణామాత్యుఁ డెవ్వని మంత్రియో చెప్పఁబడలేదు గాని గుంటిప్రభువుల కొలువులో నున్నట్లు క్రింది పద్యములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది

ఆ సకలనృపకార్యగతులఁ బరిచితుఁడనాఁ
మధిగమించి యధికారుల ననుసరించి
సప్తసంతానములఁ బ్రశస్తముగ నిలిపెఁ
నతనికతఁడె సమానుఁ డక్షితితలమున

కొరప్రోలు గ్రామనివాసుఁ డగు తెలుగు లక్ష్మణామాత్యుఁ డెన్నఁ గూర్మి యీవిధముగాఁ బలికెనని కవి వ్రాసికొనియున్నాఁడు,

ఉ శ్రీగిరినాథపాదయుగసేవనచింతను వీరశైవదీ
క్షాగమపూర్వకర్మ వ్యవహారిని నిరంతరధీజనౌఘసం
యోగమహాప్రసన్న తమగుణోచితసంగ్రహధర్మభవ్యనా
భోగుని రాజలింగకవిపుంగవు మంజులభాషణు న్నొగిన్

క వినయంబున రావించియుఁ । గనకవిభూషణము లంశుకంబులు వీడ్యం
బనురక్తి నొసఁగి యాకని । నయము స్వధురోక్తి లక్ష్మణామాత్యుఁ డొగిన్

క నీ వతిధన్యుఁడ వాగమ
శైవపురాణార్థసారసంగ్రహుఁడ వటల్
గావునఁ గూర్మపురాణము
భూవిదితముగాఁగ నాంధ్రమునఁ జెప్పఁదగున్

ఈ లక్ష్మణామాత్యునకుఁ దనకు సఖుఁడైనటు కవి యీ గ్రంథమునం దిట్లు చెప్పికొని యున్నాఁడు—

చ అతనికి మేలువాఁడనయి యాప్తుఁడనై సచివుండనై మహా

హితమతినై సుఖంబున నెల్లప్రపంచజనైకనాయకుం డగు సం
తతము మృదూక్తులన్ శివకథాకథనంబులఁ బ్రొద్దుపుచ్చుచున్
గుతకముతో ననంతరకుటుంబవిభూతిఁ గప్పి యున్నతింగనెన్

ఈపద్యములవలననే కవి వీరశైవుఁడుట స్పష్టముగా నున్నది. ఇతఁడు వసిష్ఠగోత్రుఁడు, ఆశ్వలాయనసూత్రుఁడు, సర్వేశ్వరారాధ్య పుత్రుఁడు. ఈకవి తనగ్రంథమునందు "రంగనాథుని రాజలింగకవిని సూరనరాజును గౌరనామాత్యుని" నని రామకృష్ణుని స్తుతించుటచేత రామకృష్ణకవికిఁ దరువాతను కూర్మపురాణమునుండి యుక్తరీతి పద్యము నొకదాని నుదాహరించి యుండుటచేత నప్పకవికిఁ బూర్వుఁడనియును, స్పష్టము తేటపడుచున్నది. అందుచేతఁ గవి శాలివాహనశకము ౧౫౩౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయం దున్నట్లు నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ఈతనిది మిక్కిలి సరసమైన కవిత్వమని కూర్మపురాణములోని యీక్రింది పద్యములవలననే తెలియవచ్చును.—

ఉ. భంబుగదే నఖావళి యిభంబుగదే నడుము స్వదద్విరే
భంబుగదే కచంబు దిగిభంబుగదే యూరు హేమకుం
భంబుగదే కుచంబు కరభంబుగదే యుడుపూర్ణచంద్రికా
భంబుగదే స్మితం బురుశుభంబుగదే వచనంబు గోటికిన్ — ఆ 3

చ. దురితవినాశనం బమరదుర్లభ మవ్యయ ముత్తమంబునై
వఱలెడుయోగిసంగతి నవశ్యము క్షణమునుచేసియు న్మహే
శ్వరుఁడు కనంబడున్ బరమశాంతి యనాదినమాధియు క్షమా
వరశివయోగిమార్గమున వర్తిల సౌఖ్యము కల్గుఁ గావునన్ ఆ 3

ఈ. శాంతులు నీతిపారగులు సభ్యు లహింసకు లప్రమత్తు లా
గంతుకు లాహితాగ్ను లుపకారులు కోవిదు లప్రతిగ్రహుల్
దాంతులు పావనుల్ పరమధార్మికు లాశ్రితు లీశ్వరాత్మచి
త్తాంతులు సత్యవాదు లనవద్యులు సంక్తిక యోగ్యులందరున్

54 చిత్రకవి రమణకవి

ఈకవి సాంబవిలాసము అను ప్రబంధమును రచియించి వెంకటేశ్వరుని కంకితముచేసెను. ఇతఁడు ౧౬౩౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునం దున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతని తండ్రియైన యనంతకవి రామరాజభూషణకృతమైన హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్య చేసినందున, అతఁడు పదునేడవశతాబ్దారంభమునం దుండుట స్పష్టము. సాంబవిలాసములోని పద్యముల నప్పకవి లక్ష్యములుగాఁ జేకొని యుండుటచేత రమణకవి తన సాంబవిలాసమును ౧౬౪౦ వ సంవత్సరమునకుఁ గొంతకాలము పూర్వమే చేసియుండవలెను. కవి తన్నుగూర్చి యీక్రింది వాక్యములను తనపుస్తకములోఁ జెప్పికొనెను —

ఉ. ఏ రమణాఖ్య సత్కవికులోత్తమ యా యమకీయుఁ డాహ్వాయ
శ్రీరమణీయ! నీవిపుడు చేయఁగ బూను సాంబలక్షణా
సారసదృగ్వివాహకథ నన్నలి మాకపు దంకితంబుగాఁ
గూరుపు నీకుఁ గల్గు జయకుఖ్యచలాయురభీష్టవస్తువుల్

సీ. సల్లక్షణసారసంగ్రహం బొనరించి
తనరె నీతాత పెద్దనకవీంద్రుఁ
డలహరిశ్చంద్రనలాఖ్య సత్కథా
శ్లేషసత్కృతికిఁ బ్రసిద్ధిగాఁగ
గవిహితంబగు వ్యాఖ్యానంబు నొనరించి
మరియు నిందుమతీసుపరిణయంబు
మొదలైన సత్కావ్యములు చేసి రచియించె
నరయ మాతండ్రి యనంతసుకవి
చిత్రకవిమంజులాన్వయక్షీరవార్ధి
చంద్రమూర్తివి సద్బుద్ధిశాలి వీవు

రఘుపసత్కృపావి శేషోన్నతిపొంగఁబూన
ప్రతిసతంసంబు నతని కంకితము చెప్పె

సాంబవిలాసము:— సుయోధనపుత్రియైన లక్ష్మణాకన్యను కృష్ణుని కొడుకైన సాంబునికిచ్చి వివాహము చేసినకథ చెప్పఁబడినది. ఇది సలక్షణమైన గ్రంథము. ఇందుండి రెండుమూఁడు పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను.

చ. కొంకవలిచేత గ్రక్కున తిగఁగోసి గడానిఁ బసింగి చేటలన్
నిడి మనువెన్నెపీట నొడ లెంతయు నారిచ మేలిచల్వపై
వఁగఁ దడియొత్తి పాలముంచ బొంగ నున్నని కొప్పు దృష్టి గా
ట్టెడి రహిఁ దీవన ల్వలికి హెచ్చిన నారతు లిచ్చి క్రచ్చఱన్. ౧

ఉ. జాంబవతీతనూజుఁ డలసాంబుఁడు బ్రహ్మముహూర్తమందు మందహా
సంబున భవ్యచంద్రిక నజస్రము మాఱ్చుచు నంబుజాతహా
ర్దాంబుధిఁ బొంగఁ జేయుచు నుదంచితుఁడై జనమారచంద్రభా
వంబు యథార్థమై తనర వర్తిలు సత్కుశలం బెలర్పఁగన్. ౧

మ. ఒక భిల్లాగ్రణి వెంబడించి తరుపై నుత్సాహము న్ముప్పిరిఁగొన
చ్చు కరోరాధికగర్వభూరివ్యాతరశ్రేష్ఠము న్సాంబభూ
పకరీంద్రంబు సతింప మేలితఘుకుం బల్యాడియుం దంపునుం
జికటారింబడఁగూల్చి యార్భటు లొనర్చెం బేర్చి శౌర్యంబునన్. ౧

ఈకవి భారద్వాజగోత్రుఁడు, కాత్యాయనసూత్రుఁడు, ఓబళాంబాపుత్రుఁడు. ఇతనిచే రచింపఁబడిన రామాయణమొకటికూడఁ గానఁబడుచున్నది. దాని కితఁడు "విద్వత్కవికర్ణరసాయనసకలవర్ణనాపూర్ణరామాయణము" అని పేరు పెట్టెను. ఈరామాయణములోని గద్యమునుబట్టి కవి యభిమన్యువిలాసము, కుమారగురువిలాసము లోనగు గ్రంథములనుగూడ రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఈరామా

యాణమునకు ప్రతికాండమునుండి యొక్కొక పద్యము క్రింద నుదా హరించుచున్నాను.—

చ. తరుణుల జల్లులున్ బరువుగుఱ్ఱపుపిల్లలు నుద్గతిం
గరగ సుకేళినూపురకలస్వనులు గుణార్ణవా రిబా
ధురవ్రాతగాణ్యతల్లులు విమానకరంబులు కోలతై తగన్
సంపద గాన్క పచ్చి మహీజాని యట్టి రంభయుం దగన్

బాలకాండము

శా. దేహం బస్థిర మెల్లవారలకు ధాత్రీభాగమేమిం దేల యు
ద్యోగోపాయము చేయు సీతను వెస్ స్వాత్మసుహృద్యుక్తుండ
నాహా ప్రీతి విశుద్ధకులు పెక్కండగి యున్నారు కో
నాహా మీరు గను దీని నమ్మ యిటు లేలా చెప్ప వచ్చునే

కాండము

ఉ. భూరియశుండు దొన్న కస్తూరియ వెస్ పరాక్రమంబున తా నేమి త
ద్వా యిత్యాగంబు నేసె రా శత్రుపాపార్తిక్షణంబుచే
భరతుం డ్రుంచ ధరాస్థలంబుగ నీవ్ పట్టంబు నేగ గట్టగన్
ధరాశేఖరమౌళి నల్లపూ ఫులు వెదం జూప కరింపగన్

అయోధ్యాకాండము

ఉ. నను మన్నించి మహాత్ముడై రఘువరున్ చేపట్టు కొన్నాయతన్
ననుం బెంచ్చారి నము సభా విజయము ప్రీచాల్మ్యం ఊరందం
నానేలుంబగుసంకు పరిలీల గైకా నూరిష్యవంశోంబు నీ
దునిమి తింబుత సన్నిభంగులల వదా కోపంబు నవ్ జూగగన్

అయోధ్యకాండము

ఉ. ఆ తమ్ముడై గరాజవరు లుద్ధరవాణకృపాణచాపముల్
హత్తి ధరించి యొప్ప సభ యాత్మ నెక్కైశరణన్నవారి ను
ద్వృత్తిం బేలం గావంగ రణాంగణమున్ వెదిరించి కట్టియు
న్నత్తిరిపుప్రకాండముల మ్రానచేయంగ గాదె యొప్పంగన్

అ రణ్యకాండము

ఉ. ఆ నెలవంపుబొక్క పుటోపమానము లాజిగ్రాయ మాఘున
శ్రీచణరూప మాత గుహఁ జెక్కుచక్కఁదనంబు లామహా
ధీచతురత్వ మాపలుకఁ జెనియ లాగమనంబు లావిభా
ప్రాచురి యొక్కరం గమట పల్కుట వింటయు లేదు రావణా

అరణ్యకాండము

శా. నీకుఁగా శత్రుండఁ గాను భవద్రిపులతో నే సఖ్యముం జేయ నే
నో కష్టికశరీరగా నకట యిచ్చోఁ జాలని ర్వైతుకం
బై కన్నట్టిరుష న్నను న్నిశితతీవ్రానూనఘబాణంబుచే
నే వాల్యంగ నిమిత్త మేమి యిది దౌర్వీర్యంబె శ్రీరాఘవా

కిష్కింధాకాండము

ఉ. అంగదుఁ గాంచి యోతనయ యాత్మ వగం దురపిల్లఁ బోకు ని
న్నుం గను నాదుమాటఁగఁ గనుంగొను నీరవిపుత్రుఁ డిచ్చ్యాహా
తుంగభుజప్రతాపనిధితో నెఁ బాయక యుండిన జయా
భంగురభోగభాగ్యములఁ బ్రస్తుతి కెక్కి రహింతు వన్నిటన్

కిష్కింధాకాండము

ఉ. బంగరుమేలిసిగ్గు గలపొర్వతమోయున నై జగాత్రి ము
త్తుంగముగాఁగఁ బెంచి మతిత్రోడనె పాశము లెల్ల నూడ్చి సా
రంగపరంపరం గదుము రాజితసాహససింహమోయనన్
బొంగుచు వెంటవచ్చు దితిపుత్రులఁ బోవఁగఁ దోలి రోషియై

సుందరకాండము

ఉ. రామకరాగ్రముద్రిక ధరాసుతచేతి కొసంగి రాఘవ
క్షేమము తెల్పియాజనని కేవలశోకము మాన్పి లంక నా
లామితహవ్యభుక్శిఖల నంతయు దగ్ధము చేసి సీతచూ
డామణిఁ గొంచువచ్చితిఁ దటాలున నిప్పు డటంచుఁ బల్కెనన్

సుందరకాండము

శా॥ కావూడు ల్గడు నీమదిం బెనగొనంగా నాదు నీవేరిత
శ్రీమద్వాక్యము నీకుఁ బథ్య మగునే శ్రీరామభీమాగ్నికిన్
లోషేయాంబకరాజ నీతలలు సుగ్గాఁగ నాచేతలన్
నామాట ల్మది నీకుఁ బథ్య మగు నన్నన్ రావణుం డుగ్రుఁడై
యుద్ధకాండము

ఉ॥ సర్వసురౌఘముల్ నను భుజాబలము ల్విడనాడి కొల్చు టా
సర్వవిదుండు విష్ణుఁడు నిజంబుగ నాతఁ డెఱుంగఁడే మహా
గర్వితవిష్ణుఁ డొక్కరుఁడె కాఁ డల బ్రహ్మ యెదిర్చి నేని నే
నోర్వక యుగ్రబాణముల కొక్కట నాహుతి చేసి వ్రేల్చనే
యుద్ధకాండము

55 అందుగుల వెంకయ్య

ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, అందుగుల సూరన్నకొమారుఁడు. ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁ డయిన రామరాజుతమ్ముఁడగు తిరుమలదేవరాయల మనుమని మనుమఁడగు కోదండరామరాజు కాలములోనుండి యాతని పేర రామరాజీయ మను నామాంతరముగల నరపతివిజయము ను గ్రంథమును జేసెను. ఈగ్రంథమునందు రామరాజు పూర్వులయిన నరపతుల చరిత్రమును విశేషముగా రామరాజుయొక్క చరిత్రమును జెప్పఁబడియున్నది. రామరాజు ౧౫౬౫ వ సంవత్సరమున తాళికోట యుద్ధములో మహమ్మదీయులచేతఁ జంపఁబడెను. తదనంతరము మూఁడుతరములు గడచిన తరువాత నీగ్రంథము రచియింపఁబడిన దగుటచేత ఇది ౧౬౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్లు చెప్పవచ్చును. రామరాజు గుత్తి, పెనుగొండ, గండికోట, కందనూలు,

ఆదవేని మొదలయిన ప్రదేశములు గెలిచిన ట్లీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

గీ. సకలవిభు తిమ్మరాజుసేనలను ద్రుంచి
గుత్తి పెనుగొండ మలిగండికోట కంద
నూలుపుర మాదకే నవలీల గెలిచి
తోలఁద్రోలుత రామనృపతి దోర్బలము మెఱసి

ఈపుస్తకమునం దీరామరాజు ఎజాములవలన నహామదాబాదు గొనుట మొదలయిన మహమ్మదీయులతోడి యుద్ధములు కొన్ని వర్ణింపఁబడినవి. ఈరామరాజు పేరునకు సదాశివదేవరాయని మంత్రి యని వ్యవహరింపఁబడెను, సింహాసనమునకు వచ్చినపుడు సదాశివరాయలు బాలుఁ డగుటచేతను కర్ణాటకరాజ్యము నచ్యుతదేవరాయల యనంతరమున నాక్రమించుకొన్న సకలము తిమ్మరాజును బాఱఁదోలి సదాశివదేవరాయల రాజ్యమును స్థాపించినవాఁ డగుటచేతను క్రైస్తుశకము ౧౫౪౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౫ వ సంవత్సరము వఱకును నితఁడే రాజ్యపరిపాలనము చేసెను. ఇతఁడు సకలము తిమ్మయను గెలిచిన కథను సూచించు నితనిప్రతాపము నరపతివిజయమునం దీక్రిందిరీతిని వర్ణింపఁబడినది—

చ. ఎలమిని రామరాజవసుధేశుప్రతాప మవార్యమై మహిన్
జెలువుగ నింపఁబర్వి శశిశేఖరదివ్యమహాశిఖాశుగ
జ్వలనశిఖాసముత్కరముచందము నందమునొందె నెంతయున్
సకలయ తిమ్మయప్రముఖశత్రుపురంబుల నెల్ల నారయన్

ఈరామరాజుతండ్రియైన శ్రీరంగరాజు కృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన నృసింహరాజునకు కర్ణాటకరాజ్యమును నిలుపుటలో సహాయుఁడుగా నుండినట్లు కానఁబడుచున్నది. ఈశ్రీరంగరాజుయొక్క శౌర్యము నరపతివిజయములో క్రింది పద్యమున వర్ణింపఁబడినది—

సీ. కటకవిజాపురవరకాశీపురీ గర్భముల్ భేదించు నివ్వటిల్లి వము
దామిడిఁ బోయి నిజాముపట్టణముల ఘూర్జరాఁజేయు నేదొరబలంబు
గోలకొండవశోర్ల కోటలకాయముల్ చించు నారాజేంద్రుచేతికత్తి
సకలభూపాలసంస్థానసన్నుతిఁ గాంచు వెలయు నేశూరునివిజయలక్ష్మి
యతఁడు కేవలనృపతియె యఘవిదూర
చర్యుఁ డాశ్రితరక్షావిచక్షణుండు
వర్ణ కర్ణాటభూభృచ్ఛరీవసుంధ
రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాయమౌళి

ఈనరపతివిజయము కవిత్వముకంటెఁ జరిత్రమును జెప్పుటయం దెక్కువ ప్రసిద్ధమైనదైనను, కవిత్వముకూడ రసహీన మయినది కాదు కవిత్వరీతిని దెలుపుట కయి రామరాజీయములోని రెండు పద్యము లిందు దాహరించుచున్నాను:—

ఉ. ఇమ్ముగ నాసోమదేవమనుజేంద్రుఁ బ్రతాపము పండి దిక్కులం
బమ్మినఁ జూతపోతనవపల్లవబింబఫలారుణాంబుజా
తమ్ము లటంచుఁ గోకిలకదంబము కీరచయంబు చంచరీ
కమ్ములు క్రమ్ముచుండు నవి కంయుగ భ్రాంతిఁ గహించి పల్మఱున్

చ. అతిబిభవంబునన్ దితిసుతాహితరాజు మహాపరాక్రమో
న్నతి మృగరాజు పోయగమున న్నలరాజు సమస్తధర్మప
ద్ధతి నలధర్మరాజు పటుధైర్యమునన్ గిరిరాజు వాక్ప్రశ
స్తత ఫణిరాజు నిర్దళితశాత్రవరాజు జగుబుక్కరాజులన్

---

56 కాకునూరి అప్పకవి

ఇతఁడు వైదికబ్రాహ్మణుఁడు, పదునేడవ శతాబ్దమధ్యమునం దుండిన లక్షణవేత్త. ఈతఁడు ఆంధ్రశబ్దచింతామణి యను పేరితో సాధారణముగా నప్పకవీయ మని వాడఁబడెడు లక్షణగ్రంథమును పద్యకావ్యమునుగా రచించెను. ఇతఁడు ఎనిమిదాశ్వాసముల గ్రంథమును జేయునట్లు ప్రతిజ్ఞ చేసినను, అయిదాశ్వాసములు మాత్రమే యెల్లయెడలఁ గానఁబడుచున్నవి. తక్కిన యాశ్వాసములు వేయకమునుపే యితఁడు మృతినొంది యుండవచ్చును. ఈయప్పకవీయమునందు ఛందోవిషయము సమగ్రముగా నున్నను, వ్యాకరణవిషయ మత్యల్పముగా నున్నది. ఇప్పు డున్నభాగములో సంజ్ఞా సంధి పరిచ్ఛేదములు మాత్రమే తెనిఁగింపఁబడినవి. ఇతఁడు బహుగ్రంథములు శోధించినవాఁడే యయియును పూర్వగ్రంథములనుండి యితఁ డుదాహరించిన పద్యములన్నియు దాదాపుగా లింగమగుంట తిమ్మన్న మొదలయినవా రితనికి ముందు చేసినలక్షణగ్రంథములోఁ గానఁబడుచున్నవి. ఇతఁడు తనకాలపువారయిన కవుల గ్రంథములనుండి విశేషముగాఁ బద్యములను జేకొని యున్నాఁడు. (ప్రక్రియాకౌముదియు, ఆంధ్రశబ్దచింతామణియు) నని నామాంతరములు గలనన్నయభట్టీయమును బాలసరస్వతికాలమునకు ముం దెవ్వరు నెఱుఁగరు. అది నన్నయభట్టారకవిరచితమనియు, భీమకవి దానిని గోదావరిలోఁ గలుపఁగా నేనూఱు సంవత్సరము లయిన తరువాత సారంగధరుఁడు దానిని దెచ్చి బాలసరస్వతి కిచ్చె ననియు అప్పకవి కలఁగనెనఁట! అటు తరువాత నొక బ్రాహ్మణుఁడు దానిని తనకుఁ దెచ్చి యీయఁగా తెనిఁగింప నారంభించెనఁట! ఈగ్రంథారంభమునకుఁ బూర్వమునం దప్పకవి యేదో తెలుఁగున ఘనకావ్యము చేయ సంకల్పముపూని క్రింది పద్యములవలన దెలియవచ్చుచున్నది—

క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి
యును సకలకవీంద్రనుతియును గురునతియుఁ గా
వినయమునఁ సలిపి తెలుఁగున
ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁగాఁ దలఁచుతఱిన్

సీ. ధాత రెండవపరార్థమున నాదిదినంబునఁ గల శ్వేతవరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లరయ నేడవదైన మహాయుగమునఁ
గలియుగంబున దొలిచరణంబున మాన్యతం బగుచాంద్రమాసమునను
శాలివాహనశకమున గజ శైల శర సుధాకిరణులసంఖ్యనడర
నంగజాబ్దంబునఁ దక్షిణాయనమున | జలధరర్తువు మొదటిమాసంబునందు
బహుళమున దేవకిఁ జక్రపాణిపుట్టి | నట్టియష్టమి చనుదేరనగ కథ కి

క. కల్పోక్తమార్గమున సం | కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పి మది నతనిపదములు | దల్చి పురాణార్థగోష్ఠి నతి గడపు నెడన్

గీ. నుదుటఁ గస్తూరి తిలకంబు పొదలువాఁడు
తలఁ బించమాచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
బొలుచు నాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను గలను

ఇష్టదేవతావందనాదులును గురుదేవతాస్తుతియుఁ జేసి తెనుఁగున ఘనకావ్యమొకటి చేయ నుద్యమించి శాలివాహనశకము ౧౫౭౮ వ దగు మన్మథనామసంవత్సర శ్రావణ బహుళాష్టమినాఁడు సంకల్పముచేసి కామెపల్లెదేవాలయములో రాత్రి పురాణగోష్ఠిని గడపుచుండఁగా శ్రీకృష్ణుఁడు కలలోవచ్చి యాంధ్రశబ్దచింతామణి నలించిన కథ చెప్పి—

చ. రమణను సత్కవీంద్రులు పురాణచయం బితిహాసపంక్తి కా
వ్యములును దొల్లి యొక నపుడైనను ముంగలనైన దీని సూ

త్రములను దక్క వేఱొకవిధంబున నాంధ్రముఁ జేయఁజాలమిన్
క్షమఁ దెనిఁగింపు దీని నవి సర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగున్

దానిని తెనిఁగింప నానతిచ్చెనఁట! శ్రీకృష్ణుఁడు స్వప్నదర్శన మిచ్చుటకుఁ బూర్వమే గ్రంథమును జేయ సంకల్పించెనో చెప్పలేదు. ప్రక్రియా కౌముది యనఁబడెడి యీ యాంధ్రశబ్దచింతామణి బాలసరస్వతి కృతమనియు దానికి గౌరవము కలుగుటకయి యీ కథ కల్పింపఁ బడినదనియు నే నీవఱకే చూపియున్నాను. పయి పద్యములనుబట్టి యీ పుస్తకము శాలివాహనశకము ౧౫౭౮ వ సంవత్సరమునం దనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౬౫౬ వ సంవత్సరమునం దారంభింపఁబడ ౧౬౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున కృతిపతికిఁ జేయఁబడియుండును. అప్పటి కప్పకవి కవనాగకాలము తటస్థించినందున గ్రంథము సమాప్తినొంది యుండక పోవచ్చును.

సీ. జగతి నాపస్తంబశాఖోక్తషట్కర్మపద్ధతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్ణవాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితానుశ్లోకసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధ్రశ్లోకకావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుశ్లేషయమకానుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము
లలితకవిప్రకాశాఖ్యానలక్షణంబు । మహితసాధ్వీజనౌఘధర్మదీపకము
నంబికావాదనాయకయక్షగాన । కృతియుఁ జేసితి నాకునూరికులయప్ప

అను పద్యమువలన నప్పకవి యీ గ్రంథమును రచించుటకుఁ బూర్వము కొన్ని సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను రచించినట్టు తెలియ వచ్చుచున్నది గాని యిప్పు డాగ్రంథములు లభించుట యరుదు. ఈతని కవిత్వము సుగమమైన మృదుమధురపాకము గలదిగానున్నది. అప్పకవికిఁ బూర్వమునందు రకార ఱకారములకు యతిప్రాసమైత్రి కలదు లేదను నభిప్రాయభేద మున్నను, "నాన్యేషాం పైతృకం ధర్మ్యం లమ్యాలఘూనాం

రహోస్తు నిత్యం స్యాత్' అన్నది బాలసరస్వతి సూత్రమని లోకనాగను శాసనసూత్రమని భ్రమపడి

గీ. చెల్లునని ముక్కుతిమ్మన చెప్పెననుచుఁ
గలుపుదురు రేఫము లనుఱకారములును
నిష్టగవు లవి యొకటైనఁ బొంటిపెద్ద
లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు

అని రేఫఱకారములకు యతిప్రాసమైత్రిగలదనువారు పుస్తకపు లని యప్పకవి దూషించి యున్నాఁడు. రకారఱకారయతిమైత్రిని నిషేధించి బాలసరస్వతి నిఘంటువులోని భేదము గ్రహింపలేక చంద్రికాపరిణయమును గూర్చి యీ క్రింది పద్యమునందు రేఫఱకారములకు విరోధము గూర్చినాఁడని సూచియుండి కవి వ్రాయుచున్నాఁడు—

ఉ. అక్కట మునులేదుగా నవచినయంబుగఁ గాంచుము నాకమూలగా
గ్రొక్కుము నేసుమా భువనమోహిని నీకనిపల్కు మా ర్తిచేఁ
జిక్కితి వేఁగ్రొంగ్రోవ్రుమని చెప్పుము పొమ్ముకఁ దేఁటిరాయ నీ
వెక్కలమాటున న్నను భరించి లభింపుము కీర్తిపుణ్యముల్—
చంద్రికా.

రేఫఱకారమైత్రికి సమ్మతింపనివారిని రెండును నేకాక్షరమే యందురా? భిన్నాక్షరము లందురా? ఏకాక్షరమేయయి యిప్పుడు రూపములు మాత్రమే యయినయెడల, యలవల యుయ్యలము రూపము లవునటనే వీనికిఁ గూడ మైత్రి యేల యుండరాదు? భిన్నాక్షరము లనెడు పక్షమున, 'రహోస్తు నిత్యం స్యా' తనుచోట నేకశేషవృత్తి యెట్లు కుదురును? అవి యొకటైనఁ బొంటిపెద్దలేల విభజింతురని యప్పకవి యడిగిన ప్రశ్నమునకు యలవల నేల విభజించిరో యా హేతువుచేతనే యని చెప్పుటయే తగిన యుత్తరము గను

చరిత్రము తెలియని యితరకవుల గ్రంథములు

అప్పకవీయాది లక్షణగ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడిన గ్రంథములలో ననేకములు గానరాకున్నవి, కొన్ని గ్రంథముల పేరులు తెలిసినను గ్రంథకర్తల పేరులు సహితము తెలియరాకున్నవి. అమరేశ్వరుని గొప్ప కవినిగా పూర్వు లనేకులు స్తుతించియున్నారు. ఈతఁడు చేసిన గ్రంథము లేవియో తెలియరావుగాని కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసార సంగ్రహమునందుఁ జిమ్మపూడి యమరేశ్వరుని విక్రమసేనము లోనిదని యీ క్రిందిపద్యము నుదాహరించియున్నాఁడు—

గీ. సీర నగ్గియు కి యారయ విస్మయం
బనుచు బాగాగ్ని కాలి యుప్ప
రంబుఁ జొచ్చెనో కొల్లరత్నాకరము ను
లనఁగ జెలువ సుమురుదీనార్ణవములు

ఈ ప్రకారముగానే హూణశకము ౧౬౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునందున్నట్టు నిశ్చయముగా తెలిసిన కొందఱుకవుల గ్రంథనామములు తెలిసినను, నా కాగ్రంథము లిప్పుడు లభింపనందున గ్రంథకర్తల చరిత్రమును గూర్చికాని వా రుండిన కాలమును గూర్చికాని నేనిప్పు డేమియు వ్రాయుటకు శక్తుఁడను గాకున్నాను. గ్రంథకర్తల నామములు సహిత మనేకములు తెలియరాలేదు. తెలిసినవారు నా కావిషయమును తెలుపుదురన్న యపేక్షతోను ఇతరు లట్టి గ్రంథసంపాదనమునకయి కృషిచేయుదురన్న విశ్వాసముతోను, ఆ గ్రంథముల పేరులను మాత్ర మిందుఁ జెప్పి వానిలోనుండి దొరికిన పద్యముల నుదాహరించుచున్నాను—

౧. కవులషష్ఠము— ఇది యెవ్వరు చేసినదో తెలియలేదు. పుస్తకము రొక్కటే పేరునుబట్టి యిది యనేక కవులుచేరి చేసినట్లూహింపఁ దగియున్నది. "తృతీయవర్గసరళమునకు రాచమల్లునారి షష్ఠస్కంధ

ములో బ్రహ్మో గామని యప్పకవి వ్రాసియుండుటచే నది రాచమల్లు వారను నింటిపేరుగల కవులచే రచియింపఁబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది ఆకవు లన్నదమ్ములయి యుండవచ్చును.

శా. శ్రీరామామణి సీత నా ధునియురస్సీమ న్నిజచ్ఛాయఁ గ
న్నారం గన్గొని యా త్మ నన్యవనితాశ్లిష్టం బూనఁ దక్కంధరన్
హారం బున్పుచు నింకఁ జూడుమనఁ దా నౌటం బ్రమోదంబుఁ జే
ల్వారన్ రాముఁడు ప్రోచుఁగాత మిముఁ గవ్యార్థమనోర్థిప్రజన్

శా. చంద్రాంశుప్రభ చిక్కలిమ్మయతనూజా తిమ్మ విద్వద్వరా
నందంబై నత్రిలింగభాగవతషష్ఠస్కంధకావ్యంబు ని
ష్కం ల్కోం జతురాననసర్వగుణయుక్త శ్రీలు వాణీ కనో
ద్భాండారోద్ధత చూరకారబిరుదప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్

అని కవిసంశయవిచ్ఛేదములోను, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము లోను గవులచే మునుమే యుదాహరింపఁబడిన పద్యములనుబట్టి యీగ్రంథము తిమ్మయపుత్రుఁడగు తిమ్మయ కంకితము చేయఁబడి నట్లు తెలియుచున్నది. ఈతిమ్మయ యచ్యుతదేవరాయని మంత్రులలో నొకఁడయిన ట్లొకానొకరు వ్రాయుచున్నారు. అదియే నిజమైనపక్షము న బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతము శిథిలము కాఁగా పోయినభాగము లలో నొకటియైన యీషష్ఠస్కంధము క్రీ. శ. 1530 ర ప్రాంత సంవత్సరముల మధ్యను రాచమల్లువారు చేసియుండుదురు. దనియందు శృంగారరస ముఖ్యముగా వర్ణింపఁబడియుండుట చేతనే శృంగారషష్ఠమను నామాంతరము కలిగియున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. అప్పకవ్యాదు లుదాహరించిన శృంగార షష్ఠములోని కొన్నిపద్యముల నిందుఁ గొనుచున్నాను —

క. తల్లియును దండ్రి దైవంబు తలఁప గురుఁడు
గాఁడె? యితఁ డేమిచేసి యెగసలఁ దగునె?

నా ప్రిగాధిమ సౌరి యాహ్యాయివృత్తి
రాస్నకత్వం గురోః పరమ్మనగ వినవె (అప్పకవి)

మ పదము ల్లొత్రిటిలఁ గౌనుఁదీఁగ చలింపఁగ గేశము ల్తూలఁ జ
య్యెద వక్షోరుహావాళిఁ జేరఁ గనుదోయిన్ బాష్పము ల్గ్రమ్మ గ
ద్గదకంఠమ్మున వాక్యము ల్దడఁబడ న్దద్దేహముం జొచ్చి యా
సుదతీరత్నము కాంచె శాలుని మనశ్శోకానలజ్వాలలన్ (తిమ్మన్న)

చ వయసునఁ బిన్నవాఁడు నభివంద్యుఁడె నౌదునె మీఁదఁ జెంచు సం
శయము కొలఁచరించె దేని మునిసత్తమ కార్యములందునాగమా
ధ్యయనములందు మంత్రములయందుఁ గనుప్పుఁ జేని పెద్ద గా
శ్రయ మిది వానియందు దితిసన్నుత మై సువిద్య గల్గినన్
(అ సూరన్న)

ఇ శ్రీరంగమాహాత్మ్యము ఇది భైరవకవిప్రణీతము కవిగజాం
కుశమును రచియించిన భైరవకవి యితఁడేయయి యుండవచ్చును—

చ వరిచరుగాఁగ చేతె నిరపాయచరిత్రునిఁ బాపకానన
స్ఫురదురుపీతిహోత్రుని సముజ్జ్వలమేరుసమానగాత్రునిన్
వరమపవిత్రునిన్ మునిసుపర్వవరస్తుతిపాత్రునిన్ మనో
హరఫలశేముషీకబళితాంబుజమిత్రుని వాయుపుత్రునిన్
(అప్పకవి)

ఉ గందపుఁగొండనెత్తములకంచున నేలకితివయిండ్ల కోఁ
గెందలిరాకుపాన్పున సుఖించి నితాంతరతిశ్రమంబునం
దెందిరచెంచుగుబ్బెతలచెక్కులఁ జెమ్మ జవాదివాసనల్
విందులుచేయుచు న్మలఁగు వేఁకువఁ గోమలగంధవాహముల్
(లిం తిమ్మన్న)

ఉ ఆకులవృత్తి రాఘుపురరాజ్యమునందుఁ ద్విజాగ్రలగ్నసీ
రాకృతి వార్ధి నిల్చుట దశాననుఁ జీల్చుట మిథ్యగాదె వ

ల్మీకులు చెప్పఁగన్నఁ గృతి చేసిన కేశ్వరవ రత్నంబు ర
త్నాకరశేష్టితావని వినంబడఁ దాతఁడు పేరు పెట్టిసన్

(కూ. తిమ్మన్న)

3 వైశికంశ్లోకవ్యాఖ్యానము—దీనిని సింగరన్న రచియించెన ట్లప్పకవి చెప్పుచున్నాఁడు. ఇందు హరిశ్చంద్రునికథ చెప్పఁబడి యుండ వలెను—

క. ఝష కేతుగ్వివమున కుఁ గి
ల్బిష పర్వత వృషున కమృతవిషనిధిజామా
త్రిషునకు బుధిప్రగ్రాతునకు
విష మాత్మున కింద్రముఖదివిజప్రభునకన్

క. సుందర భైరవ్ర సతి
కందు విశాలాక్షి దంగకరు జాహ్నవి పై
కందిపతి గుహుల్ని లోలా
రుద్రం జెనలుమిమాఅ భూవరుఁడు పొగడెన్

4 శమంతకమణి చరిత్రము—ఇది వెణుగూరి గుర్వరాజుచేఁ జేయఁబడినదని యప్పకవి వ్రాయుచున్నాఁడు—

ఉ. కాయవచోమనస్థ్సలనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నాయెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్మిలిం
బాయక కొల్తు రామునరపాలనిరంతరసౌఖ్యదాయి సీ
తాయి సమస్తశోభనవిధాయి మహాఫలసిద్ధిదాయి గన్

5 శశిబిందు చరిత్రము—

క. నా కౌకసు లైనను నీ
[illegible]కగు నిల్చెదరె కటకటా మమ్ముఁ గ్రొంట్లన్
జీకొని సంరక్షింపక
[illegible]కేటు [illegible]చితంబె యురవణింప నరేంద్రా

క. నావుంబూవును బంపెగ
పూవు గెలిచి బిరుసుము తెప్పుంజల్లి డగం
డా వైచె నవ్వగ మొంగిర
త్రో వనరుహనేత్రి గాంచి తులతే కొప్పా—

౬ శారదర్పణ క్రమము—

గీ. అప్సరలు నందనంబుగా దెచ్చు గొనపు
రాగసు కుసుములు పార్శ్వవాతాయనముల
చెంతఁ గా లూఁది రెప్పుగ స్త్రీలు కొనఁగి
కేఁడికొనవో ప్రుపురు కప్రవిధియములు

క. ఈలలన కెలుపుంజవ | రాలో యచ్చరయొ కిన్నరవధూమణియో
వ్యాళాంగనయో కా | భూలోకస్త్రీల కిట్టిపొంకము కలదే?

౭ శేషాళవంచవింశతి—

ఉ. చారు గ్రాహగవాంకశంబు నలినీశుంభన్మదేభంబు దీ
న్నారీమూర్తికదర్పణంబు రజనీకాంతాఘనోహారి వి
స్ఫారాంభోధితరంగి కారి గిరిజాప్రచేశభావ్యాత్మకా
శ్రీరమ్యాభరణంబు చంద్రుఁ డుదయించెన్ సుప్రభాభాసియై

ఉ. ఆనిమిషవాశికోమణి రయంబునఁ బోయి రహస్యవేషఁ బ
ద్మావతిఁ గాంచి రాజసుతుఁ డాడినమాటలు విన్నవించి ల
జ్జావతి దానిఁ జూచి ఘనసారకరంబుల గం పాళించి
వా విధి వ్రేసి కా జగరవారిజచంచవ వచ్చె బిబ్బలన్

౮ చమత్కారరామాయణము—

క. ఓశశిముఖి భోపాము
ద్రేశుఁడు కలశభవుఁ డుండు ఎట నకుఁగు తపో
రాశి మహాత్ముఁడు మును పా
పోశనముగఁ గొనియె సాగరంబుపు లెల్లన్

క. నిన్నుఁ జెలఁగొల్చి హైహయు
లన్నా దోర్వీర్య మెక్కుడగు భార్గవు పై
ల న్నిర్జించి రాముని
కిన్నను శూరుండు ముజ్జగంబులఁ గలఁడే?

౯ శేషధర్మములు—

క. పెట్టఁడు నారకమార్గ
మ్మెట్టి మహాక్రూరకర్ముఁ జేసియుఁ దుద ని
ట్టట్టునకే నెక్కుడుంబున
నెట్టన వారిఁ దలఁపఁ గవిగానే సుకృత్మా

౧౦ విజయసేనము—

ఉ. వల్లభుఁ డేగు దుర్లభుఁడు వాఁడె సందిట లూఁది యున్నయిం
పల్లఁ మంచి దేల యుపతిష్ఠితి నిష్ఠనఁ బొందఁజాలిన
ట్లెల్లియు బంధులోకమును దక్రియు నేటి వరవా రిపుం రే
మల్లమ యిట్టులేల దగునో తెగకో పరికించి చూడుమా

౧౧ దేవీవిజయము—

సీ. నాకిస్త్రీ తాంగనా కోపీక ము లగిక
సంభ్రమంబునఁ గుంభ నికుంభ దైత్య
మాంత్రిఁ బూజింపుదురు ప్రయోగమంత్రములను
స్తోత్రములుచేసి మంగళారాత్రికపడి

౧౨ మధుసేనము—

క. వైశుద్ధ్యోగము చేసన । ప్రాణంబో యింకనీకఁ బోషేయుం పై
మానిని కుందస్మితముఖు । రాజసచంద్రికలు గ్రోలు సరుఖము లెదల్గా

౧౩ అనిరుద్ధచరిత్రము — కనకగ్గిరి యబ్బనామాత్యప్రణీత మయిన యీపేరుగల యాద్యుక ప్రబంధ మొకటి కలదుగాని యీక్రింది పద్యము పూర్వగ్రంథములోనిది—

చ. నెలవుల నప్పళ్లి నరినిక్కి మొన లల తెత్తి క్రొవ్వలో
బలిసి ఘనంబులై బిగిసి వట్రువలై మెఱుఁగెక్కి చక్కనై
కొలఁకులఁ బిక్కటిల్లి చెలికిం గనుఁగొప్పెఁ గుచంబు లొప్పుగాఁ
బలుగను గన్నథుండు నరి చాలఁగఁ బ్రాసునఁ దూఁటెనేయఁగన్

౧౪ శూద్రకరాజచరిత్రము —

మ. సమరోత్సాహ మసంగిపై నరికాఁగన్ శంకించి భూనాయకో
త్తముఁ గన్గొని దాని శూద్రకుఁడు నిగ్రహించె నె కార్య
త్యమహోద్యత్ప్రసవార్థియై కుసుమగంధఘ్రాణలుబ్ధభ్రమ
భ్రమరశ్రేణిక బలివిటపాగ్ధ్వస్తుఁడై చూచితిన్

౧౫ ఆదినారాయణచరిత్రము —

ఉ. శ్రీయుతలోచనోజ్జ్వలమరీచులు భానుమరీచివిస్ఫుర
త్తోయజకాంతిఁ గేరఁ దలఁదూఁగొదుపచ్చనిపట్టు గట్టి య
త్యాయతశంఖచక్రరుచిరాంగబాహుఁడు నేఁగెనంత నా
రాముఁడు రక్షణపరాయణుఁడు శౌరిరాజు పాలికన్

౧౬ పంచశాఖ లాసము —

క. చిత్రంబుల రంజిల్లుచు
ముత్తైదువ లపుడు గదిసి పూవిల్తునకున్
బిత్తరికెఁ బలుదెఱంగుల
నెత్తిరి యారతులు పౌరులెల్లఁ జెలంగన్

౧౭ ప్రద్యుమ్నోపాఖ్యానము —

క. ఎందఱకుం డప్పు లంచా
లించి మహాప్రధనభూమి నిలిచి మదో
దంచితుఁడై శంఖము పూ
రించెం గులగిరులు దిక్కరివ్రజ మదరన్